

Tilburg University

Persoon-situatie interacties

Hol, Theodora Petronella Maria

Publication date:
1994

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Hol, T. P. M. (1994). *Persoon-situatie interacties: Operationalisering, gedragsvoorspelling en modelvergelijking*. [Tilburg University]. Tilburg University Press.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

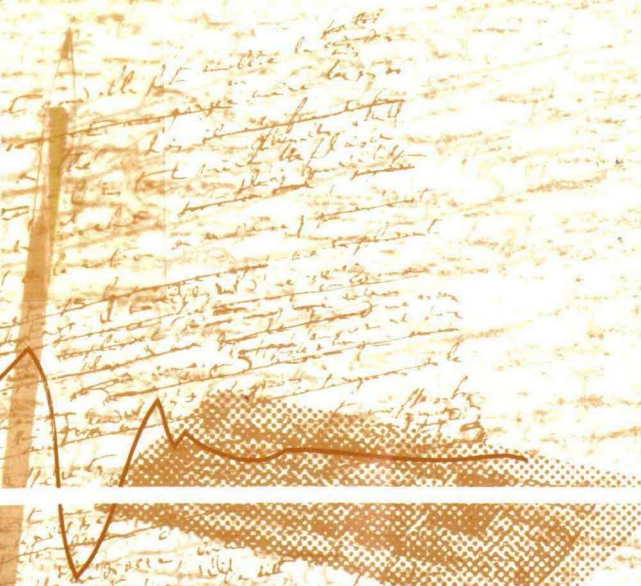
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Tilburg University Press

Persoon - situatie interacties: operationalisering, gedragsvoorspelling en modelvergelijking

Th.P.M. Hol

**Persoon - situatie interacties:
operationalisering, gedragsvoorspelling en
modelvergelijking**

Persoon - situatie interacties: operationalisering, gedragsvoorspelling en modelvergelijking

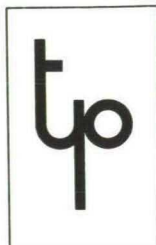
Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Katholieke Universiteit Brabant,
op gezag van de rector magnificus, prof. dr. L.F.W. de Klerk,
in het openbaar te verdedigen ten overstaan van
een door het college van dekanen aangewezen commissie
in de aula van de Universiteit
op donderdag 7 juli 1994 te 14.15 uur

door

Theodora Petronella Maria Hol

geboren te Boxtel

Tilburg
University
Press
1994

Promotores: Prof.dr. P.J. Hettema
                      Prof.dr.G.L. van Heck

© 1994 Tilburg University Press

Behoudens ingeval beperkingen door de wet van toepassing zijn, en onder gehoudenheid aan de daarbij gestelde voorwaarden te voldoen, mag zonder schriftelijke toestemming van de uitgever niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, micro-film of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

Hoofdstuk 1	
Interactionistische persoonlijkheidsmodellen	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Interactionisme	1
1.3 Het werk van Argyle	3
1.3.1 Interactie in sociale situaties	3
1.3.2 Regels	7
1.4 De open-systeem theorie van Hettema	9
1.4.1 Persoonlijkheid als een open-systeem	9
1.4.2 Strategieën	14
1.5 De benadering van Pervin	15
1.5.1 Naar een transactioneel onderzoekskader	16
1.5.2 Naar een doelentheorie	17
1.6 De situatie in de drie modellen	19
1.7 Het doelen-concept en de drie modellen	21
1.8 Sexeverschillen en -overeenkomsten	25
1.9 Besluit	26

Hoofdstuk 2	
Persoon - situatie interactie via zelfrapportage	27
2.1 Inleiding	27
2.2 Interactionistische persoonlijkheidsmeting	27
2.3 De ontwikkeling van de vragenlijsten	30
2.3.1 De keuze en de beschrijving van situaties	30
2.3.2 De Regels-vragenlijst	32
2.3.3 De SRS-vragenlijst	33
2.3.4 De Doelen-vragenlijst	34
2.3.5 Afronding	35
2.4 Het vragenlijstonderzoek	36
2.4.1 Methode	36
2.4.2 Resultaten	37
2.4.2.1 Bevindingen met de Regels-vragenlijst	37
2.4.2.2 Bevindingen met de SRS-vragenlijst	46
2.4.2.3 Bevindingen met de Doelen-vragenlijst	51
2.4.3 Bespreking van de vragenlijst-resultaten	58
2.5 Consequenties voor interactionistische persoonlijkheidsmodellen	64
2.5.1 Situaties	64
2.5.2 Doelen	66
2.5.3 Sexe en versie	67
2.6 Besluit	68

Hoofdstuk 3**Persoon - situatie interacties via de observatie van feitelijk gedrag 69**

3.1	Inleiding	69
3.2	De simulatie van situaties	70
3.3	De onderzoeksopzet	72
3.4	De ontwikkeling van een systeem voor gedragsobservatie	74
3.4.1	Een categorieënsysteem voor het meten van verbaal gedrag	77
3.4.2	Het meten van nonverbaal gedrag	80
3.4.3	Training en werkwijze van de observatoren	89
3.4.4	Betrouwbaarheid van observatie	92

Hoofdstuk 4**Gedragsvoorspelling op basis van persoon - situatie interacties 95**

4.1	Inleiding	95
4.2	Nogmaals interactionistische persoonlijkheidsmeting	95
4.3	Predictie en modelvergelijking	97
4.4	Vragenlijsten en rollenspelen	98
4.4.1	De vergelijking van situaties	99
4.4.2	De vergelijking van groepen	101
4.4.3	De data van vragenlijsten en rollenspelen	102
4.4.3.1	De vertaling van regels in observatietermen	106
4.4.3.2	De vertaling van doelen in observatietermen	112
4.5	De voorspelling van persoon - situatie interacties: een modelvergelijking	116
4.5.1	De voorspelling van gedrag over situaties	116
4.5.2	De gedragsvoorspelling per situatie	119
4.5.3	De gedragsvoorspelling per sexe	121
4.5.4	Afronding	123

Hoofdstuk 5**Predictie en interactionistische persoonlijkheidsmodellen 125**

5.1	Inleiding	125
5.2	Situaties	125
5.3	Doelen	128
5.4	Sexe	130
5.5	Verantwoording en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek	133
5.6	Predictie en interactionistische persoonlijkheidsmodellen	138

Literatuur	145
Appendix	164
Bijlagen	167
Summary	242
Samenvatting	245

Inleiding

De persoonlijkheidspsychologie in de twintigste eeuw laat zich ruwweg langs twee hoofdlijnen beschrijven. Enerzijds zijn er theorieën en modellen die hun aandacht richten op aspecten van *de situatie* waarin een persoon zich bevindt voor het tot stand komen van individueel gedrag (situationistische modellen). Anderzijds worden kenmerken binnen *de persoon*, zoals motieven en trekken, centraal gesteld (trektheoretische en psychodynamische modellen). De situationistische modellen houden daarbij weinig of geen rekening met elementen binnen de persoon die van invloed kunnen zijn op gedrag. Omgekeerd houden trek- en psychodynamische modellen zich nauwelijks bezig met de rol van de situatie bij het karakteriseren van personen.

Toch wordt het grootste deel van deze eeuw ook gedacht over een synthese van deze hoofdlijnen: een interactionistische benadering van persoonlijkheid. Hierbij wordt de *wisselwerking tussen persoons- en situatiekenmerken* als uitgangspunt genomen voor het ontstaan van individueel gedrag. Endler en Magnusson (1976) geven aan dat in de jaren 1920 - 1930 door psychologen, zoals Kantor, Tolman, Lewin en Murray, vanuit verschillende richtingen de eerste theoretische beginselen voor deze interactionistische aanpak beschreven werden. Onderzoek naar persoon - situatie interacties komt vooral in de jaren '60 op gang, mede naar aanleiding van kritiek op de trektheoretische benadering. Deze onderzoeken en de controverse tussen de trektheoretische en de situationistische aanpak leidden in de zeventiger jaren tot nieuwe theoretische uitwerkingen van een interactionistische persoonlijkheidsbenadering.

In het laatste decennium van deze eeuw laat de stand van zaken in de persoonlijkheidspsychologie het volgende beeld zien. Er zijn nog steeds de twee hoofdlijnen die hiervoor beschreven werden. Beide *zeggen* nu dat persoon én situatie bestudeerd moeten worden, maar *doen* daar weinig of niets mee (Endler & Parker, 1992). Een bescheiden aantal onderzoekers probeert daarnaast een interactionistische aanpak in theorie en onderzoek gestalte te geven. Aan het laatste wil dit proefschrift een bijdrage leveren.

Zoals hiervoor opgemerkt werd, zijn er sinds de jaren '70 nieuwe interactionistische persoonlijkheidsmodellen ontstaan. In dit proefschrift willen we nagaan wat enkele van deze modellen te bieden hebben bij het voorspellen van gedrag. Daartoe zullen een aantal vragen behandeld gaan worden:

1 Op welke wijze kunnen persoon - situatie interacties beschreven (geconceptualiseerd) worden?

De hoofdlijnen van een interactionistische benadering en drie modellen die in dit kader ontstaan zijn, worden besproken in Hoofdstuk 1. Daarbij zullen deze modellen op hoofdpunten vergeleken worden.

2 Hoe kunnen persoon - situatie interacties gemeten worden?

In Hoofdstuk 2 zullen interacties benaderd worden via zelfrapportage. Elk model stelt eigen eisen aan rapportage door de persoon zelf. Om de modellen te kunnen vergelijken is daarom een gemeenschappelijk raamwerk nodig. Zo'n raamwerk zal in dit hoofdstuk ontwikkeld worden. Voor elk model worden vervolgens vragenlijsten gemaakt en onderzocht.

Om tot voorspelling te kunnen komen zal gedrag ook geobserveerd moeten worden. Hoofdstuk 3 gaat in op interacties via de observatie van overt gedrag. Een betrouwbare meting van deze interacties stelt hoge eisen aan de omlijsting waarbinnen het gedrag kan plaatsvinden en aan het systeem dat voor observatie gehanteerd wordt. Problemen rond beide punten zullen aan de orde gesteld worden, gevolgd door een ontwerp voor beide.

3 Hoe valide zijn persoon - situatie interacties bij de voorspelling van overt gedrag?

Het gaat hier om de hoofdvraag van dit proefschrift: in welke mate kan gedrag voorspeld worden op basis van informatie over persoon -situatie interacties uit zelfrapportage? Wanneer de voorspellende waarde van deze informatie klein is, zou men zich de moeite kunnen besparen de complexe situatiespecifieke meting van persoonlijkheidsaspecten verder uit te werken. In Hoofdstuk 4 zal deze vraag naar de validiteit van de vragenlijsten met betrekking tot overt gedrag onderzocht worden. Tevens zal bij de vergelijking van de drie interactionistische modellen de validiteit voor elk model afzonderlijk bestudeerd worden.

4 Welke conclusies kunnen uit dit onderzoek getrokken worden?

Hoofdstuk 5, tenslotte, zal deze vraag in twee opzichten behandelen. Er zal gekeken worden naar conclusies ten aanzien van de benadering door de drie gebruikte modellen. Daarnaast zal ingegaan worden op consequenties voor de interactionistische benadering van persoonlijkheid als geheel.

De beantwoording van deze vragen in dit proefschrift geeft een beeld van de bruikbaarheid van interactionistische persoonlijkheidsmodellen bij de voorspelling van gedrag. Dit beeld zou men kunnen leggen naast de bevindingen met voorspelling in trektheoretische of situationistische benaderingen. Daarbij komt dan de volgende vraag naar boven: levert een interactionistische benadering betere voorspellingen op dan beide andere? Beantwoording van deze vraag valt echter buiten het kader van dit proefschrift. Vergelijking van de voorspellende waarde van de verschillende benaderingen van persoonlijkheid vraagt onderzoek waarin, naast de interactionistische aanpak, tevens de trektheoretische en de situationistische benadering bestudeerd worden. Het hier beschreven beeld van gedragsvoorspelling op basis van persoon - situatie interacties kan slechts een aanwijzing geven voor beantwoording van deze laatste vraag. De focus is echter gericht op betekenisvolle uitwerking van een interactionistische aanpak van persoonlijkheid.

Hoofdstuk 1

Interactionistische persoonlijkheidsmodellen

1.1. INLEIDING

Een interactionistische benadering van persoonlijkheid heeft de laatste decennia duidelijk in de belangstelling gestaan, zowel in onderzoek als in theorievorming. We willen hier niet stilstaan bij de geschiedenis van het interactionisme, verschillende vormen van interactionisme, of bij de discussies die ten aanzien van belangrijke aspecten gevoerd worden. Voor deze zaken kan men bij andere auteurs terecht (bijvoorbeeld Endler, 1982, 1984, 1993; Kenrick & Dantchik, 1983; Magnusson, 1988a; Hettema & Kenrick, 1989, 1992).

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van de kernpunten van het huidige interactionisme. Daarna worden drie recente modellen gepresenteerd. Tenslotte worden deze modellen op enkele belangrijke punten met elkaar vergeleken.

1.2. INTERACTIONISME

Binnen interactionistische persoonlijkheidsbenaderingen wordt de rol van persoon - situatie interacties benadrukt aangaande gedragsmanifestaties van de persoonlijkheid. Tussen de persoon en de situatie die hij/zij¹ ontmoet of kiest bestaat een continue wisselwerking. Er is sprake van een voortgaand proces waarbij situaties personen beïnvloeden, die op hun beurt weer deze situaties beïnvloeden. Endler en Magnusson (1976; Magnusson & Endler, 1977) hebben de volgende assumpties voor een interactionistisch persoonlijkheidsmodel geformuleerd: (1) gedrag is een functie van een continu interactieproces tussen de persoon en de situatie waarin hij zich bevindt; (2) in dit interactieproces speelt de persoon een intentionele, actieve rol; (3) wat de persoon betreft, zijn cognitieve factoren essentiële gedragsdeterminanten, terwijl ook emoties van belang zijn; (4) wat betreft de situatie, is met name de psychologische betekenis ervan voor de persoon een belangrijke bepalende factor.

Bij een latere bespreking van deze vier basisassumpties geeft Endler (1988) enkele wijzigingen en aanvullingen. Aan de eerste assumptie wordt toegevoegd dat het hierbij om een *dynamisch* proces gaat. Wat de tweede assumptie betreft, merkt Endler op dat, in het kader van intentionaliteit, nagegaan dient te worden hoe motivationele factoren het interactieproces beïnvloeden. Hij

---

1 In verband met de leesbaarheid wordt hij/zij, hem/haar, etc., in het vervolg vervangen door hij, respectievelijk hem.

stelt dat de doelgerichtheid van gedrag vraagt om bestudering van plannen, projecten, doelen, strategieën en gedragsregels van personen. De vierde assumptie wijzigt Endler in 1988. Niet de psychologische betekenis moet aan de kant van de situatie centraal gesteld worden, maar de zinvolheid. Hij komt tot deze verandering daar de oude formulering geen ruimte laat voor de objectieve karakteristieken van situaties die gedrag het meeste beïnvloeden. Daarbij is het volgens hem onduidelijk of de betekenis van de situatie een persoons- dan wel een situatie-variabele is.

In de literatuur worden verschillende definiëringen van de term *interactie* gehanteerd (Endler, 1993; Magnusson & Endler, 1977; Pervin & Lewis, 1978). In het kader van een interactionistische persoonlijkheidsbenadering gaat het met name om het onderscheid tussen mechanistische en dynamische interactie. *Mechanistische* interactie is nauw verbonden met de statistische betekenis van interactie in variantie-analyse. Het gaat daarbij om de wisselwerking van hoofdeffecten, zoals tussen de onafhankelijke variabelen Persoon en Situatie, bij de bepaling van de afhankelijke variabele Gedrag. Aangenomen wordt een lineaire relatie tussen deze hoofdeffecten. De interactie tussen een onafhankelijke variabele en de afhankelijke variabele, bijvoorbeeld Persoon x Gedrag, wordt buiten beschouwing gelaten. In de meeste interactionistische modellen wordt momenteel nog gewerkt met deze mechanistische interacties.

Dynamische interactie gaat uit van een constante wederzijdse beïnvloeding van variabelen. Centraal staat het proces waarin Persoon, Situatie en Gedrag op elkaar inwerken. Zowel interacties tussen onafhankelijke variabelen, als tussen onafhankelijke en afhankelijke variabelen, komen hierbij aan de orde. Dit is in feite de vorm van interactie die in de beschreven basisassumpties terug te vinden is. Dynamische interactie komt overeen met de organismische interactie die Overton en Reese (1973) voorstaan, en sluit aan bij de omschrijving die Pervin en Lewis (1978) geven van transactie.

Transactie betekent een uitbreiding van onderling afhankelijke interacties door rekening te houden met een tijdsperspectief. Hierdoor biedt het een basis voor een procesbenadering. Procestransactie, oftewel de beïnvloeding van delen binnen een totaal transactioneel systeem, heeft volgens Pervin (1968; Pervin & Lewis, 1978) drie eigenschappen. Ten eerste is elk deel van een systeem niet los te zien van de andere delen en van het totale systeem. Daarbij is er sprake van een constante reciproke relatie tussen de delen. En tenslotte heeft actie in een deel van het systeem consequenties voor de andere delen. Een dergelijk standpunt heeft ook gevolgen voor de eenheden die bestudeerd worden: alleen relaties tussen variabelen kunnen volgens deze zienswijze als zinvolle eenheden beschouwd worden.

In het licht van voornoemde basisenkenmerken zijn diverse uitwerkingen ontstaan met verschillende invullingen betreffende de persoon, de situatie, en de totstandkoming van persoon - situatie interacties. Drie van deze interactionistische benaderingen zullen in de volgende hoofdstukken een centrale plaats innemen: de modellen van Argyle, Hettema, en Pervin. Gemeenschappelijk in deze benaderingen is het onderschrijven in meer of mindere mate van voor-

noemde assumpties. Maar er zijn verschillen in de gehanteerde concepten, zowel met betrekking tot de persoon als de situatie. In de volgende paragrafen zal het werk van Argyle, Hettema, en Pervin geïntroduceerd worden.

1.3. HET WERK VAN ARGYLE

Argyle is van huis uit sociaal psycholoog. In de talrijke publikaties die de afgelopen drie decennia van zijn hand verschenen zijn, domineert het sociaal-psychologisch perspectief. Globaal kunnen in zijn werk drie aandachtsgebieden onderscheiden worden: (1) interactie tussen personen in sociale situaties; (2) verbaal en nonverbaal gedrag; en (3) sociale vaardigheden. Vooral aan het eerste onderwerp zal hier aandacht besteed worden. Het tweede punt zal later in dit proefschrift van belang zijn bij de bestudering van feitelijk gedrag (Hoofdstuk 3). In Bijlage 1 is een korte bespreking van Argyle's werk over nonverbaal gedrag opgenomen. Wat betreft het derde topic: in 1967 heeft Argyle in samenwerking met Kendon een model van sociale vaardigheden ontwikkeld (Argyle & Kendon, 1967; Argyle, 1969, 1972a). Op basis van dit model, zijn werk over verbale en nonverbale communicatie en zijn analyse van sociale situaties, houdt Argyle zich nog steeds bezig met het meten en trainen van sociale vaardigheden (Argyle, 1979b, 1981b, 1986). Nadere bespreking van dit werk valt echter buiten ons onderwerp.

1.3.1. Interactie in sociale situaties

In de jaren '60 verscheen Argyle's eerste werk over sociale interactie en interpersoonlijk gedrag (Argyle, 1964, 1969, 1972a). Hij beschrijft daarin gedrag als een functie van zowel de persoonlijkheid als van de situatie: in verschillende sociale situaties komen verschillende facetten van de persoonlijkheid naar voren (Argyle, 1964). *Persoonlijkheid* wordt beschreven als een door erfelijkheid en verwerving gevormd geheel van eigenschappen. Hierbij doelt hij op de volgende stabiele karakteristieken: motivatie, een biologische kern (onder andere introversie-extraversie), perceptuele en cognitieve stijl, culturele achtergrond, en stimuluswaarde oftewel de stimulus die een persoon voor anderen vormt (Argyle, 1964, 1969, 1972a). De fysiologische en cognitieve eigenschappen leiden weliswaar tot verschillend gedrag in verschillende situaties, maar zouden onafhankelijk van situaties gemeten moeten worden daar ze stabiel zijn (Argyle, 1976, 1977). De overige aspecten zijn meer situatiegebonden en moeten ook als zodanig bestudeerd worden.

Personen kunnen tot op zekere hoogte als discrete eenheden opgevat worden (bijvoorbeeld sexe), maar variëren verder langs continue dimensies. Sociale situaties ziet Argyle daarentegen als discrete eenheden, als een gestructureerd systeem van onderling afhankelijke elementen (Argyle, 1976, 1977).

Situaties kunnen volgens hem ontleed worden in een aantal basiscomponenten. Allereerst zijn *doelen en doelstructuur* van belang. Situaties hebben

kenmerkende doelen voor de betrokkenen. De feitelijk gekozen doelen zijn een onderdeel hiervan. Een doel wordt gedefinieerd als "a state of affairs, whether a bodily or mental state, behaviour of self or others, or condition of the physical world, which is consciously desired, or is pursued without awareness, and gives satisfaction when attained, and frustration when not attained" (Graham, Argyle, & Furnham, 1980, p. 345). De doelstructuur van de situatie wordt gevormd door de combinatie van de belangrijkste doelen van elke persoon. Deze doelstructuur wordt als basiskarakteristiek van de situatie beschouwd. De overige situatie-eigenschappen kunnen een functionele verklaring krijgen in termen van hun bijdrage aan het bereiken van de doelen. In Paragraaf 1.7 wordt nog nader ingaan op de benadering van doelen van Argyle.

Een volgende component van situaties betreft het *repertoire van elementen*. Argyle stelt als hypothese dat basale typen van sociale situaties een karakteristiek repertoire van gedragselementen bezitten (Argyle, 1980, 1981a). Het repertoire van sociale handelingen varieert met deze basale situaties (Argyle, Furnham, & Graham, 1981). De gedragselementen worden daarbij gezien als de benodigde handelingen om een doel te bereiken. Ze volgen dus deels uit de doelen van de situatie. De *betekenis* van een gedragselement moet eerder in samenhang met de situatie dan met de subjectieve bedoelingen van de actor gezien worden. Onderzoek naar het repertoire van gedragselementen in verschillende situaties en naar de structuur van gedragselementen wordt gepresenteerd in Argyle *et al.* (1981). Argyle (1981a; Argyle *et al.*, 1981) is van mening dat zowel *verbale categorieën* als *verbale inhoud* in een gedragsrepertoire aan de orde moeten komen. Met name verbale inhoud variëren daarbij sterk met situaties. Een derde groep gedragselementen betreft de *nonverbale communicatie*. Deze elementen zijn vrij gelijksoortig over situaties. Een vierde groep wordt gevormd door *handelingen* in relatie tot een taak. Tenslotte zou men *grotere eenheden*, zoals herhaaldelijk voorkomende interactiecycli, als categorie kunnen beschouwen.

Een derde component van situaties wordt gevormd door *regels*. Alle sociale situaties worden door regels geleid. Een regel wordt als volgt gedefinieerd: "behaviour which members of a group should, or should not, or may perform in some situation or range of situations" (Argyle, Graham, Campbell, & White, 1979, p. 13; Argyle *et al.*, 1981, p. 126). Sommige van deze regels zijn universeel en van toepassing op bijna alle ontmoetingen in een cultuur, andere zijn situatie-specifiek. Regels zijn echter niet alleen een belangrijk situatie-aspect, maar hebben ook een grote betekenis in de relaties tussen mensen. In verband met het te rapporteren onderzoek zullen we in Par. 1.3.2 uitgebreid op dit onderwerp terugkomen.

Ten vierde zijn *rollen* van belang. De meeste situaties bevatten een aantal verschillende, vaak complementaire rollen, dat wil zeggen posities waarvoor verschillende gedragspatronen en regels bestaan. Rollen kunnen gedefinieerd worden in termen van modelgedrag of van de verwachtingen van anderen met betrekking tot handelingen, houdingen, waarden, etc. Ze zijn verbonden met

andere eigenschappen van de situatie zoals doelen, gedragsrepertoire, regels, fysieke omgeving, problemen en vaardigheden. Naast meer formele rollen moeten informele rollen onderscheiden worden die samenhangen met de verschillende persoonlijkheden die elkaar in een situatie ontmoeten. De aard van de situatie schept echter beperkte en karakteristieke mogelijkheden op dat punt. Maatschappelijke rollen samenhangend met leeftijd, sexe en sociale status kunnen ook van invloed zijn in situaties (Argyle, 1980, 1981a).

Als vijfde component worden *concepten* vermeld. In een sociale situatie hebben de interactoren categorieën nodig om personen, de sociale structuur, elementen van de interactie en relevante objecten te kunnen classificeren. Daarnaast moeten interactoren kunnen begrijpen wat er gebeurt en moeten ze beslissen hoe met de situatie om te gaan (Argyle *et al.*, 1981). Er zijn relevante (cognitieve) concepten nodig om complexe stimuli en problemen te hanteren of vaardigheden uit te voeren. Karakteristieke, gedeelde concepten worden enerzijds ontwikkeld om met diverse situaties, bijvoorbeeld met betrekking tot groepstaken, om te gaan en de situationele doelen te bereiken. Meestal bestaan er verschillende sets van concepten of constructen om dit mogelijk te maken. In de mate dat constructen een produkt van de situatie zijn, moet ook rekening gehouden worden met (sub)culturen. Deze kunnen verschillende betekenissen aan gebeurtenissen geven en daarmee hun eigen concepten vormen (Argyle *et al.*, 1981). Voor de omgang met mensen worden bovendien persoonlijke constructen gebruikt, verbonden tot impliciete persoonlijkheidstheorieën (Argyle, 1980, 1981a). Onderzoek naar de concepten of constructen die in verschillende situaties gebruikt worden is uitgevoerd door Forgas, Argyle en Ginsburg (1979) (zie ook Argyle *et al.*, 1981).

Omgeving wordt als volgende component van situaties aangegeven. Argyle *et al.* (1981) bekijken de relatie tussen de *fysieke* omgeving en sociaal gedrag binnen hun functioneel model van situaties: situaties ontstaan om bepaalde doelen te bereiken. Fysieke componenten kunnen ook aan doelen beantwoorden. Verschillende aspecten van de fysieke omgeving beïnvloeden gedrag en de emotionele klank ervan. Argyle *et al.* (1981) stellen voor fysieke eigenschappen van situaties te bekijken in termen van de volgende vier concepten: (1) grenzen; (2) rekwisieten; (3) modificatoren; en (4) ruimte. Andere elementen in de situatie, zoals rolrelaties en regels, mediëren de relatie tussen ruimte en sociaal gedrag. Er moet onderscheid gemaakt worden tussen de subjectieve ervaring en de objectieve meting van fysieke eigenschappen in een omgeving. Bovendien zijn er subcultureel gedeelde verschillen.

Een laatste basiscomponent wordt gevormd door *vaardigheden en moeilijkheden*. Sommige situaties geven unieke sociale problemen of vragen bepaalde vaardigheden. De moeilijkheden met bepaalde situaties kunnen door aspecten van de situatie zoals doelen, regels, repertoire en volgordes, concepten en omgevingsbeperkingen verklaard worden (Argyle *et al.*, 1981). Door een situationele analyse kunnen dan ook suggesties voor een betere aanpak geleverd worden. In Argyle (1980, 1981a) wordt een indeling gepresenteerd van situaties die mensen moeilijk vinden naar een aantal gebieden.

Naast de hier beschreven zeven basiscomponenten van situaties ziet Argyle nog enkele componenten als potentieel belangrijk voor situaties. Hij wijst daarbij allereerst op *taal en spraak of linguïstische stijl*. Het belang van taal, verbaal gedrag en verbale communicatie werd door Argyle al in de jaren '60 aan de orde gesteld (Argyle, 1969, 1972a). Volgens Argyle *et al.* (1981) wordt taal op diverse manieren in verschillende situaties gebruikt. Welke taalvorm gehanteerd wordt hangt samen met de rolrelaties van de sprekers en met het gebruikte fysieke kanaal (bijvoorbeeld telefoon). Zij stellen als hypothese dat taal in een functionele relatie staat ten opzichte van de doelen van een situatie: (1) individuele verbale handelingen zijn functioneel in relatie tot de directe doelen van de spreker; en (2) het hele systeem van spreken dat in een situatie gebruikt wordt is functioneel in relatie tot de belangrijkste gedeelde doelen van die situatie. Spreken wordt beïnvloed door veel aspecten van de situatie zoals de setting, de deelnemers en hun rollen, doelen, de toon en het gehanteerde kanaal, en regels. Met name de mate van formaliteit van de situatie speelt een belangrijke rol. Aspecten van taal en communicatie zoals vocabulair, grammatica, codes en spreektoon zijn ten dele situatiespecifiek. Andere eigenschappen zijn van toepassing in alle situaties. De betekenis van woorden en zinnen hangt in ieder geval af van de situatie.

Tenslotte zouden *gedragsequenties* een component van situaties kunnen vormen. Volgens Argyle (1980, 1981a) hebben situaties karakteristieke sequenties van elementen. Deze handelingssequenties vormen de wegen naar de doelen van de interactie. Ten dele is sociaal gedrag in sequenties van twee stappen te analyseren. Enkele hiervan zijn universeel zoals vraag-antwoord, instructie of verzoek leidt tot actie of weigering. Volgordes van 3-, 4- of méér stappen zijn complexer. Grotere interactiesequenties kunnen gegenereerd worden door het gebruik van herhaalde cycli. De volgorde van een interactie kan opgedeeld worden in episodes waarbij er verschuiving plaatsvindt in het onderwerp of andere aspecten van de interactie. Een episode betreft dan tijdelijke overeenstemming tot samenwerking in een bekende sequentie, en wordt begonnen door episode-onderhandelende signalen (verbaal of nonverbaal). Episodes van verschillende grootte kunnen ontdekt worden door observatoren te vragen de breekpunten in een interactie aan te geven. Argyle ziet episodes als mogelijke basiseenheden van sociaal gedrag (Argyle, 1979a).

Zoals uit het voorgaande blijkt, komen zowel persoonlijkheid als situaties in het werk van Argyle aan de orde. De nadruk ligt daarbij op een uitwerking van situaties in diverse componenten. Een volgend onderwerp waarover informatie nodig is voor dit proefschrift betreft gedragsvoorspelling.

Ofschoon *gedragsvoorspelling* niet zozeer Argyle's belangstelling heeft, doet hij er wel uitspraken over (Argyle, 1976, 1977). Hij bespreekt de verschillende elementen van het interactionistisch model $B = f(PS)$. Gedrag in deze vergelijking (B) vat hij op als gedrag gemeten in het onderzoek. In onderzoek naar Persoon (P) x Situatie (S) -interactie moet het daarbij gaan om gedrag dat in verschillende situaties goed voor kan komen, zoals mate van angst, spreken, etc. Alleen universeel bruikbare gedragscategorieën kunnen

meegenomen worden en situatiespecifiek gedrag valt buiten het kader (Argyle, 1980, 1981a). Meer exacte predictie van individueel gedrag in specifieke situaties kan verkregen worden door de bijdrage van relevante aspecten van de Persoon (P) aan relevante aspecten van Gedrag (B) in een bepaalde Situatie (S) te bestuderen (Argyle, 1977). Bij gedrag, toe te schrijven aan de persoon, denkt Argyle (1976) aan emoties, aspecten van nonverbale communicatie zoals glimlachen en aankijken, verslaafd gedrag zoals roken, en aan zelfpresentatie. Aan de situatie lijkt het volgende gedrag toegeschreven te moeten worden: mate van spreken of andere aspecten van sociale activiteit, formeelheid en vriendelijkheid van sociaal gedrag, en de mate waarin intieme informatie gegeven wordt (zie ook Argyle & Little, 1972).

De hoofdlijnen van Argyle's ideeën over persoonlijkheid, situaties, en gedragsvoorspelling zijn in deze paragraaf gepresenteerd. Zoals vermeld gaan regels een belangrijke rol spelen in de komende hoofdstukken. Deze basiscomponent van situaties zal daarom in de volgende paragraaf nader beschreven worden.

1.3.2. Regels

Regels moeten allereerst onderscheiden worden van normen (modaal gedrag) en conventies (arbitraire gewoontes). Ze worden door een (sub)cultuur gemaakt om het gedrag van groepsleden te coördineren in relatie tot de doelen van de groep. Als culturele produkten veranderen regels maar langzaam. Ze moeten als onderdeel van socialisatie geleerd worden.

Situaties verschillen in de mate waarin ze regel-gebonden zijn: "formele" situaties zoals kerkdienst, sollicitatiegesprek en verkiezingen kennen meer regels dan een koffiepraatje of feestje thuis. Naarmate er meer regels zijn, is er minder ruimte voor individuele variatie.

Regels kunnen op verschillende manieren ontdekt worden: het overtreden van regels (al dan niet opzettelijk) kan bestudeerd worden, sociaal mobiele personen kunnen ondervraagd worden, boeken met regels kunnen bekeken worden, en er kan onderzoek naar de ontwikkeling van regels in groepen verricht worden. Door middel van interviews en vragenlijsten kan directe informatie over regels voor bepaalde situaties verkregen worden (Argyle *et al.*, 1979; Argyle *et al.*, 1981).

Argyle *et al.* (1981) geven een *functionele theorie van regels* (zie ook Argyle, 1980, 1981a; Argyle *et al.*, 1979). Om de doelen van sociale situaties te bereiken, moeten regels in de volgende functies voorzien:

1. Met betrekking tot universele eisen van sociale situaties moeten regels:
  - a voorkomen dat andere interactoren zich terugtrekken
  - b agressie voorkomen
  - c het begin en einde van ontmoetingen regelen.
2. Met betrekking tot universele eisen voor verbale communicatie zijn regels nodig voor
  - a de synchronisatie van uitingen

- b opeenvolgende uitingen
  - c langere sequenties van uitingen.
  - 3. Met betrekking tot eisen die door bepaalde typen van situaties gesteld worden, zijn regels nodig die
    - a gedrag coördineren zodat de doelen bereikt kunnen worden
    - b vals spel tegengaan
    - c helpen bij gewone moeilijkheden
    - d statusverschillen leiden
    - e op creatieve wijze complexe regelsystemen construeren.
- (Argyle, 1980, 1981a; Argyle *et al.*, 1979; Argyle *et al.*, 1981).

In zijn onderzoek naar regels komen bij Argyle twee thema's aan de orde: regels in relatie tot situaties, en regels in sociale relaties. Verschillende aspecten van regels in relatie met situaties werden onderzocht door Argyle *et al.* (1979). Allereerst lieten ze 15 personen beoordelen in hoeverre 124 regels van toepassing zijn op 25 situaties. In een vervolgonderzoek beoordeelden 50 personen 20 regels die alle van toepassing konden zijn in acht situaties. In beide onderzoeken werd een overeenstemming boven kansniveau gevonden voor de toepasbaarheid van de regels in de situaties. Sommige regels werden in veel situaties van toepassing bevonden (algemene regels zoals 'vriendelijk zijn', 'proberen een ontmoeting aangenaam te laten verlopen'). Andere regels waren meer situatiespecifiek (bijvoorbeeld: 'netjes gekleed zijn', 'doen wat de ander zegt').

Hiërarchische clusteranalyse van regels gebaseerd op de mate van gelijkheid van beoordeling voor de toepassing van regels in verschillende situaties leverde zes clusters op in het vervolg-onderzoek: (1) vriendelijkheid; (2) formele gedragsregels; (3) formele conversatieregels; (4) gehoorzaamheidsregels; (5) regels voor sociale gebeurtenissen; en (6) positieve houding ten opzichte van anderen tonen.

Classificatie van situaties in termen van regels liet na clusteranalyse allereerst een verdeling zien in *werksituaties* en *sociale situaties*. De laatste soort situaties konden weer onderverdeeld worden in *formele* versus *intieme en terloopse* situaties. Binnen werksituaties bleek onderscheid in clusters van *meer en minder persoonlijk* werk mogelijk.

Om meer inzicht in deze verdeling te krijgen werd tevens bekeken welke regelclusters in welke situatieclusters voorkwamen. De werksituaties en formele sociale situaties bleken de meeste regels te hebben. Informele sociale situaties, zoals gesprekken met vrienden en bekenden, hadden de minste regels. De variatie tussen de situaties met betrekking tot het aantal regels is groter dan kans. Tenslotte gingen Argyle *et al.* (1979) de relatie na tussen de regels in het onderzoek en de door hen opgestelde functionele theorie die aan het begin van deze paragraaf beschreven werd. Daarbij bleken voor de meeste functies regels voor te komen.

De laatste jaren heeft het onderzoek van Argyle met betrekking tot regels zich toegespitst op het tweede thema: regels in sociale relaties (Argyle, Henderson, & Furnham, 1985; Argyle, Henderson, Bond, Iizuka, & Contarel-

lo, 1986). Volgens Argyle en Henderson (1985) vormen regels van sociale relaties complexe systemen die variëren tussen culturen. Zij zien kennis van regels als een gids tot effectieve vaardigheden te gebruiken in sociale relaties, maar ook als sleutel voor het begrijpen van relaties. De twee belangrijkste functies van regels in relaties betreffen het reguleren van gedrag om verstoring van de relaties te voorkomen en het zorgen voor een uitwisseling van beloningen die de personen motiveren om de relatie in stand te houden.

De regulerende regels dienen om gedrag in goede banen te leiden zodat individuele doelen door het handhaven van de relatie bereikt kunnen worden. De beloningsregels schrijven gedragingen voor die aan de individuele doelen tegemoet komen en voorzien in beweegredenen voor ontwikkeling van de relatie.

De toepasbaarheid van een aantal regels in verschillende relaties werd onderzocht door Argyle *et al.* (1985). Zij vonden enkele universele regels, met name betreffende het reguleren van gedrag. Meer intieme relaties konden onderscheiden worden van niet-intieme relaties, zowel wat betreft een groter aantal regels in de eerste groep als naar inhoud van de regels. Regulerende regels zijn van belang in relaties door het coördineren van gedrag, het reguleren van een intimiteitsniveau en het vermijden van relatiespecifieke conflictbronnen. Deze Britse bevindingen zijn vergeleken met replicaties in Japan, Hong Kong en Italië (Argyle *et al.*, 1986). Met name betreffende intimiteit werden cross-culturele verschillen gevonden.

In de komende hoofdstukken zal met name Argyle's werk betreffende regels in sociale situaties een rol spelen.

1.4. DE OPEN-SYSTEEM THEORIE VAN HETTEMA

In het werk van Hettema komt het terrein van de persoonlijkheidsleer maar ook psychodiagnostiek aan de orde. De onderwerpen in zijn publikaties staan steeds in relatie tot belangrijke aspecten van de door hem geformuleerde open-systeemtheorie van de persoonlijkheid (Hettema, 1979). In het kort zullen we deze theorie weergeven (1.4.1) waarna we ingaan op het voor dit onderzoek meest relevante onderdeel: gedragsstrategieën (1.4.2).

1.4.1. Persoonlijkheid als een open-systeem

Hettema (1979) definieert *persoonlijkheid* als een systeem van interacterende biologisch en cultureel bepaalde elementen, dat een open relatie onderhoudt met de feitelijke omgeving. Het persoonlijkheidssysteem is permanent vergezeld van een systeemomgeving, de actuele situatie. Persoon en situatie zijn beide bepalend voor het gedrag volgens het principe van de reciproke causatie. Het gedrag van de persoon wordt vooral bepaald door de neiging controle over de omgeving uit te oefenen. Die neiging kan, afhankelijk van de vigerende situatie, meer expansieve of meer defensieve vormen aannemen.

In bekende omgevingen zal de persoon proberen de situatie zoveel mogelijk naar zijn hand te zetten. Dit doet hij door de situatie te modificeren, dat wil zeggen te transformeren in een richting die voor hem het meest nuttig is. Daartoe wordt gebruik gemaakt van strategieën die tot stand zijn gekomen via leerprocessen. In minder bekende en in veranderende situaties kunnen strategieën tekorten vertonen die zich manifesteren in een onvermogen controle over de situatie uit te oefenen. In die gevallen neemt de persoon zijn toevlucht tot tactieken om alsnog controle te verkrijgen. Tactieken brengen modificaties tot stand, hetzij in de persoon, hetzij in de omgeving. In het eerste geval gaat het om processen op cognitief niveau. Voorbeelden zijn reflectie met betrekking tot de situatie, het veranderen van actieplannen, en het bijstellen van doelen. In het tweede geval zijn tactieken gericht op het verkrijgen van nieuwe informatie, het aanbrengen van modificaties, of persistentie van gedrag.

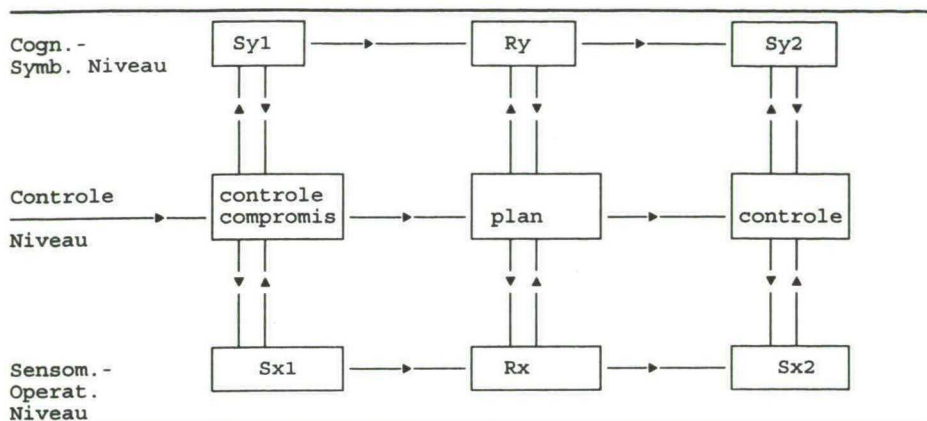
Tactieken worden door Hettema (1979; Hettema & Kenrick, 1989) opgevat als mechanismen voor het verwerven van adaptatie op korte termijn. Als tactieken falen, neemt de persoon zijn toevlucht tot een laatste redmiddel, het minimaliseren van controleverlies. Dit geschiedt via disruptiemechanismen, waardoor een permanente verandering tot stand komt in het cognitieve systeem. Disruptie heeft de directe functie binnen de actuele situatie het controleverlies zoveel mogelijk te beperken. Daarnaast schept disruptie condities in de persoon die ook op langere termijn de kans op controleverlies minimaliseren.

Het open-persoonlijkheidssysteem functioneert op drie verschillende niveau's. Op cognitief-symbolisch niveau is de strategie de belangrijkste regulatiestructuur ten aanzien van gedrag. Op controle-niveau functioneren tactieken en disruptiemechanismen. Het overte gedrag tenslotte is gelocaliseerd op het sensomotorisch-operationele niveau. Overt gedrag wordt gezien als een directe functie van de structuren op de beide andere niveau's. De verschillende structuurelementen en niveau's kunnen in een figuur (Figuur 1.1) samengevat worden. Deze figuur kan worden gezien als een weergave van de interface tussen persoon en omgeving. De belangrijkste gedragsbepalende componenten zijn daarin symmetrisch.

Op het cognitief-symbolisch niveau wordt het gedrag gereguleerd door middel van individuele strategieën. *Strategie* wordt daarbij beschreven als de keuzes die een individu maakt met betrekking tot zijn transformationele gedragingen (Ry's) en door hem geïntendeerde situaties (Sy2), gegeven een bepaalde beginsituatie (Sy1) (Hettema, 1979). Deze gedragsstrategieën zullen nader besproken worden in Par. 1.4.2. Op het controle-niveau gelegen structuren zijn betrokken bij de *tactieken* van het individu. Deze controle-elementen worden verondersteld vooral van biologische aard te zijn, en vallen verder buiten het kader van deze studie. Strategieën en tactieken tesamen worden verondersteld de basis te vormen voor het uitvoeren van gerichte acties op de omgeving, het feitelijke overt gedrag in een bepaalde situatie op het sensomotorische-operationeel niveau.

Door de opname van de *situatie* in het persoonlijkheidssysteem (de situatie-concepten Sy op cognitief-symbolisch niveau en de concrete situatie Sx op

Figuur 1.1. Niveaus en structurelementen in Hettema's open-systeem theorie

sensomotorisch-operationeel niveau) vereist de beschrijving van situaties speciale aandacht. Volgens Van Heck (1984, 1989) kan iedere situatie geconceptualiseerd worden in termen van een aantal objectieve situationele karakteristieken (cue-typen). Hij onderscheidt de volgende karakteristieken: (1) de context waarin de situatie voorkomt; (2) de locatie, fysieke omgeving; (3) objectieve karakteristieken van de fysieke omgeving; (4) personen; (5) objectieve karakteristieken van personen; (6) handelingen die typerend zijn voor de situatie; (7) objecten; en (8) temporele aspecten. Aan de hand van deze cue-typen kunnen zowel de *Sy* als de *Sx* beschreven worden op een intersubjectieve, normatieve wijze. Onderzoek door Van Heck (1984, 1989) heeft geleid tot een taxonomie van situaties waarin 248 concepten geclassificeerd zijn op basis van 254 cue-clusters (in totaal 558 cues) verdeeld over de verschillende cue-typen.

Handelingen zijn niet alleen een karakteristiek aspect van een situatie, voor *transformatie van situaties* in een meer gewenste richting zijn ze onmisbaar. Hettema (1989c) heeft een taxonomie van transformationeel gedrag ontwikkeld om deze situatietransformaties in intersubjectieve termen te kunnen beschrijven. De taxonomie is gebaseerd op het werk van Schank en Abelson (1977). Eén dimensie van deze taxonomie wordt gevormd door *primitieve acties*²: de elementen die ten grondslag liggen aan handelingen, en die kunnen dienen om gevolgtrekkingen over de resultaten van een handeling te organiseren. Het zijn de middelen waarmee situationele transformaties tot stand gebracht kunnen worden. Voor de gedragstaxonomie worden de volgende PA's onderscheiden:

² Primitieve acties zullen in het vervolg afgekort vermeld worden als PA's.

ATRANS:	het overbrengen van een abstracte relatie (bijvoorbeeld bezittingen)
PTRANS:	het verplaatsen van een object of van zichzelf
MBUILD:	het vormen van nieuwe informatie uit oude gegevens
MTRANS:	het overbrengen van mentale informatie tussen personen
SPEAK:	het produceren van geluiden
ATTEND:	het richten van een zintuig op een stimulus
PROPEL:	het toepassen van fysieke kracht
GRASP:	het grijpen en vasthouden van een object door een persoon
MOVE:	het bewegen van lichaamsdelen
INGEST:	het opnemen van iets in het lichaam
AWAIT:	het niets-doen in een passieve, open, afwachende houding.

De PA Await komt bij Schank en Abelson niet voor, maar is hier toegevoegd op basis van vooronderzoek (zie Hettema, 1989c). Schank en Abelson (1977) vermelden wel nog een PA EXPEL, het uitdrijven van iets uit het lichaam, die door Hettema achterwege gelaten wordt.

De meeste transformationele handelingen worden daarnaast gekenmerkt door een *doel*-aspect. 'Doel' moet daarbij opgevat worden als de bedoelingen van het individu om controle over specifieke aspecten van de situatie te verkrijgen, te houden of te vergroten (Hettema, 1989c). In dit kader worden doelen als tweede dimensie van de gedragstaxonomie gevormd door een eveneens door Schank en Abelson (1977) ontwikkeld systeem van Delta-doelen³. In de gedragstaxonomie wordt van de volgende doelen gebruik gemaakt:

Delta-Social Control:

de bedoeling om macht of autoriteit te verkrijgen (D-Soccont)

Delta-Control:

de bedoeling om controle te verkrijgen over (fysieke) objecten (D-Cont)

Delta-Proximity:

de bedoeling om dichterbij iets of iemand te komen (D-Prox)

Delta-Know:

de bedoeling om kennis te vermeerderen (D-Know)

Delta-Agency:

de bedoeling om een ander tot actie te brengen (D-Agency)

Instrumental Preparatory:

voorbereidende handelingen om specifieke doelen te kunnen bereiken (I-prep).

In een Algemene Categorie zijn daarenboven handelingen opgenomen die qua doelkarakter ambigu zijn of geen transformatie beogen.

---

3 De term Delta-doelen is ontleend aan eerder werk van Abelson betreffende 'deltacts': een set van toestandveranderingsconcepten (zie Schank & Abelson, 1977). Deze Delta-doelen worden verder vermeld als *D-doelen*.

Beide dimensies kunnen met elkaar gecombineerd worden, waarbij als invulling van de verkregen cellen werkwoorden de handelingen weer kunnen geven. Een voorbeeld van deze invulling is te vinden bij Hettema (1989c), en zal hier in het kader van Hoofdstuk 3 aan de orde komen.

Een strategische gedragskeuze kan, wat een gegeven beginsituatie betreft, leiden tot verandering of tot behoud van deze situatie. Van de andere kant stelt ook de situatie beperkingen aan wel/niet effectief uit te voeren gedragingen. De relatie tussen de beginsituatie en mogelijke gedragingen is dus van belang. Zowel het gedragstype (PA's) als het intentionele gedragsaspect (D-doelen) worden gehanteerd bij het beschrijven van een situatie in termen van een *prototypisch pakket*. Dit pakket geeft aan door welke gedragstypen en bedoelingen de situatie in stand gehouden wordt of tot een natuurlijk einde wordt geleid. Het prototypisch pakket omvat de twee meest dominante D-doelen en drie meest dominante primitieve acties voor een situatie.

Situaties kunnen worden beïnvloed door het gedrag van de actoren. Met name het doel-aspect van het gedrag speelt daarbij een belangrijke rol. Hettema (1989c) heeft een set regels geformuleerd die aangeven hoe situaties via het gedrag getransformeerd worden. *Transformatie* van een situatie wordt bepaald door verandering van de D-doelen in het prototypische pakket naar aanleiding van de bedoeling van een bepaald gedrag. Er wordt een onderscheid gemaakt in twee vormen van situatie-transformatie: (1) *gematigde* transformatie waarbij de hiërarchische volgorde van de D-doelen in het prototypisch pakket van een situatie verandert, en (2) *radicale* transformatie waarbij één van de D-doelen in het prototypisch pakket vervangen wordt door een nieuw D-doel (Hettema, 1989c). Beide vormen van transformatie leiden tot nieuwe situaties.

Tenslotte willen we kijken naar *gedragsvoorspelling* binnen de open-systeem benadering. De voorspelling van overt gedrag binnen dit model vereist een nadere theoretische uitwerking betreffende welke informatie daartoe op een passende wijze gebruikt zou moeten worden (Hettema, 1989a).

Een eerste vereiste bij het leggen van relaties tussen de verschillende niveau's in het model betreft *isomorfisme* van situaties en handelingen. De situaties waarin het overte gedrag zich afspeelt dienen qua karakteristieken te corresponderen met de situatiebeschrijvingen die gebruikt worden bij de bepaling van strategieën en tactieken (*situationeel isomorfisme*). De situatie-taxonomie levert informatie om hieraan tegemoet te komen. Daarnaast zou het geobserveerde gedrag overeen moeten stemmen met de transformatieregels die onderscheiden worden in de gedragstaxonomie (*gedrags-isomorfisme*).

Beide vormen van isomorfisme zijn bestudeerd door Hettema en Hol (1989b). Zij analyseerden D-doelen, gebaseerd op gedragsobservatie in zes situaties, en de positie van deze D-doelen in het prototypisch pakket van elke situatie. Voor vier situaties kon situationeel isomorfisme aangetoond worden. Ter bepaling van gedrags-isomorfisme werd nagegaan of de regels voor gedragsobservatie adequaat gehanteerd werden. Gekeken werd naar de overeenstemming binnen drie paren van observatoren die per paar het gedrag

in twee situaties beoordeelden. Generaliseerbaarheidsanalyse leidde tot coëfficiënten van 0.967 of hoger, hetgeen een duidelijke overeenstemming tussen observatoren in het gebruik van gedragseenheden en observatiecategorieën aangeeft.

Een volgend punt dat aandacht verdient betreft de *gedragsconsistentie* die verwacht kan worden op de verschillende niveau's. Hettema (1989a, d) geeft aan dat op strategisch niveau consistentie gezien moet worden als *coherentie*, dat wil zeggen als individuele manieren om met situaties om te gaan. Op dit niveau zou met name van interne coherentie sprake zijn: situatiespecifiek gedrag dat verschillende gedragsvormen kan aannemen die tot eenzelfde categorie behoren. Daarnaast kan coherentie stabiliteit verwacht worden: het gebruik van hetzelfde gedrag in een situatie of in herhalingen van deze situatie. Op het niveau van overt gedrag daarentegen, is van deze beide typen alleen coherentie stabiliteit te verwachten.

Tenslotte dient bij de voorspelling van feitelijk gedrag op basis van strategische informatie te worden uitgegaan van Persoon (P) - Situatie (S) - Response (R)-interactie als meetobject. Volgens Hettema (1989a) is deze PSR-interactie het logische meetobject voor interactionistische modellen in plaats van PR of SR. De PSR-interactie wordt daarbij door Hettema gezien als de belangrijkste component die coherentie weergeeft in het kader van strategieën.

In deze paragraaf werd een beschrijving gegeven van persoonlijkheid, situatie en gedragsvoorspelling in het kader van Hettema's open-systeem model. De strategieën, die in dit model een belangrijke rol spelen, zullen in de komende hoofdstukken bestudeerd gaan worden. De volgende paragraaf gaat daarom nader in op deze strategieën.

1.4.2. Strategieën

In het open-systeem model wordt verondersteld dat op cognitief-symbolisch niveau het individu over een *strategisch systeem* beschikt. Op basis van leren en ervaring ontstaan er begrippen van situaties, regels om met deze situaties om te gaan en voorkeuren voor situaties en transformatieregels. Gerichte, al dan niet effectieve transformatie van de omgeving door een persoon wordt door dit systeem gestuurd. Deze strategieën zouden allereerst werkzaam zijn in regelmatig voorkomende, bekende situaties (Hettema & Kenrick, 1989). In het systeem zijn hiervoor zowel doelen als middelen aanwezig om het gedrag te bepalen. Wanneer situaties een meer problematisch karakter krijgen, schieten strategieën tekort en wordt aanvulling door tactieken noodzakelijk.

Gedragsstrategieën worden niet beschouwd als alom geldig: ze behoren bij specifieke situatiedomeinen. Binnen een domein zullen er, gegeven hun ontstaansgrond, verschillen bestaan tussen de strategieën die individuen hanteren. Aan een strategische keuze vallen twee aspecten te onderscheiden: allereerst een *competentie*-aspect wat de gedragstypen (primitieve acties) van het individu omvat, en daarnaast een *intentioneel* aspect wat de richtinggevende bedoelingen (D-doelen) van het individu behelst. Het competentie-aspect heeft

betrekking op de effectiviteit van bepaalde gedragstypen in het licht van gedragsbeperkingen die inherent zijn aan een specifieke situatie. Leerprocessen kunnen de grondslag vormen voor de ontwikkeling van situatiespecifieke gedragseffectiviteit. Kennis van de beperkingen komt tot uitdrukking in de keuze van PA's in een situatie. In een onderzoek naar predictieve validiteit van strategieën vond Hettema (1984) dat bij gedragsvoorspelling niet alleen individuele strategieën een rol spelen, maar dat een belangrijke bijdrage geleverd wordt door een algemene, gedeelde competentie ten aanzien van bepaalde situaties. Volgens Hettema zou er een relatie kunnen bestaan tussen sterkte/zwakte van situaties en beide competentievormen bij gedragsvoorspelling. In sterke situaties zou het gedrag van competente personen het beste voorspeld kunnen worden met behulp van algemene strategieën, terwijl in zwakke situaties individuele strategieën een betere predictor zouden zijn (Hettema, 1984).

Op basis van het prototypisch pakket van een beginsituatie en de transformatieregels kan het prototypisch pakket van de eindsituatie bepaald worden. Intenties, binnen strategieën verbonden met de D-doelen, moeten met name gezien worden in relatie tot de eindsituatie die met behulp van deze doelen bereikt wordt. Het gaat hierbij dus niet om individuele voorkeur voor bepaalde D-doelen maar om intenties om bepaalde situaties te bereiken. Evidentie voor deze stelling werd gevonden in een onderzoek van Hettema en Hol (1989a). In deze studie werden strategieën bepaald in drie groepen van beginsituaties. Met behulp van de radicale transformatieregel werden preferenties voor verschillende eindsituaties bepaald per individu ($N = 118$). De voorkeur voor D-doelen werd duidelijk bepaald door eindsituaties los van de beginsituaties. Dit bleek uit een hoge mate van generaliseerbaarheid van preferenties voor eindsituaties over beginsituaties ($\rho_{ps_2} = .977$). In het licht van de situatie die men wil bereiken wordt, gegeven een beginsituatie, de D-doelkeuze gemaakt. Uit dit onderzoek blijkt dat individuen een categorische voorkeur hebben voor bepaalde situaties en een afkeer hebben van andere situaties. Zowel leerervaringen als temperament kunnen van invloed zijn op de ontwikkeling van situatievoorkeuren (Van Heck, Hettema, & Leidelmeijer, 1990).

1.5. DE BENADERING VAN PERVIN

Naast diverse theoretische bijdragen over persoonlijkheidstheorieën en met name over een interactionistische benadering (Pervin, 1981, 1978a, 1978b, 1978c, 1977; Pervin & Lewis, 1978) heeft Pervin ook een eigen interactionistisch model ontwikkeld (Pervin, 1976, 1983). We geven hier een korte beschrijving van dit model (1.5.1) en zullen nader ingaan op het centrale 'doel'-concept (1.5.2).

1.5.1. Naar een transactioneel onderzoekskader

Reeds enkele decennia houdt Pervin zich bezig met de interactie tussen personen en situaties. Zijn onderzoek in de jaren '60 betrof het bij elkaar passen van personen en situaties (Pervin, 1967a, 1967b, 1968; Pervin & Rubin, 1967). Hierbij werd verondersteld dat er voor iedere persoon omgevings zijn die meer of minder goed aansluiten bij zijn persoonskarakteristieken. Gedrag werd daarbij beschouwd als een functie van de interactie of van de transactie tussen de persoon en zijn omgeving. Bekeken werd onder andere de manier waarop studenten, als individu en als groep, hun omgeving waarneemen. De mate van tevredenheid met aspecten van deze omgeving werd hierbij nagegaan (Pervin, 1967a). In een andere studie (Pervin, 1967b) werd studenten gevraagd naar een zelfbeoordeling, een beoordeling van hun ideale zelf, en een beoordeling van de omgeving. De richting en afstand tussen zelf en omgeving in relatie met het ideale zelf bleek verband te houden met tevredenheid en ontevredenheid.

Pervin (1976) heeft getracht een beter begrip te krijgen van *persoonlijkheid* als een individueel patroon van stabiliteit en verandering in relatie tot gedefinieerde situationele karakteristieken. Daartoe bestudeerde hij met behulp van vrije-response beschrijvingen de situaties, gevoelens en responses die relevant zijn voor individuen. Door elk individu werden ± 25 situaties gerapporteerd. Er bleek sprake van een aanzienlijke verscheidenheid in situaties en de karakteristieken die ermee verbonden werden over personen. Met behulp van factoranalyse werd voor elke persoon een aantal groepen van situaties verkregen met bijbehorende gevoelens en gedragingen. Verschillende gedragingen bleken daarbij stabiel over situaties, andere waren situatiespecifiek. Stabiliteit en verandering in gedrag zouden óf door de persoon óf door de situatie bepaald kunnen zijn.

De in dit onderzoek gehanteerde methode van vrije-response beschrijving ziet Pervin (1976) als een goede mogelijkheid om te komen tot een taxonomie van situaties en van gedragingen in situaties. Hij acht deze methode zeer relevant voor een idiografische onderzoeksbenadering (Pervin, 1984). Niet zozeer een systematisch design, maar een verzameling representatieve situaties uit het leven van personen is van belang in verband met ecologische generaliseerbaarheid (Pervin, 1977).

Situatiebeschrijvingen in onderzoek dienen volgens Pervin (1981) zo dicht mogelijk bij het dagelijks leven van personen aan te sluiten. Op de ideeën van Pervin over *situaties* komen we terug in Par. 1.6. Nadeel van de vrije-response beschrijving is de weergave van gedragingen door personen in niet-observeerbare termen. Vergelijking van de gerapporteerde gedragingen met feitelijk gedrag is niet mogelijk. Toch voelt Pervin meer voor deze benadering dan voor het gebruik van vastgelegde schalen of dimensies.

1.5.2. Naar een doelentheorie

Bij de bestudering van de interacties tussen persoon en situatie wordt door Pervin vanaf 1981 een belangrijke plaats ingeruimd voor een *doel*-concept (Pervin, 1981, 1983, 1989a). Hij signaleert dat in verschillende interactionistische theorieën overeenstemming bestaat inzake gerichtheid van gedrag in een situatie op het bereiken van bepaalde eindtoestanden. De manier waarop deze doelgerichtheid in de literatuur uitgewerkt wordt is variërend (Pervin, 1983, 1989b, c).

Het doel-concept waarmee Pervin (1983) werkt, is een *motivationaleel* concept. Binnen de persoon, opgevat als een dynamische entiteit, is er sprake van een wisselwerking tussen meerdere doelen. Tevens is er een keuze uit meerdere manieren om deze doelen te bereiken mogelijk. De doelen geven dus eindpunten (objecten, gebeurtenissen, ervaringen) weer die de persoon wil verkrijgen. In relatie tot elkaar en tot subdoelen, moeten doelen gezien worden als delen van een structuur of systeem. Ze zijn zowel serieel als hiërarchisch georganiseerd. Ieder doel kan variëren in de relatieve betekenis van een aantal doeleigenschappen: cognitieve eigenschappen (mentale representatie), affectieve en gedrageigenschappen. Voor affect ziet Pervin (1983) een sleutelrol bij de ontwikkeling van doelen en bij de keuze tussen doelen.

Als elementen waarop doelen kunnen variëren noemt Pervin (1983): (a) de tijd gedurende welke ze functioneren (korte- versus lange-termijn doelen); (b) de plaats die ze innemen in de doelhiërarchie; (c) de relevantie die ze hebben voor veel of weinig situaties, en (d) de complexiteit en mate waarmee eigenschappen met doelen geassocieerd zijn.

Een doel wordt beëindigd wanneer het eindpunt bereikt wordt. Een andere mogelijkheid van beëindiging kan zijn dat 'voldoende' bevrediging heeft plaatsgevonden of wegens ongeduld na verstrijken van een bepaalde tijd. Ook ontmoediging na een aantal gefaalde pogingen, of tijdelijke opschorting wanneer er een soort 'file' van doelen ontstaat kan het einde van een doel betekenen. Tenslotte, wanneer het organismisch functioneren ernstig verstoord wordt of instort, wordt het bereiken van een doel natuurlijk onmogelijk.

Analyse van de doelstructuur moet plaatsvinden in relatie met situaties, gevoelens en gedrag. In onderzoek liet Pervin (1983) personen twintig representatieve interpersoonlijke situaties uit hun dagelijks leven beschrijven in termen van *wie - wat - waar - wanneer*. Daarbij moest ook de relevantie van een aantal situatiekarakteristieken, zoals mate van formeelheid, gestructureerdheid en competitie, voor de beschreven situatie aangegeven worden. Verder beoordeelden de respondenten de relevantie van een aantal gevoelens, gedragingen en doelen voor die situaties. Bij factoranalyse per persoon kwamen in de meeste gevallen de volgende drie situatiefactoren voor: een *positieve, sociale factor*, een factor met *school/werk/competentie*-situaties, en een *negatieve, sociale factor*.

Uit de situatie x doelenmatrix bleek dat er overeenstemming kan bestaan tussen personen over bepaalde situatiecategorieën en doelladingen, maar er

traden tevens verschillen op over de belangrijkheidsvolgorde van deze categorieën en over de specifieke doelen die met deze situatiecategorieën samenhangen. Analyse van doelen over personen en situaties leidde tot vijf factoren, die Pervin (1983) als volgt benoemde: (1) gevoel van eigenwaarde, goedkeuring; (2) ontspanning, pret, vriendschap; (3) agressie, macht; (4) reductie van spanning, conflict, bedreiging; en (5) genegenheid, ondersteuning. Pervin merkt op dat deze factoren een beeld geven over welke doelen met elkaar kunnen samenhangen, maar dat personen variëren in de organisatie van hun doelen en dat individueel centrale doelen in deze factoren kunnen ontbreken.

Verder bleken de correlaties tussen de beoordeelde doelen en gedragingen laag. Dit wijst er, volgens Pervin (1983), op dat eenzelfde doel op verschillende manieren gestalte kan krijgen in gedrag afhankelijk van de persoon en de situatie, en dat eenzelfde gedrag met verschillende doelen verbonden kan zijn. Anders gezegd, het kan moeilijk zijn voor diverse doelen de gedragingen te voorspellen die in een bepaalde situatie gehanteerd worden of doelen uit het gedrag af te leiden. Uit analyse van de affectieve beoordelingen bleek dat de ervaringen van een persoon in een situatie afhankelijk zijn van de affectieve kleur en intensiteit van de aanwezige doelen. Op deze affectieve beoordelingen willen we hier niet verder ingaan, daar ze buiten ons onderzoek vallen.

De belangrijkste lijnen in het werk van Argyle, Hettema, en Pervin zijn in de voorgaande paragrafen geschetst. Er is met name gekeken naar de ideeën die ze gepresenteerd hebben over persoonlijkheid, situatie en gedragsvoorspelling. De drie modellen variëren naar inhoud en omvang van informatie op deze punten. De uitwerkingen die zij van interacties geven, zijn duidelijk verschillend. In het model van Argyle wordt vanuit een sociaal psychologische invalshoek de meeste nadruk gelegd op de situatie. Het motivationele vertrekpunt van Pervin lijkt nog het meest op een klassieke P-benadering, waarbij de situatie weinig aandacht krijgt. In Hettema's systeem-theoretische aanpak wordt met name getracht de interface tussen P en S gestalte te geven, dat wil zeggen met elkaar in evenwicht te brengen.

In verband met het onderzoek dat in dit proefschrift aan de orde komt, werd naast deze algemene beschrijving van de drie modellen uit elk model een centraal concept nader belicht: regels bij Argyle, strategieën bij Hettema, en doelen bij Pervin.

Op twee punten willen we in de komende paragrafen de modellen nauwkeuriger naast elkaar stellen en in een breder kader plaatsen. Gegeven de basisassumpties voor een interactionistische benadering dient speciale aandacht besteed te worden aan de situaties en aan intentionaliteit. De situatie wordt nader besproken in Par. 1.6. Intentionaliteit, in termen van doelen, komt aan de orde in Par. 1.7.

1.6. DE SITUATIE IN DE DRIE MODELLEN

Een kernbegrip in nagenoeg elke interactionistische benadering is het begrip 'situatie'. Met de opkomst van interactionistische persoonlijkheidsmodellen is tegelijkertijd een debat over het concept situatie ontstaan. Dit concept wordt voor van-alles-en-nog-wat, vaak ongedefinieerd gebruikt en misbruikt, en kent allerlei synoniemen zoals scène, setting, episode, ontmoeting, en omgevingsconditie (Argyle *et al.*, 1981; Pervin, 1978b). De vraag is hoe binnen een interactionistische persoonlijkheidsbenadering de situatie gedefinieerd moet worden. Magnusson (1978) stelt vijf niveau's van definiëring van de psychologische situatie voor: stimulus, episode, situatie, setting, en omgeving. Cantor en Kihlstrom (1987) onderscheiden situaties en sociale episodes.

Volgens Argyle (Argyle *et al.*, 1981) kan een situatie beschreven worden als een soort sociale ontmoeting waarmee leden van een subcultuur bekend zijn. De eigenschappen van het gedragssysteem gedurende deze ontmoeting zijn van belang gezien de bijdrage die een persoon zelf aan de situatie levert. Hettema's situatieconcept Sy op cognitief-symbolisch niveau is hieraan verwant. Hij ziet situaties als elementen van een openbaar domein, die gedefinieerd kunnen worden met behulp van objectieve cues en eigenschappen (Hettema, 1979). Dit situatieconcept Sy wordt onderscheiden van de concrete situatie Sx op het sensomotorisch-operationele niveau. Deze scheiding weerspiegelt een eerste controverse binnen het situatie-debat: handelt het om *potentiële* of om *feitelijke* situaties (Argyle *et al.*, 1981; Pervin, 1978b).

Pervin (1978b) geeft een driedeling in stimulus-, situatie-, en omgevingsconcepten. De situatie ziet hij als een specifieke plaats, meestal met bepaalde personen, op een bepaald tijdstip en met specifieke activiteiten (Pervin, 1977). Volgens Pervin (1976) is zo'n situatiebeschrijving in termen van wie-wat-waar voor onderzoeksdoelen voldoende. In zijn onderzoek laat Pervin (1976, 1981, 1983), vanuit zijn idiografische benadering, de invulling van deze termen aan de respondenten over. Argyle (Argyle *et al.*, 1981) ziet twee mogelijke nadelen bij deze benadering: (1) wanneer de populatie heterogeen is, hebben bepaalde situatielabels verschillende associaties en betekenissen; (2) de set van aan te bieden situaties wordt mogelijk beperkt tot louter sociaal aanvaardbare situaties.

Hettema en Hol (1989a) vermijden het gebruik van situatie-labels en hanteren concrete situationele elementen in situatiebeschrijvingen om ambiguïteiten te voorkomen. Deze aanpak brengt een tweede discussiepunt aan de orde: moeten situaties in *subjectieve* of *objectieve* termen gedefinieerd en gemeten worden (Argyle *et al.*, 1981; Magnusson, 1981; Pervin, 1978b)? Bij het indelen van situaties acht Endler (1988), naast subjectiviteit en objectiviteit, nog een aantal andere dimensies van belang zoals, complexiteit, relevantie, representativiteit, en invloed.

De parameters die in een situatie van belang zijn, variëren eveneens in de literatuur. Pervin's genoemde vier componenten, Argyle's zeven (mogelijk negen) componenten (zie Par. 1.3.1), de acht karakteristieken die Hettema

hanteert (zie Par. 1.4.1), vertonen overlap, maar ook verschillen met elkaar en met andere indelingen (zie bijvoorbeeld Cantor & Kihlstrom, 1987; Cantor, Mischel, & Schwartz, 1982; Lewis, 1978; Magnusson, 1981; Takala, 1984). Bij de analyse van situaties wordt voorts soms nog een onderscheid gebruikt in sterke versus zwakke situaties (Mischel, 1973, 1977; Hettema, 1979; Hettema, Van Heck, Appels, & Van Zon, 1986), formele versus informele (Argyle *et al.*, 1981), relevante versus irrelevante (Pervin, 1981), stimulerende dan wel remmende (Argyle *et al.*, 1981) en micro- of macro-situaties (Endler & Magnusson, 1976). Diverse mogelijkheden van situatietaxonomisering (Furnham & Argyle, 1981; Magnusson, 1984a, b; Pervin, 1978b; Van Heck, 1984, 1989; Van Heck & Welvaart, 1984) zijn beschreven.

In onderzoek binnen de drie modellen is aandacht besteed aan groepering van situaties. De classificatie van situaties in termen van regels (Argyle *et al.*, 1979; zie Par. 1.3.2), de situatiefactoren in het doelen-onderzoek van Pervin (1983; zie Par. 1.5.2), en de eerste factoren in het situatietaxonomisch onderzoek van Van Heck (1984, 1989) laten duidelijke overeenkomsten zien. Van Heck rapporteerde op basis van objectieve situatiekenmerken (zie Par. 1.4.1) tien situatiefactoren. In de eerste vier factoren gaat het om respectievelijk negatieve sociale situaties, om school- en werksituaties, om situaties rond intimiteit en interpersoonlijke relaties, en om recreatieve (sociale) situaties. Deze factoren lijken op de factoren van Pervin. De twee belangrijkste situatieclusters bij Argyle (werksituaties, en sociale situaties) zijn er in terug te vinden. Deze gemeenschappelijke dimensies zijn van belang bij verdere bestudering van situaties.

Argyle *et al.* (1981) signaleren nog enkele problemen met betrekking tot de analyse van situaties. Zijn situaties discreet of continu? Voorkeur voor een van beide hangt wederom samen met een idiografische of nomothetische benadering en heeft consequenties voor te gebruiken statistische analyses. De idiografische benadering, met een discrete situatie-opvatting heeft volgens Argyle *et al.* (1981; Argyle, 1977) zijn beperkingen. Een tweede probleem betreft de te gebruiken gedragsmetingen: verbale rapportage, vragenlijsten of gedragsobservaties? Een combinatie van zelf-rapportage en observaties lijkt Argyle (Argyle *et al.*, 1981) de beste benadering. Hierbij aansluitend ligt de vraag naar het type schaal of dimensie waarop de metingen moeten gebeuren: globaal/molair of specifiek/moleculair? Pervin (1981) voorziet problemen bij het gebruik van eenzelfde schaal of dimensie voor alle respondenten: (1) de relevantie en betekenis kan voor personen verschillend zijn; (2) groepsdimensies hoeven niet de dimensies van een individu weer te geven; en (3) de relevantie van de dimensies voor verschillende situaties kan afwijkend zijn. Argyle *et al.* (1981) stellen voor om door middel van pilot-onderzoek de relevante metingen en het juiste niveau vast te stellen.

Ten aanzien van de diverse controverses worden door de drie modellen variërende standpunten ingenomen. In het te presenteren onderzoek zal op een aantal van deze problemen met betrekking tot de situatie een keuze gemaakt moeten worden. In het volgende hoofdstuk zal daarop teruggekeken worden.

1.7. HET DOEL-CONCEPT EN DE DRIE MODELLEN

Wat de interactionistische assumptie over de intentionele, actieve rol van de persoon betreft, er wordt de laatste jaren veel gepubliceerd over 'doel-' en 'motivatie'-concepten (zie bijvoorbeeld diverse bijdragen in Pervin, 1989a; en in Wyer & Srull, 1989). Bij Pervin (1989b) is tevens een historisch overzicht van doel-concepten te vinden. Momenteel spelen doelen ondermeer een belangrijke rol in concepten zoals 'life-task' (Cantor & Kihlstrom, 1987, 1989), 'current concern' (Klinger, 1989), 'personal striving' (Emmons, 1989a, b), en 'personal projects' (Little, 1989).

Cantor en Kihlstrom (1987, 1989) beschrijven *life-tasks* (levenstaken) als problemen (doelen) waaraan een persoon in een bepaalde levensperiode werkt. De relatie tussen deze levenstaken en motivatie komt aan de orde in hun veronderstelling dat motieven geïntegreerd zijn in cognitieve structuren en -processen bij de oplossing van deze problemen. Alleen een persoon zelf kan zijn levenstaken definiëren, wat dus tot een idiografische benadering leidt. Cantor en Kihlstrom (1987) vonden zes categorieën van levenstaak-activiteiten: (1) vrienden maken; (2) op je zelf zijn; (3) werken aan identiteit; (4) goede beoordelingen krijgen; (5) een loopbaan kiezen; en (6) tijdsbesteding hanteren.

Emmons (1989a, b) definieert *personal striving* (persoonlijke inspanning) als het type doelen dat een persoon karakteristiek in verschillende situaties wil bereiken, c.q. zoekt in zijn dagelijks gedrag. Deze persoonlijke inspanningen moeten gezien worden als idiografische representaties van nomothetische motieven. Emmons (1989b; Emmons & King, 1989) geeft de relatie aan tussen idiografische doelen en de belangrijkste vormen van motivatie (macht, intimiteit, positieve affectieve relatie, slagen). Een voorbeeld van deze relatie is de inspanning 'Vriendelijk zijn voor anderen zodat ze me aardig vinden' bij de motivatie-categorie 'Positieve affectieve relatie'. Voor onderzoeksdoeleinden kunnen, naast de voornoemde sociale motieven, nog enkele inhoudscategorieën voor inspanningen onderscheiden worden, zoals persoonlijke groei/gezondheid, zelfpresentatie, en autonomie (Emmons, 1989a).

Personal projects (Little, 1989) zijn sets van onderling verbonden handelingen over tijd, gericht op het behouden of bereiken van een voorziene toestand, zoals bijvoorbeeld 'Part-time werk vinden', en 'met Jan naar de film gaan'. Ligt dit concept op handelingsniveau, bij *current concern* (huidige aangelegenheden) is weer sprake van een hypothetische motivationele toestand. Klinger (1989) omschrijft deze aangelegenheden verder als een toestand die voortduurt van het begin tot het einde bij het streven naar een doel. Ze verwijzen niet rechtstreeks naar overt gedrag, maar worden wel gedefinieerd in termen van bepaalde doelen. Voorbeelden van deze aangelegenheden zijn 'Op reis gaan' en 'Een afspraak met de tandarts nakomen'. Klinger ziet daarbij in de relatie van deze motivationele, mediërende aangelegenheden met cognities een belangrijke rol weggelegd voor emoties.

De vier genoemde concepten zijn niet alle op hetzelfde niveau geformuleerd (gedrags- versus hypothetisch niveau), en leiden tot verschillende, soms wat

onduidelijke, relaties met motivatie. Toch lijkt het mogelijk en zinvol een relatie tussen doelen en motivatie te leggen. Volgens Hamilton (1983) kunnen doelen in een definiëring van motivatie voorzien. Motivatie beschrijft hij daarbij als actie gericht op een hiërarchie van voorkeurdelen. Persoonlijkheid betreft dan de voorkeurskarakteristieken van doelgericht gedrag. Een doel impliceert zo in ieder geval een voorkeur voor of aversie ten opzichte van bepaalde resultaten of eindtoestanden (Staub, 1978).

De relatie tussen beide concepten kan ook teruggevonden worden in het werk van Argyle. In zijn vroege werk vindt Argyle motivatie een belangrijk begrip om een verklaring te geven voor de variaties in het gedrag van een persoon op verschillende momenten en voor de relatief blijvende verschillen tussen mensen in de doeleinden die ze nastreven (Argyle, 1964, 1969, 1972a, 1972b). Motivatie is al dan niet bewust, en gebaseerd op enerzijds biologische instincten en anderzijds secundaire of verworven behoeften. Sociale motivatie kan naar een aantal bronnen ingedeeld worden: (1) niet-sociale driften die tot sociale interactie kunnen leiden; (2) afhankelijkheid; (3) affiliatie; (4) dominantie; (5) sex; (6) agressie; (7) zelfwaardering en ego-identiteit; en (8) culturele driften (Argyle, 1969, 1972a). Doelen van sociaal-gemotiveerd gedrag zijn óf responses van anderen, óf bepaalde relaties met anderen. Sociale motivatie en de doelen die ermee nagestreefd worden, komen in later werk terug als onderdeel in de analyse van situaties, eerst als structureel/motivationeel thema (Argyle, 1976, 1977), later als doelen (vanaf Argyle, 1979a). Opmerkelijk is dat, wat eerst als een belangrijke eigenschap van persoonlijkheid beschreven werd (motivatie), dan verder gehanteerd wordt als centraal concept in de analyse van situaties (doelen).

Als belangrijke situatiekarakteristiek hanteert Argyle globale doelen zoals 'Geaccepteerd worden door anderen', 'Eigen angst beperken', naast concretere doelen als 'Iemand overhalen iets te doen', 'Informatie geven' (Graham *et al.*, 1980). Deze situationele doelen zijn empirisch vast te stellen. Individuele wensen en behoeften zijn niet strikt noodzakelijk voor de analyse van specifieke sociale situaties, ofschoon deze van belang kunnen zijn bij het voorspellen en verklaren van individuele gedragingen in sociale situaties (Argyle *et al.*, 1981). Situaties geven een gelegenheid om doelen te bereiken, en daar mensen dit verwachten komen ze in bepaalde situaties terecht. In een situatie worden doelen nagestreefd met behulp van vaardige handelingen (Argyle, 1979a). Niet zozeer de doelen, als wel de manier waarop ze bereikt worden, kan een mogelijke conflictbron vormen (Graham *et al.*, 1980). In hun onderzoek naar het belang van doelen vonden Graham *et al.* drie hoofddoelen: (1) sociale aanvaarding, het ontwikkelen van relaties; (2) eigen welbevinden; en (3) specifiek situationeel bereiken van taakdoelen. Met betrekking tot deze specifieke taakdoelen was er aanzienlijke variatie tussen situaties. De taakdoelen kunnen bovendien instrumenteel zijn om andere doelen te bereiken (Argyle *et al.*, 1981). Als doeltypen noemen ze daarbij biologische behoeften (eten, drinken, sex) en een aantal sociale behoeften (afhankelijkheid, affiliatie/acceptatie/goedkeuring, dominantie, status/erkenning/zelfwaardering).

In aansluiting op het werk van Argyle dient dat van Read en Miller (1989a, b) vermeld te worden. In hun doelgebaseerde theorie van personen in relaties stellen ze voor individuele verschillen te bekijken in termen van doelen, plannen, middelen en attitudes. Doelen zijn hierbij het centrale concept (Read & Miller, 1989b). Situaties zouden daarbij op een soortgelijke wijze aan de orde kunnen komen met behulp van de door Argyle *et al.* (1981) onderscheiden situatie-elementen. Read en Miller (1989a) omschrijven een 'doel' als iets dat iemand wenst of wil bereiken omdat het op zich lonend is. Ze geven een indeling van doelen naar biologische behoeften (voedsel, slapen, sex), sociale behoeften (onder andere kameraadschap, respect, liefde, succes), en meer abstracte behoeften (zoals waarheid, rechtvaardigheid). De saillantie van doelen voor een persoon in sociale interactie zou variëren afhankelijk van de context en de aard van de interpersoonlijke relatie. Deze saillantie vormt een van de drie elementen die het belang van doelen in een bepaalde situatie bepalen. Daarnaast spelen de gevoeligheid van een persoon voor karakteristieken die relevant zijn voor zijn doelen, en de mate waarin een doel geactiveerd is door aspecten van een bepaalde context een rol. Hun model zou zowel idiografisch als nomothetisch te gebruiken zijn.

Er kan een onderscheid gemaakt worden in doelen naar de mate waarin ze meer *globaal* en *abstract* zijn, of juist *concreet* en *contextspecifiek* (Schank & Abelson, 1977; Showers & Cantor, 1985). Tot de laatste groep behoren bijvoorbeeld de instrumentele en delta-doelen die Schank en Abelson onderscheiden en die we in het model van Hettema (1989c, zie Par. 1.4.1) terugvinden. Deze doelen kunnen een strategische, intermediërende rol spelen bij het bereiken van meer abstracte doelen. Ze komen ook voor, naast globale doelen, bij de hiervoor vermelde doelen van Argyle. Globale doelen worden gehanteerd bij de overige beschreven concepten en hebben de overhand in het werk van Pervin (zie Par. 1.5.2).

Tenslotte dient aandacht besteed te worden aan een *taxonomie van doelen*, ontwikkeld door M.E. Ford en Nichols (1987) binnen het Living Systems Framework van D.H. Ford. D.H. Ford (1987) heeft opgemerkt dat het motivatie-concept zo'n brede betekenis gekregen heeft in de loop der tijd, dat men het beter niet meer kan gebruiken. Dit neemt niet weg dat motivationele processen zoals emoties en doelen een belangrijke rol spelen in de organisatie van gedrag. In zijn werk komt met name het selectieve-richtinggevend aspect van het traditionele motivatie-concept aan de orde, leidend tot de formulering van persoonlijke doelhierarchieën. Hij maakt daarbij onderscheid in een persoonlijke hiërarchie, bestaande uit een set van doelen of intenties voor een gedragsepisode, en een hiërarchie gevormd door het volledige repertoire van huidige en potentieel actieve persoonlijke doelen van een individu (D.H. Ford, 1987). Een doel (intentie) moet daarbij gezien worden als een gewenste en verwachte consequentie van menselijk functioneren. Het is een cognitie die een mogelijke toekomstige consequentie van gedrag weergeeft, waarbij er van uitgegaan wordt dat men er naar streeft deze consequentie te bereiken. Het gaat hierbij om persoonlijke, idiosyncratische doelen (Winell, 1987).

conceptualisering en operationalisering van de belangrijkste begrippen uit de drie modellen in vragenlijsten. In de volgende paragraaf komt dit aan de orde.

2.3. DE ONTWIKKELING VAN DE VRAGENLIJSTEN

Een belangrijk uitgangspunt bij de uitwerking van regels, strategieën en doelen in vragenlijsten was allereerst om zo dicht mogelijk te blijven bij het onderzoek dat tot nog toe uitgaande van de drie modellen is verricht. In eerste instantie werd er naar gestreefd om een zo goed mogelijke replicatie te verrichten van het zgn. *Regel*-onderzoek (bijv. Argyle *et al.*, 1979), het *SRS*-onderzoek (bijv. Hettema & Hol, 1989a) en het *Doelen*-onderzoek (bijv. Pervin, 1983).

Om de modellen met elkaar te kunnen vergelijken en om de vragenlijstgegevens te kunnen relateren aan gedragsobservaties, moest noodgedwongen enigermate van eerdere studies afgeweken worden. In dit kader is een gemeenschappelijk raamwerk vereist en kan niet volledig met de hiervoor beschreven verschillen in de drie meetmodellen rekening gehouden worden. De meest cruciale afwijking van eerder onderzoek en van de meetmodellen hangt samen met de uitwerking van situaties. Door de te leggen relatie met gedragsobservaties is de vrije-responsebenadering, waarbij respondenten hun eigen situaties kiezen en beschrijven, niet bruikbaar. Deze benadering geeft immers een beschrijving van gedrag in niet-observeerbare termen (zie Par. 1.5.1). Op individuele wijze kan dus niet met de relevantie van de situatie voor personen rekening gehouden worden. Er zijn verschillende aanwijzingen die deze beslissing aanvaardbaar maken. Uit onderzoek is naar voren gekomen dat personen regelmatig in niet-gekozen situaties terecht komen (Emmons, Diener, & Larsen, 1986; Snyder, 1983). Daarbij komt dat de meeste personen getrouwd zijn met die situaties die binnen een bepaalde (sub)cultuur een gedeelde sociale betekenis hebben (Van Heck & Welvaart, 1984). Bovendien zou presentatie van deze 'canonische' situaties binnen een interactionistische benadering de voorkeur verdienen (zie Van Heck, 1989). De relevantie van de situatie voor personen zal hier daarom op groepsniveau uitgewerkt worden. De volgende paragraaf gaat in op de conceptualisering en operationalisering van situaties binnen het gewenste algemene raamwerk.

2.3.1. De keuze en de beschrijving van situaties

Zoals beschreven in Hoofdstuk 1 zijn er diverse mogelijkheden om binnen een interactionistisch kader de situatie gestalte te geven. De modellen van Argyle (Argyle *et al.*, 1979), Hettema (1979) en Pervin (1983) zijn op dit punt verschillend.

In vragenlijsten die geconstrueerd zijn uitgaande van de voornoemde drie modellen handelt het steeds om meerdere situaties. Pervin laat de keuze van deze situaties aan de respondent zelf over (representativiteit voor de persoon).

Argyle daarentegen kiest zelf enkele veel voorkomende situatiebegrippen. Hettema tenslotte kiest voor meerdere items uit één situatiedomein gezien het domeinspecifieke karakter van strategieën. Wel gaat het in de drie modellen in het algemeen om *sociale* situaties.

In het huidige onderzoek werd het domein van sociale situaties ingeperkt tot *duopersonale* situaties. In eerste instantie leek ecologische analyse de aangewezen weg te zijn om tot een representatieve keuze van situaties binnen dit terrein te komen. Nadere analyse wees echter uit dat duopersonale sociale situaties nog zo talrijk zijn dat dit type analyse ondoenlijk is. Daarom werden de volgende selectiecriteria opgesteld en gehanteerd:

- 1 de situaties moeten zoveel mogelijk bekend zijn voor de beoogde proefgroep;
- 2 de situaties moeten zowel de werksfeer als de privésfeer vertegenwoordigen;
- 3 de situaties moeten sexe-neutraal zijn, dat wil zeggen dat het aannemelijk moet zijn dat zowel vrouwen als mannen de verschillende rollen in de betreffende situatie vervullen;
- 4 er moeten mogelijkheden tot simulatie van de situatie zijn;
- 5 de prototypische D-doelcombinaties die Hettema (1989b) onderscheidt, moeten vertegenwoordigd zijn.

Daarbij waren er, zoals vermeld, twee belangrijke redenen om in het huidige onderzoek met één en hetzelfde situatietype te werken in plaats van met verschillende situatietypen per model: (1) de relatie die gelegd moest kunnen worden tussen de situaties in de vragenlijsten en die in de gedragsobservaties; en (2) het garanderen van de vergelijkbaarheid van het stimulusmateriaal in de verschillende vragenlijsten.

Op basis van deze redenen en aan de hand van voornoemde criteria werden 15 situaties gekozen uit de situatietaxonomie van Van Heck (1984, 1989). Tot gebruik van deze taxonomie voor de keuze van situaties werd besloten gegeven de informatie over de karakteristieke inrichting van situaties die daarbij voorhanden is (zie ook Par. 1.4.1). De cueprofielen die in dit taxonomisch onderzoek verzameld werden voor 248 verschillende situaties maakten het mogelijk om concrete situatiebeschrijvingen te ontwerpen met inachtneming van karakteristieke cues die zowel voldoen voor vragenlijstgebruik als voor simulatie-doeleinden. De situatiebeschrijvingen voor de vragenlijsten werden aan de hand van de cueprofielen gerealiseerd met behulp van de zogenaamde minimale cue-methode (Hettema & Hol, 1989a). Deze methode geeft regels voor het maken van een selectie binnen het cueprofiel van de cueclusters die het meest karakteristiek geacht worden voor een situatie. Deze karakteristieke clusters dienen gebruikt te worden bij de operationalisering van de situatie, waarbij gegevens uit de overige, niet-karakteristieke clusters vermeden moeten worden. Alleen minimaal noodzakelijke cues voor de karakterisering van een situatie worden dus bij de operationalisering meegenomen. Met behulp van deze methode kunnen ondermeer situatiebeschrijvingen gemaakt worden.

In deze studie werd gekozen voor de beschrijving van situaties in korte verhalen met een licht problematisch karakter. Het gebruik van cues voor situatiebeschrijvingen in de vorm van korte verhalen geeft een betekenisvol en coherent beeld van een situatie. De opbouw van het verhaal kan daarbij zo gemaakt worden dat er een natuurlijke reactie van de respondent in de situatie gevraagd wordt. In een Sollicitatie-situatie wordt, bijvoorbeeld, een lastige vraag gesteld waardoor een licht probleem ontstaat voor de respondent. Deze alledaagse problematiek van de situatie nodigt niet alleen uit tot reageren, maar schept ook de ruimte voor een diversiteit aan zinvolle reacties.

Om sexe als stimulus-variabele te kunnen bestuderen werd van elke situatie een versie gemaakt met een vrouwelijke tegenspeler (Versie I) en één met een mannelijke (Versie II). In elke vragenlijst kregen de 15 situaties dezelfde, vaste plaats. Van de 15 situaties behoorden er 14 altijd tot dezelfde versie. Wat betreft de vijftiende situatie, Liefdesverklaring, durfden we het niet aan de mannelijke versie aan mannen aan te bieden en de vrouwelijke aan vrouwen. In het geval dat Versie I van de vragenlijsten aan vrouwen werd voorgesteld, had dus één situatie een mannelijke tegenspeler, bij Versie II en mannelijke invullers één situatie een vrouwelijke tegenspeler. De overige vragenlijst-items weerspiegelen de volgende situaties: Ruzie, Beoordeling, Examen, Onderhandeling, Samenwerking, Instructie, Sollicitatie, Handtastelijkheden, Bedrog, Aframmeling, Onteigening, Maaltijd, Bezoek en Spel. De eerste zeven situaties werden in de werksfeer beschreven, de overige in de privé-sfeer.

Binnen het kader van elk van de drie modellen werd vervolgens het response-gedeelte van de vragenlijst-items ontworpen. Paragraaf 2.3.2 beschrijft de ontwikkeling van de Regels-vragenlijst, in Par. 2.3.3 komt de SRS-vragenlijst aan de orde, en in Par. 2.3.4 de Doelen-vragenlijst.

2.3.2. De Regels-vragenlijst

Voor het ontwerp van de Regels-vragenlijst werd uitgegaan van het onderzoek van Argyle, Graham, Campbell, en White (1979). Van de 20 regels die zij rapporteerden in hun tweede onderzoek, werd een Nederlandse vertaling gemaakt. Deze regels, die vermeld staan in Tabel 2.1, zijn zo gekozen dat ze in meerdere situaties van toepassing kunnen zijn. Bij elke regel werd in navolging van Argyle *et al.* (1979) een vijfpuntsschaal gepresenteerd (lopend van 'Zeer belangrijk' tot 'Zeer onbelangrijk') ter beantwoording van de vraag 'Wat behoort je als vrouw (c.q. man) in deze situatie te doen?'.

Om na te gaan of er regels ontbraken die van belang zijn voor het gedrag in sociale situaties, werd een Nederlandstalig etiquetteboek geraadpleegd (Groskamp-ten Have, 1983). Dit leidde tot drie aanvullingen: 'Duidelijk spreken', 'Zich beheersen en tactvol gedragen', en 'De ander aankijken'.

Zoals hiervoor beschreven, wijkt de aanbieder van de situaties in het huidige onderzoek af van de werkwijze van Argyle *et al.* (1979). In plaats van *situatiebenamingen* worden korte *beschrijvingen* gebruikt. Deze verandering

Tabel 2.1. Regels uit het onderzoek van Argyle *et al.* (1979)

Regels
1 Beleefd zijn
2 Proberen de samenkomst prettig te laten verlopen
3 Voorkomen dat de ander zich klein voelt
4 De ander niet in verlegenheid brengen
5 Vriendelijk zijn
6 Geen lange monoloog houden
7 Geen commentaar leveren op gedrag of uiterlijk van de ander
8 Geen privé-zaken bespreken
9 Geen al te persoonlijke dingen zeggen en niet roddelen
10 Reageren op het onderwerp wat aan de orde is
11 De ander niet aanraken
12 Alleen vragen stellen die zinnig te beantwoorden zijn
13 De ander niet in de rede vallen
14 Goed luisteren naar degene die de leiding heeft
15 Doen wat de ander zegt
16 Alleen iets zeggen als je wat gevraagd wordt
17 Je beperken tot opgewekte gespreksonderwerpen
18 Onenigheid vermijden
19 Netjes gekleed zijn
20 Een positieve houding tegenover de ander laten blijken

komt tegemoet aan Argyle's kritische kanttekeningen over situatie-labels (zie par. 1.6). De 15 situaties die in het huidige onderzoek bestudeerd werden, verschillen daarnaast inhoudelijk van de acht door Argyle *et al.* (1979) bestudeerde situaties. Een voorbeeld van een situatie met de 23 regels is te vinden in Bijlage 2.1.

2.3.3. De SRS-vragenlijst

Een SRS-vragenlijst wordt gevormd door meerdere items uit één situatie-domein (Hettema & Hol, 1989a). Ieder item in de vragenlijst bestaat uit een specifieke, licht problematische situatiebeschrijving en daarbij geformuleerde gedragsalternatieven. Aan proefpersonen wordt gevraagd aan te geven in

welke mate ze voor deze alternatieven zouden kiezen wanneer ze daadwerkelijk in die situatie zouden zijn. De informatie die deze vragenlijsten oplevert, geeft niet zozeer het feitelijke gedrag van de invullers in die situaties weer, maar de mogelijkheden en voorkeuren die zij voor zichzelf zien. Deze informatie omtrent gedragskeuzes in bepaalde situaties kan gebruikt worden voor situatiespecifieke gedragspredictie; in eerste instantie met betrekking tot de invuller, maar ook in het algemeen.

Ieder vragenlijst-item bevat, naast de situatiebeschrijving, gedragsalternatieven die er op aansluiten. In elke gedragsalternatief wordt een bepaald gedrags-type (primitieve actie) en een beoogd doel (D-doel) tot uitdrukking gebracht. Een situatie stelt echter grenzen aan de soorten gedragingen die uitgevoerd kunnen worden. Binnen het sociale domein neemt bijvoorbeeld verbaal gedrag een dominante plaats in. In onderzoek met een SRS-vragenlijst binnen dit domein (Hettema & Hol, 1989a) hadden 16 van de 17 situaties verbaal gedrag als PA in het prototypisch pakket. Bij rollenspelen betreffende zes van deze situaties bleek 90% van de responses tot de PA Mtrans te behoren (Hettema & Hol, 1989b). In de huidige vragenlijst hebben we ons daarom beperkt tot het formuleren van verbale gedragsalternatieven (PA: Mtrans).

Wat betreft de doelen die in een situatie nagestreefd kunnen worden, zijn er geen beperkingen. De zeven mogelijkheden (zes D-doelen en de algemene categorie, zie Par. 1.4.1) die Hettema (1989b) in zijn responsetaxonomie onderscheidt, kunnen in combinatie met het verbale gedragstype gerepresenteerd worden.

Om de betrouwbaarheid van de gedragsalternatieven na te kunnen gaan, werden voor ieder doel drie reactiewijzen geformuleerd. Bij elke situatiebeschrijving werden zo 21 gedragsalternatieven aangeboden. De beoordeling van elk gedragsalternatief vond plaats op een vijfpunts Likert-schaal. Een voorbeeld van een item uit de vrouwelijke versie van de SRS-vragenlijst wordt gegeven in Bijlage 2.2.

2.3.4. De Doelen-vragenlijst

In een onderzoek van Pervin (1983) werden de respondenten in de gelegenheid gesteld een aantal representatieve interpersoonlijke situaties uit hun dagelijkse leven te kiezen. Zoals hiervoor (Par. 2.2.1) besproken, kon voor het huidige onderzoek van deze mogelijkheid geen gebruik gemaakt worden. In plaats van situaties uit het dagelijks leven van elke afzonderlijke respondent werd gewerkt met situaties die geacht worden een rol te spelen in het leven van een bepaalde groep respondenten of binnen een bepaalde subcultuur. Dit betekent met name dat de saillantie oftewel het belang van een situatie voor het individu (zie ook Little, 1989; Read & Miller, 1989a) kan variëren en niet in dezelfde mate aanwezig hoeft te zijn als in Pervin's (1983) onderzoek. Gezien de bevindingen van Van Heck en Welvaart (1984) dat individuele, interne representaties van situaties uit hun omgeving in belangrijke mate door anderen in een

bepaalde (sub)-cultuur gedeeld worden, zou onze opzet echter geen probleem mogen vormen.

Wat betreft de doelen die men in een situatie kan nastreven, legt Pervin respondenten een lijst voor met 38 doelen (Pervin, 1983). Elk doel moet per situatie op een driepuntsschaal beoordeeld worden ('Geheel van toepassing', 'Een beetje van toepassing', 'Niet van toepassing'). Voor de constructie van de in het huidige onderzoek gebruikte Doelen-lijst was de volledige lijst die Pervin hanteerde niet voorhanden. Daarom werden de doelen die Pervin in zijn 1983-artikel presenteerde ($N = 24$) als uitgangspunt genomen. Ter controle en eventuele aanvulling hierop werd gebruik gemaakt van de doelen die Argyle (zie Graham, Argyle, & Furnham, 1980) voor situaties onderscheidt en van de behoeften die in het werk van Murray (1938) aan de orde komen. Dit leidde uiteindelijk tot een lijst van 36 doelen.

Pervin (1983) legde zijn respondenten een vraag voor naar de relevantie of toepasbaarheid van afzonderlijke doelen voor verschillende situaties. In het huidige onderzoek werd dan ook per situatie gevraagd de mate aan te geven waarin de 36 doelen realiseerbaar waren. Het gegeven dat doelen relevant zijn voor een situatie wil echter nog niet zeggen dat een persoon ze in die situatie ook daadwerkelijk na zal streven. Daarom werd vervolgens de vraag gesteld of men deze doelen in de betreffende situatie zelf ook na zou streven. Bij beide vragen werd een driepuntsschaal gebruikt (Wel, ?, Niet). Een illustratief voorbeeld is te vinden in Bijlage 2.3.

2.3.5. Afronding

In de voorgaande paragrafen werd verslag gedaan van de conceptualisering en operationalisering van de situaties en van de belangrijkste begrippen uit de modellen van Argyle, Hettema en Pervin. De Regels-, SRS-, en Doelen-vragenlijst die hieruit resulteren kunnen gebruikt worden om zelfbeschrijvingen van personen te verzamelen. Deze zelfrapportages zouden vervolgens de basis kunnen vormen om feitelijk gedrag van dezelfde personen te voorspellen in de betreffende situaties.

Alvorens deze stappen te zetten is het belangrijk om na te gaan in welke mate de ontwikkelde vragenlijsten de respectievelijke begrippen uit de drie modellen inderdaad representeren. Door de aanpassingen die in deze studie nodig waren vergeleken met eerder onderzoek naar regels, strategieën en doelen en in relatie tot de drie meetmodellen, is begripsvalidering van de ontworpen instrumenten relevant. De huidige instrumenten dienen, evenals de in eerder onderzoek ontworpen zelfrapportage-vragenlijsten, gerelateerd te zijn aan het nomologisch net rond de respectievelijke begrippen. Om dit na te gaan wordt in het vervolg van dit hoofdstuk een onderzoek gerapporteerd.

2.4. HET VRAGENLIJSTONDERZOEK

Bij de ontwikkeling van de Regels-, SRS-, en Doelen-vragenlijst werd getracht zo goed mogelijk de informatie uit de drie bijbehorende modellen te benutten. Men zou nu aan kunnen nemen dat gegevens die met deze instrumenten verzameld gaan worden, gerelateerd zijn aan het begrip waar zij voor staan: de Regels-vragenlijst meet regels zoals bedoeld in het model van Argyle, etc. In het kader van de predictie-doeleinden, die de vragenlijsten in de huidige studie moeten vervullen, kan men niet met zo'n aanname volstaan. Bevredigende begripsvaliditeit vormt een belangrijke voorwaarde voor het gebruik van vragenlijstinformatie als predictor. Om na te gaan of de huidige operationaliserings de begrippen zoals bedoeld door de modellen meten en verwant zijn aan eerdere uitwerkingen ervan, werd het navolgende onderzoek uitgevoerd.

2.4.1. Methode

Proefpersonen

De vragenlijsten werden voorgelegd aan 147 HBO-studenten (79 vrouwen; 68 mannen), die verschillende opleidingen volgden in Tilburg (Academie Mens-Arbeid, Lerarenopleiding, Verkeersacademie, H.T.S., Academie voor Lichamelijke Opvoeding, Academie voor Beeldende Vorming). In leeftijd varieerden de proefpersonen van 20 tot 25 jaar. De gemiddelde leeftijd van de vrouwen was 21.2 jaar ($sd=1.57$) en van de mannen 22.0 jaar ($sd=1.82$).

De helft van de vrouwelijke respondenten ($N = 40$) kreeg een vrouwelijke versie van de vragenlijsten voor zich, de andere helft ($N = 39$) vulde een mannelijke versie in. De mannelijke proefgroep ($N = 68$) werd eveneens gelijk over beide versies verdeeld (beide $N = 34$).

Aangenomen werd dat deze studenten de situaties uit persoonlijke ervaring kenden of er in ieder geval een goede voorstelling van konden maken. Voor hun medewerking ontvingen de respondenten f 15,-.

Procedure

De vragenlijsten werden in groepen van verschillende grootte ingevuld. In een korte, algemene introductie werd de bedoeling van het onderzoek uiteengezet: met behulp van enkele vragenlijsten inzicht verkrijgen in de wijze waarop personen met een aantal sociale situaties in het dagelijks leven omgaan. Er werd duidelijk gemaakt dat iedereen 'eigen' antwoorden heeft en dat er geen 'beste' antwoorden bestaan.

De vragenlijsten werden in een vaste volgorde ingevuld: SRS, Doelen, Regels. Elke vragenlijst begon met een schriftelijke instructie. Daarin werd het doel en de opzet van de betreffende vragenlijst beschreven en een voorbeeld behandeld. Zo nodig werd individueel mondelinge toelichting gegeven. Gevraagd werd om rustig in een eigen tempo de vragenlijst door te werken en niets over te slaan.

2.4.2. Resultaten

De bevindingen met de drie instrumenten zullen in deze paragraaf per vragenlijst gepresenteerd worden. Deze gescheiden presentatie is nodig daar de modellen van Argyle, Hetteema en Pervin zoals beschreven verschillen in assumpties en meetmodellen. Per vragenlijst is dus een andere aanpak gewenst en komen andere vragen aan de orde die relevant zijn binnen het betreffende model. Achtereenvolgens worden regels (Par. 2.4.2.1), strategieën (Par. 2.4.2.2) en doelen (Par. 2.4.2.3) aan de orde gesteld. In Par. 2.4.3 zullen afrondend de bevindingen bediscussieerd worden.

2.4.2.1. *Bevindingen met de Regels-vragenlijst*

Voor de analyse van deze vragenlijstdata heeft niet alleen Argyle's (Argyle *et al.*, 1979) tweede deelonderzoek, maar ook enkele aspecten uit diens onderzoek met Henderson en Furnham (1985) als model gediend. Drie assumpties betreffende regels werden in deze onderzoeken van belang geacht: (1) de overeenstemming over regels tussen respondenten; (2) de algemeenheid en specificiteit van regels voor situaties; en (3) de groepering van regels en van situaties. Nagegaan zal worden of de huidige vragenlijst op deze drie punten voldoet. Tevens zal bekeken worden in welke mate regels leiden tot sexe verschillen.

Overeenstemming over regels

Bestaat er overeenstemming tussen de respondenten over de regels die in de onderhavige situaties al dan niet van toepassing zijn? In navolging van Argyle *et al.* (1985) werd bekeken of de mate van onderschrijving van de regels het kansniveau overschrijdt. Argyle *et al.* codeerden daartoe de beoordelingen van de respondenten op de regels voor alle situaties als volgt: de beoordeling van een regel als 'Zeer belangrijk'(1) of 'Belangrijk'(2) betekent dat deze onderschreven wordt (Categorie I); de keuze voor 'Neutraal'(3) houdt in dat de regel niet onderschreven wordt (Categorie II); waardering van de regel als 'Onbelangrijk'(4) of 'Zeer onbelangrijk'(5) duidt erop dat het tegenovergestelde van de regel onderschreven wordt (Categorie III). De benaming van deze derde categorie lijkt ons voor discussie vatbaar. Wanneer men bijvoorbeeld de regel 'Netjes gekleed zijn' zeer onbelangrijk vindt, wil dit nog niet zeggen dat men zich uitspreekt voor slordige kleding. We zullen nu wel deze drie categorieën gebruiken, en later op dit punt terugkomen.

Berekend over alle personen, situaties en regels bleek 42.7% van de responses in Cat. I te vallen, 23.7% in de neutrale Cat. II en 33.6% in Cat. III. Vergelijking met een te verwachten kans van 33.3% van voorkomen van elke categorie in een one-sample chi-kwadraat-toets leidde dit tot een significante bevinding ($\chi^2=2648,6$, $df=2$, $p<.001$). Dit resultaat ligt in dezelfde orde van grootte als de bevindingen die door Argyle *et al.* (1985) gerapporteerd werden. Deze auteurs vonden een onderschrijving van regels (Cat. I) in 40.1% van alle beoordelingen, 36.9% neutrale (Cat. II), 23% tegengestelde (Cat. III)

scoringen ($\chi^2=65.5$, $df=2$, $p<.001$, verwachte waarde=33%). Een analyse over alle situaties, regels en respondenten laat dus zien dat de regelbeoordelingen significant afwijken van kansniveau.

De overeenstemming van de respondenten met betrekking tot regels kan ook per regel nagegaan worden. Dit geeft inzicht in de mate van algemeenheid of specificiteit van de verschillende regels over situaties.

Algemeenheid en specificiteit van regels

Per regel werd vervolgens over 15 situaties en alle respondenten dezelfde analyse uitgevoerd als hiervoor beschreven. Percentages onderschrijving (Cat. I), en onderschrijving van het tegenovergestelde van de regel (Cat. III) geven hier een indicatie voor de mate waarin een regel in het algemeen, over situaties heen, van toepassing geacht wordt. De bevindingen van deze analyse worden gepresenteerd in Tabel 2.2.

Deze Tabel laat zien dat voor 21 van de 23 regels een significante chi-kwadraat gevonden werd met $p<.001$. Voor Regel 13 ('De ander niet aanraken') bleek de chi-kwadraat significant te zijn bij $p<.01$. Alleen Regel 8 ('Geen lange monoloog houden') liet geen significant resultaat zien.

Kijken we naar de percentages in het licht van de algemeenheid van de regels, dan zien we het volgende. Analooq aan Argyle *et al.* (1985) zijn er twee criteria om de algemeenheid van regels te bepalen: (1) meer dan de helft van de invullers kiest óf voor onderschrijving van de regel óf voor onderschrijving van het tegengestelde van de regel (Cat. I, resp. Cat. III) over de verschillende situaties; (2) in meer dan de helft van de situaties wordt een gemiddelde score voor de regel gevonden in één van beide onderschrijvingscategorieën.

Zoals blijkt uit Tabel 2.2 voldeden in het huidige onderzoek 13 regels aan het eerste criterium: negen regels werden onderschreven, vier vielen er in Cat. III. Het tweede criterium betekende in dit onderzoek dat een regel in acht of meer situaties een score in Cat. I of III van méér dan de helft van de invullers moest krijgen. Behalve de 13 regels die bij het eerste criterium gevonden werden, voldeden een aantal andere regels eveneens aan dit tweede criterium: de Regels 6, 10, 11, 15 en 16. Daar deze laatste regels niet tevens aan het eerste criterium voldoen, mogen ze niet als algemene regels beschouwd worden. Bijlage 2.4 geeft in een matrix van regels en situaties de onderschrijvingen volgens het tweede criterium. Geconcludeerd mag worden dat 13 van de 23 regels als algemeen voor duopersonale sociale situaties gelden; in vier gevallen ging het hierbij om het 'tegengestelde' van de geformuleerde regel.

Wanneer we de regels die niet aan de algemeenheidscriteria voldoen in ogenschouw nemen, valt allereerst op dat Regel 8 ('Geen lange monoloog houden') in geen enkele situatie een 50%-score op Cat. I of III behaalt. Deze regel is, binnen de hier gepresenteerde situaties, noch algemeen noch situatie-specifiek te noemen. Andere niet-algemene regels werden voor een kleiner aantal situaties onderschreven (bijvoorbeeld Regel 14 in zes situaties). In een

Tabel 2.2. Percentages onderschrijving per Regel

Nr.	Regel	Cat I (ja)	Cat. II (neutr)	Cat. III (nee)	Sign. <i>p</i>
1	Duidelijk spreken	55.9	26.2	17.8	.001
2	Beheersen + tactvol gedragen	64.7	22.3	13.0	.001
3	Beleefd zijn	57.9	25.4	16.7	.001
4	Samenkomst prettig verlopen	59.3	22.6	18.0	.001
5	Verkomen ander klein voelt	51.0	24.5	24.6	.001
6	Ander niet in verlegenheid	48.2	26.0	25.8	.001
7	Vriendelijk zijn	59.5	20.7	19.8	.001
8	Geen lange monoloog houden	31.3	33.4	35.2	n.s.
9	Geen commentaar gedrag/uiteerl.	41.7	24.0	34.3	.001
10	Geen privé zaken bespreken	39.3	25.1	35.5	.001
11	Geen persoonl.dingen/roddelen	45.0	23.0	31.9	.001
12	Reageren op onderwerp	63.8	19.0	17.2	.001
13	Ander niet aanraken	32.3	31.2	36.5	.01
14	Vragen stellen die zinnig zijn	47.2	25.5	27.3	.001
15	Ander niet in rede vallen	44.0	24.4	31.7	.001
16	Goed luisteren naar leiding	29.0	27.5	43.4	.001
17	Den wat de ander zegt	12.0	23.4	64.6	.001
18	Allen zeggen als gevraagd	9.9	19.7	70.3	.001
19	Beperken tot opgewekt gesprek	12.7	20.3	67.0	.001
20	Onenigheid vermijden	33.6	23.4	43.0	.001
21	Netjes gekleed zijn	17.6	21.8	60.6	.001
22	Positieve houding t.o.v. ander	53.9	23.5	22.5	.001
23	Ander aankijken	69.2	18.2	12.6	.001

aantal gevallen werd een regel door meer dan de helft van de invullers voor een aantal situaties in Cat. I ingedeeld en voor andere situaties in Cat. III (zie de Regels 6, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16 en 20). Deze negen regels kunnen situatiespecifiek genoemd worden. Argyle *et al.* (1979) rapporteerden in hun tweede onderzoek, waarbij vrijwel dezelfde lijst van regels gebruikt werd, vier specifieke regels (Regels 9, 17, 19 en 21). Van deze vier regels bleek alleen

Regel 9 ('Geen commentaar leveren op gedrag of uiterlijk van de ander') in het huidige onderzoek eveneens situatiespecifiek te zijn. Aan de Regels 17, 19 en 21 werd in de door ons voorgelegde situaties zeer algemeen de waardering 'Onbelangrijk' of 'Zeer onbelangrijk' (Cat. III) gegeven. In geen enkele situatie behoeft men 'Zich tot opgewekte gespreksonderwerpen te beperken' (Regel 19), ook niet bij Liefdesverklaring. De respondenten in het onderzoek van Argyle *et al.* (1979) vonden deze regel echter wél van toepassing voor een Bruiloft. Regel 21 ('Netjes gekleed zijn') werd in het huidige onderzoek door 61,5% van de invullers van belang geacht voor de situatie Sollicitatie. In 12 situaties daarentegen vond meer dan de helft van de invullers deze regel (zeer) onbelangrijk. Deze regels die algemeen onbelangrijk gevonden worden definiëren Argyle *et al.* (1985, p. 130) binnen Cat. III als "... opposite rule highly endorsed". Gelet op de inhoud van de regels lijkt deze omschrijving niet correct. De uitspraak van de respondenten dat bijvoorbeeld Regel 17 ('Doen wat de ander zegt') in de gepresenteerde situaties (zeer) onbelangrijk is, wil niet zeggen dat men er voor kiest 'niet te doen wat de ander zegt'. Gegeven bovendien de vraagstelling van de Regels-vragenlijst en de antwoordmogelijkheden, kan men alleen concluderen dat de betreffende regel voor deze situaties *niet relevant* is.

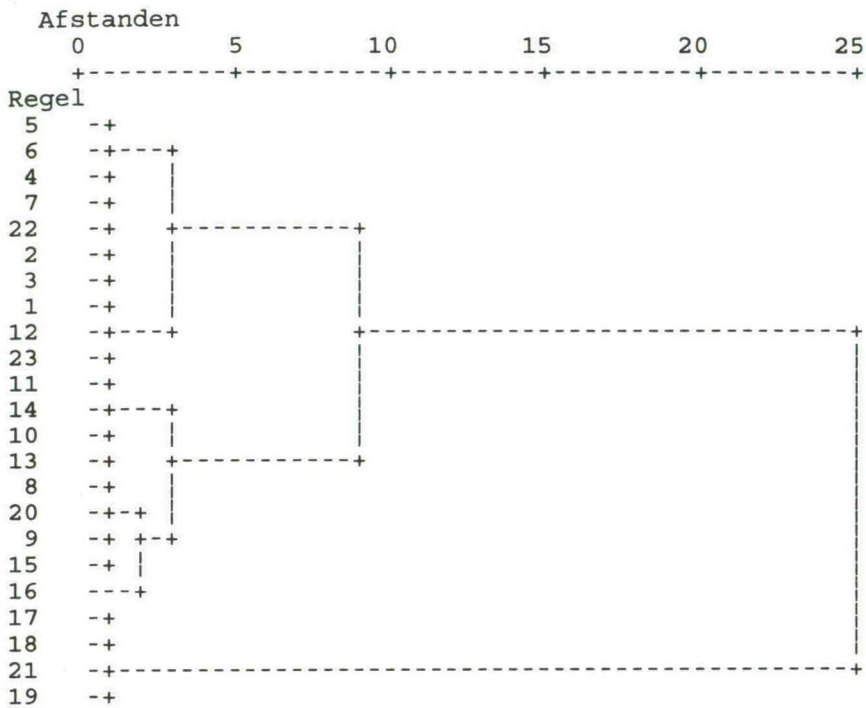
Groepering van regels en van situaties

De volgende vraag dient hier beantwoord te worden: is er, over situaties heen, sprake van een betekenisvolle groepering van regels die op een algemener niveau benoemd kunnen worden? Om dit na te gaan werd, in navolging van Argyle *et al.* (1979, 1985) een cluster-analyse uitgevoerd op de regels (Ward methode; Wishart, 1978). Als basis voor deze analyse werden de gemiddelde scores per regel per situatie gebruikt. De regelclusters worden weergegeven in Figuur 2.1.

Argyle *et al.* (1979) rapporteerden over situaties zes clusters van regels. In de huidige studie werd daarom gezocht naar een vergelijkbare clusteroplossing.

Een oplossing met de volgende vijf clusters leverde de beste vergelijking op:

- Cluster 1: Regels met betrekking tot het creëren en in stand houden van een *Positieve Interactie* (het voorkomen van problemen): Regels 4, 5, 6, 7 en 22;
- Cluster 2: Regels om de *Conversatie/Communicatie* goed te laten verlopen: Regels 1, 2, 3, 12 en 23;
- Cluster 3: Regels die *Algemeen* gelden voor *Formele Communicatie*: Regels 10, 11, 13 en 14;
- Cluster 4: Regels die men '*Als Ondergeschikte*' in *Formele Communicaties* in acht dient te nemen: Regels 8, 9, 15, 16 en 20;

Noot: De nummers van de regels corresponderen met de volgorde in de vragenlijst (zie Bijlage 2.1)

Figuur 2.1. Clusters van Regels (Ward methode)

Cluster 5: Regels die in dit onderzoek als *Niet Relevant* beoordeeld werden: Regels 17, 18, 19 en 21¹.

Deze clusters kunnen vergeleken worden met de bevindingen van Argyle *et al.* (1979). De clusters uit Argyle's studie worden daartoe weergegeven als A t/m F. Het door ons gevonden eerste cluster omvat Cluster A (Universele Regels: 3, 4, 5, 6 en 7) en Cluster F (Regel 22). Cluster B (Regels voor formeel gedrag: 8, 9, 10, 11, 12 en 13) en Cluster C (Regels voor formele conversatie: 14, 15 en 16) werden nu in een wat andere combinatie teruggevonden in het hierboven beschreven derde en vierde cluster, en in het tweede cluster (zie noot). De Clusters D (Gehoorzaamheidsregels: 17 en 18) en E (Regels voor sociale gelegenheden: 19, 20 en 21) kwamen in het vijfde cluster aan de orde.

¹ Clusteranalyse op 20 regels, identiek aan Argyle *et al.* (1979), in plaats van 23 regels geeft geen verandering in Cluster 3, 4 en 5. Regel 3 komt dan bij Cluster 1, regel 12 vormt Cluster 2.

Gegeven het verschil in gehanteerde situaties in beide onderzoeken wijst bovenstaande vergelijking op de mogelijkheid om over situaties heen betekenisvolle, algemene regelcategorieën te onderscheiden. De universele of algemene regels vormden in beide onderzoeken ongeveer eenzelfde cluster. Op basis van zowel de clusteroplossing van Argyle *et al.* (1979), en de hier gepresenteerde bevindingen is het de vraag of het zinvol is twee 'formele' clusters te onderscheiden (Clusters B en C bij Argyle *et al.*; hier de Clusters 3 en 4). Het punt waarop beide clusters samengevoegd worden ligt in beide onderzoeken niet ver van het afbreekpunt en vormt de volgende clustering. Beide clusters bevatten daarbij situatiespecifieke regels. De wijze waarop deze regels bij elkaar komen, kan beïnvloed worden door de situaties die in het onderzoek gepresenteerd worden.

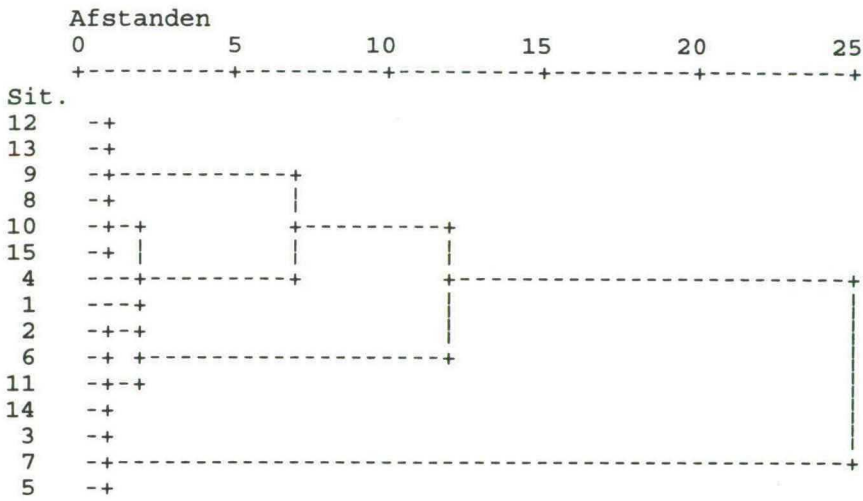
De volgende analyse betrof de vraag of er, over regels heen, sprake is van een groepering van situaties, die een betekenisvolle, algemenere aanduiding mogelijk maken? Hiertoe werd een cluster-analyse (wederom methode Ward) uitgevoerd op de 15 situaties. Figuur 2.2 geeft de verkregen clusterstructuur. Argyle *et al.* (1979) rapporteerden vier clusters van situaties: een werkcluster, opgesplitst in meer en minder persoonlijke situaties, en een sociaal cluster, onderverdeeld in formele en vertrouwelijke/terloopse situaties. Gezocht werd daarom naar een oplossing met ongeveer vier clusters.

Gekozen werd voor een oplossing met de volgende vier clusters:

- Cluster I: *Zakelijke situaties*: onderhandeling (W, 12)², instructie (W, 13), samenwerking (W, 9) en onteigening (P, 8);
- Cluster II: *Negatieve situaties*: aframmeling (P, 10), bedrog (P, 15), hand-tastelijkheden (P, 4) en ruzie (W, 1);
- Cluster III: *Privé-situaties*: maaltijd (P, 2), spel (P, 6), liefdesverklaring (P, 11) en bezoek (P, 14);
- Cluster IV: *Beoordelingssituaties*: sollicitatie (W, 3), beoordeling (W, 7) en examen (W, 5).

De clusterstructuur (zie Figuur 2.2) laat zien dat er allereerst een onderscheid gemaakt moet worden in Beoordelingssituaties en andere duopersonale sociale situaties. Met andere woorden: er kan op het niveau van twee clusters geen dichotoom onderscheid in *werk-* en *sociale of privé-situaties* gehanteerd worden. Pas bij vier clusters komt deze tweedeling naar voren. Bij de situaties in het onderzoek van Argyle *et al.* (1979) kwamen geen negatieve situaties voor. Verdere vergelijking tussen de situatieclusters in beide onderzoeken is niet zinvol gegeven het verschil in gepresenteerde situaties. Geconcludeerd kan worden, dat, gegeven bepaalde regels, een betekenisvolle clustering van situaties mogelijk is. De benoeming van situatieclusters hangt duidelijk samen met de voorgelegde situaties. Een onderscheid tussen werk- en privé-situaties kan daarbij weliswaar teruggevonden worden, maar is niet alles bepalend.

2 Tussen haakjes wordt vermeld of de situatiebeschrijving in de werksfeer (W) of in de privé-sfeer (P) ligt, en het nummer van de situatie in Figuur 2.2.

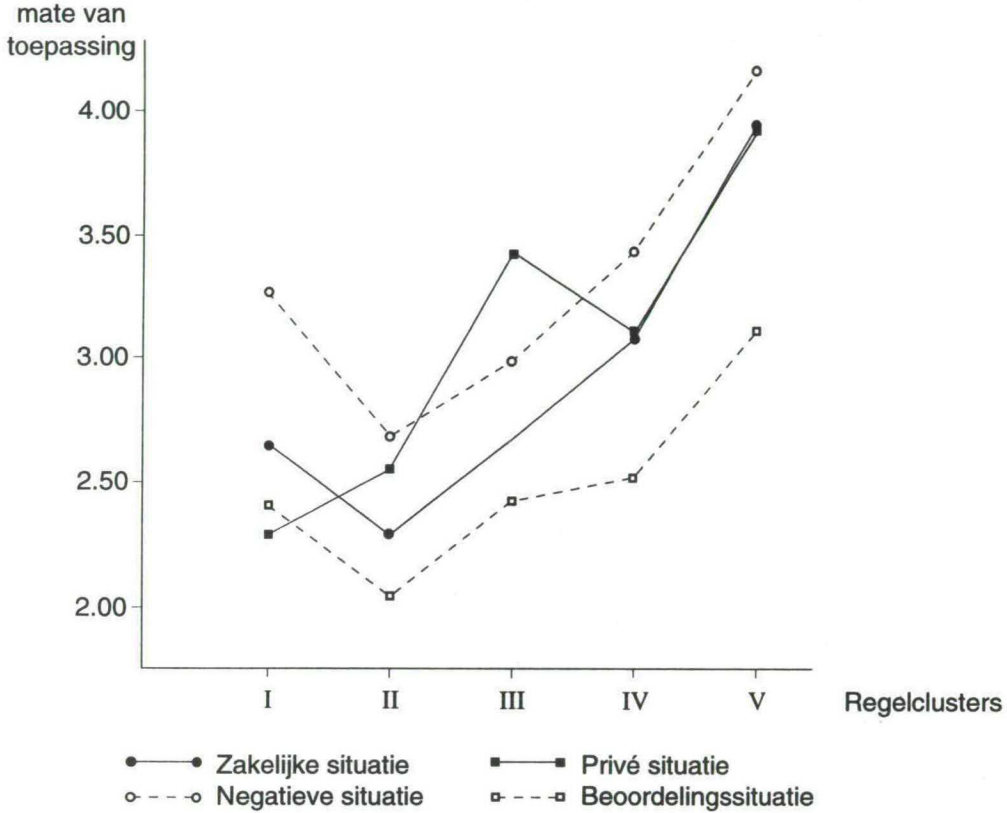
Noot: De nummers van de situaties staan in de beschrijving van de clusters in de tekst.

Figuur 2.2. Clusters van Situaties (Ward methode)

De in het huidige onderzoek gevonden situatieclusters laten enkele verschillen zien in het aantal regels dat voor de situatie in een cluster van toepassing geacht wordt (onderschreven door meer dan 50%, Cat. I, $M \leq 2.5$). De Beoordelingssituaties kenden de meeste regels: Sollicitatie 16, Beoordeling 14 en Examen 12. Bijlage 2.4 laat zien om welke regels het gaat. De negatieve situaties hadden de minste regels: Aframmeling géén, Bedrog 2, Handtastelijkheden géén en Ruzie 2 regels. Opvallend hierbij is dat voor verschillende regels door meer dan 50% van de invullers aangegeven werd dat ze (zeer) onbelangrijk zijn in deze situaties ($M \geq 3.5$): bij Aframmeling 3, bij Bedrog 2, bij Handtastelijkheden 5 en bij Ruzie 2 regels, buiten de 4 regels die in het algemeen onbelangrijk gevonden worden. Met andere woorden: in negatieve situaties gelden de hier bestudeerde regels nauwelijks of niet. Beide andere clusters, de werksituaties (Onderhandeling 10, Instructie 11, Samenwerking 6 en Onteigening 6 regels) en de privé-situaties (Maaltijd 7, Spel 6, Liefdesverklaring 10 en Bezoek 8 regels) namen qua aantal onderschreven regels een tussenpositie in. De relatie tussen de vier situatieclusters en de vijf regelclusters wordt aangegeven in Figuur 2.3.

Voor drie situatieclusters, namelijk Beoordelings-, Zakelijke en Negatieve situaties, bleek er met name een verschil te bestaan in de mate waarin regels van toepassing zijn. De patronen met de verschillende regelclusters verlopen op verschillend niveau vrijwel parallel. Regels voor een goede communicatie (Cluster 2) werden het belangrijkste gevonden in deze drie situatieclusters. Het cluster Privé-situaties wijkt hiervan af. In dit cluster zijn regels voor een

I = positieve interactie; II = conversatie/communicatie; III = formele communicatie;
IV = 'ondergeschikte' formele communicatie; V = niet relevante regels.

Figuur 2.3. Relatie tussen vier situatieclusters en vijf regelclusters

positieve interactie (Cluster 1) het meest van toepassing vergeleken met de andere regelclusters, maar ook in vergelijking met de andere situatieclusters op dit regelcluster. Regels voor formele communicatie (Cluster 3) werden in privé-situaties duidelijk minder van toepassing geacht dan in de overige situatieclusters. Maar dit verschil lijkt niet of nauwelijks op te gaan voor het vierde regelcluster (Regels als 'ondergeschikte' in formele communicatie).

Sexeverschillen

In de huidige studie speelt sexe als variabele een rol. Daarom werden enkele analyses uitgevoerd om een tweetal vragen te beantwoorden. Allereerst de vraag of er bij de bevindingen met de Regels-vragenlijst sprake is van een versie-effect, dat wil zeggen of er verschillende regels van toepassing zijn in een situatie met een vrouwelijke tegenspeler (Versie I) en in dezelfde situatie met een mannelijke tegenspeler (Versie II). Een tweede vraag betreft mogelijk-

ke verschillen die de mannelijke en vrouwelijke respondenten aangeven voor de mate waarin regels binnen een situatie voor hen van toepassing zijn. Ter beantwoording van beide vragen werd, in navolging van Argyle *et al.* (1985), voor 14 situaties (exclusief Liefdesverklaring) een MANOVA³ uitgevoerd.

In drie situaties werd een significant effect van versie gevonden op de toepassing van regels (Ruzie, Handtastelijkheden en Onteigening), en in eenzelfde aantal situaties was er sprake van significante sexeverschillen (Maaltijd, Spel en Instructie). De regels binnen deze situaties die significante effecten aangaven op de MANOVA's zijn met behulp van ANOVA's nader geanalyseerd. In Tabel 2.3 worden de MANOVA-bevindingen vermeld.

In drie situaties werd een significant versie-effect gevonden. Uit de variantie-analyses blijkt dat het hierbij gaat om regels die significant *minder* onderschreven worden voor de versie met mannelijke tegenspelers (Versie II) dan voor de vrouwelijke versie. Bij Handtastelijkheden met een mannelijke tegenspeler werd Cluster 1 (Regels voor positieve interactie) in het geheel significant minder onderschreven ($p < .0001$). Hetzelfde gold voor een groot deel van Cluster 2 (Regels voor goede communicatie) en Cluster 4 ('ondergeschikte'-regels). Bij Onteigening met een vrouwelijke tegenspeler dient men zich significant meer aan de regels in Cluster 3 (formele communicatieregels) te houden dan bij een mannelijke tegenspeler (Regels 10, 13, $p < .03$; Regel 11, $p < .01$).

Het effect van versie op de mate waarin de regels van toepassing zijn in een situatie lijkt niet echt groot. In drie situaties met een vrouwelijke tegenspeler vonden mannelijke en vrouwelijke respondenten een aantal regels significant meer van toepassing. Gezien het aantal significante verschillen in de situatie Handtastelijkheden (11 van de 23 regels) dient men er toch rekening mee te houden dat in bepaalde situaties de mate waarin gedragsregels van toepassing geacht worden beïnvloed wordt door de sexe van de tegenspeler. Met name valt hierbij te denken aan negatieve situaties.

Drie andere situaties, Maaltijd, Spel en Instructie, lieten een significant effect zien betreffende het geslacht van de respondenten. Over de gehele lijn bleek het te gaan om regels die minder voor vrouwen van toepassing geacht worden dan voor mannen. In de situatie Maaltijd zijn voor vrouwen de regels uit Cluster 3 (Formele Communicatie) significant minder van toepassing dan voor mannen (Regels 10, 11, 13, $p < .01$; Regel 14, $p < .001$). Hetzelfde gold voor verschillende regels in de Clusters 4 en 5 ('Ondergeschikte'-regels, resp. Niet-relevante regels). In de situatie Spel ging het ook om deze clusters en daarnaast om een drietal regels uit Cluster 2 (Regels voor communicatie) die voor/door vrouwen minder onderschreven werden dan voor/door mannen.

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat, in relatie met de situatie, er rekening mee gehouden moet worden dat een aantal regels in verschillende mate van

3 Voor de MANOVA-procedures in dit proefschrift werd gebruik gemaakt van het pakket SPSSX (zie ook Norusis, 1983). Hetzelfde pakket werd tevens gebruikt voor de navolgende ANOVA's.

Tabel 2.3. Significante versie en sexe-effecten met betrekking tot Regels per situatie

Effect van versie MANOVA				
Situatie	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	Regel nr.
Ruzie	1.77	23	< .05	5, 6, 20
Handtastelijkheden	2.58	23	< .001	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 20, 22, 23
Onteigening	2.37	23	< .01	10, 11, 13, 23
Effect van sexe MANOVA				
Situatie	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	Regel nr.
Maaltijd	2.03	23	< .01	7, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22
Spel	1.86	23	< .05	2, 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21
Instructie	1.93	23	< .05	9, 10, 15, 19, 22

toepassing zijn voor vrouwen en mannen, ongeacht het geslacht van de tegenspeler. Van de drie situaties uit het cluster van privé-situaties (Cluster III: Liefdesverklaring is hier achterwege gelaten) werd in twee gevallen dit sexeverschil uitgebreid gevonden (Maaltijd: 12 regels; Spel: 13 regels). Mogelijk is dit een indicatie voor het type situaties waarin men verschillen kan verwachten. Tot slot moet opgemerkt worden dat er geen significante interactie-effecten van versie en sexe gevonden werden.

Vergelijking van deze bevindingen rond sexe met eerder onderzoek van Argyle is niet mogelijk. In Argyle *et al.* (1979), waarin dezelfde regels over een aantal situaties bestudeerd werden, werd sexe niet als variabele meegenomen. Argyle *et al.* (1985), waaraan de hier gebruikte MANOVA-benadering ontleend werd, gaat over grotendeels andere regels in relaties. Deze andere inhoud maakt vergelijking met de huidige studie onmogelijk.

2.4.2.2. Bevindingen met de SRS-vragenlijst

Wat betreft de resultaten op deze vragenlijst worden de volgende punten onder de loupe genomen: (a) de betrouwbaarheid van de vragenlijst; (b) de generaliseerbaarheid over de verschillende versies; (c) de voorkeur voor strategieën; en (d) de voorkeur voor eindsituaties.

De betrouwbaarheid van de vragenlijst

Door de specifieke constructie van de SRS-vragenlijst is de codering van de gedragsalternatieven naar hun strategische aspecten (gedragstype en intentie, zie Par. 1.4.2) tevoren bekend. In de huidige vragenlijst hebben we ons, wat

het gedragstype (PA's) betreft, beperkt tot alternatieven die verbaal van aard zijn. Binnen de intenties (D-doelen) zijn de zes mogelijkheden uit de response-taxonomie en de algemene categorie steeds in drie parallel alternatieven geoperationaliseerd.

Per versie en intentie-categorie (Algemeen en D-doelen) werd een variantie-analyse uitgevoerd⁴, met response-items genest binnen situaties⁵ en gekruist met personen. De factor Personen (P) werd hierbij als random beschouwd, de factor Situaties (S) respectievelijk Items (r:S) als fixed (Design: $P \times S \times r:S$). De gemiddelde kwadraten en variantiecomponenten van deze analyses zijn weergegeven in Bijlage 2.5.

Vervolgens werden generaliseerbaarheidscoëfficiënten berekend om de generalisering over responses naar personen en situaties te bepalen. De formule die voor deze coëfficiënt gebruikt werd, wordt weergegeven in Appendix I als GC1. Deze berekening resulteerde in coëfficiënten tussen 0.61 en 0.76, met als gemiddelde 0.68, zoals terug te vinden in Tabel 2.4. De interne consistentie van de SRS-vragenlijst per D-doel is acceptabel.

Maar in vragenlijsten van het type SRS wordt niet de vraag gesteld naar betrouwbaarheid op de klassieke wijze. Het handelt hier namelijk om *interne coherentie*, dat wil zeggen om situatiespecifieke, stabiele, individuele responsepatronen. Binnen een situatie wordt verwacht dat het bij de strategische gedragsvoorkeur van een persoon niet gaat om een specifiek item, maar om een bepaald gedragstype. Bij het vaststellen van deze interne coherentie heeft men te maken met generalisering over responses naar PSR (cf. Hettema, 1989b; Hettema & Hol, 1989a). Daarom werd een variantie-analyse uitgevoerd per Versie met Response-items (r:R) genest binnen D-doelen (R) en gekruist met Personen (P) en Situaties (S). Personen werden als random opgevat, de overige factoren als fixed (Design: $P \times S \times R \times r:R$; zie Bijlage 2.5 voor gemiddelde kwadraten en variantiecomponenten). Voor het vaststellen van de interne coherentie werd generaliseerbaarheidsformule GC2 uit Appendix I gehanteerd. De generaliseerbaarheid naar PSR bleek voor beide versies 0.69 te zijn. Dit is een voldoende basis om in verdere analyses uit te gaan van een gemiddelde score per situatie, persoon en versie.

Generaliseerbaarheid over versies

De situatieconcepten werden in dit onderzoek op twee manieren geoperationaliseerd: één versie met een vrouwelijke tegenspeler (Versie I) en één, verder geheel identieke, versie met een mannelijke tegenspeler (Versie II). Om de generaliseerbaarheid over versies na te gaan, werd een variantie-analyse

4 Voor alle variantie-analyses in dit proefschrift die uitgevoerd werden om variantiecomponenten te bepalen in het kader van generaliseerbaarheidsanalyse werd gebruik gemaakt van het BMDP-pakket, model 8V.

5 In de navolgende analyses van deze paragraaf werd met 14 situaties gewerkt, tenzij anders vermeld. Liefdesverklaring werd weggelaten omdat deze situatie niet met de Versies I en II correspondeert.

Tabel 2.4. Generaliseerbaarheidscoëfficiënten (volgens formule GC1) voor betrouwbaarheid

Versie/ Geslacht	Doelen						
	Alg.	Soc- cont	Con- trol	Prox	Know	Agency	I-Prep
Versie I	.65	.76	.65	.71	.66	.23	.72
Vrl. ppn.	.61	.67	.65	.69	.68	.62	.69
Mnl. ppn.	.67	.75	.64	.72	.69	.64	.73
Versie II	.66	.74	.66	.71	.69	.65	.68
Vrl. ppn.	.67	.72	.64	.69	.70	.65	.69
Mnl. ppn	.63	.76	.66	.70	.66	.64	.67

Versie I = vrouwelijke tegenspeler; Versie II = mannelijke tegenspeler.

uitgevoerd met Personen (p:G) genest binnen Geslacht (G) en gekruist met Versie (V), Situaties (S) en D-doelen (R). Binnen het design $V \times G \times p:G \times S \times R$ werden Personen als random factor beschouwd, de overige factoren als fixed. Bijlage 2.5 geeft eveneens de gemiddelde kwadraten en variantiecomponenten van deze analyse.

Op basis van deze variantie-analyse werd allereerst een generaliseerbaarheidscoëfficiënt (volgens Formule GC3 in Appendix I) over Geslachten, Personen en Situaties naar Versie en D-doelen berekend. Gezien de vele componenten waarover gegeneraliseerd wordt, is dit een vrij 'zware' formule die desalniettemin een waarde van 0.66 opleverde. Een eenvoudigere formule, waarbij alleen gegeneraliseerd wordt over Situaties, leverde een coëfficiënt van 0.90 op. Bij generalisering over Geslachten naar Versie en D-doelen werd een coëfficiënt van 0.99 gevonden. Over Geslachten en Personen binnen Geslachten werd een waarde van 0.72 bereikt. De conclusie lijkt gerechtigd dat in een bepaalde versie geen specifieke voorkeuren voor D-doelen bestaan. De vrouwelijke en de mannelijke versie van elk SRS-item zijn derhalve als identiek te beschouwen. In de navolgende analyses hebben we er desondanks voor gekozen om de beide versies toch apart te behandelen om nadere informatie te verkrijgen over geslacht als stimulus variabele.

Voorkeur voor strategieën

Een volgende vraag betrof de mogelijk verschillende strategieën die mannen en vrouwen in de verschillende versies hanteren. Per versie werd daartoe een variantie-analyse uitgevoerd met Personen (p:G) genest binnen Geslacht (G) en gekruist met Situaties (S) en D-doelen (R). Alle factoren met uitzondering van

Personen (random) werden als fixed opgevat (Design: $G \times p:G \times S \times R$; zie Bijlage 2.5 voor gemiddelde kwadraten en variantiecomponenten).

Bij voornoemde vraag gaat het om generalisering over Personen naar Geslacht, D-doelen en Situaties volgens Formule GC4 in Appendix I. In de vrouwelijke versie (I) gaf deze formule een coëfficiënt van 0.73, in de mannelijke versie (II) van 0.37. In het verschil tussen beide coëfficiënten lijkt met name de GSR-component een rol te spelen. Zoals terug te vinden in Bijlage 2.5 was in de versie met een vrouwelijke tegenspeler de interactie tussen Geslacht, D-doelen en Situaties vrij hoog, terwijl deze interactie in Versie II laag was. In Versie I werden dus dezelfde doelen geprefereerd door mannen en vrouwen in bepaalde situaties. Ten aanzien van mannelijke tegenspelers kwam, onder verder gelijke omstandigheden, een verschil naar voren in doelvoorkeuren. Mogelijk schrijft de cultuur verschillend gedrag voor aan mannen en vrouwen in het contact met mannen.

Als dit zo is, gaat het in ieder geval niet om een categorische voorkeur van beide geslachten voor bepaalde gedragingen. We zijn dit namelijk nagegaan aan de hand van Formule GC5 in Appendix I, waarbij gegeneraliseerd wordt over Personen en Situaties naar Geslacht en D-doelen. De zo verkregen coëfficiënt was in beide versies lager dan volgens de vorige formule (GC4): 0.52 (Versie I) en 0.25 (Versie II).

Omdat de 14 situaties waarover deze analyse naar geslachtsstrategieën werd uitgevoerd een breed scala aan situatieprototypen omvat, hebben we op twee groepen van situaties dezelfde berekeningen voor strategische gedragsvoorkeuren van beide sexen verricht. De eerste groep werd gevormd door situaties met I-prep in het prototypisch pakket: Bezoek (SI), Onderhandeling (CI), Samenwerking (PI), Spel (AI) en Sollicitatie (KI). De tweede groep door vier situaties met D-Soccont in het prototypisch pakket: Ruzie (SC), Handtastelijkheden (SP), Beoordeling (SK) en Aframmeling (SA). Variantie-analyses voor beide groepen worden beschreven in Bijlage 2.5.

Met Formule GC4, waarbij gegeneraliseerd wordt over Geslacht, D-doelen en Situaties, werd voor de groep I-prep situaties in beide versies een coëfficiënt gevonden van ongeveer 0.50 (0.52 en 0.53 voor resp. Versie I en Versie II). In dit type situaties lijkt dus geen sprake te zijn van andere gedragingen van beide sexen in contacten met vrouwen, respectievelijk mannen in bepaalde situaties. De tweede formule (GC5), de interactie van Geslachten en D-doelen over Personen en Situaties, leverde hier echter een coëfficiënt van 0.08 in Versie I en van 0.68 in Versie II op. Dit geeft aan dat in de vrouwelijke versie er verschillen zijn wat betreft voorkeuren voor bepaalde gedragsdoelen tussen de sexen, maar in de mannelijke versie niet.

De zaak wordt nog wat complexer als we dezelfde coëfficiënten voor de tweede groep situaties bekijken. Met behulp van Formule GC4 (generalisering over GRS) werden de eerste bevindingen op Versie I bevestigd: hier werd een coëfficiënt van 0.80 gevonden. De tweede Versie liet echter een coëfficiënt van 0.05 zien. Met de tweede formule (GC5) werd in de versie met de vrouwelijke tegenspeler een coëfficiënt van 0.25 gevonden. Voor de manne-

lijke versie was de coëfficiënt 0.00 daar beide variantiecomponenten in de teller van de formule negatief zijn.

Concluderend kan gesteld worden dat er een tendens naar verschillende gedragsvoorkeuren voor mannen en vrouwen bestaat in de versie met een mannelijke tegenspeler. De situaties, of de situatietypen waarover het gaat, spelen daarbij echter een belangrijke rol. Over het totaal van 14 situaties in dit onderzoek werd een geslachtsgebonden strategie-effect gevonden. Voor een kleinere groep van situaties, die met D-Soccont in het prototypisch pakket, kwam dit effect zelfs sterk naar voren. In prototypische I-prep situaties viel het echter weg. Er kon geen categorische voorkeur van geslachten in het algemeen om bepaalde D-doelen te hanteren aangetoond worden. Maar de bevindingen op de I-prep situaties wijzen op een lichte tendens voor verschillende gedragspreferenties van vrouwen en mannen in dit type situaties met een vrouwelijke tegenspeler. Waar het gaat om gedragspreferenties van vrouwen en mannen lijkt versie een relevante variabele te zijn.

Voorkeur voor eindsituaties

Door middel van de D-doelen kunnen beginsituaties (S1) al dan niet getransformeerd worden in (nieuwe) eindsituaties (S2). Op basis van het prototypisch pakket van de beginsituatie en de transformatieregels die Hettema (1989b) geformuleerd heeft, kan het type eindsituatie dat beoogd wordt, geformuleerd worden. Voor de twee situatie-groepen die hiervoor aan de orde kwamen (vijf I-prep situaties en vier D-Soccont situaties), werd een analyse naar eindsituatiepreferentie uitgevoerd. Op basis van variantie-analyse (Design: $P \times S1 \times S2$, met Personen als random factor, Begin- (S1) en Eindsituaties (S2) fixed; zie Bijlage 2.5 voor gemiddelde kwadraten en variantiecomponenten) werden per versie en per situatiegroep generaliseerbaarheidscoëfficiënten berekend volgens Formule CG6.

Uitgewerkt naar versie werd een redelijke mate van generalisatie van eindsituaties over beginsituaties gevonden: voor de beginsituaties met D-Soccont in de vrouwelijke versie 0.65, in de mannelijke versie 0.73. De I-prep-beginsituaties lieten in de eerste versie een coëfficiënt zien van 0.70, in de tweede versie van 0.67. Over versies heen werd in beide groepen van situaties een coëfficiënt van 0.68 gevonden.

Deze bevindingen zijn lager dan de generaliseerbaarheidscoëfficiënt van 0.98 met betrekking tot eindsituatievoorkeur die Hettema en Hol (1989a) rapporteerden. Zij gebruikten voor hun analyse beginsituaties met een volledig identiek prototypisch pakket, in afwijking van de huidige studie waar slechts één D-doel in het prototypisch pakket over de situaties binnen een groep hetzelfde is. In het licht van dit verschil mogen de huidige resultaten als goed beschouwd worden. De beoogde eind-situatietypen spelen een duidelijke rol bij de voorkeur voor bepaalde D-doelen. Versie is hierbij geen relevante variabele.

2.4.2.3. *Bevindingen met de Doelen-vragenlijst*

De bevindingen met de Doelen-vragenlijst zullen op de volgende punten aan de orde gesteld worden: (a) de realiseerbaarheid van doelen over situaties en nagestreefde doelen over situaties; (b) de groepering van situaties en bijbehorende doelen; en (c) versie- en sexeverschillen.

Doelen over situaties: realiseerbaarheid en nastreven

Een vraag waar Pervin (1983) zich mee bezighoudt, betreft de *relevantie* of *toepasbaarheid* van doelen voor situaties. Om de relaties tussen doelen over personen en situaties na te gaan voerde hij een factor-analyse uit waarbij vijf factoren geïdentificeerd werden (zie Hoofdstuk 1, par. 1.5).

Op de beoordelingen van de realiseerbaarheid van doelen ($N = 36$) in 14 situaties door de totale groep respondenten ($N = 146$) werd, in navolging van Pervin, een factor-analyse uitgevoerd (Principale Componenten Analyse met Oblimin-rotatie)⁶. Daarbij werd gekozen voor een oplossing met vijf factoren vanuit de gedachte Pervin's resultaten te repliceren. Ofschoon er zeven factoren gevonden werden met een eigenwaarde groter dan 1.0, rechtvaardigt een scree-test (zie Bijlage 2.6) de keuze voor vijf factoren. Deze factoren, die tesamen 42.2% van de variantie verklaren, worden met de bijbehorende doelen weergegeven in Tabel 2.5. De respectievelijke eigenwaarden van de eerste vijf factoren waren 6.63, 2.87, 2.35, 1.92 en 1.43.

De eerste factor, die 18.4% van de variantie verklaart, betreft doelen waarbij een vriendschappelijke relatie centraal staat. Doelen zoals 'Door de ander aanvaard worden', 'Vriendschap sluiten', 'Dieper contact met de ander krijgen' en 'Genegenheid tonen/krijgen' behoren tot deze *Vriendschap-factor*. Bij Pervin (1983) komt eveneens het element vriendschap in een factor (Dimensie 2)⁷ aan de orde, maar dan in samenhang met ontspanning en pret. Daarnaast vond hij een factor (Dimensie 5) die hij 'Genegenheid, Ondersteuning' noemt. De doelen betreffende genegenheid overlappen in beide dimensies. De door ons gevonden factor Vriendschap omvat dus delen betreffende vriendschap en genegenheid in twee factoren (Dimensies 2 en 5) van Pervin.

De tweede factor (8.0% verklaarde variantie) omvat doelen die een duidelijk *Beheersing/Controle*-aspect gemeenschappelijk hebben, zowel materieel ('Bezit en financiën veilig stellen') als immaterieel ('Goed werk leveren', 'Carrière bevorderen', 'Kenniss verwerven'). Deze factor is bij Pervin niet terug te vinden.

In de derde factor (6.5% verklaarde variantie) komen biologische doelen ('Honger', 'Dorst', 'Sex') aan de orde naast meer psychologische ('Eenzaamheid vermijden', 'Plezier hebben'). De combinatie van deze beide doeltypen geeft de indruk van een *Ontspanning*-factor. De biologische doelen komen in de factor-oplossing van Pervin niet voor. Beide andere doelen behoren tot zijn

6 Alle factor-analyses in dit proefschrift werden uitgevoerd met het SPSSX-pakket.

7 Voor de leesbaarheid van deze tekst worden de factoren uit het onderzoek van Pervin met 'Dimensie' aangeduid.

Tabel 2.5. Factoren van realiseerbare doelen (ladingen > .30)

Doelen		Factoren				
		1	2	3	4	5
18	Genegenheid krijgen	.72				
35	Genegenheid ttn	.69				
33	Dieper contact	.64				
21	Vriendschap	.60				
16	Gunstige indruk	.53				.33
10	Aanvaard worden	.45				
28	Carrière bevordering		.75			
7	Financ. veilig		.71			
31	Kennis verwerven		.69			
34	Bezit veilig		.60			
8	Goed werk		.59			
17	Informatie geven	.33	.38			
24	Honger/dorst			.66		
6	Eenzaamheid mijden			.64		
2	Sex. lust			.60		
11	Plezier hebben			.50		
20	Macht verwerven				.71	
4	Ander domineren				.70	
29	Touwtjes in handen				.68	
25	Met succes meten				.58	
13	Je laten gelden				.48	
32	Ander beïnvloeden				.47	
36	Ander pijn doen				.46	
14	Ander overhalen	.30			.44	
5	Hulp geven			.30	.44	
23	Het juiste doen					.66
1	Tevreden zelf					.61
9	Zwak vermijden					.56
30	Misluk. vermijden					.52
15	Conflict vermijden					.49
12	Kritiek vermijden					.49
19	Niet schamen					.48
22	Vermm. gedom.				.37	.46
3	Schuld vermijden					.45
27	Ontspannen			.40		.43

Tabel 2.6. Factoren van nagestreefde doelen (ladingen > .30)

Doelen	Factoren					
	1	2	3	4	5	6
35 Genegenheid tonen	.75					
33 Dieper contact	.71					
21 Vriendschap	.70					
5 Hulp geven	.66					
18 Genegenheid krijgen	.61					
11 Plezier hebben	.47		-.33			.34
10 Aanvaard worden	.38			-.31		
4 Ander domineren		.74				
20 Macht verwerven		.72				
29 Touwtjes in handen		.68				
32 Ander beïnvloeden		.64				
14 Ander overhalen	.31	.55				
13 Je laten gelden		.49				
25 Met succes meten		.49				
36 Ander pijn doen		.38				
22 Verm. gedomineerd			-.59			
23 Het juiste doen			-.57			
1 Tevreden zelf			-.53			
9 Zwak vermijden			-.53			
27 Ontspannen			-.44			.34
30 Misluk. vermijden			-.43			
19 Niet schamen			-.42			
3 Schuld vermijden			-.41		.34	
31 Kennis verwerven				-.72		
28 Carrière bevorderen				-.71		
8 Goed werk				-.68		
7 Financ. veilig				-.65		
17 Informatie geven				-.46		
34 Bezit veilig		.30		-.36		.34
12 Kritiek vermijden					.74	
15 Conflict vermijden					.73	
16 Gunstige indruk				-.37	.47	
26 Leiding laten			.31		.36	
24 Honger/dorst						.66
2 Sex. lust						.54
6 Eenzaamheid mijden						.46

tweede, hierboven reeds vermelde factor.

Tot Factor 4 (5.3% verklaarde variantie) behoren doelen die naar *Macht* verwijzen ('Macht verwerven', 'De ander domineren', 'Touwtjes in handen houden', etc.). Ofschoon Pervin ook een Macht - Agressie factor vond (Pervin's Dimensie 3), wijzen de door hem daarbij genoemde doelen ('Iemand pijn doen', 'Vermijden dat je gedomineerd wordt', 'Vermijden dat je je zwak voelt', 'De ander beïnvloeden') op slechts een gedeeltelijke overlap met de hier gevonden machtsfactor. Met name de vermijdings-items werden nu in een andere, vijfde factor teruggevonden.

In de vijfde factor, die 4.0% van de variantie verklaarde, gaat het om doelen zoals 'Het juiste doen', 'Je zo gedragen dat je tevreden met jezelf kunt zijn', 'Je ontspannen', en allerlei 'vermijdings'-items (onder andere 'Vermijden dat je je zwak voelt', 'Proberen mislukkingen te vermijden', 'Conflicten uit de weg gaan', 'Vermijden dat je gedomineerd wordt'). De doelen op deze factor zijn gericht op een *Positieve Evaluatie van het Gedrag* door de persoon zelf en door anderen. Vergeleken met Pervin zijn er hier elementen uit zijn eerste dimensie (Gevoel van eigenwaarde, Goedkeuring) naast zijn vierde dimensie (Reductie van spanning, Conflict en Bedreiging) terug te vinden.

De vergelijking tussen de hier gevonden factoren betreffende de beoordeling van toepasbaarheid van doelen over situaties en Pervin's vijf-factor oplossing kan als volgt samengevat worden: (a) Factor 1 (Vriendschap) correspondeert met een deel van Dimensie 2 (Vriendschap) en Dimensie 5 (Genegenheid) bij Pervin; (b) Factor 2 (Beheersing/Controle) heeft geen pendant bij Pervin; (c) Factor 3 (Ontspanning) is wat betreft de biologische doelen bij Pervin afwezig, de psychologische elementen worden teruggevonden in een deel van Dimensie 2 (Pret); (d) Factor 4 (Macht) komt overeen met een deel van Pervin's derde Dimensie (Agressie, Macht); en (e) Factor 5 (Positieve Evaluatie) omvat de vierde Dimensie (Reductie van Spanning, Conflict en Bedreiging) bij Pervin en een deel van zijn eerste Dimensie (Gevoel van Eigenwaarde).

Geconcludeerd dient te worden dat de hier gevonden factoren een - in vergelijking met Pervin's (1983) onderzoek - wat andere indeling geven van doelen. Wel werden duidelijke relaties gevonden met delen van Pervin's Dimensies. De verschillen kunnen mogelijk toegeschreven worden aan de gehanteerde onderzoeksmethoden: bij Pervin ging het om 20 interpersoonlijke situaties die een respondent zelf kiest, waardoor de factor-analyse op 200 situaties gebaseerd kon worden. In het huidige onderzoek handelt het om 14 aan alle personen voorgelegde situaties: qua omvang minder situaties, die beter vergelijkbaar zijn over personen, en qua inhoud deels globaler dan de door Pervin (1983) genoemde situaties. Maar ook factor-analytische eigenschappen, zoals correlaties tussen de items, kunnen niet uitgesloten worden als bron van de verschillen (zie Kline, 1987).

Pervin liet zijn subjecten een oordeel geven over de toepasbaarheid van de onderscheiden doelen in verschillende situaties. Doelen die in een situatie van toepassing geacht worden, behoeven echter nog niet feitelijk nagestreefd te worden. In het huidige onderzoek is ook dit tweede aspect onderzocht. Om de

nagestreefde doelen over situaties te vergelijken met de toepasbaarheid van doelen in die situaties werd wederom een factor-analyse uitgevoerd (Principale Componenten Analyse met Oblimin-rotatie). In dit geval werden acht factoren met een eigenwaarde groter dan één gevonden, en pleitte een scree-test (zie Bijlage 2.6) voor de keuze van zes factoren die 45.0% van de variantie verklaren. De betreffende eigenwaarden zijn respectievelijk 4.84, 3.85, 2.49, 2.06, 1.61 en 1.35. Deze factoren met bijbehorende doelen worden weergegeven in Tabel 2.6.

De eerste factor, die 13.4% van de variantie verklaarde, komt in grote lijnen overeen met de eerste factor betreffende de toepasbaarheid van doelen. Vijf doelen, waaronder de drie hoogst ladende, zijn identiek, en de veranderingen spreken een benoeming van deze factor als *Vriendschap* niet tegen (toegevoegde doelen: 'Hulp geven', 'Plezier hebben'; verdwenen: 'Een gunstige indruk maken').

Als tweede factor (10.7% verklaarde variantie) werd de volledige *Macht*-factor teruggevonden. De derde factor (6.9% verklaarde variantie) omvat acht van de tien doelen uit Factor 5 (Positieve Evaluatie van Gedrag) zoals gevonden in de toepasbaarheids-analyse. Met name de doelen die op evaluatie van het eigen gedrag wijzen, spelen hier een rol, zodat deze factor nu genuanceerder *Positieve Zelf-evaluatie* genoemd kan worden.

De vierde factor (5.7% verklaarde variantie) is identiek aan de in de toepasbaarheids-analyse gevonden tweede factor (*Beheersing/Controle*). Factor 5 (4.5% verklaarde variantie) wordt gekenmerkt door beide andere doelen uit de in de vorige analyse gevonden Positieve Evaluatie factor ('Vermijd kritiek en conflict') en het item 'Een gunstige indruk maken'. Deze nieuwe factor kan gekarakteriseerd worden als *Positieve Sociale Evaluatie*. In de zesde factor (3.7% verklaarde variantie) werd Factor 3 (*Ontspanning*) teruggevonden.

Geconcludeerd mag worden dat factor-analyse op de *nagestreefde* doelen in grote lijnen tot eenzelfde oplossing leidt als de analyse van de *toepasbaarheid* van doelen. Vier van de vijf factoren zijn identiek; de Positieve Evaluatie-factor zoals gevonden in de toepasbaarheids-analyse wordt opgesplitst in een factor Positieve Zelf-evaluatie en een factor Positieve Sociale Evaluatie.

Gegeven Pervin's opmerking dat personen variëren in de organisatie van hun doelen (Pervin, 1983), zou een volgende analyse kunnen bestaan uit factor-analyse per respondent op nagestreefde doelen over situaties. Deze analyse bleek niet uitvoerbaar, daar bij bijna alle proefpersonen op één of meerdere doel-items geen sprake was van itemvariantie. Dat wil zeggen dat proefpersonen over de 14 situaties systematisch een doel wel c.q. niet nastreefden. Een analyse per respondent zou bovendien de regel schenden dat er voor factor-analyse beduidend meer gevallen dan variabelen moeten zijn (Kline, 1987).

Groepering van situaties en bijbehorende doelen

Door middel van factor-analyse ging Pervin verder na hoe situaties gegroepeerd zijn per individu (Pervin, 1976, 1983). Bij de meeste personen kwamen

Tabel 2.7. Factoren van situaties op data van realiseerbare en nagestreefde doelen (ladings > .30)

Realiseerbare doelen: situaties	Factor 1	Factor 2
Spel	.78	
Handtastelijkheden	.77	
Bezoek	.77	
Maaltijd	.67	
Samenwerking	.59	
Aframmeling	.46	-.33
Ruzie	.45	
Instructie	.44	-.41
Beoordeling		-.84
Sollicitatie		-.83
Examen		-.73
Onteigening		-.65
Onderhandeling		-.53
Bedrog		-.45
Nagestreefde doelen: situaties	Factor 1	Factor 2
Onteigening	.88	
Beoordeling	.74	
Bedrog	.73	
Sollicitatie	.72	
Examen	.71	
Onderhandeling	.68	
Instructie	.55	
Aframmeling	.55	
Samenwerking	.47	.41
Maaltijd		.86
Spel		.78
Bezoek		.75
Ruzie		.52
Handtastelijkheden	.37	.38

drie situatiefactoren naar voren (zie Hoofdstuk 1, par. 1.5.2): een positieve sociale factor, een factor met school-/werk-/competentie-situaties, en een negatieve sociale factor.

Allereerst werd in de huidige studie factor-analyse (Principale Componenten Analyse met Oblimin-rotatie) uitgevoerd op zowel de data van de realiseerbare doelen als de nagestreefde doelen om de groepering van situaties *over alle respondenten* na te gaan. Bij beide analyses werden twee situatiefactoren gevonden met een eigenwaarde groter dan 1.0 (realiseerbare doelen: Factor I met een eigenwaarde van 5.63 en Factor II met een eigenwaarde van 1.57; percentages verklaarde variantie resp. 40.2% en 11.2%; nagestreefde doelen: Factor I 6.39 en Factor II 1.30; percentages verklaarde variantie resp. 45.7%

Tabel 2.8. Respondenten (in percentages) en het aantal situatie-factoren met een eigenwaarde > 1 (nagestreefde doelen)

	N	Aantal factoren					
		1	2	3	4	5	6
<i>Versie I</i>							
Vrouwelijke ppn.	39		18.0	38.5	35.9	5.1	2.6
Mannelijke ppn.	32	3.1	18.8	56.3	9.4	6.3	6.3
<i>Versie II</i>							
Vrouwelijke ppn.	38		10.5	39.5	34.2	10.5	5.3
Mannelijke ppn.	29	3.5	10.4	41.4	31.0	13.8	
Alle vrouwen	77		14.3	39.0	35.1	7.8	3.9
Alle mannen	61	3.3	14.8	49.2	19.7	9.8	3.3
Totale Versie I	71	1.4	18.3	46.5	23.9	5.6	4.2
Totale Versie II	67	1.5	10.5	40.3	32.8	11.9	3.0
Alle proefpersonen	138	1.5	14.5	43.5	28.3	8.7	3.6

en 9.3%; zie Tabel 2.7).

Gegeven het hoge percentage verklaarde variantie van de eerste factor in beide gevallen zou men kunnen overwegen hier van één situatie-factor te spreken. De gevonden twee-factor oplossingen zijn allereerst niet consistent voor wat betreft de indeling van situaties op beide factoren. Bovendien zijn ze moeilijk benoembaar.

Vervolgens werd daarom per respondent een factor-analyse uitgevoerd op de data van de nagestreefde doelen. Bij deze analyses ($N = 138$) kwamen een aantal verschilpunten tussen de respondenten naar voren. Ten eerste waren er duidelijke verschillen in het aantal situatiefactoren met een eigenwaarde groter dan 1.0: voor twee personen voldeed één situatie-factor, voor vijf respondenten paste een zes-factor-oplossing, en de modus betrof drie factoren (de volledige verdeling wordt gegeven in Tabel 2.8).

Ten tweede was er sprake van een flinke spreiding in het percentage variantie dat door de eerste factor in individuele gevallen verklaard werd: in drie gevallen minder dan 20%, maar ook tweemaal meer dan 70%, en een modus tussen de 41% en 50% (de volledige gegevens zijn te vinden in Tabel 2.9). Wanneer we, ten derde, de inhoud van de situatie-factoren met de bijbehorende doelladingen bekijken, vinden we sterk geïndividualiseerde plaatjes. In de Bijlagen (Bijlage 2.7) worden hiervan vier voorbeelden gegeven.

Versie- en sexeverschillen

Tenslotte werd nagegaan of er in de resultaten op de Doelen-vragenlijst sprake was van een effect van versie c.q. van geslacht. Het betreft hier dus de vragen of in situaties met een vrouwelijke (Versie I) resp. mannelijke (Versie II)

Tabel 2.9. Respondenten (in percentages) en het percentage verklaarde variantie van de eerste factor (nagestreefde doelen)

	Percentage verklaarde variantie							
	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90
<i>Vers. I</i>								
Vrl.*	2,6	2,6	33,3	25,6	28,2	7,7		
Mnl.	6,3	3,2	12,5	40,6	21,9	12,5	3,2	
<i>Vers. II</i>								
Vrl.	13,2	21,1	44,7	18,4	2,6			
Mnl.	6,9	20,7	31,0	27,6	10,4			3,2
Alle vrl.	1,3	7,8	27,3	35,1	23,4	5,2		
Alle mnl.	3,3	4,9	16,4	36,1	24,6	11,5	1,6	1,6
Tot. Vers. I	4,2	2,8	23,9	32,4	25,4	9,9	1,4	
Tot. vers. II		10,5	20,9	38,8	22,4	6,0		1,5
Alle ppn.	2,2	6,5	22,5	35,5	23,9	8,0	0,7	0,7

* Voor N zie Tabel 2.8.

tegenspeler andere doelen *gerealiseerd* en/of *nagestreefd* worden, en of er een verschil is tussen vrouwelijke en mannelijke respondenten in hun keuze op beide doeltypen. Pervin (1983) laat verschillen tussen mannen en vrouwen buiten beschouwing, waardoor er geen richtlijn is voor een bepaalde methode van analyse.

Per doelttype (realiseerbaar, nagestreefd) werd gekozen voor een variantie-analyse met Personen genest binnen Versie en Geslacht (p:VG) en gekruist met Versie (V), Geslacht (G), Situaties (S) en Doelen (R) (Design: V x G x p:VG x S x R, met Personen random en V, G, S en R fixed). De belangrijkste bevindingen van deze analyses worden beschreven in Bijlage 2.8.

Op beide doeltypen werd geen significante bijdrage van versie of geslacht gevonden. Wel werden er een aantal significante interactietermen met versie/geslacht verkregen zoals te zien is in Bijlage 2.8. Het percentage verklaarde variantie van deze termen was echter zo laag, dat geconcludeerd mag worden dat versie- en geslachts-effecten in deze Doelen-vragenlijst geen rol van betekenis spelen.

2.4.3 Bespreking van de vragenlijst-resultaten

In de voorgaande paragrafen zijn de bevindingen op de vragenlijsten besproken in het kader van de vragen die vanuit de respectievelijke modellen betreffende de concepten gesteld dienen te worden. In deze bespreking willen we nogmaals stilstaan bij deze resultaten. Na een korte samenvatting ervan wordt aandacht besteed aan mogelijke interpretaties en aan de beperkingen van het huidige onderzoek. Er worden conclusies gepresenteerd in het kader van

begripsvalidering. Tevens worden enkele suggesties gedaan voor toekomstig onderzoek.

Regels

In dit onderzoek werd de Regels-vragenlijst van Argyle *et al.* (1979) gebruikt met een aanvulling van drie algemene items in 15 situaties. Deze situaties verschilden inhoudelijk en qua wijze van presentatie van de door Argyle *et al.* (1979) bestudeerde situaties. De manier van beoordeling door de respondenten was evenwel identiek.

Drie assumpties van Argyle betreffende regels werden overgenomen in het kader van begripsvalidering van de hier ontwikkelde Regels-vragenlijst. Allereerst werd de mate van overeenstemming over regels tussen respondenten nagegaan. Deze kwam overeen met de door Argyle *et al.* gerapporteerde resultaten.

Een volgende assumptie betrof de algemeenheid of situatiespecificiteit van regels. Met behulp van de door Argyle *et al.* (1985) geformuleerde criteria werd de algemeenheid van regels over situaties vastgesteld. Daarbij bleken 13 regels algemeen voor de hier gebruikte duopersonale situaties te zijn. Verder was er, vergeleken met Argyle *et al.* (1979), vaker sprake van situatiespecifieke regels (negen regels in dit onderzoek tegen vier bij Argyle *et al.*).

Ten derde werd de groepering van regels en van situaties nagegaan. In het huidige onderzoek werden op beide punten betekenisvolle indelingen gevonden. Geconcludeerd werd dat een clustering van regels op een zinvolle manier mogelijk is, maar dat de feitelijke indeling samenhangt met de gepresenteerde situaties. Hetzelfde argument speelde een rol bij de clustering van situaties. In dit laatste geval werd een relatie gevonden tussen situatieclusters en het aantal regels dat met betrekking tot deze situaties onderschreven wordt. De negatieve situaties in dit onderzoek kennen de minste van de hier bestudeerde regels, de beoordelingssituaties de meeste. Daarbij zijn er verschillen in situatieclusters met betrekking tot het belang dat regelclusters er in vervullen. Regels voor formele communicatie spelen bijvoorbeeld in het cluster Privé-situaties een duidelijk minder belangrijke rol dan in de overige clusters.

Er is kortom sprake van overeenkomsten en verschillen tussen het huidige onderzoek en dat van Argyle *et al.* (1979). Vooral van betekenis lijkt in dit verband het verschil in situaties qua inhoud en presentatiewijze. De meeste van Argyle's situaties zijn inhoudelijk neutraal tot aangenaam te noemen (bijvoorbeeld 'Naar de bank gaan', 'Tv kijken met vrienden'). Slechts enkele situaties wijken hier wat van af, zoals 'Bezoek aan de dokter', 'Proefpersoon zijn in een psychologisch onderzoek'. In het huidige onderzoek kwamen minder situaties van het neutrale en aangename type voor. Het merendeel van de situaties betrof beoordelings- en negatieve situaties. Daarbij komt nog dat Argyle zijn situaties in de vorm van een concept presenteerde, en dat in het huidige onderzoek beschrijvingen met een licht problematisch karakter gehanteerd werden. Presentatie door middel van enkel een situatieconcept kan als een globalere aanduiding van situaties beschouwd worden, met meer

ruimte voor invulling door de respondent, dan de laatstgenoemde vorm. Het is zeker zinvol om de effecten van beide presentatiewijzen in de toekomst nader te onderzoeken.

In zowel het onderzoek van Argyle *et al.* (1979, 1985) als in de huidige resultaten komt een betekenisvolle indeling van regels naar voren. Allereerst gaat het hierbij om het onderscheid tussen *algemene* versus *situatiespecifieke* regels, daarnaast om de clustering van regels. Verder onderzoek zou tot de formulering van definitievere regelclusters moeten leiden, los van gepresenteerde situaties. Een eerste vereiste hierbij lijkt wel een systematischere presentatie van regels. Binnen de keuze van Argyle *et al.* (1979) voor een indeling van regels naar geldigheidsbereik zou voor formulering en presentatie van regels de vaste 'als-dan'-vorm gebruikt kunnen worden zoals voorgesteld wordt door Shimanoff (1980). Als voordelen van deze vorm geeft Shimanoff de volgende punten: (1) het geeft de mogelijkheid regels te onderscheiden van niet-regels, waarbij (2) de nadruk komt te liggen op kondities en voorgeschreven gedrag van een regel op een gespecificeerde wijze, maar waarbij tevens (3) de onderliggende logica van de regel te zien is. Tenslotte noemt Shimanoff het feit dat (4) deze vorm door diverse mensen aanbevolen wordt, wat kan leiden tot consistentie in formuleringen. Binnen de keuze voor deze 'als-dan'-vorm zouden regels en hun tegenovergestelde apart geformuleerd kunnen worden, zodat onduidelikheden over interpretatie van beoordelingen voorkomen kunnen worden. Daarbij kan uiteraard de mate van algemeenheid van regels voor situaties gevarieerd worden.

Gelet op de verschillen tussen het hier ontwikkelde Regels-instrument en eerdere uitwerkingen door Argyle (Argyle *et al.*, 1979; Argyle *et al.*, 1985) stemmen de huidige bevindingen overeen met de voorgaande resultaten in het licht van de geformuleerde assumpties. Daarmee kan geconcludeerd worden dat er sprake is van een valide uitwerking van het Regel-begrip. Data, die met de hier geconstrueerde Regels-vragenlijst verzameld worden, berusten op voldoende begripsvaliditeit om als predictor gehanteerd te gaan worden.

Strategieën

Een SRS-vragenlijst bestaande uit 15 items werd in dit onderzoek gebruikt om de mogelijkheden en gedragsvoorkeuren van respondenten na te gaan. Voor de gedragsalternatieven werd gebruik gemaakt van het gedragstype (PA-categorie) verbaal gedrag (Mtrans). Dit gedragstype werd gecombineerd met de verschillende doelen (zes D-doelen + de Algemene categorie) die beoogd kunnen worden volgens de responsetaxonomie van Hettema (1989b). Voor elk gedragsalternatief werden drie reactiewijzen geformuleerd.

Voor begripsvalidering van de SRS-vragenlijst zijn de volgende drie onderzochte aspecten relevant. Allereerst werd de betrouwbaarheid van de vragenlijst vastgesteld. Generaliseerbaarheidsanalyse resulteerde in coëfficiënten van gemiddeld 0.68. Interne coherentie, de voor een SRS-vragenlijst gewenste vorm van betrouwbaarheid, was 0.69.

Los van de begripsvalidering werd het effect van versie bekeken. Daar de vragenlijst in twee versies uitgewerkt was (een versie met een vrouwelijke c.q. mannelijke tegenspeler in elke situatiebeschrijving), werd nagegaan of deze beide als identiek te beschouwen zijn. Analyse van generaliseerbaarheid naar Versie en D-doelen over diverse componenten (Personen, Geslacht, Situaties) en een combinatie ervan, leidde tot de conclusie dat in beide versies gelijke voorkeuren voor D-doelen gelden en ze dus als replica's gezien kunnen worden.

Als tweede valideringsvraag werd de voorkeur voor strategieën binnen beide versies bestudeerd voor vrouwen en mannen, zowel voor de 14 situaties in totaal als voor kleinere groepen van situaties met een gemeenschappelijke D-doel in het prototypisch pakket (I-prep respectievelijk D-Soccont gemeenschappelijk). Hierbij werden verschillende gedragsvoorkeuren gevonden voor vrouwen en mannen in de versie met een mannelijke tegenspeler, en aanmerkelijk minder in situaties met een vrouwelijke opponent.

Het derde aspect betrof de voorkeur voor eindsituaties in het geval van beginsituaties met I-prep of D-Soccont in het prototypisch pakket. Binnen de twee versies werd voor beide situatiegroepen een redelijke mate van generalisatie van eindsituaties over beginsituaties gevonden (coëfficiënten rond 0.70). Dit betekent dat de beoogde typen eindsituatie een rol spelen bij de voorkeur voor bepaalde D-doelen.

De in dit onderzoek gevonden betrouwbaarheidsresultaten komen overeen met die in twee andere SRS-studies. Begeer (1984) vond, in de context van een studie naar leiderschap binnen organisaties, voor een uit 15 items bestaande SRS-vragenlijst op basis van generaliseerbaarheid een interne coherentie van 0.70. Van Heck, Hettema en Leidelmeijer (1990) rapporteerden voor een SRS-vragenlijst van 30 items een gemiddelde generaliseerbaarheidscoëfficiënt van 0.62, waarbij de algemene categorie uitgezonderd werd. Verder liggen de bevindingen met betrekking tot de voorkeur voor eindsituaties in het huidige onderzoek in lijn met die van Hettema en Hol (1989a). De lagere coëfficiënten die hier gevonden werden zijn verklaarbaar door een grotere heterogeniteit van beginsituaties in termen van het prototypisch pakket. In de studie van Hettema en Hol was het prototypisch pakket van de beginsituaties *volledig*.

Een punt wat nader aandacht verdient, betreft de verschillende voorkeuren van vrouwen en mannen voor doelen. In hun onderzoek naar strategische voorkeuren in relatie tot temperament vonden Van Heck *et al.* (1990) eveneens duidelijke sexeverschillen in doelvoorkeuren. Geslacht van de andere persoon in een situatie (versie) lijkt, afhankelijk van het situatietype, volgens onze studie verbonden met deze doelvoorkeuren. Sexe lijkt daarom niet alleen een rol te vervullen als moderator-variabele (zie Van Heck *et al.*, 1990), maar levert tevens een bijdrage als stimulus-variabele.

Geconcludeerd kan worden dat de bevindingen met de hier ontwikkelde SRS-vragenlijst overeenstemmen met andere uitwerkingen van strategieën. Dit betreft zowel de betrouwbaarheid, eindsituatiepreferenties, als de strategische

doelvoorkeuren. De vragenlijst vormt een valide weergave van het begrip 'strategie', en kan voor predictie-doeleinden gebruikt worden.

Het hier gepresenteerde onderzoek heeft twee beperkingen. Van de 30 mogelijke prototypische pakketten werd slechts de helft in items gerepresenteerd waardoor combinaties van D-doelen slechts éénmaal voorkwamen. Daarnaast waren alle responses gebaseerd op de PA Mtrans in plaats van alle PA's uit het prototypische pakket. Om meer inzicht te krijgen in SRS-vragenlijsten met betrekking tot doel- en eindsituatievoorkeuren lijkt een bredere benadering wenselijk.

Pervin's doelen

In de Doelen-vragenlijst werd per situatie bekeken in welke mate personen 36 doelen realiseerbaar vonden. Bovendien werd nagegaan welke van deze doelen zij in deze situaties zouden nastreven. De realiseerbaarheid of relevantie van doelen voor situaties vormde de kernvraag die Pervin (1983) aan zijn respondenten voorlegde. Het nastreven van deze doelen werd in het huidige onderzoek toegevoegd.

In het kader van begripsvalidering werden twee punten aan de orde gesteld: doelen over situaties en de groepering van situaties met bijbehorende doelen. Allereerst werd, in de lijn van Pervin (1983), gekeken naar doelen die over situaties gerealiseerd kunnen worden. Factor-analyse op de realiseerbaarheidsbeoordelingen van doelen leidde tot de keus voor vijf factoren: Factor 1 *Vriendschap*; Factor 2 *Beheersing/Controle*; Factor 3 *Ontspanning*; Factor 4 *Macht*; en Factor 5 *Positieve Evaluatie van Gedrag*. Deze factoren laten een enigszins andere indeling van doelen zien als Pervin (1983) rapporteerde. Wel werden er relaties met delen van Pervin's dimensies gevonden. De verschillen kunnen toegeschreven worden aan de gehanteerde methoden van onderzoek en data-analyse.

Een gelijksoortige analyse op de nagestreefde doelen liet enige veranderingen in factoren zien: aan Factor 1 (Vriendschap) werden enkele doelen toegevoegd; de tweede Factor werd nu voornamelijk gevormd door Macht; Factor 3 omvatte de meeste doelen betreffende Positieve Evaluatie van Gedrag met als focus zelf-evaluatie; in Factor 4 werden de Beheersings/Controle-doelen teruggevonden; de resterende doelen uit de Positieve Evaluatie-factor met als kenmerk sociale evaluatie vormden Factor 5; en tenslotte kwam Ontspanning terug als zesde Factor. Deze factoren bleken dus redelijk maar niet geheel vergelijkbaar met de bevindingen verkregen met de realiseerbaarheids-data.

Ten tweede werd er, analoog aan Pervin (1983), gekeken naar de groepering van situaties. Factor-analyse over alle respondenten gaf zowel voor realiseerbare als nagestreefde doelen een twee-factor-oplossing die moeilijk interpreteerbaar was, niet te vergelijken met de drie situatiefactoren van Pervin, en die nogal van elkaar verschilden. Verdere analyses per respondent op nagestreefde doelen liet grote verschillen zien in het aantal situatiefactoren en in het percentage variantie dat door de eerste factor in individuele gevallen

verklaard werd. Een sterk geïndividualiseerd beeld van situatiefactoren met bijbehorende nagestreefde doelen kwam naar voren. Versie en geslacht bleken bij de Doelen-vragenlijst geen rol van betekenis te spelen.

Bij de vergelijking van de in het huidige onderzoek gevonden factorstructuur van realiseerbare doelen met die van Pervin (1983) is gewezen op methodologische verschillen in beide studies. Dit bemoeilijkt de discussie over de huidige bevindingen. Deze verschillen, maar tevens de individuele organisatie van doelen volgens Pervin's model, maken het plausibel dat er geen geheel identieke factorstructuur gevonden wordt. De duidelijke overeenkomsten tussen beide structuren wijzen echter wel in de richting van een valide uitwerking van Pervin's doelbegrip in de huidige Doelen-vragenlijst. Geconcludeerd wordt dat deze validiteit in ieder geval voldoet om dit instrument in te zetten voor predictie.

In toekomstig onderzoek zou aandacht besteed moeten worden aan het effect van situatiekeuze door respondenten versus situatiepresentatie (in diverse vormen, zie bij Regels hierboven) door de onderzoeker. Anders gesteld gaat het om de saillantie van situaties op individueel, c.q. groepsniveau, en de verschillende formuleringen die voor situaties gebruikt kunnen worden. Waar in zo'n onderzoek doelen aan de orde komen, zou nader ingegaan moeten worden op verschillen en/of overeenkomsten tussen nagestreefde en realiseerbare doelen.

De hier beschreven analyses wijzen er op dat realiseerbaarheid van doelen in situaties (Pervin, 1983) wel vergelijkbaar met, maar niet geheel identiek is aan het nastreven van die doelen. Het eerste geeft een inzicht in welke doelen relevant gevonden worden voor een situatie, en betreft de perceptie van die situatie in termen van doelen. Het tweede vraagt of men iets denkt te doen met doelen in een situatie, en gaat dus over een persoonlijke keuze van doelen in relatie tot gedrag. Dit verschil zou een verklaring kunnen vormen voor de lage correlatie die Pervin (1983) vond tussen de beoordeelde doelen en gedragingen. Een verschil in situatie-factoren op beide doeltypen is in het licht van deze interpretatie acceptabel en ook te verwachten. In het kader van gedragsvoorspelling mag verder verwacht worden dat de nagestreefde doelen beter zullen aansluiten bij het feitelijk gedrag dan de in een situatie realiseerbare doelen. In Hoofdstuk 4 zullen we hier nog op terugkomen.

In deze paragraaf werden de bevindingen met de drie ontwikkelde vragenlijsten besproken in het licht van de beoogde begripsvalidering. Daarbij werd aandacht besteed aan de beperkingen van het huidige onderzoek en werden suggesties gedaan voor verder onderzoek. Ter afronding van dit hoofdstuk willen we enkele onderwerpen uit deze bevindingen terugkoppelen naar interactionistische persoonlijkheidsmodellen in het algemeen.

2.5. CONSEQUENTIES VOOR INTERACTIONISTISCHE PERSOONLIJKHEIDSMODELLEN

In Hoofdstuk 1 werden voor interactionistische persoonlijkheidsmodellen in het algemeen, en voor de modellen van Argyle, Hettema en Pervin in het bijzonder, drie onderwerpen besproken. De situatie, het doelen-concept en de variabele sexe werden nader bekeken. In deze paragraaf wordt op deze drie onderwerpen teruggekomen vanuit de bevindingen met de Regels-, SRS- en Doelen-vragenlijst.

2.5.1. Situaties

In dit onderzoek is gekozen voor de presentatie van situaties in de vorm van licht problematische, objectieve situatiebeschrijvingen (zie Par. 2.3.1). Deze presentatiewijze wijkt af van de door Argyle aangeboden situatiebegrippen (Argyle *et al.*, 1979) en van Pervin's benadering om respondenten zelf situaties te laten kiezen (Pervin, 1983). Over de effecten van deze verschillende situatiepresentaties op vragenlijstresponses van welk soort dan ook hebben wij geen onderzoek kunnen vinden. Zoals voorgesteld in de vorige Paragraaf zou vergelijkend onderzoek op dit punt wenselijk zijn.

In de hier gepresenteerde duopersonale situaties uit het sociale domein kunnen diverse karakteristieken die in de literatuur onderscheiden zijn (zie Par. 1.6), teruggevonden worden. Er is sprake van zowel positieve-, negatieve-, neutrale-, privé-, als zakelijke situaties. Argyle's opsplitsing van situaties in werk- en sociale/privé-clusters werd niet goed teruggevonden in het Regels-onderzoek (zie Par. 2.4.2.1). Als eerste cluster kwamen beoordelingssituaties (Sollicitatie, Examen, Beoordeling) naar voren, die weliswaar in de werksfeer geformuleerd zijn, maar zich duidelijk onderscheiden van andere werksituaties. De Doelen-vragenlijst leidde tot onduidelijke situatiefactoren voor zowel de realiseerbare als de nagestreefde doelen.

Om vergelijking van eventuele situatie-dimensies in de drie vragenlijsten zo goed mogelijk uit te voeren, werden aanvullend cluster-analyses uitgevoerd op de SRS-data, en op de Doelen-data voor zowel de realiseerbare als voor de nagestreefde doelen, analoog aan de situatie-analyse op de Regels-vragenlijst (methode Ward; zie Par. 2.4.2.1). Wanneer, ter vergelijking met de situatie-clusters bij regels, gekeken wordt naar een oplossing met vier clusters, dan laten de items uit de SRS-vragenlijst geen betekenisvolle indeling zien. Alle situaties, zowel in termen van werk - privé, positief - negatief, of D-doelen in het prototypisch pakket, als in vergelijking met de Argyle-clusters, komen door elkaar in clusters terecht die zeer moeilijk te benoemen zijn.

Op de Doelen-data konden voor de realiseerbare doelen vier acceptabele clusters geformuleerd worden: (1) *Werksituaties*: Onderhandeling, Instructie, Ruzie en Samenwerking; (2) *Negatieve sociale situaties*: Onteigening, Bedrog en Aframmeling; (3) *Beoordelingssituaties*: Sollicitatie, Beoordeling en Examen; en (4) *Privé-situaties*: Handtastelijkheden, Liefdesverklaring, Spel, Bezoek

Figuur 2.4. Clusters van situaties op basis van realiseerbare doelen (Ward methode)

Cluster A: *Beoordelingssituaties*: Sollicitatie (W, 3)⁸, Beoordeling (W, 7), Examen (W, 5);

Cluster B: *Zakelijke situaties*: Onderhandeling (W, 12), Instructie (W, 13), Samenwerking (W, 9), Ruzie (W, 1);

Cluster C: *Negatieve situaties*: Handtastelijkheden (P, 4), Aframmeling (P, 10), Bedrog (P, 15), Onteigening (P, 8);

Cluster D: *Privé situaties*: Liefdesverklaring (P, 11), Bezoek (P, 14), Spel (P, 14), Maaltijd (P, 6).

8 Tussen haakjes wordt vermeld of de situatiebeschrijving in de werksfeer (W) of in de privé-sfeer (P) ligt, en het nummer van de situatie in Figuur 2.4.

beide oplossingen. Het belangrijkste verschil tussen beide is echter de positionering van de clusters. In deze analyse op nagestreefde doelen blijkt daarbij een keuze voor drie clusters betekenisvol. De Clusters A en B vormen samen een *Werk*-cluster dat te onderscheiden is van *Negatieve (privé-)* situaties (Cluster C) en *Privé-(positieve)* situaties (Cluster D). De beide laatste clusters vormen samen geen nieuw cluster. Argyle's dimensies van Werk- en Sociale situaties (Argyle *et al.*, 1979) komen redelijk met deze clusteroplossing overeen. De gevonden clusterstructuur sluit bovendien aan bij situatiecategorieën die Pervin (1983) op basis van factor-analyse rapporteerde (zie Par. 2.4.2.3). Pervin's Positieve Sociale factor komt overeen met Cluster D, zijn factor school-/werk-/competentie-situaties met de combinatie van de Clusters A en B, en zijn Negatieve Sociale factor correspondeert met Cluster C.

Ondanks dat er in het huidige onderzoek sprake is van een afwijkende presentatie en van andere situaties worden vergelijkbare dimensies voor situaties gevonden. Deze dimensies stemmen tevens overeen met de eerste factoren in de situatietaxonomie van Van Heck (1984, 1989; zie Par. 1.6). Ze kunnen daarmee beschouwd worden als eerste algemene lijnen waarlangs klassificatie van situaties mogelijk is. Deze indeling blijkt zowel bruikbaar voor subjectieve beschrijving van situaties (zie Pervin, 1983), als voor objectieve beschrijving (zie Argyle *et al.*, 1979; Van Heck, 1984, 1989).

2.5.2. Doelen

Bespreking van de Doelen-vragenlijst in het bredere kader van doelen concepten zoals besproken in Hoofdstuk 1 (Par. 1.7) is geen eenvoudige zaak. Pervin vat doelen op als een *motivationaleel* concept (zie Par. 1.5.2). Hiervoor (Par. 2.4.3) hebben we aangegeven dat de realiseerbaarheid van doelen in situaties waar Pervin (1983) naar vraagt inzicht geeft in de relevantie van doelen voor situaties, maar minder over gedrag in het kader van doelen in situaties. Pervin's opvatting sluit bij verschillende modellen aan, onze interpretatie ervan weer bij andere. De nagestreefde doelen uit de vragenlijst vormen daarnaast een hoofdstuk apart. Zonder direct tot een *taxonomie van doelen* te willen komen, lijkt het in ieder geval wenselijk een betere systematiek van doelen in toekomstige vragenlijsten te realiseren. Naast globale en abstracte doelen (zoals 'Macht verwerven', 'Goed werk leveren') bestaat de huidige vragenlijst uit meer concrete en contextspecifieke doelen (bijvoorbeeld 'Kennis verwerven', 'Bezit veiligstellen'). Het is onduidelijk hoe deze doelen zich tot elkaar verhouden, behalve dan in termen van factoren. Een meer systematische doelenbeschrijving zou ook een relatie tussen de D-doelen uit de SRS-vragenlijst, die een instrumenteel en intentioneel karakter hebben, en de globalere doelen uit de Doelen-vragenlijst mogelijk kunnen maken.

Een ander probleem van de huidige Doelen-vragenlijst betreft het punt dat de diverse doelen moeilijk of niet in termen van gedrag te beschrijven zijn (bijvoorbeeld 'Kritiek of beschuldigingen vermijden'). Om zinvol met het doelen-concept te kunnen werken zal toch op een of andere manier waarneem-

baar moeten zijn dat een doel al dan niet bereikt wordt in een situatie. Op dit laatste punt zullen we in Hoofdstuk 4 uitvoerig terugkomen.

2.5.3. Sexe en versie

In de huidige vragenlijsten is geslacht op twee manieren als variabele verdisconteerd (zie ook Par. 1.8). In de zin van stimulus-variabele heeft dit geleid tot twee versies van elke vragenlijst. In Versie I werd de andere persoon in de situatiebeschrijving en responses waar nodig aangeduid in de vrouwelijke vorm, in Versie II in de mannelijke vorm. Deze verschillen waren zeer miniem. Bijvoorbeeld in de situatie Sollicitatie ging het om "Het Hoofd van de afdeling (.....), Zij vraagt..." in Versie I. Bij Versie II is alleen "zij" door "hij" vervangen. In de situatie Bezoek gaat het om een "nicht" (Versie I) respectievelijk een "neef".

Daarnaast werd met geslacht rekening gehouden als persoonsvariabele door beide versies van elke vragenlijst aan ongeveer evenveel vrouwen en mannen voor te leggen. In de analyses van de vragenlijsten zijn effecten van versie en sexe (van respondenten) aan de orde gesteld (zie Par. 2.4.2.1 voor de Regels-vragenlijst, Par. 2.4.2.2 voor de SRS-vragenlijst en Par. 2.4.2.3 voor de Doelen-vragenlijst).

De gevonden effecten zijn klein. Met de Regels-vragenlijst werd een *effect van versie* gevonden in drie situaties. Het ging daarbij om regels c.q. regelclusters die *minder* onderschreven werden voor de versie met een mannelijke tegenspeler (Versie II, situatie Handtastelijkheden), of *meer* in de versie met een vrouw (Versie I, situatie Onteigening). In de Doelen-vragenlijst werd wel een significante interactie van versie met andere variabelen gevonden, maar het percentage verklaarde variantie van deze termen is laag. Bij de SRS-vragenlijst werd geen versie-effect gevonden maar wel opvallende interacties tussen versie en sexe bij de voorkeur voor strategieën. In Versie I werd geen verschil tussen vrouwen en mannen in doelvoorkeuren gevonden, maar bij mannelijke tegenspelers in Versie II wel. Bekeken voor aparte situatiegroepen kwam bij de I-prep-situaties (Bezoek, Onderhandeling, Samenwerking, Sollicitatie, Spel) een sexeverschil in doelvoorkeuren bij Versie I naar voren, maar niet bij Versie 2. Analyse op D-Soccont-situaties (Ruzie, Handtastelijkheden, Beoordeling, Aframmeling) gaf weer wel een sexe-effect op Versie II maar niet op Versie I.

Effecten van sexe werden verder gevonden in het Regels-onderzoek bij de situaties Maaltijd en Spel (Cluster III Privé-situaties), en bij Instructie. Met name bij beide eerste situaties ging het om volledige of grote delen van regelclusters die minder voor vrouwen van toepassing waren dan voor mannen (Cluster 3 Formele Communicatie, Cluster 4 'Ondergeschikte'-regels, Cluster 5 Niet-relevante regels). Met de Doelen-vragenlijst kwam een effect van sexe naar voren in dezelfde orde van grootte als hiervoor beschreven voor versie.

De bevindingen met versie laten zien dat geslacht als stimulus-variabele een factor kan zijn in situaties met invloed op gedrag dat al dan niet vertoond

behoort te worden, zoals eerder beschreven door Argyle (1981c) en Locksley en Colten (1979). Alléén de aanduiding man/vrouw blijkt daarbij voldoende, analoog aan de bevindingen van O'Leary en Hansen (1985). In relatie tot het geslacht van de tegenspeler komen verschillen tussen vrouwen en mannen in doelvoorkeuren naar voren. Deze verschillen variëren met situatietypen. In verder onderzoek zou nagegaan moeten worden binnen welke typen sociale situaties geslacht als stimulus-variabele een rol speelt en welke mate van informatie over de tegenspeler hierbij van belang is. Het onderscheid van situaties in zakelijk/formeel en privé zoals dat nu op dit punt gehanteerd wordt, is volgens onze bevindingen te ongenueanceerd. Er moet tenminste uitbreiding naar negatieve situaties plaatsvinden. Bij geslacht als persoonsvariabele komen er verschillen naar voren in strategische doelvoorkeuren. Bij eindsituatiepreferenties werden echter geen verschillen gevonden. Daarbij waren op de globalere Doelen-vragenlijst verschillen tussen vrouwen en mannen van geringe betekenis. Dit lijkt er op te wijzen dat vrouwen en mannen verschillende keuzen maken uit een grotendeels gedeeld gedragsrepertoire om daarmee dezelfde doelen te bereiken. Binnen onderzoek naar systematische doelen-indeling behoeft dit zeker nadere aandacht.

2.6. BESLUIT

Dit tweede hoofdstuk betrof de uitwerking van persoon - situatie interacties voor zelfrapportage. Er werd allereerst een beeld gegeven van interactionistische persoonlijkheidsmeting. Om de modellen van Argyle, Hetteema en Pervin met elkaar te kunnen vergelijken, werd vervolgens een algemeen raamwerk ontwikkeld. Dit raamwerk diende als basis voor het hoofddoel van dit hoofdstuk: de uitwerking van de belangrijkste begrippen uit de drie modellen in een vragenlijst voor het domein van sociale situaties. Begripsvalidering van de drie ontworpen instrumenten werd wenselijk geacht om na te gaan of de operationalisering van de concepten voldeed aan de eisen die de modellen ervoor geformuleerd hebben, en om daarmee de beschikking te hebben over adequate predictoren. Hiertoe werd een onderzoek gerapporteerd en besproken. Geconcludeerd werd dat, in het licht van het ontwikkelde raamwerk, de drie vragenlijsten een valide beeld vormen van de begrippen zoals bedoeld volgens de respectievelijke modellen. Het is aldus verantwoord de zelfrapportage-gegevens, die met deze instrumenten verzameld kunnen worden, te gebruiken voor gedragspredictie van dezelfde personen in de betreffende situaties. Afrondend werd in dit hoofdstuk stilgestaan bij de onderzoeksbevindingen met betrekking tot drie algemene interactionistische aspecten: situaties, doelen en sexe.

Nu we over valide zelfrapportage-materialen kunnen beschikken om gedragsvoorspelling op te baseren, dient allereerst aandacht besteed te worden aan het feitelijk gedrag waarmee een relatie gelegd moet gaan worden. Hoofdstuk 3 gaat daarom in op persoon 3 situatie interacties via de observatie van dit feitelijke, overte gedrag.

Hoofdstuk 3

Persoon - situatie interacties via de observatie van feitelijk gedrag

3.1. INLEIDING

Persoon - situatie interacties zijn tot nu toe bijna uitsluitend bestudeerd aan de hand van zelfrapportage, bijvoorbeeld met SR-vragenlijsten (Furnham & Jaspars, 1983). Er is weinig kennis aanwezig van in vivo interacties. Toch is deze kennis van vitaal belang bij een evaluatie van interactionistische theorieën. Bij de validering van gegevens die via zelfrapportage verkregen zijn, zoals in dit proefschrift beoogd wordt, is deze kennis onmisbaar.

In vivo interacties kunnen bestudeerd worden door observatie van gedrag in natuurlijke situaties. Een probleem waarmee dan rekening gehouden dient te worden, betreft het punt dat in het dagelijks leven gedragingen zich moeilijk laten rangschikken in gescheiden categorieën, zoals bij zelfrapportage wel het geval is. Om bruikbaar te zijn voor wetenschappelijk onderzoek dienen observaties te beantwoorden aan algemene regels betreffende betrouwbaarheid en validiteit. Daarbij is het met name belangrijk de betekenis van het feitelijke, overte gedrag nauwkeurig te bepalen. Pas als de betekenis van gedrag ondubbelzinnig vastgesteld kan worden, is er zinvolle bestudering van interacties mogelijk.

Een speciaal probleem bij observaties wordt gevormd door context-effecten. De betekenis van een bepaald gedrag hangt in hoge mate af van de context waarin het zich voordoet. Om adequaat in te kunnen spelen op deze context-effecten is het noodzakelijk om het gedrag in detail te beschrijven en om regels op te stellen die aangeven hoe gedrag in een bepaalde context geïnterpreteerd moet worden. In dit hoofdstuk wordt daarom veel aandacht besteed aan de context en de observatie van overte gedragingen.

Gezien dit belang van de gedragscontext, en gezien de relatie die gelegd moet gaan worden tussen het feitelijke gedrag en vragenlijstgegevens van personen met betrekking tot een aantal situaties (zie Hoofdstuk 2), wordt in dit hoofdstuk allereerst gekeken naar de situaties bij de bestudering van overt gedrag. Natuurlijke gedragsobservatie is hier niet de meest passende onderzoeksvorm. Om het feitelijke gedrag in specifieke situaties te kunnen meten zal daarom gebruik gemaakt worden van de mogelijkheid om deze situaties te simuleren. Deze simulatie van situaties wordt beschreven in Par. 3.2. In aansluiting hierop wordt in Par. 3.3 een beschrijving gegeven van de opzet van het onderzoek naar overt gedrag. En tenslotte komen in Par. 3.4 de hiervoor beschreven problemen rond de observatie van gedrag aan de orde bij de ontwikkeling van een adequaat observatie-systeem voor verbaal en nonverbaal gedrag.

3.2. DE SIMULATIE VAN SITUATIES

Door het gebruik van simulaties van situaties of rollenspelen kan rekening gehouden worden met de situatiebeschrijvingen van de vragenlijsten. Bovendien geeft dit onderzoekstype een betere basis voor de vergelijking van geobserveerde gedragingen tussen personen doordat aan een en dezelfde taak gewerkt wordt (zie Hol, 1989). Gekozen werd daarom voor een laboratorium-opzet waarbij er een zekere mate van controle was over de inrichting van de situatie. Deze controle betrof: (1) de ruimtelijke inrichting van de situatie; (2) de andere persoon die in de situatie aanwezig is en diens activiteiten, door het inschakelen van een medewerker (stooge) die hiervoor speciaal getraind wordt; en (3) de formulering van een taak voor het subject. Deze drie gecontroleerde elementen zullen hier nader beschreven worden.

Voor de rollenspelen werden vijf *situaties* gekozen uit de situaties die gebruikt werden voor het vragenlijstonderzoek (zie Par. 2.3.1). Bij deze keuze speelden verschillende restricties een rol. De belangrijkste waren de locatie van de situatie en het type situatie. Voor de locatie gold de beperking dat het, in verband met het maken van audio/video-opnamen van de rollenspelen, moest gaan om situaties die zich binnen één ruimte afspelen, waarin bovendien geen grote mobiliteit van actoren te verwachten was. Het ging dus om een praktische, technische beperking.

De tweede restrictie, betreffende het situatie-type, was psychologisch van aard. De gedachte hierbij was dat de negatieve situaties uit de vragenlijst (Handtastelijkheden, Ruzie, etc.) zich wel voor rollenspelen lenen, maar dat ervaringen in dit type situaties het gedrag in erop volgende rollenspelen ingrijpend zou kunnen beïnvloeden. Bovendien kan men de vraag stellen of het wel ethisch verantwoord is subjecten in dit type situaties te brengen. Negatieve situaties werden daarom uitgesloten in dit deel van het onderzoek. Gekozen werd voor simulatie van de situaties *Bezoek*, *Onderhandeling*, *Samenwerking*, *Sollicitatie*, en *Spel*. Zowel privé-situaties (Bezoek, Spel) als werk-situaties (overige) werden op deze wijze vertegenwoordigd.

Voor elke rollenspelsituatie werd een script uitgewerkt. Dit script omvatte gegevens over de setting van de situatie en informatie voor beide actoren. Bij de ontwikkeling van elk script werd gebruik gemaakt van de cue-informatie die door Van Heck (1984, 1989) voor deze situaties verzameld werd in het kader van diens onderzoek van de taxonomisering van situaties (zie ook Par. 1.4.1 en Par. 2.3.1). Deze cue-profielen geven aan welke objecten, actoren, etc., karakteristiek geacht worden voor een specifieke situatie.

De belangrijkste script-onderdelen voor de verschillende situaties worden beschreven in Bijlage 3.1. De *setting* geeft elementen van de ruimtelijke inrichting weer. Vervolgens worden de *rollen* van de *stooge* en de *proefpersoon* aangeduid, het algemene *onderwerp van de situatie*, en de, al dan niet conflicterende, *opdrachten* die beide actoren voor deze situatie meekregen. Beide actoren ontvingen *achtergrond-informatie* met betrekking tot de situatie om zich een goed beeld ervan te kunnen vormen.

De totale informatie (inclusief de *taak*) die de *proefpersoon* voor een situatie ontving, had dus de vorm van een *open* instructie (cf. Hol, 1989): aan de persoon werd geheel overgelaten op welke wijze hij zijn opdracht wilde uitvoeren en hoe hij zich in deze situatie wilde gedragen. Gegeven de *taak*, kreeg het subject de opdracht gewoon zichzelf te zijn, en zich aan de hand van de informatie over de rollenspelsituatie te gedragen als in een natuurlijke situatie. Een dergelijk rollenspel kan volgens Ginsburg (1978) gezien worden als een model van een sociale setting of episode.

Elke *stooge* kreeg, naast achtergrond-informatie, nog gegevens betreffende zijn gedrag in de situatie en het mogelijke verloop ervan. In de mate dat de rol van beide actoren het toeliet, was het de *taak* van de *stooge* om zoveel mogelijk vrijheid van handelen aan de *proefpersoon* te geven. De tweede functie van de *stooge* betrof het inbrengen van bepaalde gedragselementen in de situatie op een passend moment. Deze elementen, afgeleid uit de definitie van de situatie met betrekking tot karakteristieke acties (Van Heck, 1989), vormden onder andere kleine obstructies voor de *proefpersoon* bij het uitvoeren van zijn opdracht. Het formuleren van deze gedragselementen van de *stooge* leidde, tot enige, maar geen volledige standaardisering van zijn gedrag, waardoor vergelijking van de situatie over verschillende *proefpersonen* mogelijk zou worden. Ofschoon hier sprake is van geplande gedragingen behoeft dit niet te leiden tot een onnatuurlijke interactie (Scherer & Ekman, 1982).

Een laatste functie van de *stooge* was er zorg voor te dragen dat de *proefpersoon* 'binnen de situatie' bleef (cf. Hol, 1989). Mocht een *proefpersoon* uit zijn rol vallen, dan bleef de *stooge* aan de eigen rol vasthouden, om op die wijze het subject de gelegenheid te bieden om de draad weer op te pakken. Bovendien moest de *stooge*, wanneer een *proefpersoon* zou proberen de situatie van karakter te veranderen, dat wil zeggen gedrag zou vertonen dat tot een geheel andere definitie van de situatie zou leiden (bijvoorbeeld van een 'onderhandeling' een 'onderonsje' maken), door middel van gedrag bijsturen naar de oorspronkelijke situatie.

Om deze functies binnen een rol goed uit te kunnen voeren, is een uitgebreide training van *stooges* noodzakelijk. Door oefening en observatie moeten zij de situatie in alle aspecten leren kennen: welke gedragingen ze wel en welke ze niet mogen vertonen, welke potentiële gedragingen er van de andere speler te verwachten zijn, en hoe hierop gereageerd kan worden. Een brede ervaring met een situatie geeft de *stooge* de basis om zijn diverse functies tegelijk te vervullen: een subject de gewenste mate van handelingsvrijheid bieden, gestandaardiseerde elementen in de situatie in te brengen, en waar nodig handhaving van de situatie. Zo'n training hoeft daarbij de natuurlijkheid van het gedrag van de *stooge* niet aan te tasten, daar er voldoende ruimte blijft voor eigen inbreng in relatie tot het gedrag van de andere speler.

Tot het vervullen van de *stooge*-rol werden enkele medewerkers en gevorderde studenten in de psychologie bereid gevonden. Per situatie werd gewerkt met een vaste vrouwelijke en mannelijke *stooge*, over situaties waren er vijf

vrouwelijke en vijf mannelijke medewerkers. De feitelijke training geschiedde per situatie als volgt. Na een globale inleiding over het onderzoek werd aandacht besteed aan de specifieke situatie waarmee beide stooges te maken zouden krijgen. Het volledige script kwam hierbij aan de orde. Wanneer er geen vragen meer waren over de inrichting van de situatie, de rollen en de opdrachten, werden de verschillende elementen van de stooge-rol qua inhoud en mogelijke wijze van presentatie apart onder de loupe genomen. Nadat hierover eenduidigheid gevormd was, werd begonnen met de eigenlijke oefening.

Deze oefening gebeurde door middel van rollenspelen waarbij de onderzoeker en beide stooges successievelijk de rol van stooge, proefpersoon, en observator op zich namen. Van elk rollenspel werden video-opnames gemaakt die als basis voor nabespreking dienden. Verhelderingen en afspraken die uit deze besprekingen voortkwamen, werden alsnog in de stooge-informatie van het script vermeld.

De training werd beëindigd bij voldoende eenduidigheid tussen beide stooges met betrekking tot de situatie en hun rol daar in. Achteraf werd nagegaan of deze eenduidigheid ook inderdaad in de rollenspelen terug te vinden is door middel van een analyse van het verbale gedrag van beide stooges per situatie. Deze analyse, die een goede overeenstemming tussen stooge-gedragingen liet zien, is te vinden in Bijlage 3.4.

Bij de in het huidige onderzoek gebruikte vorm van rollenspelen vond geen directe observatie plaats, maar werd gekozen voor registratie van gedragingen. Een belangrijke reden hiervoor is het vermijden van mogelijke beïnvloeding van het gedrag van de rollenspelers tengevolge van de aanwezigheid van een observator. Het was de bedoeling zowel het verbale en nonverbale gedrag van de stooge als van het subject te observeren. Gezien de omvang van deze taak kan dit beter achteraf dan in vivo gebeuren. De verschillende aspecten betreffende de observatie van gedrag worden nader aan de orde gesteld in Par. 3.4. Eerst zal nu echter de volledige opzet van het onderzoek naar persoon - situatie interacties in feitelijk gedrag gepresenteerd worden.

3.3. DE ONDERZOEKSOPZET

Het huidige onderzoek is qua design te beschrijven als een vorm van multiple-partner design (Kenny, 1988, 1990). Elk subject kwam in vijf situaties vijf verschillende partners tegen. Tevens werd, in navolging van het vragenlijstonderzoek, met twee versies gewerkt: Versie I betreft vrouwelijke, Versie II mannelijke partners. Een persoon die de mannelijke vragenlijstversie had ingevuld, werd ook in de rollenspelsituaties met mannelijke partners geconfronteerd. Het gaat dus in dit onderzoek om twee subgroepen in een asymmetrisch block-design (Kenny, 1990).

Proefpersonen

Voor het rollenspel-onderzoek werden respondenten geselecteerd die voorheen aan het vragenlijstonderzoek meegewerkt hadden (zie Par. 2.4.1). Uit de invullers van de vragenlijsten werden daartoe random personen gehaald uit de groep Moller-studenten (dat wil zeggen die allen één type opleiding volgden; dit in verband met de inrichting van de situaties), met een leeftijd tussen 20 en 25 jaar. De bedoeling was om, analoog aan de opzet van het vragenlijstonderzoek, binnen de twee versies (Versie I, vrouwelijke stooge; Versie II, mannelijke stooge) van elke situatie de medewerking te verkrijgen van zeven vrouwelijke en zeven mannelijke subjecten. Tot dit aantal werd besloten op basis van praktische gronden en minimale vereisten voor acceptabele statistische verwerking van gegevens.

Personen werden schriftelijk uitgenodigd om aan het onderzoek deel te nemen. Hen werd gevraagd hiertoe contact op te nemen met de onderzoeker voor een afspraak. Bij geen reactie werd na een week telefonisch door de onderzoeker contact gelegd. Op deze wijze werd de medewerking van 28 personen verkregen.

Van deze 28 personen hebben er uiteindelijk 27 daadwerkelijk aan de rollenspelen deelgenomen. Dit leidde tot de volgende verdeling van subjecten per versie (zie Tabel 3.1).

De gemiddelde leeftijd van de mannelijke deelnemers was 22.6 jaar ($sd=1.23$), en die van de vrouwen was 21.4 jaar ($sd=1.61$).

Procedure

Voor elke versie werden aparte sessies belegd waarin de vijf situaties gepresenteerd werden. Voor het afwerken van een sessie was ongeveer een dagdeel nodig. Per dag werden nooit twee sessies binnen dezelfde versie gehouden, zodat elke stooge per dag aan maximaal vijf rollenspelen zou deelnemen.

Elke sessie begon met een introductie voor de respondenten over het algemene doel van het onderzoek. Daarop volgde een uitleg over de rollenspelen en wat daarbij van hen verwacht werd. Informatie werd gegeven over de audio/video-opname die van alle rollenspelen gemaakt zouden worden om later het gedrag te kunnen bestuderen.

Na enige organisatorische informatie en de mogelijkheid vragen te stellen, kreeg elke proefpersoon de informatie voor de eerste rollenspelsituatie (zie Bijlage 3.1). De voorbereiding op elke situatie nam ongeveer 10 minuten in beslag. Daarna werd elke proefpersoon naar de plaats gebracht waar de situatie zich afspeelde. Vanaf het moment dat de respondenten deze ruimte betraden, werden ze verondersteld zich in de situatie te bevinden.

Volgens deze procedure werden per sessie door elke proefpersoon vijf situaties afgewerkt. De volgorde van de situaties was daarbij voor elke persoon verschillend. Los van de voorbereidingstijd voor elke situatie waren er tussen de verschillende situaties steeds pauzes van ongeveer tien minuten. Aan het einde van de sessie werd de gelegenheid geboden na te praten en vragen te stellen over de rollenspelen. Tevens werd aanvullende informatie

Tabel 3.1. Verdeling van proefpersonen over de verschillende onderzoekscondities

	Vrouwelijke subjecten	Mannelijke subjecten	Totaal
<i>Versie I</i> Vrl. stooge	7	7	14
<i>Versie II</i> Mnl. stooge	6	7	13
Totaal	13	14	27

over het totale onderzoek (vragenlijst en rollenspelen) gegeven. Voor hun deelname ontvingen de subjecten f 25,-.

Elke situatie had een 'eigen' vrouwelijke en mannelijke stooge. Deze ontvingen aan het begin van elke sessie een lijstje met namen van de respondenten in de te verwachten volgorde van aankomst in de betreffende situatie. Dit maakte het mogelijk om, in lijn met de situatiebeschrijvingen, de ander bij naam aan te spreken.

3.4. DE ONTWIKKELING VAN EEN SYSTEEM VOOR GEDRAGSOBSERVATIE

Voorafgaand aan een observatie-onderzoek dienen een aantal belangrijke vragen beantwoord te worden: (1) Op welke wijze is het theoretisch kader van het onderzoek verbonden met observatie?; (2) Welke observatie-eenheden worden gebruikt?; (3) Welk type data is gewenst?; (4) Hoe worden de data verzameld en vastgelegd?; (5) Op welke manier wordt het gedrag gekwantificeerd? Deze vragen zullen hier achtereenvolgens besproken worden.

Volgens Fassnacht (1982) kunnen theorieën op drie manieren een basis vormen voor observatie. Allereerst kan een theorie bij exploratieve observatie gebruikt worden om hypothesen te ontwikkelen. Verder kan een theorie een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van procedurele regels. Tenslotte kunnen theorieën als beginpunt functioneren voor de keuze van observatie-eenheden. Voor het huidige onderzoek zijn de eerste twee punten minder van belang. Aan het derde punt dient echter aandacht besteed te worden.

De vrije-response benadering die Pervin (1976, 1983) in onderzoek hanteert, leidt tot beschrijving van gedrag in niet-observeerbare, globale termen. Pervin (1981) beschrijft bijvoorbeeld gedragingen zoals "... sensitive, concerned, caring, confused, not compulsive" (p. 45). Wat betreft de keuze van observatie-eenheden kan hier dus weinig steun gevonden worden.

Argyle's werk over interactie in sociale situaties (Argyle *et al.*, 1981) geeft daarentegen wel aansluitingspunten. Eén van zijn componenten (zie Par. 1.3.1) betreft het repertoire van gedragselementen, de verbale en nonverbale hande-

lingen. Zijn suggesties om te komen tot een systeem van universele gedragingen zijn van invloed op de keuze van eenheden, en zullen in het vervolg van deze paragraaf aan de orde komen.

Bij Hettema (1989c) wordt een aanzet tot een gedragstaxonomie gepresenteerd en gedeeltelijk uitgewerkt in een observatie-onderzoek (Hettema & Hol, 1989b; Hol, 1989). Aan deze beginselen (zie ook Par. 1.4.1) zal hier tevens aandacht besteed worden. Kortom, twee van de drie theorieën, die van Argyle en die van Hettema, leveren een bijdrage aan de keuze van observatie-eenheden. Daarnaast geeft hun werk een aantal suggesties voor de overige te beantwoorden vragen.

De tweede vraag betreft de te gebruiken observatie-eenheden. In de literatuur wordt een scala aan termen en indelingen van gedragseenheden gepresenteerd (zie voor een overzicht Fassnacht, 1982). Zoals besproken in Hoofdstuk 2 (Par. 2.2) is met name het onderscheid in *moleculaire* en *molaire* eenheden (Barker & Wright, 1955) relevant. Molaire gedragseenheden houden rekening met de sociale context van gedrag en de bedoelingen van de actoren. Moleculaire eenheden laten de sociale context en bedoelingen buiten beschouwing, zijn veel specifiek en vaak beperkt tot kleine handelingen.

Qua eenheden kiezen zowel Argyle als Hettema voor een tussenliggend niveau (Argyle *et al.*, 1981; Hol, 1989). Argyle noemt dit het 'speech-act'-niveau. Dit tussenliggend niveau van eenheden is ook te vinden bij Ozer (1986), die *acts* beschrijft als de kleinste functionele en/of intentionele gedragseenheden. Argyle veronderstelt een aansluiting van deze boodschappen bij het natuurlijk gedrag van mensen. Dat deze aansluiting van boodschappen en natuurlijk gedrag in ieder geval werkbaar is, blijkt uit studies van Dickman (1963), Mathiot (1978), Newtonson (1973; zie ook Newtonson & Enquist, 1976) en Hettema en Hol (1989b). Voor de omvang van dit type eenheid is de inhoud van het gedrag bepalend. De betekenis van een eenheid moet in samenhang met de betreffende situatie gezien worden (Argyle, 1980, 1981a). Inferentie is hierbij dus niet te vermijden. De operationalisering van deze gedragseenheden zal later in deze paragraaf (3.4.1) aan de orde komen.

Bij de derde vraag, het gewenste datatype, gaat het om een keuze uit mogelijke observatiesystemen. Volgens Fassnacht (1982) kunnen observatiesystemen aan de hand van twee aspecten gekarakteriseerd worden: (1) de set van eenheden kan door gelijke of verschillende eenheden gevormd worden en (2) tussen deze eenheden kunnen verschillende relaties bestaan. Op basis van beide aspecten onderscheidt Fassnacht vier soorten systemen: (1) verbale; (2) nominale; (3) dimensionale; en (4) structurele systemen. De systemen sluiten elkaar niet uit en kunnen gecombineerd gebruikt worden. Het antwoord op de vorige vraag betreffende het type eenheden is van invloed op de keuze die nu ten aanzien van deze derde vraag gemaakt moet worden. Dimensionale en structurele systemen vallen buiten het huidige kader. Deze systemen veronderstellen lineaire, respectievelijk ruimtelijke relaties tussen eenheden. De keuze voor eenheden waarin zowel sociale context als intenties enigermate een rol

spelen, maakt qua inhoud en qua aantal het formuleren van de voornoemde relaties een onbegonnen zaak.

Een aantal overwegingen hebben tot de beslissing geleid om voor het huidige onderzoek uit te gaan van een *nominaal* systeem. Een eerste overweging heeft te maken met een karakteristiek van een verbaal systeem: de beschrijving in alledaagse taal. Dit type beschrijving is weinig spaarzaam en voor verdere analyse van de data is inhouds-analyse nodig. Inhouds-analyse is echter minder geschikt waar het om nonverbaal gedrag handelt. Een nominaal systeem vraagt meer aandacht qua ontwikkeling maar kan met zowel verbaal als nonverbaal gedrag rekening houden. Bovendien zijn met zo'n systeem de data makkelijker te kwantificeren.

Een ander argument kan ontleend worden aan het werk van Argyle (Argyle *et al.*, 1981) en Hettema (Hettema & Hol, 1989b). Beiden maken gebruik van een nominaal systeem. Argyle hanteert ondermeer het categorieënsysteem van Bales. Hij signaleert evenwel als nadelen van dit systeem een duidelijk verlies van de inhoud van de communicatie, te grove categorieën, en problemen met codeerbetrouwbaarheid (Argyle *et al.*, 1981, pp. 185-193). Hij pleit voor het gebruik van een categorieënsysteem waarin, naast verbale categorieën, ook met verbale inhoud rekening gehouden wordt (zie Par. 1.3.1). Bij Hettema is een categorieënsysteem te vinden gebaseerd op zijn responsetaxonomie (Hettema, 1989c).

Qua datatype werd daarom voor het huidige onderzoek de beslissing genomen een categorieënsysteem uit te werken. Als basis hiervoor werd het bij Hettema geformuleerde systeem gekozen (Hol, 1989). De aansluiting van dit systeem op een responsetaxonomie (Hettema, 1989c) maakt het mogelijk verbaal en nonverbaal gedrag binnen eenzelfde systeem te analyseren. Het houdt rekening met de betekenis van gedragseenheden en kan voor specifieke situaties aangepast worden. De categorieën van gedragselementen die Argyle (1981a; Argyle *et al.*, 1981) onderscheidt, zijn er alle in te plaatsen. In de Paragrafen 3.4.1 en 3.4.2 zal dit categorieënsysteem nader beschreven worden.

Over vraag vier, betreffende dataverzameling en opslag, is in Par. 3.2 al de uiteindelijke beslissing meegedeeld. Gekozen werd voor automatische registratie van gedrag tijdens de rollenspelen in plaats van directe observatie. Als nadelen van directe observatie werden vermeld de storende invloed van een observator en de grote hoeveelheid informatie. Dit laatste nadeel is van invloed op de wijze van registratie.

Longabaugh (1980) maakt een onderscheid in registratie-systemen aan de hand van twee criteria: (1) de mate waarin een volledige gedragsbeschrijving gegeven moet worden en (2) de mate waarin de opname moet voorzien in een replica van gedrag of juist in een transformatie (codering) ervan. Voor het huidige onderzoek is een volledige beschrijving gewenst en staat transformatie los van registratie. Bovendien maken de vorige beslissingen betreffende het type eenheden en het gebruik van een categorieënsysteem voor verbaal en nonverbaal gedrag, directe observatie welhaast onuitvoerbaar. De combinatie

van beide criteria leidt tot de keuze voor audio/video-opnamen. Uit de diverse opnametechnieken (Longabaugh, 1980) werd gekozen voor een *vaste* audio/video-opstelling in elke situatie, zonder begeleider.

Deze keuze heeft twee schaduwkanten. Wanneer mensen zich bewust zijn van registratie, is een mogelijke aanpassing van gedrag hierop evenmin geheel uit te sluiten (zie bijvoorbeeld Longabaugh, 1980). Bovendien reduceert opname de werkelijkheid tot een tweedimensionaal beeld waardoor bepaalde observaties mogelijk niet geheel accuraat kunnen gaan gebeuren. Het eerste bezwaar zou voorkomen kunnen worden door verborgen registraties. In het huidige onderzoek was dit echter praktisch niet uitvoerbaar. Bij het tweede punt kan bijvoorbeeld gedacht worden aan onnauwkeurigheid bij de observatie van blikrichting van personen. In het observatie-schema (Par. 3.4.2) zullen we hier nader bij stilstaan.

De laatste vraag betreft de manier waarop gedrag gekwantificeerd moet worden. Het gebruik van audio/video bij de registratie van de rollenspelen levert een continue opname op (zie Bakeman & Gottman, 1986, voor andere vormen van opname van gedragsequenties). Om tot kwantificering te komen, moet derhalve een keus gemaakt worden tussen gedrag gebaseerd op tijd of gedrag als gebeurtenis. Gezien het type observatie-eenheden waarvoor gekozen is, eenheden die qua natuurlijk gedrag in grootte variëren, is tijd geen bruikbare methode voor kwantificering. Er werd daarom uitgegaan van gebeurtenissen, dat wil zeggen van het plaatsvinden van gedrag in termen van observatie-categorieën (zie ook Fassnacht, 1982).

De aan het begin van deze paragraaf geformuleerde vragen leveren, samengevat, het volgende beeld op. Voor de keuze van observatie-eenheden biedt zowel de theorie van Argyle, als die van Hettema een theoretisch kader. Gekozen werd voor eenheden op 'speech-act'-niveau (Argyle *et al.*, 1981). Ten behoeve van observatie werd een categorieënsysteem uitgewerkt, gebaseerd op de responsetaxonomie van Hettema (1989c) en het door Hol (1989) beschreven systeem. Gegeven het type eenheden en het belang van zo volledig mogelijke gedragsobservatie werd het gedrag allereerst geregistreerd met behulp van audio/video-opnamen en later geobserveerd. Daarbij werd voor kwantificeringsdoeleinden uitgegaan van gebeurtenissen.

In de navolgende paragrafen zal een en ander nader uitgewerkt worden. In Par. 3.4.1 wordt de ontwikkeling van een categorieënsysteem en de operationalisering van verbale gedragseenheden besproken. Par. 3.4.2 besteedt aandacht aan de nonverbale gedragscategorieën. Training en werkwijze voor observatoren komt in Par. 3.4.3 aan de orde, en afsluitend in Par. 3.4.4 de betrouwbaarheid van het ontwikkelde observatiesysteem.

3.4.1. Een categorieënsysteem voor het meten van verbaal gedrag

Voor het verbale en nonverbale gedrag werd besloten geen moleculaire of molaire eenheden te gebruiken, maar een tussenliggend niveau. Deze eenheden op 'speech-act'-niveau (Argyle *et al.*, 1981) laten zich als volgt karakteriseren.

Een eenheid wordt allereerst gevormd door een stukje natuurlijk gedrag. Het kan bestaan uit al dan niet sociaal, verbaal of nonverbaal gedrag dat functioneel is binnen een duopersonale interactie. Dit gedrag kan statisch zijn, dat wil zeggen slechts een enkele keer voorkomen, of betrekkelijk weinig variëren, zoals lichaamshouding. Het kan ook dynamisch, oftewel temporeel variabel, zijn. Voorbeelden van dit laatste zijn frequentie en duur van verbaliseringen, blikrichting en expressieve gebaren (Ickes, Bissonnette, Garcia, & Stinson, 1990). Doordat uitgegaan wordt van natuurlijk gedrag zal de grootte van gedragseenheden variëren. Op de begrenzing van eenheden zal worden ingegaan bij de bespreking van het feitelijke categorieënsysteem.

Op de tweede plaats werd bij het vaststellen van gedragseenheden rekening gehouden met de bedoelingen van de actor. Op dit punt komen de te gebruiken eenheden overeen met molaire eenheden. Deze karakteristiek heeft twee consequenties: de bedoelingen van de actor zijn niet los te zien van de sociale context. De eenheden zullen dus enigermate situatie-specifiek zijn (Argyle *et al.*, 1981; Longabaugh, 1980; Rosenblum, 1978). Bovendien, om de bedoelingen van de actor te betrekken in de benoeming van een gedragseenheid is inferentie door de observator nodig. De interpretatie van doelen of intenties van gedrag van een actor wordt vaker in onderzoek gebruikt (Longabaugh, 1980). Longabaugh (1980) wijst er op dat men er rekening mee moet houden dat dit type eenheden speciale aandacht vraagt bij de ontwikkeling van een codeerschema, gevoeliger is voor observatiefouten, en tot lagere betrouwbaarheden leidt. Hij geeft tevens aan dat interpretatie de aanwezigheid van een door actor en observator gedeelde culturele betekenis van gedrag veronderstelt. En binnen een (sub-)cultuur moet enigermate overeenstemming bestaan met betrekking tot de betekenis van het gedrag in communicatie.

Voor de feitelijke gedragsobservatie zal het hier beschreven type eenheden een vertaling moeten krijgen in een observatiesysteem. De keuze voor een categorieënsysteem brengt enkele eisen met zich mee. Twee eisen lijken algemeen geaccepteerd en komen bij diverse auteurs aan de orde (Bakeman & Gottman, 1986; Fassnacht, 1983; Longabaugh, 1980; Van de Sande, 1984): (1) *uitputtendheid* of volledigheid, wat wil zeggen dat er voor elke gedragseenheid een plaats in het systeem moet zijn; en (2) *uitsluitendheid*, dat wil zeggen voor elke gedragseenheid kan slechts in één categorie een plaats bestaan.

Het door Hol (1989) ontwikkelde categorieënsysteem, dat theoretisch gebaseerd is op de responsetaxonomie van Hettema (1989c), voldoet aan beide vereisten. Elke gedragseenheid kan allereerst benoemd worden in termen van 11 verschillende primitieve acties (PA's), dat wil zeggen beschreven qua type handeling, in bijvoorbeeld spreken (Mtrans), bewegen (Move), zich verplaatsen (Ptrans). Aan dit handelingstype kan vervolgens een specificatie toegevoegd worden door middel van interpretatie van de handeling in termen van de D-doelen. Voorbeelden: spreken in de zin van 'een vraag stellen' wordt gespecificeerd met D-know, in de zin van 'een opdracht geven' met D-agency (voor het volledige overzicht van PA's en D-doelen zie Par. 1.4.1). Een verdere uitwerking van het door Hol (1989) beschreven categorieënsysteem

levert op deze wijze maximaal 77 categorieën op. Het systeem sluit tevens aan bij Argyle's uitspraken betreffende gedragseenheden en over taal en spraak (zie Par. 1.3.1). Bovendien heeft het enkele voordelen. Allereerst kunnen er zowel verbale als nonverbale gedragingen mee gecategoriseerd worden. Dit vereenvoudigt de combinatie van beide gedragstypen aanzienlijk. Verder kunnen gedragseenheden met een lage frequentie toch gebruikt worden in de observatie en bij analyse verwerkt worden in termen van hun PA- of D-doelkarakteristiek. Daarbij is, gegeven het belang van de sociale context, een situatiespecifieke uitwerking van de categorieën mogelijk. Een praktisch voordeel is tenslotte dat, wanneer observatoren na training de PA- en D-doelbegrippen goed beheersen, de codes bij gedragsobservatie als een soort steno gebruikt kunnen worden.

Aan het begin van deze paragraaf is gewezen op de situatiespecificiteit van gedragseenheden. De consequentie hiervan was dat, gebaseerd op het algemene categorieënsysteem, specifieke uitwerkingen voor elke situatie gemaakt moesten worden. In de navolgende bespreking zal vooral het *algemene* systeem aan de orde komen. Het volledige algemene categorieënsysteem is te vinden in Bijlage 3.2. In de rest van deze paragraaf zullen de verbale gedragscategorieën besproken worden; in Par. 3.4.2 de nonverbale categorieën.

Er zijn twee redenen om het verbale gedrag eerst te bespreken: (1) de categorieën voor dit gedrag zijn vrij volledig uitgewerkt in het observatieschema van Hol (1989) en (2) de situaties in het huidige onderzoek zijn voornamelijk verbaal van karakter. Een lichte uitzondering hierop vormt alleen de situatie *Spel*. Door deze karakteristiek van de gepresenteerde situaties vormt verbaal gedrag een leidraad in de situatie en verdient daarmee een speciale rol bij observatie.

Onder verbaal gedrag wordt hier zowel *overt* als *covert* verbaal gedrag besproken (PA-categorieën Mtrans en Mbuild). In het huidige systeem heeft een uitbreiding van de Mbuild-categorieën plaatsgevonden, vergeleken met de uitwerking van Hol (1989). Doordat audio-visueel materiaal voor observatie ter beschikking stond, was er meer informatie, en dus een vollediger beeld van de persoon en de situatie, voorhanden om met name covert activiteiten te benoemen. Hierdoor wordt het bijvoorbeeld mogelijk invulling te geven aan de categorie Mbuild - D-control: problem-solving met betrekking tot concrete zaken, zoals bijvoorbeeld puzzlestukjes aanleggen. Voor twee categorieën binnen deze PA konden geen goede voorbeelden gevonden worden: Mbuild - D-prox, en Mbuild - D-agency. Het bestaan van deze categorieën wordt niet uitgesloten. Gegeven de inrichting van de situaties binnen het huidige onderzoek waren er echter onvoldoende mogelijkheden beide waar te nemen. Zoals te zien in het overzichtsschema van categorieën in Bijlage 3.2, zal dit punt ook bij enkele andere primitieve acties voorkomen. De cellen betreffende Mtrans zijn in het huidige schema alle analoog aan de beschrijving die Hol (1989) ervan gegeven heeft.

Tot slot van deze paragraaf moet aandacht besteed worden aan het opsplitsen van de verbale gedragsstroom in eenheden. Een verbale gedrags-

eenheid kan samenvallen met de spreekbeurt van een actor. Gottman (1979) noemt zo'n eenheid *speech*, en onderscheidt deze van *acts* (grammaticale zinnen met een eenvoudig gegeven) en *behavioral units* die gedefinieerd worden door een verandering van code en daarmee in lengte kunnen variëren. In het door hem ontwikkelde observatiesysteem (Gottman, 1979; zie ook Kerkstra, 1985) wordt echter uitgegaan van een *gedachte-eenheid*: eenheden die door inhoud bepaald worden en qua omvang variëren van een zinsdeel tot een spreekbeurt. Dit type eenheid heeft dus niet noodzakelijk een discreet begin of einde (Rosenblum, 1978). Eenheden met deze karakteristieken werden ook in het huidige onderzoek gebruikt, in aansluiting op de door Hettema en Argyle voorgestelde eenheden (zie Par. 3.4). De inhoudelijke betekenis van het verbale gedrag (*boodschap* bij Argyle *et al.*, 1981; *oriëntatie* bij Rosenblum, 1978) stelt daarbij de grenzen aan een eenheid. De observatoren moeten daarom allereerst het verbale gedrag opsplitsen in inhoudelijke eenheden. Pas daarna kon een code aan elke eenheid toegekend worden in termen van D-doelen (zie ook Hol, 1989).

3.4.2. Het meten van nonverbaal gedrag

Binnen een algemeen communicatiesysteem wordt vaak een onderscheid gemaakt in verbaal gedrag en nonverbaal gedrag. Men is het er algemeen over eens dat het verbale gedrag meestal de crux van de communicatie omvat. Heeft het dan zin om stil te staan bij het nonverbale gedrag? Volgens Ekman en Friesen (1968) zijn er vijf impliciete assumpties om nonverbaal gedrag te bestuderen: (1) Het kan de functie hebben van een relatie-taal, "... sensitive to, and the primary means of, signalling changes in the quality of an ongoing interpersonal relationship." (p.); (2) het kan de belangrijkste manier zijn om emotie uit te drukken en te communiceren; (3) de lichaamstaal kan soms symbolische boodschappen uitdrukken met betrekking tot de attitudes van een persoon tegenover zichzelf en anderen; (4) nonverbaal gedrag kan een meta-communicatieve functie hebben in het reguleren van menselijke onthullingen, bijvoorbeeld het reguleren van spreken en luisteren; of (5) nonverbaal gedrag is minder gevoelig voor pogingen tot censuur op communicatie. Uit deze assumpties mag blijken dat er binnen communicatie meer informatie gegeven of ontvangen wordt dan alleen een verbale boodschap. Bij het bestuderen van communicatie kan en moet de verbale taal het vertrekpunt zijn (Poyatos, 1983), maar een realistische aanpak staat geen geïsoleerde bestudering van het verbale gedrag toe.

Ten opzichte van verbaal gedrag kan nonverbaal gedrag een herhalende, tegensprekende, vervangende, aanvullende, accentuerende, of regulerende functie vervullen (Knapp, 1978; Poyatos, 1983). Waar het gaat om de interactie tussen personen kan een actor een bepaalde boodschap verbaal en/of nonverbaal overbrengen aan de ander. Bij bestudering van deze interactie vanuit een communicatieve invalshoek zullen dus verbale *en* nonverbale eigenschappen geanalyseerd moeten worden (Kreckel, 1978).

Door Hol (1989) zijn slechts enkele aspecten van nonverbaal gedrag uitgewerkt in een observatiesysteem. Deze paragraaf houdt zich daarom speciaal bezig met de ontwikkeling van nonverbale gedragscategorieën in het systeem. Eerst wordt nonverbaal gedrag afgebakend in een aantal deelgebieden. Deze deelgebieden worden vervolgens besproken en 'vertaald' in termen van het observatiesysteem.

Classificatie van nonverbaal gedrag

In de literatuur over nonverbale communicatie zijn talrijke systemen te vinden voor classificatie van nonverbaal gedrag. Ellyson en Dovidio (1985) en Harper, Wiens en Matarazzo (1978) geven een indeling in vijf categorieën: (1) niet-verbale vocalisaties, (2) gezichtsuitdrukkingen, (3) bewegingen, (4) ogen en visueel gedrag, (5) afstand. Andere classificaties (Argyle, 1969, 1972a, 1972c, 1975, 1988; Patterson, 1983) zijn tot deze vijf categorieën te herleiden. We willen daarom hier de volgende indeling hanteren van nonverbaal gedrag:

- 1 *niet-verbale vocalisaties*: dit behelst alle inhoudsloze aspecten van verbaal gedrag zoals vocale eigenschappen (kracht, tempo, intensiteit, intonatie, toonhoogte), maar ook eigenschappen als pauzes, interrupties, herhalingen, weglatingen, "uhm's".
- 2 *gezichtsuitdrukkingen*: bewegingen van delen van het gezicht (wenkbrauwen, neus, mond, etc.) in verschillende configuraties.
- 3 *kinese*: bewegingen en gebaren van het lichaam en lichaamsdelen. Hierbij kan een onderverdeling gemaakt worden in lichaamsdelen die alleen of met meerdere bij een beweging betrokken zijn:
  - a het hoofd (maar niet het gezicht), bijvoorbeeld knikken;
  - b de romp, bijvoorbeeld veranderen van houding;
  - c armen en handen;
  - d benen en voeten.

Binnen deze categorie vallen ook lichamelijk contact en aanraken.

- 4 *ogen en visueel gedrag*: bekijkt zowel veranderingen in de karakteristieken van het oog (knippen, pupilgrootte) als het kijken zelf (staren, blikrichting, oogcontact).
- 5 *afstand*: hieronder valt het gebruik van de ruimte (interpersoonlijke afstand, lichaamsoriëntatie).

In het vervolg worden deze categorieën nader onder de loupe genomen en dan met name de gedragingen die in dit onderzoek aan de orde zullen komen. Terwille van de lezer die de grote lijn van dit hoofdstuk niet uit het oog wil verliezen en minder geïnteresseerd is in deze specifieke uitwerkingen, zal dit onderdeel in een andere zetting weergegeven worden.

Niet-verbale vocalisaties

Diverse auteurs (Duncan & Fiske, 1977; Harper *et al.*, 1978; Knapp, 1978) bespreken het fundamentele artikel van Trager (1958): "*Paralanguage: A first approximation*". Trager maakt een onderscheid in taal, kwaliteiten van de stem, en vocalisaties. Aan de stemkwaliteiten werd in het huidige onderzoek geen aandacht besteed, daar dit andersoortige registratie vereist.

Onder vocalisaties verstaat Trager "actual specifically identifiable noises (sounds) or aspects of noises" (p. 5). Hieronder vallen zowel continue geluiden, zoals lachen, giechelen, jengelen, snikken, huilen, schreeuwen, mompelen, fluisteren, kreunen, zuchten, geeuwen, boeren, jammeren, als discrete geluiden: ontkennende geluiden ("uh-uh"), bevestigende geluiden ("uh-huh"), sissende geluiden ("tz"), en gevulde pauzes ("uh"). In de responsetaxonomie van Hettema (1989c) zijn deze vocalisaties met name terug te vinden in de PA-categorie *Speak*: het produceren van geluiden. Er is getracht om binnen deze categorie de geluiden in verband te brengen met de verschillende D-doelen. Een geluid zoals *jammeren* kan bijvoorbeeld bedoeld zijn om medelijden te wekken (D-prox), of om te protesteren (D-soccont). In Bijlage III.2 worden voorbeelden van veel voorkomende geluiden gegeven.

Naast dit onderscheid van Trager stellen Harper *et al.* (1978) temporele spraakkenmerken, dat wil zeggen uitingen in termen van hun tijdsduur, interrupties (waaronder gelijktijdig spreken) en latente reactietijden. Ook kwantiteit van spreken, verbale produktiviteit, spreek snelheid en stiltes (zowel aarzelingen als pauzes) worden hiertoe gerekend. Al deze temporele kenmerken worden in termen van eenheden per tijdsinterval gedefinieerd. Slechts één element uit deze reeks van temporele kenmerken werd in het analyse-schema voor het huidige onderzoek opgenomen: de stiltes of pauzes. De reden hiervoor ligt in de wijze waarop geregistreerd werd en in de keuze voor inhoudelijke observatie-eenheden. Stilte kan in termen van tijd bekeken worden, maar eveneens als betekenisvolle gedragseenheid.

Pauzes kunnen qua tijdsduur variëren van enkele miliseconden tot minuten. Volgens Knapp (1978) is er een grote variatie in pauzes bij het spreken gebaseerd op individuele verschillen, het type verbale taak, de mate van spontaniteit en de druk van de specifieke sociale situatie. Pauzes kunnen op diverse, al dan niet grammaticale, punten in een gesprek voorkomen. Het belangrijkste onderscheid dat in de literatuur gemaakt wordt, is tussen gevulde en lege pauzes (stilte). Een pauze wordt gevuld door zaken als "um", "uh", gestotter, herhalingen, versprekingen of een foutief begin. Een wat langere gevulde pauze of aarzeling kan indicatief zijn voor denkprocessen maar ook disruptief gedrag weergeven (Knapp, 1978). Volgens Poyatos (1983) bestaan er geen échte lege pauzes, daar per definitie een pauze indicatief is voor een specifieke structuur die bepaald wordt door tegelijk voorkomende gedragingen. De lengte van de pauzes beïnvloedt de voorafgaande en er op volgende gedragingen, en in deze gedragingen moet de betekenis van de pauzes gezocht worden. Stiltes kunnen onder andere de volgende functies hebben: (1) het accentueren van bepaalde woorden of ideeën, (2) het geven van een beoordeling van het gedrag van een ander (bijvoorbeeld geen antwoord op een commentaar, of groet), (3) iets onthullen of verbergen, (4) emoties uitdrukken, (5) mentale activiteit uitdrukken. Binnen de tweede functie kan stilte als een vorm van sociale controle gehanteerd worden. Jammer genoeg zijn stiltes vooral gedefinieerd in termen van ogenblikken waarop niet gesproken wordt, en niet in termen van de situationele context. Binnen de mogelijkheden van de responsetaxonomie (Hettema, 1989b) kunnen stiltes geplaatst worden in de PA-categorie *Await*: het niets doen.

Gezichtsuitdrukkingen

Gezichtsuitdrukkingen worden vooral bestudeerd met betrekking tot het communiceren van emoties (zie onder andere Ekman & Friesen, 1975; Ekman, Friesen, & Ancoli, 1980). Daarnaast hebben veranderingen in het gezicht belangrijke functies in interactieprocessen. Ze vormen een manier om feedback te geven op wat de ander zegt. Argyle (1972c) beschrijft bij-voorbeeld vijf vormen van feedback door middel van de wenkbrauwen: (1) volledig opgetrokken wenkbrauwen drukken ongeloof uit; (2) half opgetrokken wenkbrauwen geven verrassing weer; (3) normaal is geen commentaar; (4) half naar beneden drukt verwarring uit; en (5) volledig naar beneden geeft boosheid weer. In interacties bijvoorbeeld kunnen vragen vergezeld gaan met of vervangen worden door opgetrokken wenkbrauwen. Walker en Trimboli (1983) hebben een onderzoek verricht naar het opensperren van de ogen zonder activiteit van de wenkbrauwen. Dit zou als functie hebben het accentueren van bepaalde woorden die gesproken worden. Deze gezichtsuitdrukking duurt slechts een fractie van een seconde. Dit vraagt speciale aandacht van de observator daar tijdsduur tot onderscheid met andersoortig verwijden van de ogen leidt. Vanwege de in het huidige onderzoek gebruikte vaste camera-opstelling, die accurate waarneming van deze variabele ernstig bemoeilijkt, en vanwege de vereiste speciale behandeling werd deze gezichtsuitdrukking uiteindelijk niet in het observatieschema opgenomen.

Een ander onderwerp van onderzoek betreft de mond, met name het glimlachen (bijvoorbeeld McAdams, Jackson, & Kirshnit, 1984). Glimlachen kan ondermeer als functies hebben het uitnodigen tot communicatie en het tonen van aandacht. Voor het huidige observatieschema werd uitgegaan van gezichtsuitdrukkingen die dienen ter vervanging van verbale uitingen (bijv. knipogen, vragen) of als feedback in de interactie. Dit valt onder wat Ekman (1982) de *boodschap-beoordeling* benadering noemt. In termen van de responsetaxonomie (Hettema, 1989c) passen deze veranderingen in het gezicht binnen de PA-categorie *Move*: het bewegen van lichaamsdelen. Ter onderscheid van andere lichaamsdelen werd voor gezichtsuitdrukkingen een speciale cijfercode gehanteerd (zie Bijlage 3.2).

Kinese

Het scala aan lichaamsbewegingen dat uitgevoerd en bestudeerd kan worden is ontzettend groot. Over het algemeen functioneren bewegingen als cues waaruit gevolgtrekkingen gemaakt worden. Slechts enkele bewegingen hebben een eenduidige betekenis voor alle leden van de samenleving. Dittman (1978; zie ook Knapp, 1978) heeft de volgende indeling van lichaamsbewegingen voorgesteld naar hun tijdsduur en type informatie:

- 1 *discrete informatie in korte bewegingen*. Hiertoe behoren onder andere symbolische gebaren, oogcontact, glimlachen, hoofdknikken, en -schudden, handen in de zij, open en gesloten posities van armen en benen.
- 2 *discreet uitgevoerde informatie die niet als beweging beschreven kan worden*. Dit zijn veranderingen in houding en gebaren die het spreken begeleiden.
- 3 *discrete informatie die gedragsmatig continu lijkt*. Het gaat hier om veranderingen in houding (vooruit-, achteruit leunen), afstand tussen mensen en lichaamsoriëntatie. De schalen waarop deze gedragingen gemeten worden,

zijn verdeeld in intervallen, waardoor er een aantal categorieën binnen elk gedrag gehanteerd wordt.

- 4 *continue informatie*. Dit zijn intrinsiek continue bewegingen, zoals rythmische bewegingen en adaptors (handen wrijven).

Lichaamsbewegingen kunnen allerlei functies hebben in communicatiesituaties; ze kunnen herhalend, tegensprekend, vervangend, aanvullend, accentuerend en regulerend werken. De verschillende bewegingen zullen hier verder bekeken worden aan de hand van de betrokken lichaamsdelen: (1) hoofd; (2) romp; (3) hand en arm; (4) been en voet.

Hoofdbewegingen

Buiten de gezichtsuitdrukkingen speelt het hoofd een belangrijke rol in de communicatie tussen mensen. Volgens Argyle (1972a, 1972c) heeft bij het spreken hoofdknikken een dubbele functie. Allereerst werkt het reinforcerend, het beloont het voorafgaande gedrag en moedigt het aan. Daarnaast geeft een hoofdknik toestemming verder te gaan met spreken. Een hoofdknik kan vergezeld gaan van een niet-verbale vocalisatie zoals "uh-huh" of kan dit vervangen en geeft zo feedback aan de spreker. Snel knikken maakt duidelijk dat de actor zelf wil spreken. Volgens Argyle en Kendon (1967) hebben hoofdbewegingen een regulerende functie in interacties. Hoofdbewegingen kunnen verder verbaal gedrag accentueren of vervangen, bijvoorbeeld ja-knikken ter bevestiging, nee-schudden ter ontkenning, hoofdknik ter aanwijzing.

Deze bewegingen behoren tot de PA-categorie *Move*. Combinaties met D-doelen worden beschreven in Bijlage 3.2. Hierin valt te zien dat bijvoorbeeld *ja-knikken* op twee manieren aan de orde kan komen. Allereerst ter bevestiging van de woorden van de ander tijdens diens spreken. Wanneer sprake is van feedback maar de nadruk ligt op bevestiging van informatie wordt *ja-knikken* als *Move* - Algemeen beschreven. Wanneer het *ja-knikken* alleen een feedback-functie heeft, wordt het aangeduid met *Move* - I-prep.

De romp

Bewegingen van de romp, zoals veranderen van houding, verplaatsing, gaan meestal gepaard met bewegingen van andere lichaamsdelen en met veranderingen in lichaamsoriëntatie en/of afstand tot personen en objecten. We zullen hierop nader ingaan bij de bespreking van afstand.

Hand- en armbewegingen

Met name over handbewegingen is uitgebreide literatuur voorhanden. Friesen, Ekman, en Walbott (1979) onderscheiden drie vormen van handbewegingen: (1) hand-hand en hand-lichaam bewegingen, (2) handbewegingen, met name in de ruimte, verbonden met spreken, en (3) symbolische gebaren, waarin de handbeweging een specifieke semantische referentie heeft die bekend is bij alle leden van een cultuur. Daarnaast zijn er twee terreinen waarop de handen het grootste deel van de bewegingen voor hun rekening nemen: het manipuleren van objecten en het aanraken van andere personen. Deze vijf thema's zullen in het navolgende aan de orde komen.

Handbeweging waarbij een eigen lichaamsdeel wordt aangeraakt, de *self-adaptors*, komen veel voor en zijn uitgebreid bestudeerd, met name in de

klinische sfeer en met betrekking tot processen van informatieverwerking. Arousal lijkt hierbij een belangrijke rol te spelen. Poyatos (1983) maakt bij deze bewegingen een onderscheid in body-adaptors en self-adaptors. Body-adaptors handelen over "objects and substances most immediately attached to the body because they are aimed at protecting it, nurturing it and satisfying it, modifying its appearance or assisting it in various ways" (p. 156). Ofschoon Poyatos voor body-adaptors andere functies aangeeft dan voor self-adaptors, worden hier beide groepen, onder de benaming lichaamsgerichte bewegingen samengenomen gezien het type situaties dat bestudeerd wordt.

Volgens Goldberg en Rosenthal (1986) is er weinig onderzoek naar dit gedragstype in een sociale context. Binnen een gesimuleerd sollicitatiegesprek onderzochten zij de frequentie en plaats van zelf-aanrakingen in relatie tot de sexe van interviewer, de sexe van de sollicitant en de mate van formeelheid van de situatie. Zij hanteerden daarbij een matrix van negen lichaamsgebieden (haar, gezicht, nek, bovenlichaam, onderlichaam, arm, hand, been, voet) bij zeven handelingen (vegen, masseren, spelen, rusten, wrijven, krabben, aaien). De resultaten van Goldberg en Rosenthal (1986) lieten met name een groot effect van situationele formeelheid op de frequentie en de plaats van zelf-aanrakingen zien.

De functie van lichaamsgerichte handbewegingen is veelal onduidelijk (Ekman, 1980; Kenner, 1984). Volgens Ekman (1980; zie ook Ekman & Friesen, 1981) worden deze bewegingen zelden bewust gebruikt om een boodschap over te brengen en is er geen intrinsieke relatie met het spreken. Dit maakt deze bewegingen weinig hanteerbaar binnen de voor het huidige observatiesysteem voorgestelde gedragseenheden. Besloten werd daarom om ze weg te laten.

Tijdens het spreken worden veel handbewegingen in de ruimte gemaakt, die nauw verbonden zijn met de woordvloed en inhoud ervan. Ekman en Friesen (1981) hebben de term *illustrators* voor deze gebaren ingevoerd. Er bestaan allerlei indelingen van gebaren tijdens het spreken (Ekman, 1980; Ekman & Friesen, 1981; Knapp, 1978; McNeill, 1985; Poyatos, 1983). Hier zal het volgende onderscheid gehanteerd worden naar aanleiding van Knapp (1978). Een eerste groep van gebaren bestaat uit die gebaren die niet wijzen naar een object of gedachte maar naar het verloop van het ideeënvormingsproces. Het zijn gebaren die een bepaald woord benadrukken (*batons*), die een zin of zinnen beklemtonen (*underliners*), of een pad of gedachtenrichting schetsen (*ideographs*). Een tweede groep gebaren wordt gevormd door die gebaren die een betekenis hebben los van het spreken waar ze wel of niet een toevoeging bij zijn. Het betreft gebaren die een visueel aanwezig object aangeven, meestal door het wijzen (*directions*), die visueel laten zien wat ze betekenen (*physiographics*), die een lichaamshandeling schilderen (*kinetographics*), een ruimtelijke relatie beschrijven (*spatials*), verwijzen naar tijdstippen in het verleden, heden en toekomst en hun tijdsduur (*time markers*) of het ritme danwel het tempo van een gebeurtenis beschrijven (*rhythmics of event markers*). Volgens Ekman (1980) hebben deze illustrerende gebaren vier functies: ze worden gebruikt (1) als de spreker een woord niet kan vinden, (2) ter voorbereiding van de spreker, (3) om zaken die moeilijk onder woorden te brengen zijn door bewegingen te verklaren of (4) ter accentuering van het spreken. Het gebruik van illustrators neemt toe naarmate het enthousiasme en de betrokkenheid van

de persoon toenemen, en neemt af bij desinteresse of bij een conflict over wat te zeggen.

Illustreerende gebaren werden in het observatiesysteem verwerkt binnen de PA-categorie *Move*: het bewegen van lichaamsdelen. Gegeven de hier beschreven functies van deze bewegingen valt hun specificatie naar D-doelen samen met de D-doelen van het begeleidende, verbale gedrag.

De illustreerende hand-/armbewegingen die hierboven beschreven zijn, kunnen duidelijk onderscheiden worden van een derde groep: de *symbolische gebaren* (emblems), waarbij sprake is van zeer specifieke semantische betekenissen. Ekman (1980) beschrijft vier verschillen tussen beide gebaren-groepen: (1) symbolische gebaren kunnen gebruikt worden in plaats van woorden terwijl illustreerende gebaren altijd samengaan met spreken; (2) symbolische gebaren hebben een nauwkeurige betekenis terwijl illustrators géén of een vagere semantische inhoud hebben; (3) de nauwkeurigheid van de bewegingen op zich is verschillend: er zijn grenzen aan de uitvoering van een symbolisch gebaar om herkend te worden - illustreerende bewegingen zijn idiografischer, en (4) symbolische gebaren worden even bewust als woorden gebruikt, terwijl illustreerende gebaren meer uit gewoonte worden gebruikt. De symbolische gebaren kunnen woorden herhalen of eraan vooraf gaan, en komen in relatie tot het verbale gedrag tijdens communicatie niet random voor (Ekman, 1976). Ook de luisterende persoon kan symbolische gebaren gebruiken. Johnson, Ekman, en Friesen (1981) hebben een inventarisatie van symbolische gebaren in Amerika gemaakt. Een Nederlands equivalent is niet voorhanden.

Het ontbreken van een overzicht van symbolische gebaren binnen de Nederlandse (sub-)cultuur maakt het moeilijk deze gebaren in het observatiesysteem te verwerken. In illustraties bij de PA-categorie *Move* werden er enkele opgenomen, zoals het bewegen van de duim langs middel- en wijsvinger om geld aan te duiden. De specifieke D-doelcodering hangt af van de context waarin het gebaar gemaakt wordt. Wanneer het gebaar identiek is aan het verbale gedrag van de actor, krijgt het dezelfde D-doelcode als de woorden. Het wordt dan in feite als illustrerend gebaar gebruikt. Wanneer het gebaar los van verbaal gedrag staat, zal het relevante D-doel binnen de specifieke context van de situatie vastgesteld moeten worden.

De hand-/armbewegingen die tot nu toe aan de orde gekomen zijn, raken het eigen lichaam aan of worden in de ruimte gemaakt. Bij de nu volgende bewegingen wordt met iets of iemand anders contact gemaakt. Ekman en Friesen (1981) hebben de term *adaptors* geïntroduceerd voor bewegingen die oorspronkelijk geleerd werden " ... as part of adaptive efforts to satisfy self or bodily needs, or to perform bodily actions, or to manage emotions, or to develop or maintain prototypic interpersonal contacts, or to learn instrumental activities" (p. 92). Ze onderscheiden *self-*, *alter-*, en *object-adaptors*. De *self-adaptors* zijn aan het begin van deze paragraaf beschreven. De *object-adaptors* hebben betrekking op bewegingen en posities in verband met objecten in de omgeving. Poyatos (1983) geeft een uitgebreide lijst van functies van *object-adaptors*, waaronder (1) gebruik maken van meubilair, (2) uitvoeren van instrumentele taken, (3) sporten, (4) spelen, (5) muziek maken, en (6) taken in interacties.

Alle handbewegingen waarbij objecten betrokken zijn, werden in het observatieschema opgenomen, zowel het schoonmaken van het tafelblad als het

oppakken van papieren. In termen van de responsetaxonomie (Hettema, 1989d) zijn een aantal PA-categorieën hierbij betrokken: *Atrans*: het overbrengen van een abstracte relatie; *Propel*: het toepassen van fysieke kracht op een object; *Grasp*: het grijpen en vasthouden van een object; en *Ptrans*: het verplaatsen van een object. Specificeringen binnen deze categorieën naar D-doelen zijn te vinden in Bijlage 3.2.

Een laatste groep handbewegingen zou onder de categorie *alter-adaptors* kunnen vallen: bewegingen waarbij, al dan niet bedoeld, fysiek contact gemaakt wordt met anderen. Met name over aanraken is er veel literatuur. Het gaat dan vooral over frequentie van aanraken, betekenis, kwantitatieve aspecten en de response erop (Major & Heslin, 1982; Stier & Hall, 1984). Variabelen als status en macht worden ermee in verband gebracht (Henley & Harmon, 1985). Behalve 'het geven van een hand' bij de kennismaking in iedere situatie, leende de fysieke opstelling en het type situatie van het huidige onderzoek zich nauwelijks voor directe aanrakingen. Eventueel voorkomende *alter-adaptors* kunnen binnen de PA-categorieën *Grasp*, *Propel* en *Move* gescoord worden.

Kort samengevat werden er vier van de vijf in de literatuur onderscheiden typen hand-/armbewegingen in het observatiesysteem verwerkt. Zelf-aanrakingen werden niet gecodeerd. Illustrerende bewegingen werden gecodeerd binnen de PA-categorie *Move*. Dit gold ook voor symbolische gebaren. Objectbewegingen werden gescoord in de categorieën *Atrans*, *Ptrans*, *Propel* en *Grasp*. Het aanraken van de ander werd gerelateerd aan de PA's *Grasp*, *Propel* en *Move*.

Benen- en voetenbewegingen

Allerlei bewegingsvormen die hierboven bij de hand- en armbewegingen de revue passeerden, zouden ook hier weer aan de orde kunnen komen. Met benen en voeten kunnen ook andere lichaamsdelen aangeraakt worden, ze kunnen functioneren als illustrators, men kan er andere personen en objecten mee aanraken. Misschien bestaan er symbolische gebaren met benen en voeten, maar op basis van de geverifieerde emblems van Johnson *et al.* (1981) konden ze niet gevonden worden. Aangezien in het huidige onderzoek slechts in één situatie opnamen ten voeten uit voorkwamen, werden deze bewegingen niet opgenomen in het observatiesysteem.

Ogen en visueel gedrag

Er is veel onderzoek verricht naar visueel gedrag. Kijken, blikrichting en oogcontact spelen een belangrijke rol in sociale interactie. Volgens Argyle en Kendon (1967) heeft visuele oriëntatie drie functies in interacties: (1) naar elkaar kijken is op zich al een sociale handeling, (2) de blik van de ander ontmoeten is een betekenisvolle gebeurtenis en kan vaak een belangrijk element zijn van het doel dat in de interactie gezocht wordt, (3) belangrijke informatie over de ander kan verkregen worden door te kijken. Het is moeilijk onderscheid te maken in het kijken naar iemands ogen versus het kijken naar andere delen van het gezicht. Over het algemeen wordt daarom het kijken naar het gezicht van de ander bestudeerd. In gesprekken speelt dit kijken een rol bij het regelen van de spreekbeurten. De blikrichting hangt nauw samen met het patroon van het spreken. Het observeren van de blikrichting van een persoon

kan voor anderen een middel zijn om te weten waar die persoon op dat moment visuele informatie in de omgeving vandaan haalt. Onder andere Harper *et al.* (1978) beschrijven dat in een gesprek vooral door de luisteraar naar de spreker gekeken wordt, terwijl de spreker de ander met name aankijkt om het einde van zijn spreken aan te geven en de rest van de tijd vaak weggijkt (zie ook Argyle, 1972; Argyle & Kendon, 1967; Duncan & Fiske, 1978). De luisteraar kijkt naar de spreker om visuele informatie te verkrijgen ter aanvulling van de auditieve. Gezichtsuitdrukkingen en bewegingen van de spreker vullen zijn woorden aan, illustreren en becommentariëren deze. De spreker kijkt naar de luisteraar om feedback te krijgen over de reactie van deze laatste. Als verklaring voor het minder kijken van sprekers wordt aangevoerd dat te veel informatie de spreker zou afleiden, wat zou interfereren met het doen van uitspraken, met name aan het begin (Argyle, 1972c).

Er zijn allerlei maten voor visueel gedrag: blikrichting, frequentie en tijdsduur van de ander aankijken. Besloten werd om ten behoeve van het huidige onderzoek de analyse van visueel gedrag te beperken tot blikrichting (persoon-object-elders), daar deze maat het beste aansluit bij de overige te gebruiken gedragscategorieën. Blikrichting valt daarbij binnen de PA-categorie *Attend*.

Afstand

Tot slot wordt stilgestaan bij interpersoonlijke afstand en lichaamsoriëntatie als nonverbale variabelen in een interactie. Binnen een situatie worden door personen meestal vrij vaste afstanden ten opzichte van elkaar in acht genomen. Hall (1963) heeft een onderscheid gemaakt in vier afstandszones die kenmerkend zijn voor interacties binnen de Westerse cultuur: (1) intiem, (2) persoonlijk, (3) sociaal, en (4) publiek. In de situaties in het huidige onderzoek lag de interpersoonlijke afstand vrij vast door de inrichting van de ruimten (plaats van stoelen, tafels, etc.). De afstand tussen personen viel daardoor binnen de persoonlijke zone (.5 tot 1.25 meter) of de sociale zone (1.25 tot 3.5 meter). Deze afstanden staan niet geheel vast, daar door lichaamsoriëntatie vergroting of verkleining teweeggebracht kan worden.

Zoals in de zone-indeling al naar voren kwam, is er een relatie tussen afstand en mate van intimiteit. Verandering van afstand en lichaamsoriëntatie zou ondermeer verband houden met verandering in sociale relatie tussen personen of in het gespreksonderwerp (Erickson, 1975).

In het observatiesysteem werden alleen de veranderingen van afstand en houding verwerkt. Om deze te kunnen bepalen, werd er voor elke situatie, op basis van de inrichting en de plaats van de proefpersoon erin, een neutrale positie geformuleerd. Binnen de PA-categorie *Ptrans*: het verplaatsen van zichzelf, was het mogelijk de veranderingen naar D-doelen te specificeren.

Over de hier beschreven nonverbale gedragingen moet tenslotte nog een algemene opmerking gemaakt worden. In de literatuur zijn voor diverse gedragingen verschillen tussen vrouwen en mannen gevonden, al dan niet in samenhang met sexe van de partner in een interactie. Bespreking van deze bevindingen zou hier te ver voeren. Voor overzichten wordt verwezen naar Eagly (1987), Hall (1984), Vrugt en Kerkstra (1982), en Mayo en Henley (1981).

3.4.3. Training en werkwijze van de observatoren

In Par. 3.4.1 en Par. 3.4.2 zijn de diverse categorieën beschreven die in het observatiesysteem voorkomen. Bij deze beschrijving is voor de verschillende gedragstypen steeds de invalshoek van de PA-categorieën vermeld. Voor de uitwerking naar D-doelen zie Bijlage 3.2. Alle PA-categorieën kwamen een of meerdere malen aan de orde, wat in combinatie met de D-doelen tot een groot aantal PA - D-doel categorieën binnen het systeem leidde. Daar deze hoeveelheid categorieën moeilijk tegelijkertijd door observatoren gehanteerd kan worden, werd besloten het observatiesysteem voor feitelijk gebruik op te splitsen in drie subschema's: (1) voor verbaal gedrag en niet-verbale vocalisaties; (2) voor hoofdbewegingen, visueel gedrag en gezichtsuitdrukkingen en (3) voor kinese en lichaamsoriëntatie.

Om de observatie zo efficiënt mogelijk te laten verlopen werden zes observatoren gerecruteerd, twee voor elk subschema. Op deze wijze behoefde steeds maar een deel van het categorieënsysteem aangeleerd te worden en kon redelijk parallel in tijd met de verschillende schema's gewerkt worden.

Uit de literatuur over nonverbaal gedrag is bekend dat vrouwen beter voldoen als observatoren dan mannen (Hall, 1978, 1984; Woolfolk, 1981). Maar gegeven het beoordelingselement in het onderhavige observatiesysteem werd gekozen voor vrouwelijke en mannelijke observatoren, ter controle op een mogelijke sexe-bias van beoordelaars. Per subschema werd een vrouwelijke en een mannelijke observator ingezet. Sexe van observator werd verder niet als variabele in het onderzoek verwerkt.

Als observatoren werden gevorderde psychologiestudenten aangezocht. Hen werd gevraagd mee te werken aan een onderzoek naar de betrouwbaarheid van gedragsobservaties, tegen een vergoeding van f 10,- per uur. In een eerste bijeenkomst kregen alle observatoren gezamenlijk informatie over het rollenspel-onderzoek, met name over de inrichting van de situaties. Tevens werd het observatieschema uitgelegd, met nadruk op de te onderscheiden PA's en D-doelen. De verdere training gebeurde paarsgewijs op een subschema. Alvorens deze verschillende trainingen en bijbehorende werkwijzen nader te beschrijven, moet eerst het observatieformulier aan de orde komen.

Aan de verschillende PA - D-doelcombinaties die in het observatiesysteem onderscheiden worden, kan eenvoudig een numerieke code toegekend worden (zie Bijlage 3.2). De PA's hebben een vaste code van 1 (Atrans) tot 11 (Await), de D-doelen idem (1 = Algemeen, 7 = I-prep). Het observatieformulier werd zo ingericht dat de subschema's van elkaar gescheiden waren. Elke observator had dus met een beperkt deel van het formulier te werken. Per subschema werden vaste kolommen gebruikt voor de voorkomende PA's. Elke kolom was onderverdeeld in twee hokjes voor respectievelijk het gedrag van de proefpersoon en dat van de stooge. Na identificatie van een geobserveerde gedragseenheid moest de observator in een hokje enkel de D-doel code van het betreffende gedrag noteren. Om later relaties tussen verbaal en nonverbaal gedrag te kunnen leggen, werd aan het begin van elke rij op het

formulier ruimte vrij gelaten voor een korte omschrijving van de verbale response-eenheid.

Training en werkwijze voor verbaal gedrag en niet-verbale vocalisaties

Ten behoeve van de training van observatoren was speciaal oefenmateriaal voorhanden. Dit bestond uit audio/video-opnames van diverse duo-personale situaties die geselecteerd waren op hun geschiktheid voor observatie van relevante gedragingen. Daarnaast werden opnames van de oefensituaties van de stooges gebruikt.

Bij de training van de observatoren voor verbaal gedrag en niet-verbale vocalisaties ging het niet alleen om het leren hanteren van het betreffende observatieschema. Tevens moest aandacht besteed worden aan het opsplitsen van verbaal gedrag in betekenisvolle eenheden. Als eerste stap in de algemene observatieprocedure werd gesteld: bekijk en beluister eerst het volledige gesprek alvorens met het werk te beginnen. Dit werd belangrijk geacht om een indruk te krijgen van het globale verloop van het gesprek en van de voor observatie relevante karakteristieken van de actoren (in dit geval stem, spreekwijze). Met de tweede stap, het vaststellen van de gedragseenheden, werd daarna een aanvang gemaakt. Qua begrenzing van eenheden werd erop gewezen dat een verbale eenheid kan samenvallen met een spreekbeurt, maar dat binnen een beurt ook meerdere eenheden kunnen voorkomen doordat de intentie van het gedrag verandert. Het volgende voorbeeld is hiervoor illustratief. Een spreker geeft informatie over een onderwerp, maakt de ander een compliment over zijn kennis van dit onderwerp, en besluit zijn spreekbeurt met het stellen van een vraag hierover aan de luisteraar. Binnen deze spreekbeurt kunnen, in termen van het categorieënsysteem, drie eenheden onderscheiden worden: (1) informatie geven (Mtrans - Algemeen); (2) toenadering zoeken (Mtrans - D-prox) en (3) informatie vragen (Mtrans - D-know). Het intentie-element in het gedrag werd benadrukt voor het onderscheiden van eenheden. In de training op dit onderdeel kwamen de volgende aspecten aan de orde: (1) definitie, identificatie, en beschrijving van eenheden; (2) bespreking van voorbeelden; en (3) oefening aan de hand van geluidsbanden. Dit laatste werd volgehouden tot nagenoeg volledig identieke eenheden geïdentificeerd werden. Bij deze tweede stap werd geleerd voor verbaal gedrag eerst een fase van het gesprek in eenheden op te splitsen alvorens tot codering over te gaan. De zeven D-doel categorieën werden daarbij als voorbeelden gehanteerd.

Voor de derde stap, het toekennen van categorie-codes aan gedragseenheden, werden eerst alle D-doel en relevante PA-categorieën uit het hoofd geleerd. Daarna werden voorbeelden doorgenomen, zowel in het observatieschema als op geluids- en videobanden. Hierbij werd de nadruk gelegd op de definities van de categorieën daar niet alle voorkomende gedragingen in de voorbeelden terug te vinden zijn. Geleerd werd de gedragseenheid eerst te benoemen in PA-termen en dan pas het D-doel-aspect van de handeling te benoemen (zie ook Hol, 1989).

Vervolgens werd het toekennen van codes geoefend. De laatste stap in de algemene observatieprocedure kwam daarbij aan de orde: het noteren van de geïdentificeerde categoriecode naast de omschrijving van de betreffende verbale gedragseenheid in de relevante PA-kolom voor de actor door vermelding van het D-doelnummer. Deze oefening werd volgehouden totdat de overeenstemming tussen observatoren op elke categoriecode vrijwel volledig was. Pas daarna werd begonnen met de observatie van de feitelijke data. Ofschoon het verbale gedrag de crux van dit schema vormde, werd op analoge wijze de observatie en codering van pauzes en niet-verbale vocalisaties getraind. Een even uitgebreide bespreking hiervan zou te ver voeren.

Tijdens de training en het werk van de observatoren werd een logboek bijgehouden. Hierin werden nieuwe voorbeelden, verduidelijkingen, aanvullingen en afspraken genoteerd. In de praktijk bleek dit boek een belangrijke ondersteunende en communicatieve functie te hebben bij het werk van de observatoren.

Training en werkwijze voor hoofdbewegingen, visueel gedrag en gezichts-uitdrukkingen

Bij deze training werd eveneens de hiervoor beschreven algemene observatieprocedure aangeleerd. Wat betreft het onderscheiden van eenheden (Stap 2) werd hier, en bij het volgende schema, met name aandacht besteed aan de mate waarin een bepaald gedrag moet veranderen, c.q. aanwezig zijn om als eenheid gecodeerd te worden. Bijvoorbeeld: wanneer is er sprake van gefronste wenkbrauwen? Als ze een beetje omhoog bibberen, of wanneer ze duidelijk in een beweging omhoog getrokken worden? De overige stappen in de procedure werden zoals hiervoor beschreven afgewerkt.

Uit een voorbeschouwing van het videomateriaal door de onderzoeker was gebleken dat een stooge wel eens gedeeltelijk uit het beeld raakte. Ook kwam het voor dat proefpersonen enige tijd met hun handen een deel van hun gezicht bedekten. Voor dit soort gevallen werd de afspraak gemaakt dat meer dan de helft van het hoofd zichtbaar moest zijn om gedrag te observeren. Wanneer dit niet het geval was moest dit met een streep langs de betreffende verbale omschrijvingen in de relevante kolom aangegeven worden.

Training en werkwijze voor kinese en lichaamsoriëntatie

In deze training werd wederom dezelfde observatieprocedure doorgewerkt. Eén zaak kreeg hierbij speciale aandacht: het observeren van sequentiële handelingen die bij elkaar horen, zoals de verschillende handelingen die verricht worden om een kopje koffie te drinken. Het categorieënsysteem laat het toe de diverse handelingen die daarbij voorkomen (kopje oppakken, eventueel roeren, kopje naar de mond brengen, etc.) apart te coderen. Dit leek geen informatieve aanpak. Daarom werden enkele sequentieregels gehanteerd om dit type gedrag te beschrijven. De cruciale PA van de handeling werd benoemd, bij drinken bijvoorbeeld Ingest. De vereiste voorafgaande PA's tot deze handeling worden hierbij impliciet als uitgevoerd verondersteld, zoals

pakken en verplaatsen van het kopje om te drinken. Wanneer de fase van de cruciale PA in de handeling niet bereikt werd, werd de PA benoemd waarbij de handeling ophoudt, bijvoorbeeld kopje vasthouden (en nog niet drinken, maar wel gepakt en verplaatst) wordt PA Grasp. Op een later moment volgt dan voltooiing van de handeling door, of de cruciale PA en beëindiging van de handeling (bijvoorbeeld drinken (Ingest) en weg-/neerzetten (Ptrans), of de beëindiging van de handeling in de vorm van weg-/neerzetten (Ptrans). Deze voltooiing kreeg daarbij wederom een codering. Deze sequentiële benadering werd geïnspireerd door Schanks's (1973) beschrijving van Ingest als een set van instrumentele handelingen plus de inname zelf.

Na de training kon met de observatie van de data begonnen worden. Er werd per situatie gewerkt, waarbij de observatie van het verbale gedrag altijd als eerste plaatsvond. De opnames van de proefpersonen in elke situatie werden random per schema over beide observatoren verdeeld. Om tijdens de observatie-werkzaamheden zicht te houden op de overeenstemming tussen beide observatoren werden bij elke situatie enkele proefpersonen dubbel gecodeerd. In de volgende paragraaf zullen we hierop nader ingaan.

3.4.4. Betrouwbaarheid van observatie

Alvorens overgegaan kan worden tot analyse van de observatie-data moet nagegaan worden of de rollenspelen betrouwbaar gecodeerd zijn met behulp van het ontwikkelde observatiesysteem. Wat betreft de overeenstemming tussen observatoren dient een onderscheid gemaakt te worden in de mate van overeenstemming bij beëindiging van de training en de mate van overeenstemming tijdens de verdere observatie-werkzaamheden. Dit onderscheid is van belang in verband met verschuivingen in observatie ('observer drift': Hollenbeck, 1978) en de afname van observatie-betrouwbaarheid over tijd die uit de literatuur bekend zijn (Bakeman & Gottman, 1986; Gottman, 1979; Hollenbeck, 1978; Longabaugh, 1980). Verder moet bij het vaststellen van de mate van overeenstemming van de observatoren niet alleen gedacht worden aan overeenstemming met betrekking tot gedragscodes maar in het huidige onderzoek tevens rekening gehouden worden met gelijkheid in het bepalen van gedragseenheden (Bakeman & Gottman, 1986).

Zoals in de vorige paragraaf beschreven, werd de training van de observatoren voortgezet tot nagenoeg volledige overeenstemming bestond in het vaststellen van eenheden én in het benoemen van eenheden in termen van het observatiesysteem. Om de mate van overeenstemming vast te stellen kunnen allerlei indices gebruikt worden, zoals proportie of percentage van overeenstemming, Cohen's kappa, of correlatiematen (zie voor bespreking van deze methoden bijvoorbeeld Bakeman & Gottman, 1986; House, House, & Campbell, 1981; Mitchell, 1979; Shrout & Fleiss, 1979; Suen & Ary, 1989). Voor het vaststellen van overeenstemming tussen observatoren tijdens en direct na training is hier van deze indices geen gebruik gemaakt in het licht van het gestelde doel: volledige overeenstemming na training. Bij de training is het

Tabel 3.2. Overzicht van analyses betreffende betrouwbaarheid van observaties

Situatie		Schema I	Schema II	Schema III
		PA/Dd/PaDd	PA/Dd/PaDd	PA/Dd/PaDd
Sollicitatie	pp/st	10	10	10
Onderhand.	pp/st	24	24	
Samenw.	pp/st	15	15	
Bezoek	pp/st	02	02	

pp=proefpersoon, st=stooge, PA=Primitive Actions ($N = \text{resp. } 4,3,6$), Dd=D-doel ($N = 7$), PaDd=PA-D-doelcombinatie ($N = \text{resp. } 23, 19, 31$).

Tabel 3.3 Generaliseerbaarheidscoëfficiënten betreffende betrouwbaarheid van observaties

Situatie		Schema I			Schema II			Schema III		
		PA	Dd	Pa Dd	PA	Dd	Pa Dd	PA	Dd	Pa Dd
Sol	pp st	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.00	1.00	0.98	0.98
		0.99	0.99	0.99	0.99	0.98	0.99	0.99	0.99	0.99
Ond	pp st	0.99	0.98	0.99	0.99	0.99	0.99			
		0.99	0.99	0.99	1.00	1.00	1.00			
Sam	pp st	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99			
		0.99	0.99	0.99	0.95	0.93	0.95			
Bez	pp st	1.00	0.99	0.99	1.00	1.00	1.00			
		0.99	0.99	0.99	1.00	1.00	1.00			

Betekenis pp, st, PA, etc., zie Tabel 3.2.

bovendien relevanter zicht te hebben op het type gedrag dat problemen geeft bij het bepalen van eenheden, c.q. de observatiecategorïeën die verschillend gehanteerd worden, zodat hier nader aandacht aan besteed kan worden.

Tijdens de observatie-werkzaamheden ligt de zaak anders. Om na te gaan of de overeenstemming tussen observatoren voldoende gehandhaafd blijft zijn regelmatige controles nodig. In het huidige onderzoek zijn daartoe, binnen elke situatie, één of meerdere proefpersonen door beide observatoren geobserveerd. De observatoren werkten met hun schema eerst alle rollenspelen van een situatie af alvorens aan een volgende situatie te beginnen. De situaties werden dus in een vaste volgorde bekeken.

Om de betrouwbaarheid van deze observaties na te gaan is gekozen voor een generaliseerbaarheidsbenadering (zie hiervoor bijvoorbeeld Mitchell, 1979;

Suen & Ary, 1989). Betrouwbaarheids-analyse werd uitgevoerd per schema per situatie op één rollenspel, apart voor de observaties van het gedrag van de proefpersoon respectievelijk de stoege. Door praktische omstandigheden waren voor het derde observatieschema (Kinese en lichaamsoriëntatie) slechts dubbele observaties voor de eerste situatie voorhanden. De analyses werden in drievoud gedaan: zowel voor PA-categorieën, D-doelcategorieën, als voor de combinatie van beide. Tabel 3.2 geeft een overzicht van de analyses. In de cellen staan de random gekozen rollenspelnummers vermeld.

Om generaliseerbaarheidscoëfficiënten te kunnen berekenen werd variantie-analyse gedaan volgens het model Observatoren (O, fixed) x Responses (R, resp. PA, D-doel, PA-D-doelcombinaties, random). De variantiecomponenten van deze analyses zijn te vinden in Bijlage 3.3. Ter bepaling van de betrouwbaarheid werd generaliseerbaarheidsformule GC7 uit Appendix I gebruikt. De coëfficiënten worden weergegeven in Tabel 3.3. De coëfficiënten spreken voor zich: zowel in termen van PA's, als van D-doelen of hun combinaties is er voor alle situaties sprake van zeer betrouwbare observatie met behulp van de drie schema's. In de loop van de observatie-werkzaamheden is geen systematische verandering in overeenstemming tussen observatoren te vinden. De coëfficiënten in Tabel 3.3 komen tevens overeen met de overeenstemming tussen observatoren die Hettema en Hol (1989b) rapporteerden voor D-doelen.

In dit hoofdstuk is een uitgebreide beschrijving gegeven van alle voorbereidingen die nodig zijn voor de bestudering van persoon - situatie interacties via observatie van feitelijk gedrag. Daarbij is ingegaan op de controle van contexteffecten en op de hoge eisen waaraan observatie moet voldoen. Tevens is de onderzoeksofzet gepresenteerd voor het verzamelen van gedragsgegevens in het kader van de huidige studie. Er kan nu overgegaan worden naar de hamvraag van dit proefschrift: de predictieve validiteit van persoon - situatie interacties voor overt gedrag.

Hoofdstuk 4

Gedragsvoorspelling op basis van persoon - situatie interacties

4.1. INLEIDING

Dit vierde hoofdstuk behandelt de hoofdvraag van dit proefschrift: in welke mate kan gedrag voorspeld worden op basis van informatie over persoon - situatie interacties uit zelfrapportage? De gedachte hierbij is dat de vragenlijst-data voor specifieke situaties een voorspellende waarde hebben ten aanzien van het feitelijke gedrag in dezelfde situaties. In ieder geval mag een consistente relatie tussen beide response-modes verwacht worden.

Deze vraag naar de predictieve validiteit van de vragenlijsten met betrekking tot overt gedrag betekent dat er een relatie gelegd moet gaan worden tussen de vragenlijstgegevens van proefpersonen (zie Hoofdstuk 2) en de analoge informatie over deze personen verkregen door gedragsobservaties in rollenspelen (zie Hoofdstuk 3). Speciale aandacht dient hier dan ook besteed te worden aan het leggen van deze relatie tussen beide response-modes en aan het te gebruiken analyse-model om de validiteit te bepalen. In het eerste deel van dit hoofdstuk zullen deze zaken aan de orde komen.

Dit hoofdstuk zal zich beperken tot alle voorbereidende maatregelen die nodig waren om de predictieve validiteit van persoon - situatie interacties vast te stellen, en tot een rapportage van de belangrijkste predicties. Allereerst worden in Par. 4.2 enkele relevante aspecten van de interactionistische persoonlijkheidsmeting opnieuw besproken (zie ook Hoofdstuk 2, Par. 2.2). Vervolgens zal in Par. 4.3 nader ingegaan worden op een analyse-model voor predictie en modelvergelijking. In Par. 4.4 komt de aansluiting tussen data uit zelfrapportage en rollenspelen uitgebreid aan de orde.

Paragraaf 4.5 beantwoordt de hoofdvraag en vergelijkt de modellen in dit kader. Enkele specificeringen zullen daarbij gegeven worden betreffende situaties, gedragsvormen en sexe.

In het volgende hoofdstuk zal de discussie over de hier gerapporteerde bevindingen gepresenteerd worden, tesamen met conclusies, consequenties en aanbevelingen.

4.2. NOGMAALS INTERACTIONISTISCHE PERSOONLIJKHEIDSMETING

Relevante informatie uit Hoofdstuk 2 met betrekking tot predictie en modelvergelijking betreft allereerst de benadering van persoonlijkheid zoals die in de drie modellen gehanteerd wordt. De keuze van Argyle voor een nomothetische benadering, van Hettema voor een idiosyncratische, en van Pervin voor een idiografische benadering heeft consequenties voor de prognose van toekomstige gedragingen. Om deze consequenties gestalte te geven is voor elk model

echter een theoretische conceptie nodig die specificceert wélke informatie gebruikt zou moeten worden en die duidelijk maakt op welke manier dit zou moeten gebeuren (zie bijvoorbeeld Hettema, 1989a; Wiggins, 1980). Deze predictiemodellen zijn voor het model van Argyle c.q. dat van Pervin niet of slechts ten dele voorhanden. Bijvoorbeeld de uitspraak dat men vanuit individuele patronen van variabelen moet vertrekken (idiografische benadering) is te globaal om alle beslissingen betreffende predictie te kunnen nemen.

Verder werd in het tweede hoofdstuk reeds gesproken over meetmodaliteiten. In verband hiermee moet gesignaleerd worden dat de aansluiting van data verkregen via zelfrapportage en gedragsobservatie niet altijd vlekkeloze resultaten laat zien. Argyle (1976) heeft opgemerkt dat bij vergelijkingen van zelfrapportage en observatie-onderzoek er een tendens is dat de Persoons-variantie (P) groter is in het eerste geval en de Situatie-variantie (S) groter in het laatste. Daarbij verschillen de proporties Persoons- en Situatievariantie ook tussen verschillende (nonverbale-) responsevormen. Furnham en Jaspars (1983) daarentegen rapporteerden hogere P- en Persoon x Situatievarianties (PS) in observatiestudies en hogere S-varianties bij zelfrapportage. Van Heck (1988) vond, op basis van Persoon x Situatie x Response - variantie-analyses (PSR) van zelfrapportage en observatiedata, dat hierbij sprake was van individualiteit in termen van situatiespecificiteit (PS-interactie), respectievelijk in termen van responsevoorkeuren (Persoon x Response-interactie, PR). Bij observatiegegevens werd verder een aanzienlijke invloed van situatieparameters gevonden. Moskowitz (1986) rapporteerde daarentegen wél een zekere convergentie van observatiemateriaal en zelfrapportage. De observatiegegevens in deze laatste studie waren door lange en uitgebreide observaties verkregen (vier uur gespreid over acht weken); dit in tegenstelling tot de in onderzoek meer gangbare korte en beperkte observatiemethoden. Gegeven deze bevindingen lijkt de speciale aandacht die in Par. 4.4 besteed zal worden aan een mogelijke relatie tussen de vragenlijstdata en de gedragsobservaties in het huidige onderzoek gepast.

Het laatste aspect dat nog teruggehaald moet worden betreft de te hanteren *eenheden*. Zoals besproken in Par. 2.2 wordt binnen een interactionistische benadering de Persoon x Situatie-interactie als basiseenheid gezien. Qua karakter zijn deze eenheden eerder molair dan moleculair te noemen. Hun omvang kan uiteraard variëren. Bij de ontwikkeling van het observatiesysteem (Par. 3.4) is hiermee terdege rekening gehouden. Voor predictie en modelvergelijking leiden deze eenheden allereerst tot analyse *per* situatie. In het kader van de resultaten die voor de vragenlijsten gerapporteerd zijn in Hoofdstuk 2 zullen daarnaast analyses *over* situaties uitgevoerd worden.

Na deze terugblik op enkele aspecten van interactionistische persoonlijkheidsmeting die voor het huidige hoofdstuk relevant zijn, dient nu een analysemodel voor predictie en modelvergelijking besproken te worden.

4.3. PREDICTIE EN MODELVERGELIJKING

De vraagstelling die in dit hoofdstuk aan de orde komt, de relatie tussen zelfrapportagedata en gedragsobservaties, kan op verschillende manieren beschreven worden. Deze verschillende beschrijvingswijzen staan niet los van elkaar. Allereerst kan de relatie besproken worden in termen van *validiteit*. Het gaat dan om de mate van convergentie tussen responses in twee modes of meetmodaliteiten. Predictieve validiteit kan in dit kader uitgewerkt worden met de vragenlijstgegevens als predictor voor het rollenspelgedrag (criterium). Aan deze benadering ligt een lineair model ten grondslag. Verondersteld wordt daarbij dat criteriumscores een lineaire combinatie zijn van gewogen predictorscores. Met behulp van statistische technieken zoals (multiple) regressie-analyse en canonische correlatie-analyse kan de relatie tussen predictor en criterium uitgedrukt worden in een validiteitscoëfficiënt.

Het lineaire model met correlationele analytische methoden kan gezien worden als de klassieke vorm van predictie voor persoonlijkheid (zie o.a. Wiggins, 1980). De beperkingen van en de bezwaren tegen deze klassieke aanpak hebben geleid tot de ontwikkeling van alternatieve benaderingen (Hettema, 1989a; Wiggins, 1980). Het kan daarbij gaan om het verlaten van het lineaire model en/of het gebruiken van andere analytische methoden. In aansluiting op interactionistische persoonlijkheidsmodellen zou onze vraagstelling beschreven kunnen worden in termen van de *consistentie* van gedrag over verschillende condities. Diverse typen consistentie zijn uitgewerkt, onder andere door Ozer (1986) en Van Heck (1981; zie ook Asendorpf, 1990; Schmitt, 1990; Schmitt & Borkenau, 1992). Zowel consistentie van gedrag over meetmodaliteiten, over situaties, als over personen zou voor de huidige vraagstelling aan de orde kunnen komen. Consistentie van gedrag wordt daarbij gezien als een functie van zowel personen als situaties. Volgens Magnusson en Endler (1977) dient consistentie opgevat te worden als *coherentie*: het individuele patroon van stabiele en veranderende gedragingen over verschillende soorten situaties. Verschillende typen coherentie kunnen onderscheiden worden. Hettema (1989a) geeft een beschrijving van transsituationele coherentie, interne coherentie en coherentiestabiliteit. Qua analytische methode zou, om recht te doen aan een interactionistisch gezichtspunt, een generaliseerbaarheidsbenadering hierbij de voorkeur verdienen (Hettema, 1989a; Van Heck, 1981).

Generaliseerbaarheidstheorie (Cronbach, Gleser, Nanda, & Rajaratnam, 1972) biedt de mogelijkheid om op basis van de scores generaliseerbaarheid te bepalen naar de verschillende universa die voor een onderzoek van belang zijn. Anders gezegd, bestudeerd kan worden hoe goed de gevonden waarden generaliseren naar een abstractere set van condities (universa van potentiële waarden) en hoe controleerbare factoren deze generaliseerbaarheid beïnvloeden. Zoals in Hoofdstuk 2 en 3 reeds gedemonstreerd is, worden daartoe de onderzoekscondities als factoren of facetten in een variantie-analytisch model vertegenwoordigd. Op basis van een berekening van variantiecompo-

nenten kan vervolgens een generaliseerbaarheidscoëfficiënt berekend worden. Deze geeft de ratio weer van universum score-variantie en verwachte, geobserveerde scorevariantie (Ozer, 1986). Voor uitgebreide informatie over generaliseerbaarheidstheorie kan, naast het eerder genoemde werk van Cronbach *et al.* (1972), het werk van Shavelson en Webb (1991; Shavelson, Webb, & Rowley, 1989), Brennan (1977) of Fryans (1983) geraadpleegd worden.

De keuze tussen de verschillende vormen waarin onze vraagstelling vertaald kan worden, is niet vrijblijvend. De theoretische modellen die aan het onderzoek ten grondslag liggen, zijn er bepalend voor. Gegeven de drie interactionistische modellen leidt dit hier tot de uitwerking van de relatie tussen vragenlijstgegevens en gedragsdata met behulp van generaliseerbaarheidsanalyse. Beide data-typen kunnen daarin opgevat worden als meetmodaliteiten. Generaliseerbaarheid van persoon - situatiespecifieke gedragingen over modes per model kan dan beschouwd worden als een validiteitsmaat voor het model. Daarnaast kunnen in het kader van elk model andere relevante coëfficiënten geanalyseerd worden.

Een generaliseerbaarheidscoëfficiënt per model die de validiteit van gedragspredicties voor personen in bepaalde situaties weergeeft, kan tevens gebruikt worden voor de vergelijking van de kwaliteiten van de drie modellen op dit punt. Binnen de persoonlijkheidsleer is deze wijze van modelvergelijking niet gangbaar. Om dit hier te kunnen doen, zijn voor de Regels-vragenlijst van Argyle en de Doelen-vragenlijst van Pervin enkele aanpassingen met betrekking tot de situatierepresentatie noodzakelijk geweest (zie Hoofdstuk 2). Er is gestreefd naar een zo goed mogelijke aansluiting tussen de situaties in de beide meetmodaliteiten (situationeel isomorfisme, zie Par. 1.4.1). De aansluiting tussen de vragenlijst-onderzoeken en het rollenspel-onderzoek en maatregelen die in dit kader nodig waren voor predictie en modelvergelijking zullen in de volgende paragraaf uitgebreid beschreven worden.

4.4. VRAGENLIJSTEN EN ROLLENSPELEN

Om de aansluiting tussen vragenlijst- en rollenspelgegevens zo goed mogelijk te maken, werden een aantal acties ondernomen die hier besproken worden. Er is allereerst gestreefd naar situationeel isomorfisme. Daarnaast is getracht door random-selectie van proefpersonen voor de rollenspelen uit de vragenlijstgroep representativiteit van rollenspel-bevindingen voor alle vragenlijst-respondenten te bereiken. In Par. 4.4.1 respectievelijk 4.4.2 zullen analyses voor beide acties gepresenteerd worden.

Vervolgens zal aandacht besteed worden aan het gebruik van de data uit de vragenlijsten en uit de rollenspelen in gemeenschappelijke analyse (Par. 4.4.3). Met name de informatie uit de Regels- en de Doelen-vragenlijst bleek enige bewerking te vereisen alvorens bruikbaar te zijn in gemeenschappelijke

analyses. Deze bewerkingen worden beschreven in Par. 4.4.3.1 respectievelijk 4.4.3.2.

4.4.1. De vergelijking van situaties

In Par. 1.4.1 werd voor het model van Hettema aangegeven dat voor het leggen van relaties tussen strategische (vragenlijst-)informatie en overt gedrag de situaties in beide gevallen qua karakteristieken dienen te corresponderen (situationeel isomorfisme). Dit vereiste binnen het Open-systeem model voor aansluiting tussen twee modes is relevant voor elke relatie tussen meetmodaliteiten. Daarom werd hier, analoog aan Hettema en Hol (1989b), nagegaan of de D-doelen, gebaseerd op gedragsobservatie in de vijf rollenspelsituaties correspondeerden met de positie van deze D-doelen in het prototypisch pakket van elke situatie. Zoals beschreven in Hoofdstuk 2 bij de ontwikkeling van de situaties voor de vragenlijsten (Par. 2.3.1) werd hierbij rekening gehouden met de prototypische D-doelcombinaties van elke situatie.

Voor de analyse werd per rollenspelsituatie over proefpersonen ($N = 27$) alle gedrag samengevat in percentages voor de zeven D-doelcategorieën (inclusief de categorie Algemeen). Tabel 4.1 geeft een overzicht van deze percentages. Tussen de posities van de D-doelen in deze tabel en de posities in het prototypisch pakket werd per situatie een rho-coëfficiënt berekend. De informatie betreffende de posities in het prototypische pakket werd voor drie situaties (Onderhandeling, Samenwerking en Sollicitatie) ontleend aan Hettema (1989g). Voor de gegevens van Bezoek en Spel werd Van Heck (1989) geraadpleegd¹. De volgorde van D-doelen in de situatie Bezoek bleek I-prep, D-soccont, D-prox, D-know, D-agency, D-control; bij Spel ging het om I-prep, D-agency, D-prox, D-soccont, D-control, en D-know. De indeling in beide laatste situaties is minder nauwkeurig dan bij de andere drie, daar informatie over tie's tussen D-doelen ontbreekt.

Voor de drie situaties met de meest uitgebreide informatie over het prototypisch pakket werden rho-coëfficiënten gevonden van 0.63 (Onderhandeling), 0.97 (Samenwerking) en 0.60 (Sollicitatie). De coëfficiënt voor Bezoek was beduidend lager (0.11) en voor Spel zelfs negatief (-0.64). Ten aanzien van de situaties Onderhandeling, Samenwerking en Sollicitatie kan geconcludeerd worden dat er sprake is van isomorfisme. Voor de beide andere situaties geldt dit niet. De minder gedetailleerde informatie betreffende het prototypisch pakket kan bij de situaties Bezoek en Spel een rol spelen. Tabel 4.1 laat bijvoorbeeld een zeer lage mate van I-prep gedrag zien bij Spel, terwijl dit toch het eerste D-doel is in het betreffende prototypisch pakket. Uit de tabel komt tevens naar voren dat in *alle* rollenspelsituaties weinig gedrag behorend tot de D-doelcategorieën D-soccont en D-agency voorkomt. Mogelijk zijn deze gedragstypen minder 'passend' in rollenspelsituaties. Deze categorieën staan

---

1 Met dank aan J. Wijnen voor het uitvoeren van de benodigde berekeningen.

Tabel 4.1. Percentages gedrag over alle proefpersonen per D-doel voor elke rollenspel-situatie

Situatie	Doelen						
	Alg.	Soc.	Con.	Prox	Know	Age	Prep
Bezoek	35	01	18	20	07	01	18
Onderhand.	15	01	15	13	39	00	17
Samenwerking	42	00	04	17	07	01	29
Sollicitatie	31	01	22	14	04	00	28
Spel	23	01	27	13	29	01	07

Tabel 4.2. Percentages gedrag over alle proefpersonen per PA-categorie voor elke rollenspelsituatie

Sit.	Primitieve acties											
	mb	mt	sp	aw	m1	at	m2	ar	pt	pr	gr	m3 IE
Bz.	00	39	10	01	10	14	03	00	06	01	04	0705
Oh.	02	21	05	02	07	48	03	00	04	01	00	0600
Sa.	02	34	09	01	14	23	07	00	03	01	00	0700
So.	01	38	08	01	21	03	07	00	05	00	01	1400
Sp.	07	18	04	07	04	41	05	00	10	01	00	0200

Verklaring afkortingen: mb = Mbuild, mt = Mtrans, sp = Speak, aw = Await, m1 = Move1, at = Attend, m2 = Move2, ar = Atrans, pt = Ptrans, pr = Propel, gr = Grasp, m3 = Move3, IE = Ingest/Expel.

Situaties: Bz. = Bezoek, Oh. = Onderhandeling, Sa. = Samenwerking, So. = Sollicitatie, Sp. = Spel

echter op de tweede plaats in respectievelijk Bezoek en Spel².

- 2 Vergelijken we de bevindingen met de situatie-isomorfisme resultaten die Hettema en Hol (1989b) rapporteerden, dan liggen de meeste coëfficiënten in dezelfde orde van grootte. In het huidige onderzoek is de coëfficiënt voor Samenwerking een uitschieter naar boven, die voor Spel naar beneden vergeleken met de eerdere bevindingen (coëfficiënten tussen 0.71 en -0.09). In de resultaten van Hettema en Hol en in het huidige onderzoek bevindt zich één identieke situatie: Sollicitatie. In het eerste geval werd een coëfficiënt van 0.49 gevonden, hier van 0.60.

Wanneer we naar het voorkomen van gedrag binnen de verschillende D-doelen in beide onderzoeken kijken, valt het volgende op. In het huidige materiaal is duidelijk minder sprake van observaties in de Algemene categorie en aanzienlijk meer in de categorie I-prep (Hettema & Hol, 1989b rapporteerden: Algemeen 54%, I-prep 3,5%). Hettema en

Behalve voor D-doelen werd ook een samenvatting per situatie gemaakt van de rollenspelgedragingen over alle proefpersonen in termen van PA-categorieën. Deze percentages worden weergegeven in Tabel 4.2. Het eerste dat opvalt in deze tabel zijn de verschillen tussen de percentages van enerzijds Spel en anderzijds de overige vier situaties op de PA-categorieën Mbuild, Mtrans en Await. Dit zijn drie van de vier categorieën uit het verbale gedragsschema voor observatie (Schema I). Van de vijf rollenspelsituaties is Spel de meest instrumentele (het spelen van een bordspelletje), hetgeen tot minder spreken (Mtrans) en tot meer denken (Mbuild) en wachten (Await) leidt. Verder zijn voor alle situaties de percentages laag op de PA's vanaf Atrans, die kinese en lichaamsoriëntatie betreffen (zie Schema III). Alleen Ptrans (het bewegen van een object of van zichzelf) en Move3 (het bewegen van lichaamsdelen) komen noemenswaardig voor³.

Afsluitend kan de algemene conclusie over de correspondentie tussen de situatiekarakteristieken in de vragenlijst en de rollenspelen zijn dat, in termen van D-doelen, voor de drie situaties Samenwerking, Onderhandeling en Sollicitatie isomorfisme aangetoond kon worden. Voor de situaties Bezoek en Spel was dit niet het geval.

4.4.2. De vergelijking van groepen

Zoals beschreven in Hoofdstuk 3 (Par. 3.3) werden voor het rollenspel-onderzoek dezelfde respondenten geselecteerd die voorheen aan het vragenlijst-onderzoek hadden meegewerkt. Daartoe werden op een random basis personen gerecruteerd uit de grootste groep met een gelijksoortige opleiding (Moller-studenten). De keuze voor een groep met een gelijksoortige opleiding werd gemaakt met het oog op een zo optimaal mogelijke inhoudelijke inrichting van de situaties voor de deelnemers. Aangezien dit geen volledige willekeurige trekking is, wordt in deze paragraaf nagegaan in welke mate de personen in de rollenspelen representatief geacht mogen worden voor alle respondenten in het vragenlijst-onderzoek.

Hol vonden verder een relatief hoge mate van D-soccont gedrag in groepssituaties, maar niet in individuele situaties, en lage frekwenties voor D-agency. Dit stemt overeen met de gegevens in Tabel 4.1 en versterkt de uitspraak hierboven betreffende het minder passen van beide gedragstypen binnen duopersonale rollenspelen.

- 3 De hier gehanteerde PA-indeling met meerdere Move-categorieën is niet direct vergelijkbaar met de prototypische PA-pakketten van de situaties. Daarom zijn voor de PA's geen isomorfisme-maten berekend. Wel kan een subset van de PA's vergeleken worden met de bevindingen van Hettema en Hol (1989b). Deze laatsten gebruikten bij observatie de PA-categorieën Atrans, Ptrans, Mbuild, Mtrans, Speak, en Await. Ter vergelijking hebben we voor de data betreffende deze subset van PA's opnieuw percentages per situatie berekend. Het belangrijkste verschil tussen beide onderzoeken betreft dan de aanmerkelijk lagere percentages Mtrans die in het huidige onderzoek gevonden werden (hoogste percentage Mtrans: 71% bij Samenwerking), versus 90% bij Hettema en Hol.

Per vragenlijst (Regels, SRS en Doelen) werd hiertoe, voor elk van de vijf situaties die de rollenspelen en vragenlijsten gemeenschappelijk hebben, een vergelijking gemaakt. Dit gebeurde per item (Regel, D-doel, c.q. realiseerbaar/nagestreefd Doel) tussen de proefpersonen die aan de rollenspelen meewerkten en de overige respondenten uit het vragenlijst-onderzoek. *T*-toetsen werden uitgevoerd voor de totale groepen (rollenspel- vs. vragenlijstpersonen), voor de SRS-vragenlijst tevens per versie, en apart voor vrouwen en mannen. Voor deze aanpak werd gekozen in verband met de relevantie van de informatie voor de analyses die later in dit hoofdstuk gerapporteerd zullen worden. Op basis van de bevindingen in Hoofdstuk 2 met de Doelen-vragenlijst werd besloten de analyses apart voor de realiseerbare en de nagestreefde doelen uit te voeren.

De significante *T*-toetsen worden beschreven in Tabel 4.3. Bij een significante *F*-waarde wordt een 'separate-variance' *T*-toets gegeven, bij een niet significante *F*-waarde een 'pooled-variance' *T*-toets (zie Norusis, 1983).

Betreffende de Regels-vragenlijst laat de tabel zien dat de rollenspel-groep representatief beschouwd mag worden voor de totale vragenlijst-groep. Bij de SRS-data werden in twee situaties verschillen gevonden, in Sollicitatie en Samenwerking. Het betrof hier zowel de analyse voor de totale groepen, als analyses voor mannen c.q. versie II. Er moet rekening gehouden worden met het punt dat analyses binnen een situatie niet onafhankelijk van elkaar zijn. In de analyse voor de totale groep gaat het om mannen en vrouwen, etc.. Over het algemeen kan de rollenspel-groep echter als representatief voor de vragenlijst-groep beschouwd worden. Uitzondering hierop zijn, zoals gezegd, de mannen in de situatie Sollicitatie.

De resultaten betreffende de Doelen-vragenlijst geven een geheel ander beeld te zien. Allereerst vallen de verschillen op in het *aantal* significante Doelen per situatie. Bij de realiseerbare doelen kan men in de situaties Sollicitatie en Spel nog wel spreken van representativiteit, maar in de overige situaties niet. Bij de nagestreefde doelen is dit voor alle situaties niet mogelijk. Uit Hoofdstuk 2 waren reeds aanzienlijke individuele verschillen met betrekking tot nagestreefde doelen bekend. Het is dus niet verwonderlijk deze hier terug te vinden. In het geval van beide doeltypen zal daarom de rollenspel-groep niet als representatief voor de vragenlijst-groep beschouwd worden. Bij de te rapporteren analyses zal, waar relevant, hier naar verwezen worden.

4.4.3. De data van vragenlijsten en rollenspelen

Sprekend over de aansluiting tussen vragenlijsten en rollenspelen dient aandacht besteed te worden aan de data van beide modes die in de eind-analyses gebruikt gaan worden. Wat de rollenspelen betreft, worden de data gevormd door een aantal PA - D-doelcombinaties voor elke persoon in elke situatie. De frequenties in de verschillende PA - D-doelcellen zijn zeer divers, zowel binnen personen als tussen personen. Gegeven de situatie zijn er bepaalde gedragscategorieën die in grote mate voorkomen naast gedragingen die

sporadisch vertoond worden. Voorbeelden van het eerste zijn in de huidige situaties de Mtrans-cellen (spreken) en Attend (kijken), van het laatste Mbuild (denken) en allerlei bewegingen (zie ook Tabel 4.2).

De categorieën die voor de beschrijving van het gedrag van een persoon gebruikt worden, zijn niet geheel onafhankelijk van elkaar. Een persoon kan bijvoorbeeld niet tegelijkertijd praten (Mtrans) en inactief zijn (Await). Wel kan op een bepaald moment zowel een score voor praten én kijken gegeven worden (zie ook Sackett, 1978; Sackett, Ruppenthal, & Gluck, 1978). Om de mate van onafhankelijkheid van scores te bepalen hebben Sackett *et al.* (1978) voorgesteld intercorrelaties tussen categorieën te berekenen c.q. een variantie-analyse uit te voeren met gedragscategorieën als 'repeated measure'. In het huidige onderzoek zijn we minder geïnteresseerd in de mate van onafhankelijkheid, maar willen we desalniettemin graag een maatregel treffen om substantiële effecten van te grote frequentieverschillen in de analyses te voorkomen. Tegelijkertijd willen we echter verschillen tussen individuen in gedrag niet verliezen, daar dit immers een natuurlijk gegeven is.

Als oplossing van dit soort problemen wordt in de literatuur meestal gebruik gemaakt van proporties of relatieve frequenties in plaats van gedragsfrequenties (zie bijvoorbeeld Kerkstra, 1985; Longabaugh, 1980; Sackett, 1978). Nadeel van dergelijke maten is de verwijdering van variabiliteit ontstaan door verschillende activiteitsniveaus van personen, hetgeen in het huidige onderzoek nadrukkelijk niet gewenst is. Daarom werd voor een andere benadering gekozen. Om de scheve verdeling van gedragsfrequenties aan te pakken, werd een log-transformatie uitgevoerd. Dit gebeurde per situatie en apart voor het totaal (over situaties) in verband met de uit te voeren analyses voor de gedragsdata van alle personen. Daar bij log-transformatie de frequentie 1 de waarde 0 krijgt, werd van de logwaarde van elke score de gemiddelde totale log-waarde afgetrokken. Op deze manier blijft het verschil met het niet-voorkomen van een categorie (score=0) gehandhaafd.

Over de vragenlijstdata kan het volgende opgemerkt worden. De eenheden van de SRS-vragenlijst werden gevormd door de verschillende D-doel-mogelijkheden bij de PA-categorie Mtrans. Deze sluiten qua vorm dus aan bij de PA - D-doelcombinaties die voor de gedragsbeschrijving in het geval van de rollenspelen gebruikt werden. De scoring van de eenheden met behulp van een vijf puntsschaal gaf daarbij minder aanleiding tot een mogelijk scheve verdeling. Log-transformatie of standaardisering leek niet nodig. Dit gold eveneens voor de identieke scoring van de Regels-vragenlijst en voor de driepuntsschaal die bij de Doelen-vragenlijst voorkwam. Transformatie van vragenlijst-informatie werd niet nodig geacht. De eenheden van de twee laatste vragenlijsten hebben echter een andere vorm dan die in de rollenspelen. Een 'vertaling' van deze eenheden moest plaatsvinden om vergelijking van gedrag in de verschillende meetmodaliteiten mogelijk te maken. Deze vertaling zal besproken worden in Par. 4.4.3.1 voor de Regels-vragenlijst, en in Par. 4.4.3.2 voor de Doelen.

Tabel 4.3. Significante T-toetsen voor elke vragenlijst per situatie, per item

Regels						
Situatie	Regels	F-waarde	sign.	T-waarde	df	sign.
Spel	15	1.07	n.s.	-2.21	141	.028
SRS						
Situatie	D-doel	F-waarde	sign.	T-waarde	df	sign.
Sollic. - man - man	prox	1.12	n.s.	-2.03	145	.044
	cont	1.28	n.s.	2.01	66	.048
	prox	1.20	n.s.	-2.16	66	.034
Samenw. Versie2	agency	1.02	n.s.	2.54	145	.012
	agency	1.31	n.s.	2.03	71	.046
Realiseerbare doelen						
Situatie	Doelen	F-waarde	sign.	T-waarde	df	sign
Sollic.	28	4.93	.000	2.61	91.42	.011
Spel	24	1.33	n.s.	2.06	72	.018
Samenw.	10	3.33	.001	3.04	71.22	.003
	17	4.72	.000	2.73	89.06	.008
	31	1.46	n.s.	3.62	144	.000
Onderh.	17	2.35	.014	2.04	57.55	.046
	22	9.58	.000	3.64	128.28	.000
	31	2.13	.028	3.21	54.37	.002
	32	2.24	.020	2.57	55.90	.013
Bezoek	8	1.44	n.s.	2.25	144	.026
	10	3.86	.000	3.47	78.26	.001
	23	5.18	.000	2.40	94.32	.018
	24	1.22	n.s.	2.23	144	.028
	27	2.67	.005	2.85	62.08	.006
	31	1.06	n.s.	2.67	144	.009

(wordt vervolgd)

Tabel 4.3. Significante T-toetsen voor elke vragenlijst per situatie, per item (vervolg)

Nagestreefde doelen						
Situatie	Doelen	F-waarde	sign.	T-waarde	df	sign
Sollic.	2	1.59	n.s.	2.00	144	.048
	3	2.27	.018	2.07	56.39	.043
	4	1.09	n.s.	2.11	144	.036
	14	1.29	n.s.	2.33	144	.021
	20	1.20	n.s.	3.45	144	.001
	32	2.11	.030	2.45	54.07	.018
Spel	3	3.62	.000	2.29	75.13	.025
	10	3.80	.000	2.42	77.46	.018
	24	1.11	n.s.	1.99	144	.049
	31	1.26	n.s.	2.02	144	.045
Samenw.	2	2.12	.007	2.51	31.78	.017
	22	2.83	.003	2.07	64.21	.043
	24	1.06	n.s.	2.16	144	.033
	26	4.60	.000	2.93	87.63	.004
	31	1.91	n.s.	2.29	144	.023
Onderh.	10	3.92	.000	2.64	79.01	.010
	17	6.67	.000	2.80	109.18	.006
	20	2.17	.025	2.23	54.91	.030
	24	1.45	n.s.	2.46	144	.015
	28	1.07	n.s.	2.40	144	.018
	31	1.51	n.s.	2.58	144	.011
Bezoek	8	1.36	n.s.	2.17	144	.031
	10	3.68	.000	2.68	75.88	.009
	19	3.79	.000	2.48	77.34	.015
	20	1.58	n.s.	2.41	144	.017
	21	6.39	.000	2.55	106.66	.012
	35	6.67	.000	2.80	109.18	.006
	36	3.14	.001	2.79	68.56	.007

Nummers van Regels en Doelen zijn analoog aan de volgorde in de vragenlijsten (Bijlage 2.1, resp. 2.3).

4.4.3.1. *De vertaling van regels in observatietermen*

Overwegingen vooraf

Enkele punten moeten aan de orde gesteld worden alvorens te komen tot de feitelijke vertaling van de regels. Allereerst betreft dit de *observeerbaarheid* van de regels. Argyle (1980, 1981a) heeft reeds opgemerkt dat niet alle regels in termen van het gedragsrepertoire beschreven kunnen worden. Alleen regels die handelen over al dan niet toegestane gedragingen zouden hiervoor in aanmerking komen. De constituerende regels, die hiervan onderscheiden worden, vallen buiten dit bereik. Volgens Argyle kunnen verder bij gedragsobservatie met name regels ontdekt worden, wanneer overtreding ervan plaatsvindt.

Verder dienen de *bevindingen met de Regels-vragenlijst* die in Hoofdstuk 2 (Par. 2.4.2.1) gerapporteerd werden, betrokken te worden bij de beslissingen die genomen moeten worden voor de bestudering van het overte gedrag in relatie tot regels. Dit houdt in dat het bijvoorbeeld niet zinvol lijkt de regels waarover duidelijke overeenstemming bestaat dat ze *niet* relevant zijn voor de onderhavige situaties (Cluster 5) in het overte gedrag te bestuderen. Ook Regel 8, die noch algemeen noch situatiespecifiek is, en waarover dus geen duidelijke uitspraak beschikbaar is, wordt in het vervolg achterwege gelaten. De overige 18 regels komen voor vertaling in aanmerking op een zodanige wijze dat er een relatie gelegd kan worden met de gegevens uit de rollenspelen. Hierbij dient in het oog gehouden te worden dat negen van deze regels situatiespecifiek zijn. In aansluiting op Bijlage 2.4 geeft Tabel 4.4 een overzicht van regels en situaties die in het navolgende ter sprake komen. De kruisjes in de cellen geven aan dat de betreffende regel in de aangegeven situatie door meer dan 50% van de respondenten onderschreven werd.

Inspectie van deze 18 regels geeft de indruk dat de regels in verschillende mate direct observeerbaar zijn. Regels zoals 'Voorkomen dat de ander zich klein voelt' (Regel 5), of 'De ander niet in verlegenheid brengen' (Regel 6) zijn niet direct observeerbaar, daar het gaat om regels waarbij als maatstaf de gevoelens van de ander gelden. Voor de vaststelling of aan deze regels voldaan wordt, lijkt *beoordeling* door de persoon zelf of door de andere persoon in de situatie een betere benadering dan observatie in termen van concrete gedragingen. Ook Regel 22 ('Een positieve houding tegenover de ander laten blijken'), en Regel 16 ('Goed te luisteren naar degene die de leiding heeft') onttrekken zich op een soortgelijke wijze aan directe gedragsobservatie. De overige regels zijn direct observeerbaar⁴.

Het derde punt handelt om de *algemene geldigheid* van een aantal regels. Tabel 4.4 laat negen regels zien die voor alle situaties van belang gevonden werden. Wat is de consequentie van deze algemeenheid voor opzet en uitvoering van observatiestudies? Betekent dit dat vertaling van dergelijke regels in

4 Aan het bepalen van de observeerbaarheid van de regels en doelen is geen aparte voorstudie gewijd, maar is een tweede mening gevraagd van een deskundige.

algemene termen moet gebeuren, zodat dezelfde observaties in verschillende situaties kunnen plaatsvinden? Of moet rekening gehouden worden met eventuele situatiespecifieke uitingen van deze regels? Bijvoorbeeld: Regel 3 ('Beleefd zijn') kan in zijn algemeenheid vertaald worden in gedragingen zoals 'groeten bij binnenkomst en vertrek', 'bedanken wanneer men iets in ontvangst neemt'. Voor specifieke situaties kunnen echter speciale vormen van beleefd-gedrag geformuleerd worden. Zo is bijvoorbeeld Regel 15 'De ander niet in de rede vallen' een vorm van beleefdheid die, volgens de resultaten op de vragenlijst, van belang is in onder andere de situaties Onderhandeling en Sollicitatie. Weer een andere vorm van beleefdheid zou kunnen inhouden 'iets gebruiken wanneer men daartoe uitgenodigd wordt'. In de situatie Bezoek zou deze beleefdheidsregel van toepassing kunnen zijn. Voor situatiespecifieke regels anderzijds lijkt formulering van de regel in observatietermen betreffende de specifieke situatie aannemelijk.

Ten vierde moet stilgestaan worden bij de *eenheden*. Voor het observatiesysteem werd gebruik gemaakt van eenheden op een tussenliggend niveau, niet molair of moleculair. De regels in de vragenlijst zijn echter qua eenheden op verschillende niveau's geformuleerd. Een deel, zoals bijvoorbeeld de Regels 9, 12, en 13, sluit aan bij het natuurlijk gedrag dat als observatie-eenheid gehanteerd wordt. Andere regels, bijvoorbeeld de Regels 2, 3, 4, en 7, zijn veel globaler. Een mogelijkheid om deze regels hanteerbaar te maken voor observatiedoelinden vraagt om een specificatie naar het tussenliggend niveau. Hierboven is bij wijze van voorbeeld reeds vermeld wat Regel 3 zoal op observatieniveau in kan houden.

Een mogelijkheid voor de vertaling van regels in aansluiting op de rollenspel-informatie zou zijn het beschrijven van de regels in termen van PA - D-doelcombinaties. Op deze wijze is het niet nodig de globale regels in gedrag te specificeren, maar kan volstaan worden met de karakterisering van de regel in termen van D-doelen en de activiteiten (PA's) waarmee deze gecombineerd kunnen worden in het kader van de betreffende regel. Voor Regel 3 betekent dat bijvoorbeeld het volgende. In termen van D-doelen komen met name D-prox en I-prep in aanmerking. De andere D-doelen zijn niet direct relevant voor deze regel (D-control, D-know, D-agency) of zijn zelfs antagonistisch (D-soccont). Verder is de categorie Algemeen in dit kader weinig informatief. Wat betreft de PA's gaat het bij Regel 3 in eerste instantie om Mtrans, Speak, Move, Attend en Grasp (dit laatste alleen bij D-prox).

Tenslotte dient, in aansluiting op de hier beschreven mogelijkheid, bedacht te worden dat bij een vertaling van regels in termen van PA's en D-doelen ook nog gekozen zou kunnen worden voor de vertaling van totale regelclusters in deze termen. Dit betekent dat, bijvoorbeeld Cluster 1 'Het creëren en in stand houden van positieve interactie' in zijn totaliteit in PA - D-doelcombinaties vertaald wordt. Gegeven de basiseenheid Persoon - Situatie in interactionistische modellen is deze optie minder passend.

De keuze betreffende de vertaling van de Regels-vragenlijst moet uiteraard gemaakt worden in het licht van Argyle's model. Gegeven het type eenheden

Tabel 4.4. Overzicht van de regels in de rollenspelsituaties

Regelclusters		Situaties (en Clusters)				
		Sam. (Cl.I)	Ondh. (Cl.I)	Spel (Cl.III)	Bez. (Cl.III)	Sol. (Cl.IV)
1. Positieve interactie						
Regels	4 (alg)	x	x	x	x	x
	5 (alg)		x	x	x	x
	6		x	x	x	x
	7 (alg)	x	x	x	x	x
	22 (alg)	x	x	x	x	x
2. Conversatie/communicatie						
Regels	1 (alg)	x	x			x
	2 (alg)	x	x	x	x	x
	3 (alg)	x	x		x	x
	12 (alg)	x	x			x
	23 (alg)	x	x	x	x	x
3. Formele communicatie						
Regels	10		x			x
	11	x	x			x
	13					x
	14		x			x
4. Ondergeschiedte in formele communicatie						
Regels	9				x	x
	15		x			x
	16					x
	20				x	

Noot: x = Relevantie van de betreffende regel voor de situatie, Cl=situatiecluster.

dat hij voorstaat (zie Par. 1.2 en 3.4) en gelet op zijn nadruk op gedrag dat in verschillende situaties voor kan komen (Argyle 1980, 1981a), is uiteindelijk gekozen voor een uitwerking van de regels in termen van PA - D-doelcombinaties. Dit betekent dat elke regel gekarakteriseerd werd in termen van alle PA - D-doelcellen uit het observatiesysteem (zie Bijlage 3.2). Elke regel wordt op deze wijze dus beschreven in algemene gedragseenheden. Gekozen werd voor een vertaling per situatie. Deze aanpak was met name nodig voor situatiespecifieke regels, en bood tevens de mogelijkheid rekening te houden met de hiervoor beschreven situatiespecifieke uitingen van algemene regels. Zowel aan regels die uit meer c.q. minder globale eenheden bestaan, kan op deze manier recht gedaan worden door het aantal categorieën dat in de verta-

ling gekozen wordt. De vertalingen van individuele regels kunnen daarbij, indien gewenst, alsnog naar clusterniveau omgezet worden.

Procedure

Bij de vertaling in termen van PA - D-doelcombinaties werd de volgende procedure gebruikt. Allereerst werd vastgesteld of een regel voor vertaling in termen van PA - D-doelcombinaties in aanmerking kwam. Zoals aan het begin van deze paragraaf al vermeld werd, zijn namelijk niet alle regels hiervoor geschikt. Bij gebleken geschiktheid werden voor elke regel per situatie (Bezoek, Onderhandeling, Samenwerking, Sollicitatie en Spel) alle PA - D-doelen uit het observatiesysteem benoemd. Deze benoeming vond plaats in termen van één van de volgende drie beoordelingen: (1) de PA - D-doelcombinatie behoort in het kader van de regel *vertoond* te worden; (2) de combinatie behoort in het kader van de regel *niet vertoond* te worden; en (3) de combinatie is in het kader van de regel *neutraal*, dat wil zeggen niet direct relevant.

De vertaling gebeurde door onafhankelijke beoordelaars. Drie gevorderde psychologiestudenten (een vrouw en twee mannen) werden gevraagd hiertoe mee te werken aan een onderzoek naar het beoordelen van uitspraken met behulp van een observatiesysteem. Zij ontvingen een vergoeding van f. 10,- per uur. De beoordelaars kregen in een trainingssessie informatie over de uitspraken die beoordeeld zouden moeten worden (regels) en over het observatiesysteem, met nadruk op de PA - D-doelcombinaties. De beoordelingscategorieën voor de combinaties werden uitgelegd aan de hand van verschillende voorbeeld-regels, die niet in het onderzoek voorkomen (bijvoorbeeld: 'Niet in je neus peuteren', 'Je netjes gedragen'). Vervolgens werd de rol van de situatie bij de beoordeling van elke uitspraak uitgelegd en geïllustreerd. Met behulp van oefenmateriaal (situaties en regels) vond daarop training plaats in het gebruik van PA - D-doelcombinaties en de beoordelingscategorieën. De training werd volgehouden tot vrijwel volledige overeenstemming tussen beoordelaars bereikt werd. Vanaf dat moment werd door elke beoordelaar onafhankelijk per situatie aan de vertaling van de regels uit het onderzoek gewerkt.

Niet alle regels uit de vragenlijst zijn voor vertaling geselecteerd. Zoals hiervoor beschreven werden de regels uit Cluster 5 weggelaten daar de respondenten ze niet relevant vonden voor de onderzoekssituaties. Regel 8 verviel omdat er geen eenduidige uitspraak over verkregen werd. Ten aanzien van de overige regels werden de volgende beslissingen genomen:

- Regel 1 ('Duidelijk te spreken') vraagt een technische in plaats van een intentionele benadering: verval;
- Regel 5 ('Voorkomen dat de ander zich klein voelt') vraagt beoordeling door zelf c.q. ander, en is derhalve niet direct waarneembaar: verval;
- Regel 6 ('De ander niet in verlegenheid brengen') vraagt beoordeling door ander, is niet direct waarneembaar: verval;

- Regel 10 ('Geen privé-zaken bespreken') vraagt inhoudsanalyse en informatie over wat onder 'privé-zaken' verstaan moet worden: vervalt;
- Regel 12 ('Reageren op het onderwerp wat aan de orde is') is niet direct observeerbaar daar onduidelijk is wat onder 'reageren' verstaan moet worden (verbaal-, nonverbaal-, expressief gedrag?) en 'wat aan de orde is' vraagt inhoudsanalyse: vervalt;
- Regel 14 ('Alleen vragen te stellen die zinnig te beantwoorden zijn') vraagt inhoudsanalyse en beoordeling over wat 'zinnig' is: vervalt;
- Regel 16 ('Goed te luisteren naar degene die de leiding heeft') vraagt beoordeling door zelf of ander, en is derhalve niet direct waarneembaar: vervalt;
- Regel 22 ('Een positieve houding tegenover de ander laten blijken): zie bij Regel 16: vervalt.

In de vertaling kwamen dus 10 regels voor: de Regels 2, 3, 4, 7, 23, 9, 11, 13, 15, en 20. In het vervolg zullen deze regels in de hier gepresenteerde volgorde benoemd worden als Regel I tot en met Regel X (zie ook Tabel 4.5).

Om de betrouwbaarheid van de vertaling van de regels in termen van PA - D-doelcombinaties door de beoordelaars vast te stellen, werd gebruik gemaakt van generaliseerbaarheidsanalyse. Daartoe werd per regel een aparte variantie-analyse uitgevoerd. In het variantie-analytisch model werden Beoordelaars (O) als random beschouwd en Situaties (S) en PA - D-doelcategorieën (R) als fixed. Het betrof telkenmale een volledig gekruist model ($O \times R \times S$). Voor de bepaling van generaliseerbaarheidscoëfficiënten werd formule GC8 (in Appendix I) gebruikt. Deze formule weerspiegelt de generaliseerbaarheid van PA - D-doelcategorieën over Beoordelaars, oftewel de betrouwbaarheid van de vertalingen van de regels door de Beoordelaars. Tabel 4.5 beschrijft per regel de gevonden coëfficiënten. De relevante variantiecomponenten zijn te vinden in Bijlage 4.1.1.

In vier gevallen (Regels V, VII, VIII en IX) bleek de betrouwbaarheid van de vertaling door drie Beoordelaars laag. Er werd daarom nagegaan in welke mate de vertaling door één Beoordelaar systematisch afweek van beide andere. Dit bleek duidelijk aan de orde te zijn, zoals te zien is aan de coëfficiënten over twee Beoordelaars in de tweede kolom van Tabel 4.5. Alleen de betrouwbaarheid van Regel V ('De ander aankijken') blijft enigszins onder de maat, de vertaling van de overige regels in termen van PA - D-doelcombinaties kan betrouwbaar geacht worden.

Voor de verdere analyses werd gewerkt met een gemiddelde score van de vertaling door drie Beoordelaars voor de Regels I, II, III, IV, VI, en X. De gemiddelde score berekend over twee Beoordelaars werd gebruikt voor de Regels V, VII, VIII, en IX.

De hiervoor beschreven vertaling leverde voor elke regel een profiel op van gedrag (in termen van PA - D-doelcategorieën), dat wel c.q. niet in een bepaalde situatie vertoond behoort te worden, of dat niet relevant is voor de regel in die situatie. Deze profielen werden als volgt met de uitspraken in de Regels-vragenlijst gecombineerd. Wanneer voor een situatie een regel in de

Tabel 4.5. Betrouwbaarheid vertaling van regels in PA — D-doelcombinaties

Regels		Coëff. 3 beoord.	Coëff. 2 beoord.
I	Je te beheersen en je tactvol te gedragen (2)	0.88	
II	Beleefd zijn (3)	0.89	
III	Proberen de samenkomst prettig te laten verlopen (4)	0.90	
IV	Vriendelijk zijn (7)	0.93	
V	De ander aankijken (23)	0.26	0.47
VI	Geen commentaar leveren op gedrag/outerlijk van de ander (9)	0.78	
VII	Geen al te persoonlijke dingen zeggen en niet roddelen (11)	0.54	0.61
VIII	De ander niet aanraken (13)	0.25	0.85
IX	De ander niet in de rede vallen (15)	0.32	0.56
X	Onenigheid vermijden (20)	0.86	

Tussen haakjes staan de regelnummers uit de vragenlijst.

vragenlijst *zéér* belangrijk (score 1) of belangrijk (score 2) beoordeeld werd, was het *profiel* van de betreffende regel van toepassing. De persoon kreeg alle scores die in het profiel voorkwamen (gedrag wel vertonen, niet vertonen, neutraal). Bij de vragenlijstbeoordeling van een regel als *zéér* onbelangrijk (score 5) of onbelangrijk (score 4) werd het *omgekeerde van het profiel* als relevant gedrag beschouwd. De redenering hierbij was, dat gedrag dat voor een bepaalde regel van belang is minder vertoond zal worden als de regel (zeer) onbelangrijk geacht wordt voor de situatie, en in samenhang daarmee dat gedrag dat niet in het kader van een regel thuishoort in die situatie méér zal voorkomen. De beoordeling van een regel als 'neutraal' (score 3) in een situatie leidde tot *random* toewijzing aan één van beide profielen. Neutraliteit van een regel kan immers tot verschillende gedragingen leiden. In het leggen van een relatie tussen de score op een regel in een vragenlijst-situatie en de vertaling van die regel in gedragscategorieën gaat een nuancering uit de vragenlijstdata (*zéér* belangrijk versus belangrijk, idem onbelangrijk) verloren. Dit viel niet te verhinderen, daar vertaling van regels in gedrag, rekening houdend met deze nuancering, ondoenlijk is.

In de te beschrijven analyses gaat het dus steeds om vragenlijstscores, uitgedrukt in een gedragsprofiel voor een bepaalde regel in een situatie, en het gedrag uit het bijbehorend rollenspel.

Werd in deze paragraaf een beschrijving gegeven van de vertaling van regels uit de gebruikte vragenlijst in termen van observeerbare gedragingen, in de volgende paragraaf komt een zelfde exercitie voor de doelen uit de Doelen-vragenlijst aan de orde.

4.4.3.2. *De vertaling van doelen in observatietermen*

In Par. 1.5.2 werd reedsesignaleerd dat Pervin (1983) lage correlaties vond tussen beoordeelde doelen en gedrag. Het bleek dat, afhankelijk van de persoon en de situatie, doelen gewenste eindpunten vormen die op meerdere manieren bereikt kunnen worden. Doelen variëren daarbij in de kompleksiteit en mate waarmee ze met gedragseigenschappen verbonden kunnen worden. Alvorens stil te staan bij de relatie tussen doelen en gedrag, is het in het kader van het huidige onderzoek van belang te bekijken in hoeverre doelen observeerbaar zijn en welk type eenheden voor de vertaling van doelen in observatietermen het beste bruikbaar is.

Wat de *observeerbaarheid* van de in de vragenlijst geformuleerde doelen betreft, doen zich enkele problemen voor. Allereerst zijn er een aantal doelen waarbij 'iets vermeden' moet worden ('schuldgevoel', 'kritiek', etc.). Deze doelen lenen zich niet voor directe observatie. Zolang datgene wat vermeden moet worden zich niet voordoet, zou men kunnen zeggen dat deze doelen bereikt worden. Het is moeilijk een basis te bedenken om een onderscheid te maken in gedragingen die al dan niet een bijdrage leveren tot dit vermijden. Bij de meeste van deze items gaat het bovendien om gevoelens ('schuld', 'eenzaamheid', 'schaamte') of subjectieve belevingen ('zwakte', 'kritiek', 'conflict', 'dominantie', 'mislukking') die beter door middel van zelfbeoordelingen vastgesteld kunnen worden. Zelfbeoordeling, in plaats van observatie in termen van gedrag, zou ook een betere benadering vormen voor doelen zoals 'Je zo gedragen dat je tevreden met jezelf kunt zijn', en 'Proberen dieper contact te krijgen'. Bij deze beide doelen spelen namelijk subjectieve aspecten een centrale rol. Iets soortgelijks geldt voor het item 'Proberen het juiste te doen'. In dit laatste geval zou echter ook het oordeel van de andere persoon in de situatie relevant geacht kunnen worden. Beoordelingen door zelf of ander lijken verder de beste benadering te zijn voor de doelen 'Proberen door de ander aanvaard te worden', 'Een gunstige indruk maken', 'Goed werk leveren' en 'De ander de leiding laten'.

Er zijn verder nog enkele doelen waar de volgende kanttekeningen bij gemaakt kunnen worden. Het gaat hierbij om doelen die weliswaar in observatietermen vertaald zouden kunnen worden, maar (1) waarvan meer dan de helft van de respondenten aangeeft dat ze in de vijf rollenspelsituaties niet realiseerbaar zijn en (2) die door de inrichting van de rollenspelsituaties nauwelijks of niet voor kunnen komen. Het gaat hier met name om de doelen 'Sexuele lusten bevredigen', 'Honger/dorst bevredigen' en 'Bezit veilig stellen'. Om bovenstaande redenen werd besloten om geen vertaling van deze doelen na te streven. De overige doelen kwamen voor observatie in aanmerking.

Een ander punt betreft het volgende. De doelen in de vragenlijst hebben niet alle hetzelfde niveau qua *eenheden*. Veelal is er sprake van doelen op molaire niveau, zoals 'Financiële vooruitzichten veilig stellen' en 'Macht verwerven'. Daarnaast zijn er echter doelen die qua formulering meer aansluiten bij het tussenliggend niveau van de observatie-eenheden. Voorbeelden hiervan zijn 'De ander overhalen iets voor je te doen', 'Kennis verwerven' en 'Informatie aan de ander doorgeven'. Voor de molaire doelen zijn specificaties nodig in termen van het tussenliggend niveau. Evenals bij de vertaling van de regels (zie Par. 4.4.3.1) werden PA - D-doelcombinaties hierbij als uitgangspunt genomen. Op deze manier is het mogelijk om een breed scala van gedragingen met een doel-item uit de vragenlijst in verband te brengen.

De procedure, die voor de vertaling van de 16 resterende doelen werd gebruikt, was identiek aan die voor regels (zie Par. 4.4.3.1). Elk doel werd apart voor iedere rollenspelsituatie (Bezoek, Onderhandeling, Samenwerking, Sollicitatie en Spel) benoemd in termen van combinaties van PA's en D-doelen. Drie beoordelingen konden hierbij van toepassing zijn: (1) de PA - D-doelcombinatie betreft gedrag dat in het kader van het doel *vertoond* dient te worden; (2) de combinatie weerspiegelt gedrag dat voor het bereiken van het doel *niet vertoond* dient te worden en (3) de combinatie behelst gedrag dat *neutraal* is ten opzichte van het doel, oftewel niet direct relevant is. Twee onafhankelijke beoordelaars werden hiertoe getraind (voor de training raadplege men Par. 4.4.3.1). Na het bereiken van nagenoeg volledige overeenstemming tussen beoordelaars bij het benoemen van doelen in termen van PA - D-doelcombinaties in oefenmateriaal, werd door elke beoordelaar onafhankelijk aan de feitelijke vertaling gewerkt.

De betrouwbaarheid van de vertaling van de doelen werd vervolgens vastgesteld. Per doel werd een variantie-analyse uitgevoerd met Beoordelaars (O) als een random factor en Situaties (S) en PA - D-doelcategorieën (R) als fixed factoren (model $O \times S \times R$; variantiecomponenten in Bijlage 4.1.2). Formule GC8 werd gebruikt om de generaliseerbaarheid te bepalen van PA - D-doelcategorieën over Beoordelaars. Tabel 4.6 beschrijft deze coëfficiënten. Voor 12 van de 16 doelen lag de betrouwbaarheid van de vertaling tussen 0.50 en 0.95, vier doelen hadden een lagere coëfficiënt. In het algemeen is er dus sprake van een betrouwbare vertaling. De bevindingen bij vier doelen zijn echter tamelijk onbevredigend. Nadere bestudering van de vertalingen leidde niet tot PA - D-doelcombinaties die door de beide beoordelaars systematisch verschillend gehanteerd waren. Wel bleek er bij de doelen, met een lagere betrouwbaarheid sprake te zijn van enkele combinaties die in een aantal situaties verschillend beoordeeld werden. Het betrof daarbij echter nooit alle situaties. Bovendien ging het in vrijwel alle gevallen om een neutrale keuze door de ene beoordelaar en een niet-neutrale door de ander.

De volgende oplossing werd uiteindelijk gekozen. Maximaal vijf PA - D-doelcombinaties, waarmee het voorgaande aan de hand was, werden per doel neutraal gesteld. Een nieuwe analyse werd voor deze doelen uitgevoerd. Dit leidde tot de coëfficiënten in het tweede deel van Tabel 4.6. Omdat deze wel

Tabel 4.6. Betrouwbaarheid van de vertaling van doelen in PA — D-doelcombinaties

Doel		Coëff. (originele combinaties)	Coëff. (5 neutrale combinaties)
1	De ander domineren (4)	0.80	
2	Hulp of steun geven aan de ander (5)	0.95	
3	Financiële vooruitzichten veilig stellen (7)	0.58	
4	Plezier hebben (11)	0.89	
5	Je laten gelden (13)	0.26	0.54
6	De ander overhalen iets voor je te doen (14)	0.91	
7	Informatie aan ander doorgeven (17)	0.56	
8	Macht verwerven (20)	0.78	
9	Vriendschap sluiten met de ander (21)	0.94	
10	Je met succes met de ander meten (25)	0.47	0.57
11	Je ontspannen (27)	0.50	0.60
12	De touwtjes in handen nemen	0.55	
13	Kennis verwerven (31)	0.84	
14	De ander beïnvloeden (32)	0.48	0.61
15	Genegenheid laten blijken (35)	0.95	
16	Je carrière bevorderen (28)	0.43	0.51

Tussen haakjes worden de vragenlijstnummers van de doelen vermeld.

een aanvaardbaar niveau van betrouwbaarheid weergeven, werd besloten de betreffende vijf doelen in de 'aangepaste' vertaling alsnog bij de verdere analyses mee te nemen.

Voor elk van de 16 uit de vragenlijst geselecteerde doelen waren, na de beschreven vertaling, twee profielen voorhanden in termen van PA - D-doelcombinaties. Het ene *profiel* bevatte het gedrag dat in het kader van het doel *wel*, c.q. *niet* relevant is in een bepaalde situatie. Voor de personen die op de vragenlijst aangaven dat zij een bepaald doel realiseerbaar vonden/nastreefden, werd dit profiel van toepassing geacht. Een *omgekeerd profiel* werd, op dezelfde manier als bij de Regels-vragenlijst (Par. 4.4.3.1), verbonden aan de vragenlijst-uitspraak dat een bepaald doel niet realiseerbaar was of nagestreefd werd in een specifieke situatie. Bij de keuze van proefpersonen voor de tussenliggende vragenlijst-categorie ('?') werd random één van beide profielen toegewezen.

Tabel 4.7. Correlaties tussen realiseerbare en nagestreefde doelen per situatie

Doel-nummer	Bezoek	Onder-handeling	Samen-werking	Solli-citatie	Spel
1	-0.15	0.07	0.30	0.17	-0.07
2	0.39*	0.09	0.35	0.43*	0.30
3	0.47*	0.86**	0.88**	0.00	0.63**
4	0.74**	0.41*	0.79**	0.67**	----
5	0.25	-0.07	0.27	0.52*	0.26
6	0.15	0.47*	0.09	0.39*	0.39*
7	0.80**	0.60**	0.56**	0.79**	0.84**
8	0.05	0.05	0.22	0.47*	0.16
9	0.49**	0.16	0.72**	0.64**	0.48*
10	0.20	0.13	0.28	0.67**	0.49**
11	0.72**	0.53**	0.62**	0.36	0.85**
12	-0.05	-0.14	0.05	0.10	0.36
13	0.72**	0.95**	0.77**	0.84**	0.79**
14	0.32	0.30	0.23	0.25	0.03
15	0.15	0.18	0.30	0.43*	0.51**
16	0.77**	0.61**	0.64**	-0.14	0.62**

* $p < 0.05$; ** $p < .0.01$.

De analyses betreffende de predictie van gedrag met behulp van informatie over doelen werden uitgevoerd analoog aan die voor de Regels-vragenlijst. Elke doelscore van de vragenlijst werd, weergegeven in termen van een gedragsprofiel per doel per situatie, in verband gebracht met het bijbehorende rollenspelgedrag.

Voor de vertaalde doelen moet tenslotte nog een laatste vraag opgepakt worden. Deze vraag luidt: kan in de analyse met de rollenspeldata volstaan worden met het materiaal van realiseerbare doelen c.q. nagestreefde doelen, of verdienen beide een aparte benadering? Om hierover een beslissing te nemen werden per vertaald doel de correlaties berekend voor de personen uit de rollenspel-groep ($N = 27$) tussen beide doeltypen per situatie. De correlaties liepen uiteen van -0.15 tot +0.94. Ongeveer de helft van de doelen in een situatie liet een significante correlatie zien. Welke doelen significant waren, varieerde over het algemeen. Tabel 4.7 geeft deze correlaties weer. Op basis hiervan werd besloten de rollenspeldata in relatie tot beide doeltypen te analyseren, daar beide tot andere resultaten kunnen leiden.

Na deze vertaling van de doelen uit de vragenlijst in observatietermen is nu alles gereed om tot predictie en modelvergelijking over te gaan.

4.5. DE VOORSPELLING VAN PERSOON - SITUATIE INTERACTIES: EEN MODELVERGELIJKING

Door de vertaling van de Regels- en Doelen-vragenlijst in observatietermen is het nu mogelijk de relatie te leggen tussen vragenlijst-informatie en rollenspelgedrag. De gegevens van de SRS-vragenlijst kwamen reeds overeen met de categorieën uit het observatiesysteem. Daar alle informatie in dezelfde PA - D-doelcombinaties voorhanden is, kan tevens een vergelijking tussen de drie modellen gemaakt worden. Drie punten zullen hierbij aan de orde gesteld worden. In Par. 4.5.1 wordt allereerst de gedragsvoorspelling door elk model over situaties besproken. Daarna volgt in Par. 4.5.2 de gedragsvoorspelling per situatie door de verschillende modellen. In Par. 4.5.3 zal tenslotte ingegaan worden op de gedragsvoorspelling per geslacht.

4.5.1. De voorspelling van gedrag over situaties

Om voor elk model de voorspelling van gedrag over situaties na te gaan en tevens de modellen op dit punt te vergelijken, werden in de analyses de volgende data gebruikt. Daar binnen de SRS-vragenlijst alleen de verbale gedragscategorie (Mtrans) voorkwam, werd de vragenlijst-informatie beperkt tot deze PA-categorie. Uit de SRS-vragenlijst waren voor elke persoon per situatie (gemiddelde) D-doelscores beschikbaar.

Voor de Regels-vragenlijst werd per situatie per persoon als volgt het verbale gedrag bepaald. De oorspronkelijke vragenlijstscore van een persoon op een regel in een situatie leidde tot een profielkeuze betreffende Mtrans in combinatie met de verschillende D-doelen. Vervolgens werd het gemiddelde over regels berekend. De Doelen-vragenlijst onderging dezelfde procedure: per persoon, situatie en doel werd de profielkeuze aan de hand van de vragenlijstscore vastgesteld voor Mtrans en vervolgens in termen van D-doelen gemiddeld over doelen. Op de Mtrans-data uit de rollenspelen werd tenslotte per situatie een log-transformatie uitgevoerd (analoog aan de beschrijving in Par. 4.4.3).

Voor elk model werd een variantie-analyse gedaan op de vragenlijstwaarden en rollenspeldata (model $P \times R \times S \times M$). In dit volledig gekruiste model waren Personen (P), Responses (D-doelen; R) en Situaties (S) de random factoren en Modes (vragenlijst c.q. rollenspel; M) de fixed factor. Modes werd als fixed opgevat, daar het in deze analyses specifiek ging om de twee genoemde wijzen van dataverzamelen. Daarbij kan men zich afvragen of meetmodaliteiten überhaupt als random gezien zouden kunnen worden.

Op basis van de variantiecomponenten uit deze analyses (zie Bijlage 4.2.1 voor de betreffende variantiecomponenten) werd voor elk model een generaliseerbaarheidscoëfficiënt berekend volgens formule GC9 in Appendix I. Met behulp van deze formule wordt de generaliseerbaarheid over Modes van Personen, Situaties en Responses berekend.

Voor het model van Argyle en voor dat van Hettema werd exact eenzelfde coëfficiënt gevonden van 0.56. Het model van Pervin liet een coëfficiënt van 0.59 zien en bij de nagestreefde doelen was deze 0.60. De verschillen tussen de modellen bij de voorspelling van gedrag over situaties zijn dus uiterst klein. Geconcludeerd moet worden dat de gedragsvoorspelling op basis van verbale informatie betreffende regels, strategieën, of doelen in duopersonale situaties tot vergelijkbare en goede resultaten leidt.

Bij het Regels- en het Doelen-model en in de rollenspelen was, naast de Mtrans-gegevens, tevens informatie over nonverbaal gedrag beschikbaar in de vorm van 12 andere PA-categorieën. Dit leidde tot de vraag in hoeverre voorspelling van gedrag op basis van nonverbale gedragscategorieën, c.q. op basis van nonverbaal én verbaal gedrag tot dezelfde resultaten zou leiden. Het is mogelijk dat deze PA's verschillen in de wijze waarop ze een rol spelen bij gedragsvoorspelling. Argyle (1976) heeft bijvoorbeeld aangegeven dat de proporties Persoons- en Situatievariantie tussen verschillende (nonverbale-) responsevormen kunnen variëren. Daarbij zou het kunnen zijn dat predictie op basis van de informatie van *één* of *enkele* gedragsvormen voldoende is, c.q. betere resultaten geeft dan predictie met behulp van *alle* PA's.

Alvorens dit te analyseren werd nagegaan of alle gedragsvormen in een redelijke mate in rollenspelgedragingen aanwezig zijn. Voorspelling van gedrag dat niet of nauwelijks vertoond wordt in de bestudeerde situaties is namelijk weinig pragmatisch. Tabel 4.8 geeft een overzicht per situatie van het aantal personen dat een gedragsvorm vertoont in de rollenspelen. In dit overzicht zijn de PA-categorieën Ingest en Expel achterwege gelaten. Door inrichting van de situaties konden deze met name plaatsvinden in de situatie Bezoek (eten, drinken, roken), en niet in de overige situaties (zie ook Tabel 4.2). Beide categorieën zijn daarom in alle analyses verwijderd.

Op basis van het overzicht in Tabel 4.8 werd besloten geen aparte analyse uit te voeren voor de PA's Atrans en Propel gezien het geringe aantal personen dat deze gedragsvormen in een situatie gebruikt. Dit houdt niet in dat beide PA-categorieën niet bij analyses betreffende het totale gedrag betrokken kunnen worden. Hun frequentie van voorkomen is enkel te beperkt om er een aparte analyse aan te wijden.

Voor de overige 10 categorieën vond allereerst per situatie log-transformatie van het relevante rollenspelgedrag plaats, analoog aan de beschrijving in Par. 4.4.3. Daarnaast werd per PA per situatie voor iedere persoon en elk D-doel een vragenlijstwaarde berekend op de hierboven bij de Mtrans-analyse beschreven wijze. Dit gebeurde zowel voor de informatie uit de Regels- als uit de Doelen-vragenlijst. Hierbij dient in herinnering gehaald te worden dat niet elke PA met alle D-doelen gecombineerd kon worden (zie het observatieschema in Bijlage 3.2). PA's kunnen dus verschillen in het aantal D-doelen dat zowel voor vragenlijst-waarden als rollenspelgedragingen kan voorkomen.

Zowel voor de regels als voor de doelen werden de vragenlijst-waarden en rollenspelgegevens per gedragsvorm gebruikt in een variantie-analyse. Het betrof het hiervoor gebruikte, volledig gekruist model voor Personen (P),

Tabel 4.8. Overzicht van het aantal personen dat de verschillende gedragsvormen in elke situatie vertoont

PA's	Bez.*	Ond.*	Sam.	Sol.	Spel
Mbuild	2	24	18	11	27
Mtrans	26	26	27	27	27
Speak	26	26	27	25	27
Await	7	24	19	10	27
Move1	25	24	27	27	27
Attend	26	26	27	12	27
Move2	16	25	26	23	26
Atrans	1	0	0	0	0
Ptrans	26	26	22	25	27
Propel	5	8	6	3	4
Grasp	26	8	2	4	11
Move3	25	25	26	27	25

* $N = 26$.

Responses (R), Situaties (S) en Modes (M). P, R en S werden als random beschouwd. Modes werd als fixed opgevat.

Op basis van de variantie-analyses werd per PA een generaliseerbaarheids-coëfficiënt berekend volgens formule GC9 in Appendix I. De coëfficiënten worden vermeld in Tabel 4.9 (zie Bijlage 4.2.2 voor de variantiecomponenten).

Alle coëfficiënten liggen tussen 0.51 en 0.64. De gevonden coëfficiënten liggen bij de nagestreefde doelen een fractie hoger dan bij de realiseerbare, en bij beide doelen iets hoger dan bij regels. De verschillen zijn echter te verwaarlozen. Dit betekent dat de verschillende PA-categorieën in vergelijkbare mate vanuit de vragenlijstgegevens een bijdrage leveren aan de voorspelling van het rollenspelgedrag. Het is derhalve niet nodig bepaalde gedragsvormen bij verdere analyses uit te sluiten.

Voor Argyle's opmerking over Persoons- (P) en Situatievariantie (S) bij verschillende responsevormen laten de variantiecomponenten in Bijlage 4.2.2 een zeer beperkte ondersteuning zien. Met uitzondering van Mtrans is de P-variantie steeds negatief, en is de S-variantie in vergelijkbare mate over de verschillende PA's groter dan 1. Het gesignaleerde verschil beperkt zich hier tot verbaal gedrag versus nonverbaal gedrag. In het navolgende is er voor gekozen alle gedragsvormen te blijven gebruiken.

Ter afronding werd voor de regels en de doelen de voorspelling op basis van het totale (nonverbale + verbale) gedrag nagegaan. De vragenlijstinformatie per regel c.q. realiseerbaar of nagestreefd doel werd, voor elke situatie en persoon apart, met behulp van het passend vertalingsprofiel verwerkt in D-doelwaarden gemiddeld over alle PA's. Vervolgens werd gemiddeld over regels/doelen per persoon voor elke situatie. Deze informatie vormde, samen

Tabel 4.9. Genrealiseerbaarheid over Modes per PA-categorie voor regels, realiseerbare en nagestreefde doelen

PA-categorie	Coëfficiënt regels	Coëfficiënt realiseerbare doelen	Coëfficiënt nagestreefde doelen
Mbuild	0.51	0.52	0.53
Mtrans	0.56	0.59	0.60
speak	0.60	0.59	0.60
Await	0.57	0.63	0.64
Move1	0.59	0.54	0.54
Attend	0.53	0.54	0.55
Move2	0.55	0.55	0.55
Ptrans	0.56	0.56	0.56
Grasp	0.51	0.54	0.55
Move3	0.57	0.56	0.55

met de gemiddelde D-doeldata van elke persoon/situatie uit de rollenspelen (na log-transformatie per situatie met alle PA's), het materiaal voor variantieanalyse. Een volledig gekruist model werd gekozen met Personen (P), Situaties (S), en Responses (R) als random factoren, en Modes (M) wederom fixed. De verkregen variantiecomponenten zijn beschreven in Bijlage 4.2.3. Ook hier werd generaliseerbaarheidsformule GC9 gehanteerd (zie Appendix I).

Op basis van het totale gedrag werd voor de regels een coëfficiënt gevonden van 0.55. De coëfficiënt voor Pervin's realiseerbare doelen was nu 0.63, en voor de nagestreefde doelen 0.66. Deze analyse leidde dus tot enige differentiatie tussen de modellen. Bij predictie op basis van informatie uit de Regelsvragenlijst maakte het gebruik van verbaal gedrag of het totale gedrag geen verschil. Met name de predictie op basis van de beide doeltypen liet hier betere resultaten zien dan dezelfde analyse betreffende louter verbaal gedrag (Mtrans) die aan het begin van deze paragraaf gerapporteerd werd. Het nonverbale gedrag lijkt een variërende bijdrage aan voorspelling te leveren. Dit punt zal verder in het oog gehouden worden.

In deze paragraaf stond de voorspelling van gedrag *over* situaties centraal. De drie interactionistische modellen bleken op dit punt tot goede resultaten te leiden. De gedragsvoorspelling *per* situatie vormt de focus van de nu volgende paragraaf.

4.5.2. De gedragsvoorspelling per situatie

Op dezelfde wijze als in de voorgaande analyses betreffende gedragsvoorspelling over situaties werd nagegaan of soortgelijke bevindingen voor elk van de vijf rollenspelsituaties apart van toepassing waren. Dat betekende dat, in verband met de vergelijking van de drie modellen, allereerst gekeken werd naar de voorspelling op basis van verbaal gedrag (Mtrans). Aanvullend werden

Tabel 4.10. Overzicht van predictie per situatie op basis van verbaal gedrag (Mtrans) voor de verschillende modellen

Situatie	SRS	Regels	Doelen	
			Realiseerbaar	Nagestreefd
Bezoek	0.52	0.50	0.49	0.50
Onderhandeling	0.48	0.46	0.47	0.53
Samenwerking	0.52	0.55	0.50	0.48
Sollicitatie	0.47	0.45	0.52	0.52
Spel	0.49	0.48	0.50	0.48

voor de regels en de doelen analyses met behulp van het totale gedrag uitgevoerd. Per situatie werd nu voor de Mtrans-gegevens uit elk model een variantie-analyse uitgevoerd. Personen (P) en Responses (R) waren random factoren, Modes (M) was fixed (model: $P \times R \times M$). Variantiecomponenten voor deze analyses staan vermeld in Bijlage 4.3.1. Met behulp van Formule GC10 (zie Appendix I) werden generaliseerbaarheidscoëfficiënten berekend per situatie. Deze worden voor elk model weergegeven in Tabel 4.10. De waarden van deze coëfficiënten waren lager dan in de analyse over situaties. Tussen de verschillende modellen lagen de coëfficiënten per situatie weinig uit elkaar. Zowel de laagste als de hoogste coëfficiënt werd gevonden bij Regels: 0.45 in de situatie Sollicitatie, 0.55 in de situatie Samenwerking. Liet de Regels-vragenlijst de beste gedragsvoorspelling zien in de situatie Samenwerking, in de overige situaties scoorden andere modellen het hoogst. Vergelijking over modellen gaf aan dat gedrag bij Bezoek het best geprediceerd werd door de SRS-vragenlijst, bij Onderhandeling door de nagestreefde doelen, in de Sollicitatie-situatie door de beide doeltypen, en bij Spel door de realiseerbare doelen. De verschillen waren echter klein. Ze leiden niet tot de conclusie dat één van de modellen het beter c.q. slechter doet dan de andere.

Voor de analyses op basis van het totale gedrag bij de Regels- en Doelen-vragenlijst werd van elke situatie wederom per persoon per regel c.q. doel de vragenlijstscore in termen van gemiddelde D-doelwaarden van het passende profiel als eenheid gebruikt. Deze D-doelwaarden werden vervolgens gemiddeld over regels/doelen. Met de bijbehorende gemiddelde D-doelen uit de rollenspelen (na log-transformatie per situatie) werden ze ingevoerd in een variantie-analyse per situatie. Het ging om hetzelfde gekruiste design met Personen (P) en Responses (R) random, en Modes (M) fixed. De variantiecomponenten uit deze analyses, die relevant zijn voor generaliseerbaarheid, zijn te vinden in Bijlage 4.3.2. Met behulp van formule GC10 uit Appendix I werden de volgende coëfficiënten bepaald die beschreven staan in Tabel 4.11.

De verschillen in generaliseerbaarheid over Modes per situatie waren gering (tussen 0.47 en 0.55). De mate van generaliseerbaarheid, vergeleken met de Mtrans-analyse, liet voor de verschillende situaties een gedifferentieerd beeld

Tabel 4.11. Predictie per situatie op basis van het totale gedrag voor regels en doelen

Situatie	Regels	Doelen	
		Realiseerbaar	Nagestreefd
Bezoek	0.48	0.47	0.50
Onderhandeling	0.48	0.55	0.54
Samenwerking	0.51	0.54	0.51
Sollicitatie	0.49	0.53	0.55
Spel	0.48	0.54	0.49

zien. In het algemeen was de predictie op basis van informatie betreffende enkel verbaal gedrag (Mtrans) beter in de situatie Bezoek, en voor de regels eveneens in de situatie Samenwerking. In alle andere gevallen gaf predictie met behulp van het totale (verbaal en nonverbaal) gedrag dezelfde of betere resultaten. Wederom leek er sprake van een interessante bijdrage van nonverbaal gedrag bij voorspelling, met name waar het om informatie over doelen ging.

Wanneer we per situatie de hiervoor beschreven Mtrans-analyse vergelijken met deze analyse op basis van het totale gedrag, dan geeft dit het volgende beeld. Met uitzondering van de situatie Spel die, in beide gevallen het beste voorspeld werd door de informatie van de nagestreefde doelen, verschillen de situaties qua model dat de beste voorspelling gaf. De Regels-vragenlijst deed het hier in alle situatie slechter dan de Doelen-vragenlijst. De situatie Bezoek werd nu het beste voorspeld door de nagestreefde doelen. Bij Onderhandeling vormden de realiseerbare doelen de beste predictor, evenals bij de situatie Samenwerking. In de situatie Sollicitatie kwamen de nagestreefde doelen weer als beste naar voren. In de discussie in Hoofdstuk 5 zullen we hier op terugkomen.

4.5.3. De gedragsvoorspelling per sexe

Op dezelfde wijze als de analyses betreffende gedragsvoorspelling in beide voorgaande paragrafen werd hier nagegaan of soortgelijke bevindingen voor de variabele sexe van toepassing waren. Het gaat hier om de volgende vraagstelling: hoe goed wordt het gedrag van vrouwen, c.q. mannen door de informatie uit de vragenlijsten voorspeld over situaties. In verband met de vergelijking van de drie modellen, kwam in eerste instantie de voorspelling op basis van verbaal gedrag (Mtrans) aan de orde. Aanvullend werden voor de regels en de doelen analyses met behulp van het totale gedrag uitgevoerd. Een analoge analyse betreffende versie is opgenomen in Bijlage 4.4.1.

Ter beantwoording van de hier gestelde vraag werd voor elk model per sexe een variantie-analyse gedaan op de Mtrans vragenlijstwaarden en rollen-

Tabel 4.12. Predictie per sexe voor de verschillende modellen op basis van verbaal, c.q. totaal gedrag

Sexe	SRS	Regels	Doelen	
			Realiseerbaar	Nagestreefd
<i>Verbaal gedrag</i>	0.54	0.58	0.59	0.60
vrouwen	0.58	0.63	0.60	0.62
mannen				
<i>Totaal gedrag</i>				
vrouwen		0.53	0.63	0.64
mannen		0.74	0.61	0.66

speldata (model $P \times R \times S \times M$). In dit volledig gekruiste model waren Personen (P), Responses (R) en Situaties (S) de random factoren en Modes (M) de fixed factor. Op basis van de variantiecomponenten uit deze analyses (zie Bijlage 4.4.2 voor de betreffende variantiecomponenten) werd voor elk model een generaliseerbaarheidscoëfficiënt berekend volgens formule GC9 in Appendix I. Deze coëfficiënten zijn te vinden in Tabel 4.12.

Wat sexe betraf, bleken met name de regels en de nagestreefde doelen het goed te doen in de Mtrans-analyses. Mannen bleken wat beter voorspelbaar dan vrouwen. Voor vrouwen scoorden beide doeltypen het hoogst. De verschillen tussen de modellen en tussen de beide sexen waren echter gering, en weken nauwelijks af van de predictieve waarden voor de totale groep die gerapporteerd werden in Par. 4.5.1.⁵

In de vervolg-analyses betreffende geslacht werd gebruik gemaakt van de informatie uit alle PA's (totale gedrag). Dit gebeurde op dezelfde wijze als in de voorgaande paragrafen beschreven werd. Voor variantie-analyse werd weer het volledig gekruiste model $P \times S \times R \times M$ gekozen. Personen (P), Situaties (S), en Responses (R) waren de random factoren, en Modes (M) was wederom fixed. De verkregen variantiecomponenten zijn eveneens beschreven in Bijlage IV.4.2. Ook hier werd generaliseerbaarheidsformule GC9 gehanteerd. De generaliseerbaarheidscoëfficiënten staan vermeld in de tweede helft van Tabel 4.12.

Bij deze vervolg-analyses op basis van het totale gedrag in de Regels- en de Doelen-vragenlijst kwam wel een duidelijk verschil in de mate van gedragsvoorspelling naar voren. Op basis van informatie over regels viel het gedrag van mannen aanzienlijk beter te voorspellen dan dat van vrouwen, terwijl de

⁵ In Bijlage 4.4.3 worden analyses beschreven betreffende sexe binnen versie in het SRS-model.

overige predictieve waarden wederom de lijn van de totale groep volgden. In de discussie (Hoofdstuk 5) zullen we ook op deze bevindingen terugkomen.

4.5.4 Afronding

De hier gebruikte generaliseerbaarheidsbenadering biedt de mogelijkheid om andere coëfficiënten te berekenen op basis van de uitgevoerde variantie-analyses. Zo zou bijvoorbeeld voor elk model nagegaan kunnen worden hoe het *individuele* response-niveau voorspeld wordt (generalisering van Personen over Modes). Ook zou de individuele response-preferentie (generalisering van PR over Modes) in kaart gebracht kunnen worden. Een andere mogelijkheid zou zijn om specifiek voor elk model coëfficiënten te analyseren. Van deze verdere analyses wordt hier af gezien. Achtergrond voor deze keuze vormen allereerst de variantiecomponenten. De variantie van P, PR, PM en PRM is voor de verschillende modellen in de Mtrans-analyse laag of negatief, en die van S is dermate hoog, dat men enige vraagtekens bij deze analyses zou kunnen stellen. Vervolg-analyses zouden dus in ieder geval per situatie moeten gebeuren. Binnen de Mtrans-analyses per situatie laten de modellen echter een hoge variantie voor Modes zien.

Door de modellen worden in het algemeen geen specifieke vragen geformuleerd die door verdere analyses beantwoord zouden kunnen worden. Als een uitzondering hierop kan men de vraag naar eindsituatiepreferenties binnen het model van Hettema beschouwen. In het kader van de gepresenteerde predicties is het verder interessant om na te gaan in welke mate de verschillende regels en doelen van belang zijn bij gedragsvoorspelling. Deze punten zullen daarom in de Bijlagen aan de orde komen. Bijlage 4.5.1 behandelt de analyse per regel en voor regelclusters. Bijlage 4.5.2 geeft analyses per doel en voor doelfactoren. En Bijlage 4.5.3 bestudeert de eindsituatie preferenties. In het volgende hoofdstuk zullen de gepresenteerde predicties en modelvergelijkingen nader besproken worden.

Hoofdstuk 5

Predictie en interactionistische persoonlijkheidsmodellen

5.1. INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit Hoofdstuk 4 met betrekking tot voorspelling en modelvergelijking bediscussieerd. Centraal staat de vraag welke conclusies uit dit onderzoek getrokken kunnen worden. Bij de beantwoording van deze vraag zal zowel gekeken worden naar de conclusies ten aanzien van de drie afzonderlijke modellen, als naar de consequenties voor de interactionistische benadering van de persoonlijkheid als geheel. Daarbij worden aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek.

Voor deze discussie willen we de eerste analyse uit Hoofdstuk 4 betreffende predictie en modelvergelijking als uitgangspunt nemen. De voorspelling van gedrag op basis van Mtrans over situaties (Par. 4.5.1) liet voor de drie modellen goede en vergelijkbare resultaten zien (generaliseerbaarheidscoëfficiënten voor het model van Argyle en dat van Hettema 0.56, voor Pervin's model 0.59, en voor de nagestreefde doelen 0.60). In relatie tot deze resultaten zullen allereerst twee thema's besproken worden die van belang zijn voor een interactionistische benadering, zoals aangegeven in Hoofdstuk 1. Par. 5.2 gaat in op situaties in relatie tot de bevindingen in Hoofdstuk 4 en de informatie uit Hoofdstuk 1 (Par. 1.6). In Par. 5.3 wordt aandacht besteed aan doelen.

De variabele 'Sexe' vormt het onderwerp van Par. 5.4. Vervolgens wordt in Par. 5.5 een verantwoording gegeven van de huidige onderzoeksaanpak. In de laatste paragraaf (5.6) vindt een afronding plaats. Er zal ondermeer gekeken worden naar de huidige resultaten in vergelijking met eerdere validiteitsstudies. Tevens wordt de bijdrage van interactionistische persoonlijkheidsmodellen aan gedragsvoorspelling besproken.

5.2. SITUATIES

In de Inleiding van dit hoofdstuk werd als uitgangspunt voor bespreking de goede resultaten van elk model betreffende gedragsvoorspelling *over situaties* genomen. In Hoofdstuk 4 werd tevens voor elk model gekeken naar de voorspelling van gedrag *in de verschillende situaties* (Bezoek, Onderhandeling, Samenwerking, Sollicitatie, en Spel) op basis van de vragenlijstinformatie (Par. 4.5.2). Bij de Regels- en Doelen-vragenlijst gebeurde dit met betrekking tot het totale gedrag (gemiddeld over alle PA's), en de Mtrans-data (verbaal gedrag). De vraag is wat beide analyses leren ten aanzien van de situatie bij gedragsvoorspelling op basis van persoon - situatie interacties.

Bij predictie *over vijf situaties* op basis van Mtrans werden waarden tussen 0.56 en 0.60 gevonden. Er was dus nauwelijks sprake van verschil tussen de modellen. Voor regels en doelen werd een zelfde analyse op het totale gedrag uitgevoerd, waarbij met name predictie op basis van doelen betere resultaten liet zien (realiseerbaar 0.63; nagestreefd 0.66). Deze analyse leverde een gedifferentieerder beeld betreffende de modellen op.

De bevindingen voor gedragsvoorspelling *in* de verschillende situaties door de drie modellen kunnen als volgt samengevat worden. De resultaten voor de verschillende modellen op basis van verbaal gedrag lieten voorspellingswaarden zien rond 0.50. De hoogste c.q. laagste waarde kwamen beide bij regels naar voren: 0.55 voor Samenwerking en 0.45 voor Sollicitatie. De verschillen in predictie tussen de modellen en tussen de situaties waren bij deze analyse eveneens gering. Wel bleken voor de diverse situaties de beste resultaten telkens voor een ander model gevonden te worden: bij Bezoek door SRS, Onderhandeling door nagestreefde doelen, Samenwerking door regels, Sollicitatie door beide doeltypen en in het geval van Spel door realiseerbare doelen.

Predictie op basis van het totale gedrag in plaats van het verbale gedrag verbeterde niet in het geval van de Regels-vragenlijst (waarden voor regels rond 0.49). Voor beide doeltypen waren de predictiewaarden nu iets beter (waarden voor doelen rond 0.53). De verschillen tussen situaties lagen in deze analyses wat geprononceerder. De situatie Bezoek bleek het slechtst voorspelbaar door regels en doelen op basis van gedrag over alle PA's. De nagestreefde doelen gaven hier het beste resultaat: 0.50. Het Regels-model gaf nog de beste mogelijkheden in de situatie Samenwerking, ofschoon dit geëvenaard werd door de nagestreefde doelen. In deze situatie lijkt het niet veel uit te maken welke bron men gebruikt bij voorspelling, gegeven totale gedragsinformatie. De nagestreefde doelen gaven de beste predictie in de situatie Sollicitatie, en de realiseerbare doelen in Onderhandeling en Spel.

Al bij al dient geconcludeerd te worden dat voorspelling per situatie, zowel op basis van verbaal als van totaal gedrag, minder bevredigend is. Informatie over situaties leidt tot betere predictie-resultaten. Een toename van gedragsinformatie (totaal gedrag versus Mtrans) gaf echter geen eenduidige verbetering te zien.

Wat betekenen deze bevindingen nu in het licht van de algemene rapportage over situaties in interactionistische modellen in Hoofdstuk 1 en de opmerkingen betreffende dit onderwerp aan het einde van Hoofdstuk 2? Aan gedragsvoorspelling in een specifieke situatie kleven bij de bestudeerde interactionistische modellen een aantal problemen. Zoals de hoge variantie van de component Modes bij de analyse per situatie aangaf, heeft dit ondermeer te maken met de aansluiting tussen de verschillende meetmethoden. Betreffende de situatie in het huidige vragenlijst- en rollenspel-onderzoek en de relatie tussen beide zullen hier een aantal kanttekeningen geplaatst te worden.

In de vragenlijsten werd gebruik gemaakt van situatiebeschrijvingen die aan de volgende karakteristieken uit Hoofdstuk 1 beantwoorden. Het gaat om *potentiële* situaties, in *objectieve* termen, op *cognitief* (-symbolisch) niveau,

waarbij een *globale* gedragsmeting plaatsvindt. Bij de rollenspelen speelt de situatie op twee manieren een rol. Er is sprake van een beginsituatie, waarover de proefpersonen schriftelijke informatie ontvingen (zie Bijlage 3.1). Deze situatie laat zich op dezelfde wijze karakteriseren als de vragenlijstsituatie. Vervolgens komt het rollenspel zelf aan bod. De situatie (of situaties) daarin hebben de volgende kenmerken: het gaat om *feitelijke*, *subjectieve* situaties, op (concreet-operationeel) *gedragsniveau*, waarbij een minder globale, *tussenliggende* gedragsmeting gebruikt wordt. Kortom, situaties in vragenlijsten hebben duidelijk andere kenmerken dan die in rollenspelen, los van maatregelen tot een zo goed mogelijke afstemming qua inhoud, en de zorg beide saillant te laten zijn voor de onderzoeksgroep. In dit kader kan bijvoorbeeld een van de bevindingen met het SRS-model geplaatst worden (zie Bijlage 4.4.4). In het geval van de vragenlijst kon voor dit model betekenisvol gewerkt worden met situatie-typen. Bij predictie was dit niet mogelijk en moest analyse per situatie plaatsvinden.

Het onderscheid tussen vragenlijst- en rollenspelsituaties kan samengevat worden met behulp van twee dimensies die, analoog aan Hasslet (1987), de invloed van de omgeving beschrijven. Hasslet maakt onderscheid tussen de context, d.i. een globale, abstracte representatie van bepaalde sociale settings, zoals 'boodschappen doen' en 'cocktail parties', en het begrip situatie, d.i. goed gedefinieerde sociale settings. Deze omschrijving van context en situatie sluit aan bij de in Hoofdstuk 2 (Par. 2.5.1) besproken presentatiewijzen van situaties: *algemene situatiebegrippen* versus *situatiebeschrijvingen*. De beide besproken dimensies kunnen geplaatst worden in termen van 'situaties' in een predictie-perspectief zoals gebruikt in de huidige studie.

De eerste dimensie betreft dan *antecedente* invloeden, die voorafgaan aan de feitelijke interactie en variabelen bevatten zoals cognitieve representaties van situaties, bijbehorende doelen en definities van feitelijke situaties waarover consensus bestaat. De tweede dimensie bestrijkt de invloeden die zich *tijdens* de feitelijke interactie ontwikkelen, dat wil zeggen variabelen die gedurende het interactieproces te voorschijn komen. Tijdens de feitelijke interactie spelen de bronnen die tot de antecedente invloeden bijdragen natuurlijk eveneens een rol. In het kader van het doen van predicties is nadere bestudering van de relatie tussen beide dimensies van belang. Speciale aandacht zou daarbij besteed moeten worden aan aspecten in de feitelijke interactie-situatie die relevant zijn voor situatiepresentatie in vragenlijsten, c.q. voor methodologische elementen in interactionistische modellen. De gewenste verdere uitwerking van situationeel isomorfisme past hier goed bij.

De beschreven dimensies omvatten het onderscheid dat Block en Block (1981) maakten in canonische en functionele situaties. Ze sluiten aan bij hun voorstel om de systeem-eigenschappen van de 'persoon in situ' te bestuderen. Het gaat niet zo zeer om de tegenstelling objectieve *versus* subjectieve situaties. Nadruk dient veeleer gelegd te worden op de *relatie* tussen beide. Dit wijkt af van Krahé's (1992) argumentatie om de subjectieve situatie centraal te stellen, maar sluit aan bij Forgas en Van Heck (1992). Deze laatsten leggen de

nadruk op een onderzoeksbehoefte naar de rol van objectieve omgevingsaspecten van situaties als gedragscues *naast* subjectieve situatieperceptie. Hiermee wordt tevens de signalering van Magnusson (1988b, 1990a) onderschreven dat er sprake is van gebrekkige kennis over de eigenschappen van situaties bij de uitvoering van experimentele designs. Het onderscheid dat Magnusson (1990b) maakte in algemene en differentiële situationele aspecten verdient daarbij zeker aandacht.

De betere predicties over situaties die in de huidige studie gevonden werden, roepen ook vragen op. In hoeverre gaat het hier om effecten ten gevolge van aggregatie van informatie? Of is er sprake van betekenisvolle groepering van situaties die tot betere resultaten leidt? Het eerste valt buiten het bestek van dit discussie-onderdeel. Wat het laatste betreft, hebben de bevindingen uit Hoofdstuk 2 duidelijk gemaakt dat in termen van regels en doelen binnen sociale situaties een betekenisvol onderscheid mogelijk is in werksituaties, privé-situaties en negatieve situaties. Deze groepering van situaties verdient waarschijnlijk aanvulling maar lijkt, gegeven de diversiteit aan situaties in de vragenlijst, een goed begin voor een klassificatie van sociale situaties. Opgemerkt moet worden dat een beschrijving van situaties als sterk/zwak of formeel/informeel hiermee niet parallel loopt. De bevindingen wijzen op de wenselijkheid van een klassificatiesysteem van situaties bij de voorspelling van gedrag over situaties, zoals reeds eerder gesignaleerd werd door Epstein (1984). Zo'n systeem dient dan wel theoretisch goed onderbouwd te zijn, zodat er inzicht is in de wijze waarop verschillende situaties conceptueel met elkaar verbonden zijn.

In recente artikelen treft men veelvuldig de oproep aan om te komen tot bruikbare conceptualisering, definiëringen, categorisering en dimensionalisering van situaties (Endler, 1993; Forgas & Van Heck, 1992; Magnusson, 1988b, 1990a). De ontwikkeling van een *differentiële psychologie van situaties* op een goede theoretische basis (Endler, 1993) wordt essentieel geacht voor de verdere ontwikkeling van de interactionistische benadering (Forgas & Van Heck, 1992). De bespreking van de bevindingen rond situaties in de huidige studie onderschrijft deze oproep volledig.

5.3. DOELEN

In de Hoofdstuk 4 werd in het kader van Pervin's model aandacht besteed aan de bevindingen over realiseerbare en nagestreefde doelen. Zowel de realiseerbare als de nagestreefde doelen bleken tot goede predicties te leiden. Ofschoon ze elkaar overlappen is er met name sprake van een verschil waar het doelen betreft die met de factor Macht te maken hebben (zie Bijlage 4.5.2). Beide doel-typen en de doelen in Hettema's model zullen nu bekeken worden in relatie tot een interactionistische benadering in het algemeen.

De resultaten in het vorige hoofdstuk lieten zien dat zowel gedragsvoorkeuren in termen van D-doelen als realiseerbare c.q. nagestreefde doelen van

betekenis zijn bij predictie. Het gaat dan met name om voorspelling over situaties. Een exploratieve analyse wees uit dat het gebruik van doelfactoren goede mogelijkheden biedt (zie Bijlage 4.5.2). Vertaling van deze bevindingen in termen van een algemene interactionistische aanpak is echter niet eenvoudig.

Zoals beschreven in Hoofdstuk 1 gaat het interactionisme uit van een intentionele, actieve rol van de persoon. Over de uitwerking van deze assumptie is weinig eenduidige informatie voorhanden. De intentionele rol van de persoon zou beschreven kunnen worden in termen van *intenties* (motieven voor acties) of als *doelen* (wat met acties bereikt hoopt te worden). Doelen worden daarbij op cognitief- of op gedragsniveau geformuleerd. De doelconcepten, die in Par. 1.7 besproken werden ('personal strivings', 'life-tasks', 'personal projects', en 'current concerns'), zijn volgens Cantor en Zirkel (1990) cognitief van aard. Ze zijn met name van belang bij het begrijpen en verklaren van gedrag maar geven weinig houvast als functionele onderdelen van het gedrag bij predictie. Dit laatste zou pas gerealiseerd kunnen worden na bestudering van cognitieve strategieën die, volgens Norem (1989), beschrijven hoe personen doelen in gedrag vertalen. In aanvulling hierop kan de beschrijving door Caprara (1993) vermeld worden van doelsystemen en motieven. Deze zouden een functie hebben bij het organiseren en richting geven van de relatie tussen persoon en situatie. Doelen in deze vorm hebben te maken met moltaire processen. Motivatie kan daarbij gezien worden als een reeks mentale representaties en mogelijke opties voor gedrag om doelen te bereiken, kortom als een *strategie* (Caprara, 1993).

Voor predictie-doeleinden is dit van groot belang. De realiseerbare doelen bij Pervin en de nagestreefde doelen dienen vooral gezien te worden als globaal en cognitief. De beoogde eindsituatie in het model van Hettema sluit, in termen van doelen, bij deze laatste aan. De D-doelen in de huidige studie vormen concrete, functionele onderdelen van gedrag. Door de eindsituatie als een globale doelvorm op te vatten in relatie tot D-doelen als gedragsonderdelen, geeft het open-systeem model de best hanteerbare uitwerking van doelen in het kader van predictie. Hoe eindsituaties zich echter verhouden tot de andere globale doeltypen is vooralsnog onduidelijk. De relatie tussen deze concepten verdient nadere aandacht. Dit sluit aan bij de aanbeveling van Emmons (1993) om de relaties tussen allerlei motivationele concepten te specificeren.

Gegeven deze stand van zaken valt niet aan de volgende conclusie te ontkomen: de intentionaliteits-assumptie in de interactionistische benadering dient een betere theoretische uitwerking te krijgen. Wanneer dit gebeurt in termen van doelen, dan wordt tevens de vraag hoe deze gedefinieerd en gemeten moeten worden (Pervin, 1989d) relevant.

Ten tweede is een systematiek in doelen nodig, al dan niet in de vorm van een taxonomie. Recente publicaties (Buss, 1991; Cantor & Zirkel, 1990; Wiggins, 1991) verwijzen naar twee meta-concepten, 'agency' en 'communion', die mogelijk als uitgangspunt gebruikt kunnen worden. Beide concepten

zijn oorspronkelijk geformuleerd door Bakan (1966). Bij agency gaat het om de persoon als gedifferentieerd individu. Dit manifesteert zich in een streven naar beheersing en macht om deze differentiëring te vergroten en te beschermen. Communion omschrijft de persoon als deel van een grotere sociaal of geestelijk geheel. Het streven naar intimiteit, eenheid en solidariteit met het grotere geheel staat daarbij centraal. Daarbij wordt agency geassocieerd met mannen en communion met vrouwen.

Een doelen-systeem zal echter niet alleen rekening moeten houden met deze conceptuele coördinaten van interpersoonlijk gedrag. Aansluiting bij situaties of situatie-domeinen waarin doelen al dan niet gerealiseerd kunnen worden, zal in acht genomen moeten worden. Een uitwerking van doelen als een karakteristiek van personen én van situaties lijkt voor een interactionistisch model het meest vruchtbaar.

Tenslotte zal in een nadere theoretische uitwerking aandacht besteed moeten worden aan de conceptuele relaties van doelen op verschillende niveau's in een model. Anders gezegd: hoe verhouden zich cognitieve doelen als interactionele variabelen tot cognitieve en gedragsdoelen in een feitelijke interactie. Een algemene uitwerking langs deze lijnen lijkt van belang niet alleen voor predictie-doeleinden, maar ook als mogelijkheid tot een beter inzicht in de individuele verschillen die juist bij doelen zo saillant naar voren komen.

5.4. SEXE

Sexe kwam als variabele op twee manieren in de huidige studie aan de orde. Het geslacht van de tegenspeler in elke situatie werd gevarieerd en vormde de stimulusvariabele 'Versie'. Daarnaast werd rekening gehouden met het geslacht van de respondenten als persoonsvariabele. In deze paragraaf zullen de predictieresultaten met betrekking tot beide variabelen besproken worden.

Voor zowel de versie met een vrouwelijke tegenspeler (Versie I), als die met een mannelijke tegenspeler (Versie II) werden binnen elk model analyses uitgevoerd (zie Bijlage 4.4.1). Bij regels en doelen gebeurde dit op basis van het totale gedrag en daarnaast, evenals voor het SRS-model, uitgaande van het verbale gedrag (Mtrans). Wanneer gekeken wordt naar de voorspellingen met behulp van het totale gedrag, dan blijkt in beide versies een acceptabel predictie-niveau bereikt te worden voor zowel regels als doelen. De verschillen tussen versies bleken klein te zijn. Predicties bij beide doeltypen waren beter dan bij regels.

De Mtrans-resultaten geven een iets ander beeld. Verschillen tussen beide versies zijn miniem bij regels en SRS en wat groter bij doelen. In de versie met een mannelijke tegenspeler zijn de resultaten van de verschillende modellen vrijwel identiek. Bij een vrouwelijke tegenspeler laten de realiseerbare en nagestreefde doelen echter op basis van Mtrans een betere voorspelling zien dan regels en SRS in vergelijking met de andere versie. Deze bevinding is niet eenvoudigweg te beschrijven in termen van versie en/of model. Als de predic-

tieve waarden van realiseerbare en nagestreefde doelen op basis van het totale gedrag naast die van verbaal gedrag geplaatst worden, dan blijken beide analyses in Versie I tot resultaten op hetzelfde niveau te leiden (rond 0.62 resp. 0.64). Predictie met behulp van totaal gedrag in Versie II sluit daarbij aan, maar de Mtrans-waarden wijken er van af. Een variërende bijdrage in termen van verbaal c.q. nonverbaal gedrag bij voorspelling lijkt dus eveneens een rol te spelen. De hier besproken analyses vonden steeds *over* situaties plaats. Analyse *per* situatie zou mogelijk tot verheldering van deze afwijking binnen beide doeltypen kunnen leiden. Al bij al lijkt versie echter nauwelijks van belang bij gedragsvoorspelling binnen het bestudeerde situatiedomein.

De inbreng van sexe als persoonsvariabele varieert met het model dat bekeken wordt. Bij de analyses op basis van het totale gedrag bleek het Regels-model tot veel betere predicties te leiden voor mannen dan voor vrouwen. De verschillen bij doelen waren daarentegen miniem. Wanneer de Mtrans-voorspellingen hier naast gelegd worden, dan komt de waarde voor mannen bij regels redelijk overeen met die van de andere modellen. Voorspelling op basis van verbaal gedrag gaf voor alle modellen iets betere resultaten voor mannen dan voor vrouwen, maar de verschillen zijn klein. De Mtrans-resultaten waren over het algemeen lager dan de bevindingen op basis van het totale gedrag. Uitzondering hierop vormde de voorspellingswaarde voor vrouwen bij regels. Ook hier komt dus een variërende bijdrage van (nonverbaal-)gedrag aan de predictie naar voren.

De interactie van sexe als persoons- c.q. stimulusvariabele kwam alleen aan de orde bij analyses van de SRS-data (zie Bijlage 4.4.4). Analyse van sexe binnen versie over situaties gaf zeer slechte resultaten. Voorspelling per situatie gaf een gedifferentieerd beeld. Op basis van geslacht en responses kon, binnen beide versies, in de situatie Onderhandeling acceptabele predictie plaatsvinden. Bij Bezoek waren de waarden aan de matige kant. De situatie Samenwerking liet een aanvaardbare coëfficiënt zien bij een vrouwelijke tegenspeler. Predictie bij een mannelijke tegenspeler, evenals bij de situaties Spel en Sollicitatie voor beide versies, was echter niet mogelijk. Bij de voorspelling van gedragsvoorkeuren van vrouwen en mannen bleek de situatie dus van groot belang, met daarnaast een invloed van versie. In de Onderhandelingssituaties maakte sexe noch versie veel uit voor predictie. Bij Bezoek gold hetzelfde in mindere mate, met name bij een vrouwelijke tegenspeler. De situatie Samenwerking liet een gedifferentieerd beeld zien: bij een vrouwelijke tegenspeler hebben vrouwen en mannen dezelfde gedragsvoorkeuren, maar in geval van een mannelijke tegenspeler is sexe een relevante variabele. Beide sexen prefereerden evenmin dezelfde strategieën bij Spel en Sollicitatie in beide versies.

Kort samengevat lijkt bij predicties over situaties in de huidige studie versie nauwelijks van belang te zijn, en sexe alleen in het geval van regels. De invloed van de interactie van beide variabelen varieert per situatie.

Welke conclusies kunnen nu uit deze bevindingen getrokken worden voor een interactionistische benadering van de persoonlijkheid? Voor het domein

waartoe de huidige rollenspelsituaties behoren, is geslacht van de tegenspeler op zich geen relevante stimulusvariabele. Afhankelijk van het concept dat bestudeerd wordt, is het voorstelbaar dat dit binnen andere situatiedomeinen anders ligt. Te denken valt bijvoorbeeld aan regels en gedragsvoorkeuren binnen *negatieve* situaties. Maar in lijn met andere studies (zie bijvoorbeeld Deaux & Major, 1987; Frodi, Macaulay, & Thome, 1977; Ward, Seccombe, Bendel, & Carter, 1985) lijkt het dan niet zozeer te gaan om een effect van stimulus-geslacht, als om de interactie van versie en sexe. Bestudering van deze interactie dient zich daarbij eerder *per* situatie af te spelen dan *over* situaties.

Sexe als persoonsvariabele bij predictie is wel van belang, maar dan in samenhang met het concept (of model) dat als leidraad bij de voorspelling fungeert. In het geval van regels lijkt het onmisbaar; bij doelen en strategieën is het minder prominent. Recentelijk heeft Pervin (1993) melding gemaakt van kleine sexeverschillen bij conflicterende doelen, zowel qua inhoud als hanteling ervan. Bij verdere bestudering van sexe in een interactionistische benadering zal in ieder geval rekening gehouden moeten worden met de effecten van de verschillende gedragsvormen. Wanneer naast verbaal gedrag nonverbale responses bestudeerd worden, komen verschillen tussen vrouwen en mannen pregnanter naar voren. Dit is niet verbazingwekkend gegeven de verschillen in nonverbaal gedrag tussen de sexen die over het algemeen gerapporteerd worden (bijvoorbeeld Ashmore, 1990; Eagly, 1987; Hall, 1984).

Voor uitwerking in een interactionistische benadering lijkt sexe dus voornamelijk relevant in interactie met andere variabelen. In relatie tot situaties kan sexe saillant zijn (zie ook Linn, 1986). In dit kader biedt sexe als sociale categorie interessante mogelijkheden (Ashmore, 1990; Deaux, 1984; Deaux & Major, 1987; Durkin, 1987). Geslacht wordt daarbij gezien als een informatiebron bij beoordelingen en bij de keuze van handelingen. Volgens Durkin (1987) is geslacht voor veel mensen een fundamentele categorie om de sociale wereld te organiseren. Als cognitieve categorie kan dit van belang zijn bij de perceptie van situaties. Gegeven de inbreng van cultuur bij de invulling van cognitieve categorieën zouden daarbij dan wel meerdere subculturen bestudeerd moeten worden.

Tot slot moet opgemerkt worden dat het, gezien de bevindingen betreffende sexe in de huidige studie, van belang is te kijken naar verschillen *én* overeenkomsten tussen vrouwen en mannen. Meestal wordt, afhankelijk van de theoretische benadering, één van beide invalshoeken gekozen. In de samenleving lijken met name verschillen in de belangstelling te staan (men raadplege hiertoe elke willekeurige krant). Beter inzicht in de betekenis en rol van sexe kan echter alleen verkregen worden indien *beide* aspecten inhoudelijk onder de loupe genomen worden.

In deze en de voorgaande paragrafen vond een bespreking van de bevindingen uit Hoofdstuk 4 plaats met betrekking tot de situatie, doelen en sexe. De goede

predictie van (verbaal) gedrag over situaties vanuit de drie modellen werd hiervoor als uitgangspunt genomen. Samenvattend ontstaat het volgende beeld.

De rol van situaties bij interactionistische predictie vereist nadere bestudering. De resultaten van voorspelling *per* situatie waren slechter dan over situaties. Een verklaring hiervoor werd met name gezocht in de slechte aansluiting tussen de wijze waarop situaties in beide modes aan de orde komen.

De doel-concepten in de huidige studie bleken tot goede predicties te leiden. De onderlinge relatie van realiseerbare doelen, nagestreefde doelen, D-doelen en beoogde eindsituaties in termen van doelen is echter onduidelijk. Verdere theoretische uitwerking van het intentionele aspect van interacties is dringend gewenst.

Aangaande sexe werd geconcludeerd dat de invloed van deze variabele als stimulus in de huidige bevindingen niet van belang was. De relevantie van sexe als persoonsvariabele was concept-gebonden. Toch wordt het zinvol geacht sexe binnen een interactionistische benadering verder uit te werken in relatie tot andere variabelen zoals situaties. Het zou dan met name om sexe als cognitieve categorie moeten gaan.

Na deze samenvatting zullen de hoofdpunten in een breder interactionistisch perspectief geplaatst worden.

5.5. VERANTWOORDING EN AANBEVELINGEN VOOR TOEKOMSTIG ONDERZOEK

De aansluiting van gedragsinformatie in vragenlijsten en rollenspelen

In Par. 4.4 werd ingegaan op de aansluiting van de informatie uit de vragenlijsten bij de materialen uit de rollenspelen. De data uit de vragenlijsten dienden als predictoren gebruikt te kunnen worden voor het feitelijke gedrag. Daarbij werd tevens vereist dat de bevindingen van de drie modellen met elkaar vergeleken zouden kunnen worden.

Bij twee vragenlijsten, de Regels- en de Doelen-vragenlijst, sloot de informatie uit de zelfbeschrijvingen niet direct aan bij de gegevens uit de rollenspelen. Een aanpassing van één of beide data-bronnen was dus nodig om tot voorspelling te kunnen komen. In beginsel zijn er in zo'n geval drie mogelijkheden: (1) beide bronnen krijgen een nieuwe vorm; (2) de rollenspelen worden specifiek voor de vragenlijst-elementen geobserveerd; en (3) de vragenlijstinformatie wordt getransformeerd in termen van het observatiesysteem van de rollenspelen. Het belangrijkste criterium voor een keuze uit deze drie dient gevonden te worden *binnen* het model van waaruit de voorspelling moet gaan plaatsvinden.

Het werk van Argyle (1981a; Argyle *et al.*, 1981) biedt informatie over te gebruiken categorieën bij gedragsobservatie (zie Par. 1.3 en Par. 3.4). Echter, niet alle regels komen voor observatie in aanmerking. Het hier ontwikkelde observatiesysteem sluit goed aan bij de ideeën hierover van Argyle. Een aparte

observatie van gedrag in het kader van regels, eventueel met een eigen categorieënsysteem, leek vanuit Argyle's opvattingen niet nodig. Binnen dit kader werd de beslissing genomen zoveel mogelijk regels te vertalen in PA-D-doeltermen (zie Par. 4.4.3.1).

Voor Pervin's vragenlijst lag de situatie moeilijker. Hier ontbrak informatie in het model betreffende gedragsobservatie en over de wijze waarop de relatie tussen doelen en gedrag gelegd zou moeten worden. Van een goede theorie mag men echter verwachten dat deze, naast assumpties, een uitwerking bevat in operationele definities die niet alleen betrekking hebben op vragenlijsten. Een operationele uitwerking voor feitelijk gedrag werd nu node gemist.

Bij de vertaling van zowel de Regels- als de Doelen-vragenlijst werden de diverse regels/doelen bekeken in termen van het type informatie dat nodig is om uitspraken over bijpassend gedrag te verkrijgen. In beide gevallen bleek het daarbij om een heel scala aan bronnen te gaan: zelfbeoordeling, beoordeling door de andere persoon in de situatie, inhoudsanalyse, technische analyse, of gedragsobservatie. De vormen 'Zelfbeoordeling' en 'Beoordeling door de andere persoon in de situatie' waren achter-af niet meer realiseerbaar. Regels en doelen die betrekking hebben op gevoelens of subjectieve belevingen van de persoon zelf of de ander in de situatie konden dus geen adequate beoordeling meer krijgen.

Bij een herhaling van het huidige onderzoek met dit type regels en/of doelen komt men in feite voor een keuze te staan: wil men de theorie recht doen of wil men overt gedrag als criterium bij predictie verlaten. Als gekozen wordt voor een goede uitwerking van de theorie, dan zal voor de inrichting van het onderdeel 'rollenspelen' aanpassing nodig zijn. Na afloop van elk rollenspel zal door de deelnemers beoordeling van de relevante elementen moeten plaatsvinden. Zij zijn immers de enigen die voor deze informatie over gevoelens en belevingen kunnen zorgen. Het gebruik van informatie uit zelfbeoordeling c.q. beoordeling door de ander naast gedragsobservatie brengt wel nieuwe problemen met zich mee. Deze verschillende bronnen betreffen eenheden van verschillende grootte: beide beoordelingen hanteren molaire uitspraken over gedrag, observatie vindt plaats op het tussenliggende niveau van feitelijke gedragingen. Street (1988) wijst voor zelfbeschrijving van communicatie-gedrag op discrepanties en sociale wenselijkheid in beoordelingen, op de grotere consistentie van deze uitspraken, en op de lage correlatie met feitelijk gedrag. Toch stelt hij voor om zelfbeoordeling en observatie naast elkaar te gebruiken. Het ligt buiten het kader van dit proefschrift om oplossingen voor deze problemen te presenteren. Als voornoemde regels en doelen in relatie tot gedrag van belang zijn, zal men met deze punten echter ter dege rekening moeten houden, omdat beoordeling achteraf door derden niet mogelijk is.

De hier gebruikte feitelijke 'vertaling' van de Doelen-vragenlijst, evenals van de Regels-vragenlijst, liet een acceptabele tot goede betrouwbaarheid zien voor de diverse elementen over vertalers.

Een punt dat samenhangt met de gebruikte vertaling van vragenlijst-informatie betreft het hanteren van gedragsprofielen. Elke vertaalde regel c.q. doel werd uitgedrukt in termen van gedrag dat hierbij wel vertoond behoorde te worden, niet direct relevant was, of in het kader van regel/doel juist niet vertoond behoorde te worden. Afhankelijk van de score op de vragenlijst werd dit profiel toegekend, het omgekeerde ervan, of random één van beide gekozen. De keuze voor het gebruik van een omgekeerd profiel bij afwijzing van een regel/doel was gebaseerd op de redenering dat gedrag dat wél van belang is in het kader van een regel of doel in het geval van afwijzing minder vertoond wordt en gedrag dat er niet bijhoort juist méér voorkomt. Ofschoon deze redenering correct lijkt, kan men zich afvragen of het werken met een omgekeerd profiel de meest gelukkige beslissing is om het afwijzen van een regel/doel tot uitdrukking te brengen. Mogelijk is weging van de waarde van gedrags-categorieën voor een regel of doel met behulp van de vragenlijstscore een redelijk alternatief. Op zo'n manier zou het verlies van nuanceren in de vragenlijstinformatie, dat nu plaatsvond voor de Regels-vragenlijst (oorspronkelijke vijfpuntsschaal werd driepuntsschaal), in ieder geval voorkomen kunnen worden.

Gedragsvormen

Naast vertaling en gedragsprofielen is de keuze van de gedragsvormen relevant. Voor zowel de Regels- als de Doelen-vragenlijst werd gebruik gemaakt van meerdere gedragsvormen (PA's) bij vertaling en profiel, in aansluiting op de rollenspel-observaties. De SRS-vragenlijst bevatte alleen verbaal gedrag (Mtrans). De vraag kan gesteld worden in welke mate het betekenisvol is meerdere gedragsvormen bij de predictie te betrekken.

De Tabellen 4.2 en 4.8 lieten zien dat in het rollenspelgedrag niet alle gedragsvormen even prominent aanwezig zijn. Enkele PA's, zoals Atrans, Propel, Ingest en Expel, komen in de hier bestudeerde situaties nauwelijks voor. Verder is er sprake van variatie van PA's in samenhang met de verschillende situaties. Voor regels en doelen werd de bijdrage van de overige PA's aan de voorspelling nagegaan. Deze was voor alle PA's in beide gevallen ongeveer gelijk. Er werden generaliseerbaarheidswaarden gevonden tussen 0.50 en 0.60 bij regels en tussen 0.52 en 0.64 bij doelen (zie Tabel 4.9). Voor Argyle's opmerking over Persoons- en Situatie-variantie, die met responsevormen zou variëren, werd weinig ondersteuning gevonden. Op basis van informatie uit alle PA's werden daarom tevens analyses voor beide vragenlijsten uitgewerkt.

Welke gedragsinformatie is nu van betekenis bij de voorspelling van persoon-situatie interacties? Kan predictie alleen op verbale informatie gebaseerd worden? Levert nonverbaal gedrag een zinvolle aanvulling?. Daar voor enkele onderwerpen zowel voorspelling op basis van totaal gedrag als op basis van Mtrans uitgewerkt werd (zie Hoofdstuk 4), kunnen een aantal conclusies en suggesties geformuleerd worden. Vergelijkingsmateriaal is voorhanden betreffende de analyses van sexe, versie en situaties voor beide vragenlijsten.

De voorspellingen bij sexe en versie laten over het algemeen wat hogere waarden zien bij analyses op basis van alle PA's. De predictie in verschillende situaties geeft een wisselend beeld, vooral bij regels, en met dezelfde tendens als voornoemd bij doelen.

De volgende conclusie zouden we hier aan willen verbinden. Het belangrijkste criterium bij de beslissing over gedragsvormen bij predictie lijkt, na de voorschriften uit een model, te liggen bij de gekozen situaties en de inrichting ervan. Waar er meer ruimte is voor nonverbale gedragingen zal gebruik van het totale gedragspakket onvermijdelijk zijn. Afhankelijk van het concept dat bestudeerd wordt, dient men daarbij rekening te houden met sexeverschillen in nonverbaal gedrag. Wanneer het verbale gedrag de kwintessens van de situatie omvat, zou met Mtrans volstaan kunnen worden. Uitbreiding van deze PA tot het gehele verbale schema (Mbuild, Mtrans, Speak, Await) lijkt daarbij een aanbevelenswaardig compromis. Hierbij dient wel rekening gehouden te worden met het feit dat, los van PA's, bepaalde D-doelen in rollenspelgedrag minder voor kunnen komen. Tabel 4.1 liet zien dat in alle onderzochte situaties D-Soccont en D-Agency nauwelijks aanwezig zijn. Deze bevindingen kwamen overeen met de resultaten van Hettrema en Hol (1989b; Voetnoot 3 in Hoofdstuk 4). Een verklaring hiervoor dient dus niet zo zeer in termen van observatie, als wel in relatie tot de bestudeerde situaties en de rollenspelvorm gezocht te worden.

De situatie in beide response-modes

Bovendien moet aandacht besteed worden aan een andere actie die ondernomen werd om de aansluiting tussen vragenlijst- en rollenspelgegevens zo goed mogelijk te maken. In Par. 4.4.1 werd gerapporteerd over situationeel isomorfisme: de aansluiting tussen de situaties in beide meetmodaliteiten in termen van D-doelen uit het prototypisch pakket. In de situaties Onderhandeling, Samenwerking en Sollicitatie was er sprake van isomorfisme, bij Bezoek en Spel niet. Wanneer we de informatie uit Tabel 4.10, betreffende de predictie op basis van Mtrans van de verschillende modellen in deze vijf situaties, er bij betrekken blijkt de mate van situationeel isomorfisme nauwelijks of niet van invloed op de predictieresultaten. Dit lijkt erop te wijzen dat de aansluiting van situaties in beide modes niet van belang zou zijn, hetgeen indruist tegen de zorg die hieraan besteed wordt in S-R-studies, en tegen de problemen met correspondentie tussen beide modes in het algemeen. De verklaring voor deze bevinding moet dan ook eerder gezocht worden in de invloeden die zich tijdens de feitelijke interactie-situatie ontwikkelen. Situationeel isomorfisme geeft een maat voor de relatie tussen de vragenlijstsituatie en de beginsituatie in een rollenspel. Methodologisch is het van belang hier zicht op te hebben. Een andere benadering voor de beschreven situatie-vergelijking is momenteel niet voorhanden, waardoor beoordeling van de gehanteerde methode zich in een vacuum afspeelt. Dit punt behoeft in ieder geval verdere uitwerking.

Representativiteit van respondenten

Ter afronding van deze paragraaf komt de vergelijking van de respondentgroepen nog aan de orde. Het is niet gebruikelijk de representativiteit van een subgroep van respondenten voor een totale groep na te gaan. In Par. 4.4.2 werd dit toch ondernomen, aangezien er geen volledige random trekking van de personen in de rollenspelgroep uit de totale vragenlijstgroep had plaatsgevonden. De reden hiervoor, een optimale inhoudelijke inrichting van situaties voor de deelnemers, eventueel aangevuld met homogeniteit van de groep qua opleidingsachtergrond, is legitiem. Desalniettemin is het van belang de consequenties van deze keuze na te gaan. De consequenties in termen van representativiteit bleken te variëren met de vragenlijsten. Voor de Regels- en SRS-vragenlijst bleek de rollenspelgroep een goede c.q. acceptabele afbeelding te vormen van de overige invullers van de vragenlijsten. Bij de Doelen-vragenlijst, met name op het punt van nagestreefde doelen, was hiervan echter geen sprake. Dit laatste sluit aan bij de individuele verschillen met betrekking tot doelen die reeds uit Hoofdstuk 2 bekend waren. Het betekent tevens dat uitvoering van deze studie met een anders samengestelde rollenspelgroep voor doelen tot afwijkende resultaten zou kunnen leiden. Met dit element zal bij de verdere bestudering van predictie op basis van doelen rekening gehouden moeten worden.

Afronding

Samenvattend kan deze bespreking van de maatregelen, die genomen zijn in deze studie in het kader van predictie en modelvergelijking, tot de volgende aandachtspunten leiden voor verder onderzoek. Uit de beschouwing betreffende de 'vertaling' van vragenlijstinformatie kwam naar voren dat bij modellen, die zich niet expliciet met voorspelling van gedrag bezighouden, de aansluiting tussen dit materiaal bij feitelijk gedrag te wensen over laat. Werner en Pervin (1986) kwamen tot een soortgelijke conclusie naar aanleiding van een meer systematische beoordeling van vragenlijst-items op hun inhoudelijke focus. Zij stelden voor in het geval van gedragsvoorspelling louter gedrags-items te gebruiken. In dit proefschrift wordt er voor gepleit om bij de constructie van vragenlijsten in ieder geval meer rekening te houden met beoordelings- of observatiedoeleinden. Elementen waarin bijvoorbeeld 'iets *niet* moet gebeuren' zouden daarbij bij voorkeur achterwege gelaten moeten worden, daar ze nauwelijks hanteerbaar te maken zijn bij voorspelling. Daarnaast verdient voor bepaalde theorieën een multi-modale benadering, dat wil zeggen een combinatie van zelfbeoordelingen, beoordelingen door de ander in de situatie en gedragsobservaties, voor de beschrijving van criterium-informatie in sociale interacties de aandacht.

Al dan niet in samenhang met een multi-modale benadering dient ook aandacht besteed te worden aan de uitdrukking van een vragenlijstscore in een gedragsprofiel. De nuanceringen in de vragenlijstinformatie dienen zo goed mogelijk tot hun recht te komen in beoordelingen en/of observaties. De keuze van gedragsvormen (PA's) moet daarbij allereerst gebaseerd worden op

richtlijnen uit het gehanteerde model. Wanneer deze ontbreken of niet voldoen, vormen de gekozen situaties een belangrijk uitgangspunt voor deze beslissing.

Verder zou de aansluiting van situaties in verschillende meetmodaliteiten nader bestudeerd moeten worden. In het algemeen wordt convergentie op dit punt belangrijk gevonden, maar de regels om maatregelen op te baseren en vervolgens te evalueren, ontbreken ten ene male.

Tenslotte zal in verder predictie-onderzoek met een interactionistisch doelen-model rekening gehouden moeten worden met het sterk individuele, niet-representatieve karakter van informatie betreffende het doel-concept.

De aspecten, die in deze paragraaf besproken werden, zijn niet los te zien van de algemene gang van zaken rond predictie in interactionistische modellen.

5.6. PREDICTIE EN INTERACTIONISTISCHE PERSOONLIJKHEIDSMODELLEN

Met name in Hoofdstuk 1 en Hoofdstuk 4 zijn een aantal onderwerpen gepresenteerd die relevant zijn voor predictie vanuit interactionistische persoonlijkheidsmodellen in het algemeen. Het is de bedoeling, naar aanleiding van de bevindingen uit het vorige hoofdstuk, hier ter afronding opnieuw aandacht aan te besteden. De volgende thema's zullen daarbij centraal staan: (a) de huidige resultaten in relatie tot eerdere validiteitsstudies met S-R-vragenlijsten, (b) de convergentie van meetmethoden, (c) de functie van een theorie of model bij predictie en (d) typen interactie. Tevens wordt ingegaan op de bijdrage die door interactionistische modellen geleverd zou kunnen worden ten aanzien van de persoonlijkheidspsychologie.

Validiteitsstudies

De huidige bevindingen betreffende gedragsvoorspelling op basis van S-R-informatie kunnen vergeleken worden met de uitkomsten van eerdere validiteitsstudies waarin dit type informatie geanalyseerd werd. Bijvoorbeeld Knudson en Golding (1974) onderzochten de vergelijkende validiteit van traditionele en S-R-vragenlijsten voor interpersoonlijk gedrag. Zij vonden aanmerkelijk slechtere resultaten met de S-R-vragenlijsten. De multiple correlatie coëfficiënten die zij presenteerden, liggen voor alle predictoren duidelijk lager dan de generaliseerbaarheidscoëfficiënten in de huidige studie (multiple correlaties tussen 0.00 en 0.51, gemiddeld lager dan 0.30).

Mellstrom, Zuckerman en Cicala (1978) bestudeerden de predictieve validiteit van verschillende benaderingen betreffende het concept 'Angst'. In het geval van een aantal predictoren ging het ook hier om situatiespecifieke metingen. Deze specifieke predictoren gaven betere resultaten te zien dan de algemene trekmetingen. Bij de specifieke predictoren waren de validiteitscoëfficiënten op basis van zelfbeoordelingen in dezelfde orde van grootte als de hier gerapporteerde generaliseerbaarheidscoëfficiënten.

De vergelijking van de huidige studie met de resultaten in beide eerdere validiteitsonderzoeken dient echter met enige reserve bekeken te worden. De beide eerdere onderzoeken vertrokken vanuit een trektheoretische benadering en bestudeerden geheel andere (trek-)concepten dan in dit proefschrift aan de orde kwamen. Knudson en Golding geven zelf twee beperkingen van hun studie aan die even zovele verschillen met het huidige onderzoek betekenen. Zij stelden zich allereerst kritisch op ten aanzien van de beperkte uitwerking die zij aan de situatie gaven en signaleerden daarenboven het gemis aan feitelijke observatie (Knudson & Golding, 1974). Mellstrom *et al.* (1978) hielden zich weliswaar met feitelijke observatie bezig maar deden dit in typische 'laboratorium'-situaties (bijvoorbeeld het optillen van een rat). Ze gaven tevens aan weinig aandacht besteed te hebben aan constructvaliditeit. Deze punten leiden ertoe dat we hier geen directe conclusies aan de vergelijking met de eerdere studies willen verbinden.

De convergentie van meetmethoden

De aansluiting van data uit zelfrapportage en gedragsobservatie, kwam diverse keren aan de orde. Binnen vragenlijstinformatie zou de Persoons-variantie (P), de Situatie-variantie (S), of juist de variantie van de Persoon x Situatie-interactie (PS) groter zijn. Bij gedragsobservatie zou het met name gaan om grotere S-variantie, P- en PS-variantie, c.q. variantie van Persoon x Response-interactie (PR) (in volgorde respectievelijk Argyle, 1976; Furnham & Jaspars, 1983; Van Heck, 1988). Dit leidde tot een terughoudende opstelling ten aanzien van de relatie tussen beide meetmodaliteiten in deze studie. Was dit terecht?

Om hier zicht op te krijgen werden enkele laatste variantie-analyses uitgevoerd. De data van de vijf rollenspelsituaties (Situaties, S) en de 27 respondenten (Personen, P) werden gebruikt in een all-random design ($P \times S \times R$). De Response-component (R) bestond in het geval van de vragenlijstdata uit respectievelijk 23 regels (Model Argyle), 36 doelen (Model Pervin en Nagestreefde Doelen) en zeven D-doelen (Model Hettema). Bij de rollenspelen werd gebruik gemaakt van de zeven D-doelen op de ruwe Mtrans-data¹. Tabel 5.1 geeft voor elke variantie-analyse de componenten en percentages.

Wanneer de bevindingen uit deze analyses samengevat worden in termen van de twee belangrijkste variantiebronnen ontstaat het volgende beeld. Bij de Regels-vragenlijst en bij de realiseerbare (Pervin) en nagestreefde doelen vormen Personen x Responses (PR) en R de belangrijkste elementen, bij de SRS-lijst gaat het om SR en R handelt. Als voornaamste bronnen bij de gedragsdata komen SR en R naar voren, waarbij de overige componenten onbetekenend zijn. In termen van de grootte van de variantiecomponenten laat de SRS-vragenlijst dus de beste aansluiting zien bij de gedragsobservatie door het belang van de SR-interactie. Voor drie van de vier vragenlijsten blijkt PR een belangrijke variantiebron, maar daarnaast zijn er verschillen.

1 Ruwe Mtrans-data betekent dat hier géén log-transformatie plaatsgevonden heeft.

Tabel 5.1. Variantie-componenten en percentages van vragenlijst- en gedrags-observatie-data

	Vragenlijstdata					
	Regels		Pervin		Nagestr. doel	
	Var. comp.	%	Var. comp.	%	Var. Comp.	%
P	0.13	10.3	0.05	9.1	0.04	5.1
S	0.06	4.8	0.00	0.0	0.00	0.0
R	0.26	20.6	0.10	18.2	0.20	25.5
PS	0.06	4.8	0.02	3.6	0.01	1.3
PR	0.24	19.1	0.07	12.7	0.13	16.5
SR	0.06	4.8	0.05	9.1	0.07	8.9
PSR,error	0.45	35.7	0.26	47.3	0.34	43.0

Alleen 0.00 met * geeft een negatieve variantiecomponent aan. In de overige gevallen is er sprake van afrondingseffecten.

Vergeleken met de hiervoor beschreven resultaten uit andere studies wordt enige ondersteuning gevonden voor het belang van P in vragenlijstdata (cf. Argyle). Dit gold voor de Regels-vragenlijst en Pervin's doelen, maar niet voor de beide andere lijsten. Het punt van Furnham en Jaspars betreffende S komt alleen bij de SRS-vragenlijst naar voren. De PS-interactie is in de huidige vragenlijsten eveneens gering. Wat de observatiedata aangaat wordt geen van de beschreven studies onderschreven. De response-specificiteit van situaties bleek hier het centrale element.

De verschillen in het belang van de diverse variantiebronnen bij de vragenlijsten c.q. gedragsdata, en de grote verschillen die nu gevonden worden in relatie tot voorgaande resultaten, kunnen gezien worden als een ondersteuning voor de aan de dag gelegde terughoudendheid ten aanzien van de convergentie van meetmethoden. Dit onderwerp verdient dringend aandacht. Het gaat daarbij niet alleen om nader empirisch onderzoek. Allereerst is een betere *theoretische* uitwerking van de conceptuele verbindingen tussen beide modes van belang. In dit hoofdstuk werd bij de bespreking van Situaties reeds aangegeven dat de vragenlijstinformatie zich op een *globaler* niveau lijkt af te spelen dan het specifieke feitelijke rollenspelgedrag. Een nauwkeurige formulering van concepten op beide niveau's, dat wil zeggen inclusief een definiëring in termen van het gedrag dat wel/niet valt onder de uitwerking van een concept, dient allereerst plaats te vinden (zie ook Bergen & Dweck, 1989; Caprara & Van Heck, 1992; Fiske, 1988; Van Heck, 1988). De oplossing voor convergentie van meetmethoden moet, naar onze mening, geboden worden door een theorie of model en niet bepaald worden door inhoudsloze hulpgrepen zoals aggregatie van data of moderatoren (zie onder andere Endler & Edwards, 1987; Krahé, 1992; Mischel, 1984).

Tabel 5.1. Variantie-componenten en percentages van vragenlijst- en gedrags-observaties-data (vervolg)

	Vragenlijstdata			
	SRS		Gedragsdata	
	Var. comp	%	Var. comp	%
P	0.06	5.0	1.96	0.6
S	0.19	15.7	0.00*	0.0
R	0.21	17.4	156.86	47.6
PS	0.06	5.0	6.15	1.9
PR	0.02	1.7	5.79	1.8
SR	0.23	19.0	110.59	33.6
PSR,error	0.44	36.4	48.33	14.7

De functie van een theorie of model bij predictie

De zojuist beschreven bijdrage die van een model verlangd wordt, is ook terug te vinden in de vier aspecten die Bergen en Dweck (1989) aangeven voor een ideaal model en kan een belangrijke steun bieden bij onderzoeksbeslissingen die, zoals in deze studie, aan de orde komen. Met dit kader voor predictie dient bij de verdere ontwikkeling van interactionistische persoonlijkheidsmodellen rekening gehouden te worden. In recente publicaties wordt de focus van deze modellen nog al eens gelegd bij *begrijpen* en *verklaren* van individueel functioneren (Magnusson, 1990a, 1992; Wakefield, 1989). Dit heeft mogelijk momenteel prioriteit. Om tot dit betere inzicht te komen lijkt bovendien niet alleen een nomothetische benadering van belang. Ter aanvulling kan een idiografische aanpak tot de aanlevering van nieuwe relevante variabelen leiden (Hermans & Bonarius, 1991). De benadering die Mischel (1984) voorstelde om respondenten als 'experts' bij onderzoek te betrekken is hier eveneens relevant.

Naast bovenstaande inzichten zal op twee andere functies van een model ingegaan moeten worden. Ten eerste zal rekening gehouden moeten worden met de mogelijkheid uiteindelijk te komen tot *voorspelling* van gedrag. Predictie als functie van interactionistische modellen is eveneens terug te vinden bij Bergen en Dweck (1989), Cantor en Zirkel (1990), Caprara en Van Heck (1992), Forgas en Van Heck (1992). Hierbij aansluitend zal, ten tweede, door modellen een *praktische, ecologische bijdrage* geleverd moeten worden, en zullen deze modellen zich niet moeten beperken tot een louter theoretisch doel (zie ook Endler & Parker, 1992; Magnusson, 1992).

Interactie

De huidige interactionistische persoonlijkheidsmodellen, inclusief de hier bestudeerde, kunnen een basis vormen voor betere en meer realistische model-

len. Naast de nadere conceptuele uitwerking die zo juist aangegeven werd, zal daarbij verder ingegaan moeten worden op het type interactie dat bestudeerd wordt. In Hoofdstuk 1 werden vijf betekenissen van interactie gepresenteerd die Pervin en Lewis (1978) onderscheiden. Recentelijk bespraken Hettema en Kenrick (1992) zes interactie-categorieën die van belang zijn voor de gezamenlijke bestudering van personen en situaties. In de meeste onderzoeken tot nu toe, evenals in de huidige studie, werd met *mechanistische* interactie gewerkt. Onder andere Endler en Parker (1992; zie ook Endler, 1993; Magnusson & Törestad, 1993) geven lijnen aan om *dynamische* interactie aan te pakken. Zoals ook opgemerkt door Forgas en Van Heck (1992) is verdere beschrijving van een passende methodologie voor de bestudering van reciproke transacties dringend gewenst. Het zou interessant zijn de materialen die voor deze studie gebruikt zijn opnieuw volgens een dynamische benadering uit te werken. Dit zou van betekenis kunnen zijn voor de theoretische interactionistische conceptie. En daarbij zouden met name de complexe data uit de rollenspelen benut kunnen worden in een meer procesgerichte analyse.

Interactionistische persoonlijkheidspsychologie

De nadruk in deze studie lag op de predictieve waarde van concepten in de modellen van Argyle, Hettema, en Pervin. Voor de wijze waarop deze voorspellingen uitgevoerd moesten worden, werd te rade gegaan bij de modellen zelf. Dit rechtvaardigde een nomothetische aanpak. Ter aanvulling zou eveneens de mogelijkheden van individuele predictie bekeken moeten worden. Met name de Doelen-vragenlijst lijkt om bestudering op een dergelijk individueel niveau te vragen. Zoals Pervin (1993) opmerkte, zou het kunnen zijn dat predictie op een algemeen niveau onmogelijk is, gegeven de multiple bepaaldheid van gedrag en de zeer idiosyncratische betekenisstructuren die er op van invloed zijn. In de huidige studie kwam naar voren dat de drie interactionistische persoonlijkheidsmodellen voldoende predictieve waarde bieden om als aanknopingspunt voor verdere uitwerking van betekenis te zijn. Voor verbetering van de modellen werden een aantal aanbevelingen geformuleerd, evenals voor verder onderzoek. Er lijkt niet zo zeer behoefte aan nieuwe modellen, als wel aan een bundeling van de gefragmenteerde informatie (zie ook Endler, 1993). De vraag is in welke mate de zo juist gememoreerde uitspraak van Pervin daarbij onderschreven zal gaan worden.

Ter afsluiting in het kort nog enkele opmerkingen. De goede resultaten met gedragsvoorspelling door de hier gebruikte modellen verdient een verklaring. De gedachten gaan hierbij allereerst uit naar het type concepten dat gebruikt werd: *strategieën, doelen en regels*. Daarnaast spelen situatiespecifieke metingen en afstemmingsmaatregelen betreffende meetmodaliteiten waarschijnlijk een rol. Om tot gefundeerde uitspraken te komen op dit punt is replicatie van het onderzoek nodig. In aanvulling op het gepresenteerde onderzoek is het in ieder geval van belang om na te gaan hoe de gebruikte concepten zich onderling verhouden. Strategieën en eindsituatiepreferenties in termen van D-doelen hebben, zoals eerder in dit hoofdstuk besproken werd, een relatie tot realiseer-

bare en nagestreefde doelen. In Hoofdstuk 1 kwam de relatie die Argyle ziet binnen zijn model tussen doelen en regels al ter sprake. *Betekenisvolle vereniging van de drie concepten in één interactionistisch model valt niet uit te sluiten.* De voorkeur gaat daarbij uit naar een uitwerking van *persoonlijkheid als een open systeem*. De mogelijkheid om *binnen* zo'n benadering van de persoonlijkheid de situatie een plaats te geven, en om concepten zoals doelen, regels en strategieën in termen van persoon *én* situatie gestalte te geven, vormen belangrijke pluspunten. Het dynamische karakter dat in interactionistische persoonlijkheidsbenadering van belang gevonden wordt, kan in zo'n model het beste tot zijn recht komen.

Literatuur

A

- Argyle, M. (1964). *Aspecten van de Sociale Psychologie*. Amsterdam: J.H.de Bussy.
- Argyle, M. (1969). *Social Interaction*. London: Methuen.
- Argyle, M. (1972a). *The Psychology of Interpersonal Behaviour*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Argyle, M. (1972b). *The Social Psychology of Work*. London: The Penguin Press.
- Argyle, M. (1972c). 'Non-verbal Communication in Human Social Interaction'. In: R.A. Hinde (Ed.), *Nonverbal Communication*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 243-269.
- Argyle, M. (1975). *Bodily Communication*. New York, NY: International Universities Press.
- Argyle, M. (1976). 'Personality and Social Behaviour'. In: R. Harré (Ed.), *Personality*. Oxford: Basil Blackwell, p. 145-188.
- Argyle, M. (1977). 'Predictive and Generative Rules Models of P x S Interaction'. In: D. Magnusson, N.S. Endler (Eds.), *Personality at the Crossroads: Current Issues in Interactional Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 353-370.
- Argyle, M. (1979a). 'Sequences in Social Behaviour as a Function of the Situation'. In: G.P. Ginsburg (Ed.), *Emerging Strategies in Social Psychological Research*. New York, NY: Wiley, p. 11-38.
- Argyle, M. (1979b). 'New Developments in the Analysis of Social Skills'. In: A. Wolfgang (Ed.), *Nonverbal Behavior. Applications and Cultural Implications*. New York, NY: Academic Press, p. 139-158.
- Argyle, M. (1980). 'The Analysis of Social Situations'. In: M. Brenner (Ed.), *The Structure of Action*. Oxford: Basil Blackwell, p. 66-107.
- Argyle, M. (1981a). 'The Experimental Study of the Basic Features of Situations'. In: D. Magnusson (Ed.), *Toward a Psychology of Situations*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 63-83.
- Argyle, M. (Ed.) (1981b). *Social Skills and Health*. London: Methuen.
- Argyle, M. (1981c). 'Rules versus Conventions in Everyday Situation'. In: M. Argyle, A. Furnham, J.A. Graham (Eds.), *Social Situations*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 142-147.
- Argyle, M. (1986). 'Social Skills and the Analysis of Situations and Conversations'. In C.R. Hollin, P. Trower (Eds.), *Handbook of Social Skills Training* (Vol. 2). Oxford: Pergamon Press, p. 185-216.
- Argyle, M. (1988). *Bodily Communication*. Second Edition. London: Methuen.
- Argyle, M., & Cook, M. (1976). *Gaze and Mutual Gaze*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Argyle, M., & Dean, J. (1965). 'Eye-Contact, Distance, and Affiliation'. *Sociometry* 28:289-304.

- Argyle, M., Furnham, A., & Graham, J.A. (Eds.) (1981). *Social Situations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Argyle, M., & Graham, J.A. (1976). 'The Central Europe Experiment: Looking at Persons and Looking at Objects'. *Environmental Psychology and Non-verbal Behavior* 1:6-16.
- Argyle, M., Graham, J.A., Campbell, A., & White, P. (1979). 'The Rules of Different Situations'. *New Zealand Psychologist* 8:13-22.
- Argyle, M., & Henderson, M. (1985). *The Anatomy of Relationships*. London: Heinemann.
- Argyle, M., Henderson, M., Bond, M., Iizuka, Y., & Contarello, A. (1986). 'Cross-cultural Variations in Relationship Rules'. *International Journal of Psychology* 21:287-315.
- Argyle, M., Henderson, M., & Furnham, A. (1985). 'The Rules of Social Relationships'. *British Journal of Social Psychology* 24:125-139.
- Argyle, M., & Ingham, R. (1972). 'Gaze, Mutual Gaze, and Proximity'. *Semiotica* 6:32-49.
- Argyle, M., Ingham, R., Alkema, F., & McCallin, M. (1973). 'The Different Functions of Gaze'. *Semiotica* 7:19-32.
- Argyle, M., & Kendon, A. (1967). 'The Experimental Analysis of Social Performance'. In: L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol.3). New York, NY: Academic Press, p. 55-98.
- Argyle, M., Lalljee, M., & Cook, M. (1968). 'The Effects of Visibility on Interaction in a dyad'. *Human Relations* 21:3-17.
- Argyle, M., Lefebvre, L., & Cook, M. (1974). 'The Meaning of Five Patterns of Gaze'. *European Journal of Social Psychology* 4:125-136.
- Argyle, M., & Little, D. (1972). 'Do Personality Traits apply to Social Behaviour?' *Journal for the Theory of Social Behaviour* 2:1-35.
- Argyle, M., & Williams, M. (1969). 'Observer or Observed? A Reversible Perspective in Person Perception'. *Sociometry* 32:396-412.
- Asendorpf, J. (1990). *Die differentielle Sichtweise in der Psychologie*. Göttingen: Hogrefe.
- Ashmore, R.D. (1990). 'Sex, Gender, and the Individual'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality. Theory and Research*. New York, NY: The Guilford Press, p. 486-526.

B

- Bakan, D. (1966). *The duality of Human Existence: An essay on Psychology and Religion*. Chicago: RandMcNally.
- Bakeman, R., & Gottman, J.M. (1986). *Observing Interaction. An Introduction to Sequential Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barker, R.G., & Wright, H.F. (1955). *Midwest and its Children*. New York, NY: Harper & Row.

- Begeer, W. (1984). *De Meting en Beïnvloeding van de Strategieën van Leiders in een Onderneming* (ongepubliceerd manuscript). Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant.
- Belle, D. (1985). 'Ironies in the Contemporary Study of Gender'. *Journal of Personality* 53:400-405.
- Bern, D.J. (1983). 'Constructing a Theory of the Triple Typology: Some (second) Thoughts on Nomothetic and Ideographic Approaches to Personality'. *Journal of Personality* 51:566-577.
- Bergen, R.S., & Dweck, C.S. (1989). 'The Functions of Personality Theories'. In: R.S. Wyer, jr., T.K. Srull (Eds.), *Advances in Social Cognition* (Vol. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 81-92.
- Block, J., & Block, J.H. (1981). 'Studying Situational Dimensions: A Grand Perspective and some Limited Empiricism'. In: D. Magnusson (Ed.), *Towards a Psychology of Situations. An Interactional Perspective*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 85-102.
- Block, J.H. (1973). 'Conceptions of Sex Role. Some Cross-Cultural and Longitudinal Perspectives'. *American Psychologist* 28:512-526.
- Block, J.H. (1976). 'Issues, Problems and Pitfalls in Assessing Sex Differences: A Critical Review of The Psychology of Sex Differences'. *Merrill-Palmer Quarterly* 22:283-308.
- Block, J.H. (1983). 'Differential Premises Arising from Differential Socialization of the Sexes: Some Conjectures'. *Child Development* 54:1335-1354.
- Brennan, R.L. (1977). *Generalizability Analyses: Principles and Procedures*. Iowa City, IA: The American College Testing Program.
- Buss, D.M. (1991). 'Evolutionary Personality Psychology'. *Annual Review of Psychology* 42:459-491.

C

- Cantor, N., & Kihlstrom, J.F. (1987). *Personality and Social Intelligence*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Cantor, N., & Kihlstrom, J.F. (1989). 'Social Intelligence and Cognitive Assessments of Personality'. In R.S. Wyer, jr., T.K. Srull (Eds.), *Advances in Social Cognition* (Vol. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 1-59.
- Cantor, N., Mischel, W., & Schwartz, J.C. (1982). 'A Prototype Analysis of Psychological Situations'. *Cognitive Psychology* 14:45-77.
- Cantor, N., & Zirkel, S. (1990). 'Personality, Cognition, and Purposive Behavior'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Handbook of Personality. Theory and Research*. New York, NY: The Guilford Press, p. 135-164.
- Caprara, G.V. (1993). 'Emotions, Motivations, and Personality'. In: G.L. Van Heck, P. Bonaiuto, I.J. Deary, W. Nowack (Eds.), *Personality Psychology in Europe* (Vol. 4). Tilburg: Tilburg University Press, p. 51-62.
- Caprara, G.V., & Van Heck, G.L. (1992). 'Personality Psychology. Some Epistemological Assertions and Historical Considerations'. In: G.V.

- Caprara, G.L. Van Heck (Eds.), *Modern Personality Psychology. Critical Reviews and New Directions*. New York, NY: Harvester-Wheatsheaf, p. 3-26.
- Carlson, R. (1985). 'Masculine/Feminine: A Personological Perspective'. *Journal of Personality* 53:384-399.
- Clarke, D.D., & Argyle, M. (1982). 'Conversation Sequences'. In: C. Fraser, K.R. Scherer (Eds.), *Advances in the Social Psychology of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 159-204.
- Cronbach, L.J., Gleser, G.C., Nanda, H., & Rajaratnam, N. (1972). *The Dependability of Behavioral Measurements: Theory of Generalizability for Scores and Profiles*. New York, NY: Wiley.

D

- Deaux, K. (1976). 'Sex: A Perspective on the Attribution Process'. In: J.H. Harvey, W.J. Ickes, R.F. Kidd (Eds.), *New Directions in Attribution Research*. (Vol. 1). Hillsdale, NJ: Erlbaum. p. 335-352.
- Deaux, K. (1977). 'Sex Differences'. In: Th. Blass (Ed.), *Personality Variables in Social Behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 357-377.
- Deaux, K. (1984). 'From Individual Differences to Social Categories. Analysis of a Decade's Research on Gender'. *American Psychologist* 39:105-116.
- Deaux, K. (1985). 'Sex and Gender'. In: M.R. Rosenzweig, L.W. Porter (Eds.), *Annual Review of Psychology* 36:49-81.
- Deaux, K., & Major, B. (1987). 'Putting Gender into Context: An Interactive Model of Gender-Related Behavior'. *Psychological Review* 94:369-389.
- Deaux, K., & Whrightsman, L.S. (1984). *Social Psychology in the 80s* (4th. Ed.) Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Dickman, H.R. (1963). 'The Perception of Behavioral Units'. In: R.G. Barker (Ed.), *The Stream of Behavior*. New York, NY: Appleton-Century-Crofts, p. 23-41.
- Dittmann, A.T. (1978). 'The Role of Body Movement in Communication'. In: A.W. Siegman, S. Feldstein (Eds.), *Nonverbal Behavior and Communication*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 69-96.
- Duncan, S., & Fiske, D.W. (1977). *Face-To-Face Interaction: Research, Methods and Theory*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Durkin, K. (1987). 'Social Cognition and Social Context in the Sonstruction of Sex Differences'. In M.A. Baker (Ed.), *Sex Differences in Human Performance*. Chichester: Wiley, p. 141-173.

E

- Eagly, A.H. (1987). *Sex Differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Ekman, P. (1976). 'Movements with Precise Meanings'. *Journal of Communication* 26:14-26.
- Ekman, P. (1980). 'Three Classes of Nonverbal Behavior'. In: W. von Raffler-Engel (Ed.), *Aspects of Nonverbal Communication*. Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 89-102.
- Ekman, P. (1982). 'Methods for Measuring Facial Action'. In: K.R. Scherer, P. Ekman (Eds.), *Handbook of Methods in Nonverbal Behavior Research*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 45-90.
- Ekman, P., & Friesen, W.V. (1968). 'Nonverbal Behavior in Psychotherapy Research'. In: J. Schlien (Ed.), *Research in Psychotherapy* (Vol. 3). Washington D.C.: American Psychological Association.
- Ekman, P., & Friesen, W.V. (1975). *Unmasking the Face. A Guide to Recognizing Emotions from Facial Cues*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Ekman, P., & Friesen, W.V. (1981). 'The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, and Coding'. In: A. Kendon (Ed.), *Nonverbal Communication, Interaction, and Gesture. Selections from Semiotica*. The Hague: Mouton, p. 57-105.
- Ekman, P., Friesen, W.V., & Ancoli, S. (1980). 'Facial Signs of Emotional Experience'. *Journal of Personality and Social Psychology* 39:1125-1134.
- Ellyson, S.L., & Dovidio, J.F. (1985). 'Power, Dominance and Nonverbal Behavior: Basic Concepts and Issues'. In: S.L. Ellyson, J.F. Dovidio, (Eds.), *Power, Dominance and Nonverbal Behavior*. New York, NY: Springer, p. 1-27.
- Emmons, R.A. (1989a). 'The Personal Striving Approach to Personality'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Goal Concepts in Personality and Social Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 87-126.
- Emmons, R.A. (1989b). 'Exploring the Relations between Motives and Traits: The Case of Narcissism'. In: D.M. Buss, N. Cantor (Eds.), *Personality Psychology. Recent Trends and Emerging Directions*. New York, NY: Springer, p. 32-44.
- Emmons, R.A. (1993). 'Current Status of the Motive Concept'. In: K.H. Craik, R. Hogan, R.N. Wolfe, (Eds.), *Fifty Years of Personality Psychology*. New York, NY: Plenum, p. 187-196.
- Emmons, R.A., Diener, E., & Larsen, R.J. (1986). 'Choice and Avoidance of Everyday Situations and Affect Congruence: Two Models of Reciprocal Interactionism'. *Journal of Personality and Social Psychology* 51:815-826.
- Emmons, R.A., & King, L.A. (1989). 'On the Personalization of Motivation'. In: R.S. Wyer, jr., T.K. Srull (Eds.), *Advances in Social Cognition* (Vol. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 111-122.
- Endler, N.S. (1982). 'Interactionism Comes of Age'. In: M.P. Zanna, E.T. Higgins, C.P. Herman (Eds.), *Consistency in Social Behavior. The Ontario Symposium* (Vol. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 209-249.

- Endler, N.S. (1984). 'Interactionism'. In N.S. Endler & J.McV. Hunt (Eds.), *Personality and the Behavioral Disorders*. New York, NY: Wiley, p. 183-217.
- Endler, N.S. (1988). 'Interactionism Revisited: A Discussion of "On the Role of Situations in Personality Research"'. In: S.G. Cole, R.G. Demaree (Eds.), *Applications of Interactionist Psychology: Essays in Honor of Saul B. Sells*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 179-188.
- Endler, N.S. (1993). 'Personality: An Interactional Perspective'. In: P.J. Hettema, I.J. Deary (Eds.), *Foundations of Personality*. Dordrecht: Kluwer, p. 251-268.
- Endler, N.S., & Edwards, J.M. (1987). 'Variations on a Theme'. *European Journal of Personality* 1:17-20.
- Endler, N.S., & Hunt, J.McV. (1966). 'Sources of Behavioral Variance as Measured by the S-R Inventory of Anxiousness'. *Psychological Bulletin* 65: 336-346.
- Endler, N.S., & Magnusson, D. (1976). 'Personality and Person by Situation Interactions'. In: N.S. Endler, D. Magnusson (Eds.), *Interactional Psychology and Personality*. Washington, DC: Hemisphere, p. 1-25.
- Endler, N.S., & Parker, J.D.A. (1992). 'Interactionism Revisited: Reflections on the Continuing Crisis in the Personality Area'. *European Journal of Personality* 6:177-198.
- Epstein, S. (1983). 'Aggregation and Beyond: Some Basic Issues on the Prediction of Behavior'. *Journal of Personality* 51:360-392.
- Epstein, S. (1984). 'The Stability of Behavior across Time and Situations'. In: R.A. Zucker, J. Aronoff, A.I. Rabin (Eds.), *Personality and the Prediction of Behavior*. Orlando: Academic Press, p. 209-268.
- Erickson, F. (1975). 'One Function of Proxemic Shifts in Face-To-Face Interaction'. In: A. Kendon, R.M. Harris, M.R. Key (Eds.), *Organization of Behavior in Face-To-Face Interaction*. The Hague: Mouton, p. 175-187.
- Exline, R.V. (1963). 'Explorations in the Process of Person Perception: Visual Interaction in Relation to Competition, Sex, and Need for Affiliation'. *Journal of Personality* 31:1-20.

F

- Fassnacht, G. (1982). *Theory and Practice of Observing Behavior*. London: Academic Press.
- Fiske, D.W. (1978). *Strategies for Personality Research, The Observation versus Interpretation of Behavior*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Fiske, D.W. (1988). 'From inferred Personalities toward Personality in Action'. *Journal of Personality* 56:815-833.
- Ford, D.H. (1987). *Humans as Self-Constructing Living Systems. A Developmental Perspective on Behavior and Personality*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Ford, M.E. (1986). 'For all Practical Purposes: Criteria for Defining and Evaluating Practical Intelligence'. In: R.J. Sternberg, R.K. Wagner (Eds.), *Practical Intelligence. Nature and Origins of Competence in the Everyday World*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 183-200.
- Ford, M.E., & Nichols, C.W. (1987). 'A Taxonomy of Human Goals and Some Possible Applications'. In: M.E. Ford, D.H. Ford (Eds.), *Humans as Self-Constructing Living Systems. Putting the Framework to Work*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 289-311.
- Forgas, J.P., Argyle, M., & Ginsburg, G.P. (1979). 'Social Episodes and Person Perception: The Fluctuating Structure of an Academic Group'. *Journal of Social Psychology* 109:207-222.
- Forgas, J.P., & Van Heck, G.L. (1992). 'The Psychology of Situations'. In: G.V. Caprara, G.L. Van Heck (Eds.), *Modern Personality Psychology. Critical Reviews and New Directions*. New York, NY: Harvester-Wheatsheaf, p. 418-455.
- Friesen, W.V., Ekman, P., & Wallbott, H. (1979). 'Measuring Hand Movements'. *Journal of Nonverbal Behavior* 4:97-112.
- Frodi, A.M., Macaulay, J., & Thome, P.R. (1977). 'Are Women Always Less Aggressive than Men? A Review of the Experimental Literature'. *Psychological Bulletin* 84:634-660.
- Fryans, L.J. (Ed.), (1983). *Generalizability Theory: Inferences and Practical Applications*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Furnham, A., & Argyle, M. (Eds.) (1981). *The Psychology of Social Situations*. Oxford: Pergamon Press.
- Furnham, A., & Jaspars, J. (1983). 'The Evidence for Interactionism in Psychology. A Critical Analysis of the Situation - Response Inventories'. *Personality and Individual Differences* 4:627-644.

G

- Ginsburg, G.P. (1978). 'Role-Playing and Role Performance'. In: M. Brenner, P. Marsh, M. Brenner (Eds.), *The Social Context of Method*. London: Groom Helm, p. 91-121.
- Goldberg, S., & Rosenthal, R. (1986). 'Self-Touching behavior in the Job Interview: Antecedents and Consequences'. *Journal of Nonverbal Behavior* 10:65-80.
- Gottman, J.M. (1979). *Marital Interaction. Experimental Investigations*. New York, NY: Academic Press.
- Graham, J.A., & Argyle, M. (1975). 'A Cross-Cultural Study of the Communication of Extra-Verbal Meaning by Gestures'. *International Journal of Psychology* 10:57-67.
- Graham, J.A., Argyle, M., & Furnham, A. (1980). 'The Goal Structure of Situations'. *European Journal of Social Psychology* 10:345-366.
- Groskamp-ten Have, A. (1983). *Hoe hoort het eigenlijk?* Amsterdam: Becht.

H

- Hall, E.T. (1963). 'A System for Notation of Proxemic Behavior'. *American Anthropologist* 65:1003-1026.
- Hall, J.A. (1978). 'Gender Effects in Decoding Nonverbal Cues'. *Psychological Bulletin* 85:845-857.
- Hall, J.A. (1984). *Nonverbal Sex Differences. Communication Accuracy and Expressive Style*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Hamilton, V. (1983). *The Cognitive Structures and Processes of Human Motivation and Personality*. Chichester: Wiley.
- Harper, R.G., Wiens, A.N., & Matarazzo, J.D. (1978). *Nonverbal Communication: The State of the Art*. New York, NY: Wiley.
- Haslett, B. (1987). *Communication: Strategic Action in Context*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Henley, N.M., & Harmon, S. (1985). 'The Nonverbal Semantics of Power and Gender: A Perceptual Study'. In: S.L. Ellyson, J.F. Dovidio (Eds.), *Power, Dominance and Nonverbal Behavior*. New York, NY: Springer, p. 151-164.
- Hermans, H.J.M., & Bonarius, H. (1991). 'The Person as Co-Investigator in Personality Research'. *European Journal of Personality* 5:199-216.
- Hettema, P.J. (1979). *Personality and Adaptation*. Amsterdam: North-Holland.
- Hettema, P.J. (1982). 'Situatiespecifieke Persoonlijkheidsdiagnostiek'. In: K.A. Soudijn (red.), *Psychologisch Onderzoek in Perspectief*. Prinsengeb.: Perfekt, p. 1-12.
- Hettema, P.J. (1984). 'The Prediction of Interpersonal Behavior in Specific Situations'. In: H. Bonarius, G.L. van Heck, N. Smid (Eds.), *Personality Psychology in Europe. Theoretical and Empirical Developments* (Vol. 1). Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 165-177.
- Hettema, P.J. (1989a). 'Principles of Personality Assessment'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment: Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 31-45.
- Hettema, P.J. (1989b). 'Self-Report: From traits to Strategies'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment: Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 49-51.
- Hettema, P.J. (1989c). 'Transformation Rules: Towards a Taxonomy of Everyday Behavior'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment: Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 71-85.
- Hettema, P.J. (1989d). 'Behavioral Observation: Traits, Situations or Interactions'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment: Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 165-168.
- Hettema, P.J. (1989e). 'Predictive Validity'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment: Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 189-202.

- Hettema, P.J. (1989f). 'Towards a Two-Process Conception of Human Adaptation'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment: Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 203-221.
- Hettema, P.J. (1989g). 'Appendix F: Rankorder of Primitive Actions (F-a) and d-Goals (F-b) in the Prototypical Package'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment. Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 262-263.
- Hettema, P.J., & Hol, D.P. (1989a). 'The Assessment of Behavioral Strategies'. In P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment. Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 87-103.
- Hettema, P.J., & Hol, D.P. (1989b). 'An Empirical Study of Interpersonal Behavior in Simulated Situations'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment. Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 177-185.
- Hettema, P.J., & Kenrick, D.T. (1989). 'Biosocial Interaction and Individual Adaptation'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment. Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 3-29.
- Hettema, P.J., & Kenrick, D.T. (1992). 'Models of Person-Situation Interactions'. In: G.V. Caprara, G.L. Van Heck (Eds.), *Modern Personality Psychology. Critical Reviews and New Directions*. New York, NY: Harvester-Wheatsheaf, p. 393-417.
- Hettema, P.J., Van Heck, G., Appels, M.T., & Van Zon, I. (1986). 'The Assessment of Situational Power'. In: A. Angleitner, A. Furnham, G.L. van Heck (Eds.), *Personality Psychology in Europe. Current Trends and Controversies* (Vol. II). Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 85-99.
- Hol, D.P. (1989). 'Settings and Schedule for the Direct Observation of Behavior'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment. Assessment of Human Adaptation*. Chichester: Wiley, p. 169-175.
- Hollenbeck, A.R. (1978). 'Problems of Reliability in Observational Research'. In: G.P. Sackett (Ed.), *Observing Behavior. Vol. II. Data Collection and Analysis Methods*. Baltimore, MD: University Park Press, p. 79-98.
- House, A.E., House, B.J., & Campbell, M.B. (1981). 'Measures of Inter-observer Agreement, Calculation Formulas and Distribution Effects'. *Journal of Behavioral Assessment* 3:37-57.
- Hyde, J.S., & Linn, M.C., (Eds.) (1986). *The Psychology of Gender. Advances through Meta-Analysis*. Baltimore, MD: The John Hopkins University Press.

I

- Ickes, E., Bissonnette, V., Garcia, S., & Stinson, L.L. (1990). 'Implementing and Using the Dyadic Interaction Paradigm'. In: C. Hendrick, M.S. Clark (Eds.), *Research Methods in Personality and Social Psychology*. Newbury Park, CA: Sage, p. 16-44.

J

- Jaccard, J., & Dittus, P. (1990). Idiographic and Nomothetic Perspectives on Research Methods and Data Analysis. In: C. Hendrick, M.S. Clark (Eds.), *Research Methods in Personality and Social Psychology*. Newbury Park, CA: Sage, p. 312-351.
- Johnson, H.G., Ekman, P., & Friesen, W.V. (1981). Communicative Body-movements: American Emblems. In: A. Kendon (Ed.), *Nonverbal Communication, Interaction, and Gesture. Selections from Semiotica*. The Hague: Mouton, p. 401-420.

K

- Kenner, A.N. (1984). 'The Effect of Task Differences, Attention and Personality on the Frequency of Body-Focused Hand Movements'. *Journal of Nonverbal Behavior* 8:159-171.
- Kenny, D.A. (1990). 'Design Issues in Dyadic Research'. In: C. Hendrick, M.S. Clark (Eds.), *Research Methods in Personality and Social Psychology*. Newbury Park, CA: Sage, p. 164-184.
- Kenny, D.A. (1988). 'The Analysis of Data from Two-Person Relationships'. In: S. Duck (Ed.), *Handbook of Personal Relationships. Theory, Research and Interventions*. Chichester: Wiley, p. 57-77.
- Kenrick, D.T. (1987). 'Gender, Genes, and the Social Environment: A Bio-social Interactionist Perspective'. In: P. Shaver, C. Hendrick (Eds.), *Sex and Gender. Review of Personality and Social Psychology* (Vol. 7). Newbury Park, CA: Sage, p. 14-43.
- Kenrick, D.T., & Dantchik, A. (1983). 'Interactionism, Idiographics, and the Social Psychological Invasion of Personality'. *Journal of Personality* 51: 286-307.
- Kerkstra, A. (1985). *Conflicthantering bij Echtparen*. Academisch proefschrift. Amsterdam: VU-Uitgeverij.
- Kline, P. (1987). 'Factor Analysis and Personality Theory'. *European Journal of Personality* 1:21-36.
- Klinger, E. (1989). 'Goal Orientation as Psychological Linchpin: A Commentary on Cantor and Kihlstrom's "Social Intelligence and Cognitive Assessments of Personality"'. In: R.S. Wyer, jr., T.K. Srull (Eds.), *Advances in Social Cognition* (Vol. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 123-130.
- Knapp, M.L. (1978). *Nonverbal Communication in Human Interaction*. New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.
- Knudson, R.M., & Golding, S.L. (1974). 'Comparative Validity of Traditional versus S-R format Inventories of Interpersonal Behavior'. *Journal of Research in Personality* 8:111-127.
- Krahé, B. (1992). *Personality and Social Psychology. Towards a Synthesis*. London: Sage.

Kreckel, M. (1978). 'Communicative Acts: A Semiological Approach to the Empirical Analysis of Filmed Interaction'. *Semiotica* 24:87-111.

L

- Lamiell, J.T. (1981). 'Toward an Idiothetic Psychology of Personality'. *American Psychologist* 36:276-289.
- Lamiell, J.T. (1986). 'Epistemological Tenets of an Idiothetic Psychology of Personality'. In: A. Angleitner, A. Furnham, G.L. van Heck (Eds.), *Personality Psychology in Europe. Current Trends and Controversies* (Vol. 2). Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 3-22.
- Lamiell, J.T. (1987). *The Psychology of Personality: An Epistemological Inquiry*. New York, NY: Colombia University Press.
- Lewis, M. (1978). 'Situational Analysis and the Study of Behavioral Development'. In: L.A. Pervin, M. Lewis (Eds.), *Perspectives in Interactional Psychology*. New York, NY: Plenum Press, p. 49-66.
- Linn, M.C. (1986). 'Meta-Analysis of Studies of Gender Differences: Implications and Future Directions'. In: J.S. Hyde, M.C. Linn (Eds.), *The Psychology of Gender*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, p. 210-231.
- Little, B.R. (1989). 'Personal Projects Analysis: Trivial Pursuits, Magnificent Obsessions, and the Search for Coherence'. In: D.M. Buss, N. Cantor (Eds.), *Personality Psychology. Recent Trends and Emerging Directions*. New York, NY: Springer, p. 15-31.
- Locksley, A., & Colten, M.E. (1979). 'Psychological Androgyny: A Case of Mistaken Identity?' *Journal of Personality and Social Psychology* 37:1017-1031.
- Longabaugh, R. (1980). 'The Systematic Observation of Behavior in Naturalistic Settings'. In: H.C. Triandis, J.W. Berry (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology. Vol. II. Methodology*. Boston, MA: Allyn & Bacon, p. 57-126.

M

- Maccoby, E., & Jacklin, C. (1974). *The Psychology of Sex Differences*. Stanford, CA: University Press.
- Magnusson, D. (1974). 'The Person and the Situation in the Traditional Measurement Model'. *Report from the Psychological Laboratories*. The University of Stockholm. Number 426.
- Magnusson, D. (1976). 'The Person and the Situation in an Interactional Model of Behavior'. *Scandinavian Journal of Psychology* 17:81-96.
- Magnusson, D. (1978). 'On the Psychological Situation'. *Report from the Psychological Laboratories*. The University of Stockholm. Number 544.

- Magnusson, D. (1981). 'Wanted: a Psychology of Situations'. In: D. Magnusson (Ed.), *Towards a Psychology of Situations. An Interactional Perspective*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 9-32.
- Magnusson, D. (1984a). 'Persons in Situations: Some Comments on a Current Issue'. In: H. Bonarius, G.L. van Heck, N. Smid (Eds.), *Personality Psychology in Europe. Theoretical and Empirical Developments* (Vol. 1). Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 129-148.
- Magnusson, D. (1984b). 'The Situation in an Interactional Paradigm of Personality Research'. In: V. Sarris, A. Parducci (Eds.), *Perspectives in Psychological Experimentation: Toward the Year 2000*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 211-233.
- Magnusson, D. (1988a). *Individual Development from an Interactional Perspective: A Longitudinal Study*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Magnusson, D. (1988b). 'On the Role of Situations in Personality Research: An Interactional Perspective'. In: S.G. Cole, R.G. Demaree (Eds.), *Applications of Interactionist Psychology: Essays in Honor of Saul B. Sells*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 155-178.
- Magnusson, D. (1990a). 'Personality Research in the 90s'. In: P.J. Drenth, J.A. Sergeant, R.J. Takens (Eds.), *European Perspectives in Psychology*. Chichester: Wiley, p. 107-124.
- Magnusson, D. (1990b). 'Personality Development from an Interactional Perspective'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Handbook of Personality. Theory and Research*. New York, NY: The Guilford Press, p. 193-222.
- Magnusson, D. (1992). 'Back to the Phenomena: Theory, Methods, and Statistics in Psychological Research'. *European Journal of Personality* 6:1-14.
- Magnusson, D., & Allen, V.L. (1983). 'Implications and Applications of an Interactional Perspective for Human Development'. In: D. Magnusson, V.L. Allen (Eds.), *Human Development. An Interactional Perspective*. New York, NY: Academic Press, p. 369-387.
- Magnusson, D., & Endler, N.S. (1977). 'Interactional Psychology: Present Status and Future Prospects'. In: D. Magnusson, N.S. Endler (Eds.), *Personality at the Crossroads: Current Issues in Interactional Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 3-31.
- Magnusson, D., & Törestad, B. (1993). 'A Holistic View of Personality: A Model Revisited'. *Annual Review of Psychology* 44:427-452.
- Major, B., & Heslin, R. (1982). 'Perceptions of Cross-Sex and Same-Sex Nonreciprocal Touch: It Is Better To Give Than To Receive'. *Journal of Nonverbal Behavior* 6:148-162.
- Mayo, C., & Henley, N.M. (Eds.) (1981). *Gender and Nonverbal Behavior*. New York, NY: Springer.
- Mathiot, M. (1978). 'Toward a Frame of Reference for the Analysis of Face-To-Face Interaction'. *Semiotica* 24:199-219.

- McAdams, D.P., Jackson, R.J., & Kirshnit, C. (1984). 'Looking, Laughing, and Smiling in Dyads as a Function of Intimacy Motivation and Reciprocity'. *Journal of Personality* 52:261-273.
- McNeill, D. (1985). 'So you think Gestures are Nonverbal?' *Psychological Review* 92:350-371.
- Mellstrom, M. jr., Zuckerman, M., & Cicala, G.A. (1978). 'General versus Specific Traits in the Assessment of Anxiety'. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 46:423-431.
- Mischel, W. (1970). 'Sex-Typing and Socialization'. In: P.H. Mussen (Ed.), *Carmichael's Manual of Child Psychology* (Vol. 2). New York, NY: Wiley, p. 3-72.
- Mischel, W. (1973). 'Toward a Cognitive Social Learning Reconceptualization of Personality'. *Psychological Review* 80:252-283.
- Mischel, W. (1977). 'The Interaction of Person and Situation'. In: D. Magnusson, N.S. Endler (Eds.), *Personality at the Crossroads: Current Issues in Interactional Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 333-352.
- Mischel, W. (1984). 'On the Predictability of Behavior and the Structure of Personality'. In: R.A. Zucker, J. Aronoff, A.J. Rabin (Eds.), *Personality and the Prediction of Behavior*. Orlando, FL: Academic Press, p. 269-305.
- Mitchell, S.K. (1979). 'Interobserver Agreement, Reliability and Generalizability of Data Collected in Observational Studies'. *Psychological Bulletin* 86:376-390.
- Moskowitz, D.S. (1986). 'Comparison of Self-Reports, Reports by Knowledgeable Informants, and Behavioral Observation Data'. *Journal of Personality* 54:294-317.
- Murray, H.A. (1938). *Explorations in Personality*. New York, NY: Oxford University Press.

N

- Newton, D. (1973). 'Attribution and the Unit of Perception of Ongoing Behavior'. *Journal of Personality and Social Psychology* 28:28-38.
- Newton D., & Enquist, G. (1976). 'The Perceptual Organization of Ongoing Behavior'. *Journal of Experimental Social Psychology* 12:436-450.
- Norem, J.K. (1989). 'Cognitive Strategies as Personality: Effectiveness, Specificity, Flexibility, and Change'. In: D.M. Buss, N. Cantor (Eds.), *Personality psychology. Recent Trends and Emerging Directions*. New York, NY: Springer, p. 45-60.
- Norusis, M.J. (1983). *SPSS-x. Introductory Statistics Guide*. Chicago, ILL: SPSS Inc.

O

- O'Leary, V.E., & Hansen, R.D. (1985). 'Sex as an Attributional Fact'. In: Th.B. Sonderegger (Ed.), *Psychology and Gender. Nebraska Symposium on Motivation, 1984* (Vol. 32). Lincoln, NE: University of Nebraska Press, p. 133-177.
- Overton, W.F., & Reese, H.W. (1973). 'Models of Development: Methodological Implications'. In: J.R. Nesselroade, H.W. Reese (Eds.), *Life Span Developmental Psychology: Methodological Issues*. New York, NY: Academic Press, p. 65-86.
- Ozer, D.J. (1986). *Consistency in Personality. A Methodological Framework*. Berlin: Springer Verlag.

P

- Patterson, M.L. (1983). *Nonverbal Behavior. A Functional Approach*. New York, NY: Springer.
- Pervin, L.A. (1967a). 'A Twenty-College Study of Student x College Interaction using TAPE (Transactional Analysis of Personality and Environment): Rationale, Reliability, and Validity'. *Journal of Educational Psychology* 58:290-302.
- Pervin, L.A. (1967b). 'Satisfaction and Perceived Self-environment Similarity: A Semantic Differential Study of Student-College Interaction'. *Journal of Personality* 35:623-634.
- Pervin, L.A. (1968). 'Performance and Satisfaction as a Function of Individual-Environment Fit'. *Psychological Bulletin* 69:56-68.
- Pervin, L.A. (1976). 'A Free-Response Description Approach to the Analysis of Person-Situation Interaction'. *Journal of Personality and Social Psychology* 34:465-474.
- Pervin, L.A. (1977). 'The Representative Design of Person-Situation Research'. In: D. Magnusson, N.S. Endler (Eds.), *Personality at the Crossroads: Current Issues in Interactional Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 371-384.
- Pervin, L.A. (1978a). 'Theoretical Approaches to the Analysis of Individual-Environment Interaction'. In: L. Pervin, M. Lewis (Eds.), *Perspectives in Interactional Psychology*. New York, NY: Plenum Press, p. 67-85.
- Pervin, L.A. (1978b). 'Definitions, Measurements, and Classifications of Stimuli, Situations, and Environments'. *Human Ecology* 6:71-105.
- Pervin, L.A. (1978c). *Current Controversies and Issues in Personality*. New York, NY: Wiley.
- Pervin, L.A. (1981). 'The Relation of Situations to Behavior'. In: D. Magnusson (Ed.), *Toward a Psychology of Situations. An Interactional Perspective*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 343-360.

- Pervin, L.A. (1983). 'The Stasis and Flow of Behavior: Toward a Theory of Goals'. In: M.M. Page (Ed.), *Personality: Current Theory and Research*. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, p. 1-54.
- Pervin, L.A. (1984). 'Idiographic Approaches to Personality'. In: N.S. Endler, J.McV. Hunt (Eds.), *Personality and the Behavioral Disorders*. New York, NY: Wiley, p. 261-282.
- Pervin, L.A. (1985). 'Personality: Current Controversies, Issues and Directions'. In: M.R. Rosenzweig, L.W. Porter (Eds.), *Annual Review of Psychology* 36:83-114.
- Pervin, L.A. (Ed.) (1989a). *Goal Concepts in Personality and Social Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Pervin, L.A. (1989b). 'Goal Concepts in Personality and Social Psychology: A Historical Perspective'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Goal Concepts in Personality and Social Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 1-17.
- Pervin, L.A. (1989c). 'Goal Concepts, Themes, Issues, and Questions'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Goal Concepts in Personality and Social Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 473-479.
- Pervin, L.A. (1989d). 'Psychodynamic-Systems Reflection on a Social-Intelligence Model of Personality'. In: R.S. Wyer, jr., T.K. Srull (Eds.), *Advances in Social Cognition. Vol. II. Social Intelligence and Cognitive Assessments of Personality*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 153-161.
- Pervin, L.A. (1990). 'A Brief History of Modern Personality Theory'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Handbook of Personality. Theory and Research*. New York, NY: The Guilford Press, p. 3-18.
- Pervin, L.A. (1993). 'Pattern and Organization: Current Trends and Prospects for the Future'. In: K.H. Craik, R. Hogan, R.N. Wolfe (Eds.), *Fifty Years of Personality Psychology*. New York, NY: Plenum, p. 69-84.
- Pervin, L.A., & Lewis, M. (1978). 'Overview of the Internal-External Issue'. In: L.A. Pervin, M. Lewis (Eds.), *Perspectives in Interactional Psychology*. New York, NY: Plenum Press, p. 1-22.
- Pervin, L.A., & Rubin, D.B. (1967). 'Student Dissatisfaction with College and the College Dropout: A Transactional Approach'. *Journal of Social Psychology* 72:285-292.
- Porter, E., Argyle, M., & Salter, V. (1970). 'What is Signalled by Proximity?' *Perceptual and Motor Skills* 30:39-42.
- Poyatos, F. (1983). *New Perspectives in Nonverbal Communication. Studies in Cultural Anthropology, Social Psychology, Linguistics, Literature and Semiotics*. Oxford: Pergamon Press.

R

- Read, S.J., & Miller, L.C. (1989a). 'Inter-personalism: Toward a goal-based theory of persons in relationships'. In: L.A. Pervin (Ed.), *Goal Concepts in Personality and Social Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 413-472.

- Read, S.J., & Miller, L.C. (1989b). 'The Importance of Goals in Personality: Toward a Coherent Model of Persons'. In: R.S. Wyer, jr., T.K. Srull (Eds.), *Advances in Social Cognition* (Vol. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 163-174.
- Reinisch, J.M., Rosenblum, L.A., & Saunders, S.A. (Eds.) (1987). *Masculinity/Femininity. Basic Perspectives*. Oxford: University Press.
- Reis, H.T., & Jackson, L.A. (1981). 'Sex Differences in Reward Allocation: Subjects, Partners, and Tasks'. *Journal of Personality and Social Psychology* 40:465-478.
- Rosenblum, L.A. (1978). 'The Creation of a Behavioral Taxonomy'. In: G.P. Sackett (Ed.), *Observing Behavior. Vol. II. Data Collection and Analysis Methods*. Baltimore, MD: University Park Press, p. 15-24.

S

- Sackett, G.P. (1978). 'Measurement in Observational Research'. In: G.P. Sackett (Ed.), *Observing Behavior. Vol. II. Data Collection and Analysis Methods*. Baltimore, MD: University Park Press, p. 25-43.
- Sackett, G.P., Ruppenthal, G.C., & Gluck, J. (1978). 'Introduction: An Overview of Methodological and Statistical Problems in Observational Research'. In: G.P. Sackett (Ed.), *Observing Behavior. Vol. II. Data Collection and Analysis Methods*. Baltimore, MD: University Park Press, p. 1-14.
- Schall, M.S. (1983). 'A Communication-Rules Approach to Organizational Culture'. *Administrative Science Quarterly* 28:557-581.
- Schank, R.C. (1973). 'Identification of Conceptualizations Underlying Natural Language'. In: R.C. Schank, K.M. Colby (Eds.), *Computer Models of Thought and Language*. San Francisco, CA: Freeman, p. 187-247.
- Schank, R.C., & Abelson, R.P. (1977). *Scripts, Plans, Goals and Understanding. An Inquiry into Human Knowledge Structures*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Scherer, K.R., & Ekman, P. (1982). 'Methodological Issues in Studying Nonverbal Behavior'. In: K.R. Scherer, P. Ekman (Eds.), *Handbook of Methods in Nonverbal Behavior Research*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 1-44.
- Schmitt, M. (1990). 'Further Evidence on the Invalidity of Self-Reported Consistency'. In: P.J.D. Drenth, J.A. Sergeant, R.J. Takens (Eds.), *European Perspectives in Psychology* (Vol. 1). Chichester: Wiley, p. 57-68.
- Schmitt, M., & Borkenau, P. (1992). 'The Consistency of Personality'. In: G.V. Caprara, G.L. Van Heck (Eds.), *Modern Personality Psychology. Critical Reviews and New Directions*. New York, NY: Harvester-Wheatsheaf, p. 29-55.
- Shavelson, R.J., & Webb, N.M. (1991). *Generalizability Theory. A Primer*. Newbury Park, CA: Sage.

- Shavelson, R.J., Webb, N.M., & Rowley, G.L. (1989). 'Generalizability Theory'. *American Psychologist* 44:922-932.
- Shimanoff, S.B. (1980). *Communication Rules. Theory and Research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Showers, C., & Cantor, N. (1985). 'Social Cognition: A Look at Motivational Strategies'. In: M.R. Rosenzweig, L.W. Porter (Eds.), *Annual Review of Psychology* 36:275-306.
- Shrout, P.E., & Fleiss, J.L. (1979). 'Intraclass Correlations: Uses in Assessing Rater Reliability'. *Psychological Bulletin* 86:420-428.
- Skrypnik, B.J., & Snyder, M. (1982). 'On the Self-Perpetuating Nature of Stereotypes about Women and Men'. *Journal of Experimental Social Psychology* 18:277-291.
- Snyder, M. (1983). 'The Influence of Individuals on Situations: Implications for Understanding the Links between Personality and Behavior'. *Journal of Personality* 51:497-516.
- Staub, E. (1978). 'Predicting Prosocial Behavior: A Model for Specifying the Nature of Personality-Situation Interaction'. In: L.A. Pervin, M. Lewis (Eds.), *Perspectives in Interactional Psychology*. New York, NY: Plenum Press, p. 87-110.
- Stewart, A.J., & Lykes, M.B. (1985). 'Conceptualizing Gender in Personality Theory and Research'. *Journal of Personality* 53:93-101.
- Stier, D.S., & Hall, J.A. (1984). 'Gender Differences in Touch: An Empirical and Theoretical Review'. *Journal of Personality and Social Psychology* 47:440-459.
- Street, R.L.jr (1988). 'Communication Style: Considerations for Measuring Consistency, Reciprocity, and Compensation'. In: C.H. Tardy (Ed.), *A Handbook for the Study of Human Communication: Methods and Instruments for Observing, Measuring, and Assessing Communication Processes*. Norwood, NJ: Ablex, p. 139-162.
- Suen, H.K., & Ary, D. (1989). *Analyzing Quantitative Behavioral Observation Data*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

T

- Takala, M. (1984). 'A Socioecological Approach to Personality and the Problem of Situations'. In: H. Bonarius, G.L. van Heck, N. Smid (Eds.), *Personality Psychology in Europe. Theoretical and Empirical Developments*. (Vol. 1). Lisse: Swets & Zeitlinger. p. 179-191.

U

- Unger, R.K. (1979a). 'Toward a Redefinition of Sex and Gender'. *American Psychologist* 34:1085-1094.

Unger, R.K. (1979b). *Female and Male. Psychological Perspectives*. New York, NY: Harper & Row.

V

- Van de Sande, J.P. (1984). *Gedragsobservatie. Een Inleiding tot Systematisch Observeren*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Van Heck, G.L. (1981). *Anxiety: The Profile of a Trait*. Academisch Proefschrift. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant.
- Van Heck, G.L. (1984). 'The construction of a General Taxonomy of Situations'. In: H. Bonarius, G.L. van Heck, N. Smid (Eds.), *Personality Psychology in Europe. Theoretical and Empirical Developments* (Vol. 1). Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 149-164.
- Van Heck, G.L. (1988). 'Modes and Models in Anxiety'. *Anxiety Research* 1:199-214.
- Van Heck, G.L. (1989). 'Situation Concepts: Definitions and Classification'. In: P.J. Hettema (Ed.), *Personality and Environment. Assessment of Human Adaptation* Chichester: Wiley, p. 53-69, p. 241-259.
- Van Heck, G.L., Hettema, J., & Leidelmeijer, C. (1990). 'Temperament, Situatie-Voorkeuren en Situatie-Transformaties'. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie* 45:1-16.
- Van Heck, G.L., & Welvaart, A.W. (1984). 'Individuele versus Algemene Situatietaxonomieën'. *Gedrag, Tijdschrift voor Psychologie* 12:15-29.
- Vrugt, A., & Kerkstra, A. (1982). 'Verschillen tussen Mannen en Vrouwen in Nonverbaal Gedrag'. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie* 37:393-429.

W

- Wakefield, J.C. (1989). 'Levels of Explanation in Personality Theory'. In: D.M. Buss, N. Cantor (Eds.), *Personality Psychology. Recent Trends and Emerging Directions*. New York, NY: Springer, p. 333-346.
- Walker, M.B., & Trimboli, C. (1983). 'The Expressive Function of the Eye Flash'. *Journal of Nonverbal Behavior* 8:3-13.
- Ward, D.A., Seccombe, K., Bendel, R., & Carter, L.F. (1985). 'Cross-Sex Context as a Factor in Persuasibility Sex Differences'. *Social Psychology Quarterly* 48:269-276.
- Werner, P.D., & Pervin, L.A. (1986). 'The Content of Personality Inventory Items'. *Journal of Personality and Social Psychology* 51:622-628.
- Wiggins, J.S. (1980). *Personality and Prediction. Principles of Personality Assessment*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wiggins, J.S. (1991). 'Agency and Communion as Conceptual Coordinates for the Understanding and Measurement of Interpersonal Behavior'. In: W.M. Grove, D. Cichetti (Eds.), *Thinking Clearly about Psychology. Vol. 2:*

- Personality and Psychopathology*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, p. 89-113.
- Winell, M. (1987). 'Personal goals: The Key To Self-Direction in Adulthood'. In: M.E. Ford, D.H. Ford (Eds.), *Humans as Self-Constructing Living Systems*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 261-287.
- Woolfolk, A. (1981). 'The Eye of the Beholder: Methodological Considerations when Observers Assess Nonverbal Communication'. *Journal of Nonverbal Behavior* 5:199-204.
- Wyer, R.S.jr., & Srull, T.K. (Eds.) (1989). *Advances in Social Cognition*. Vol. 2. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Appendix 1: Generaliseerbaarheidsformules

1. Interne consistentie van items binnen D-doelen en over D-doelen

$$GC1: \rho^2(PS)r:S = \frac{\sigma^2 P + \sigma^2 PS}{\sigma^2 P + \sigma^2 PS + 1/n_r(\sigma^2 Pr:S)}$$

Noot: P = Personen, S = Situaties, r:S = response-items binnen Situaties

$$GC2: \rho^2(PSR)r:R = \frac{\sigma^2 P + \sigma^2 PS + \sigma^2 PSR}{\sigma^2 P + \sigma^2 PS + \sigma^2 PSR + 1/n_r(\sigma^2 PSr:R)}$$

Noot: P = Personen, S = Situaties, R = D-doelen, r:R = response-items binnen D-doelen

2. Generaliseerbaarheid van versie

$$GC3: \rho^2(VR) = \frac{\sigma^2 V + \sigma^2 VR}{\sigma^2 V + \sigma^2 VR + 1/n_G(\sigma^2 GV + \sigma^2 GVR) + 1/n_p(\sigma^2 p:GV + \sigma^2 p:GVR) + 1/n_s(\sigma^2 VS + \sigma^2 VRS)}$$

Noot: p:G = Personen binnen Geslacht, S = Situaties, V = Versie, R = D-doelen, G = Geslacht

3. Sexe-strategieën per versie

$$GC4: \rho^2(GRS)p:G = \frac{\sigma^2 G + \sigma^2 GR + \sigma^2 GRS}{\sigma^2 G + \sigma^2 GR + \sigma^2 GRS + 1/n_{p,G}(\sigma^2 p:G + \sigma^2 p:GR + \sigma^2 p:GRS)}$$

Noot: p:G = Personen binnen Geslacht, S = Situaties, R = D-doelen, G = Geslacht

$$GC5: \rho^2(GR) = \frac{\sigma^2 G + \sigma^2 GR}{\sigma^2 G + \sigma^2 GR + 1/n_s(\sigma^2 GS + \sigma^2 GRS) + 1/n_{p,G}(\sigma^2 p:G + \sigma^2 p:GR)}$$

4. Voorkeur voor eindsituaties

$$GC6: \rho^2(PS_2)S_1 = \frac{\sigma^2 P + \sigma^2 PS_2}{\sigma^2 P + \sigma^2 PS_2 + 1/n_{S1}(\sigma^2 PS_1 + \sigma^2 PS_1 S_2)}$$

Noot: P = Personen, S₁ = Beginsituaties, S₂ = Eindsituaties

5. Betrouwbaarheid van observaties

$$GC7: \rho^2(R)O = \frac{\sigma^2 R}{\sigma^2 R + 1/n_o(\sigma^2 RO, error)}$$

Noot: O = Beoordelaars, R = Responses (resp. PA's, D-doelen, PA = Doelcombinaties).

6. Betrouwbaarheid van vertaling van regels en doelen

$$GC8: \rho^2(R)O = \frac{\sigma^2 R}{\sigma^2 R + 1/n_o(\sigma^2 RO)}$$

Noot: R = Responses (PA - D-combinaties), O = Beoordelaars

7. Generaliseerbaarheid van modes

$$GC9: \rho^2(PRS)M = \frac{\sigma^2 P + \sigma^2 PR + \sigma^2 PS + \sigma^2 PRS}{\sigma^2 P + \sigma^2 PR + \sigma^2 PS + \sigma^2 PRS + 1/n_m(\sigma^2 PM + \sigma^2 PRM + \sigma^2 PSM + \sigma^2 PRSM, error)}$$

Noot: P = Personen, R = Responses (D-doelen), S = Situaties, M = Modes

$$GC10: \rho^2(PR)M = \frac{\sigma^2 P + \sigma^2 PR}{\sigma^2 P + \sigma^2 PR + 1/n_m(\sigma^2 PM + \sigma^2 PRM, error)}$$

Noot: P = Personen, R = Responses, M = Modes

8. Analyse stooge gedrag (Bijlage 3.4)

$$GC11: \rho^2(R)ST = \frac{\sigma^2 R}{\sigma^2 R + 1/n_{st}(\sigma^2 STR) + 1/n_{st}n_{rs}(\sigma^2 RT:STR, error)}$$

Noot: R = Responses (D-doelen), ST = Stooges, rs:RT = Rollenspelen binnen stooges

9. Analyse sexe x versie binnen het SRS-model (Bijlage 4.4.3)

$$GC12: \rho^2(GRS)M = \frac{\sigma^2 G + \sigma^2 GR + \sigma^2 GRS}{\sigma^2 G + \sigma^2 GR + \sigma^2 GRS + 1/n_m (\sigma^2 GM + \sigma^2 GRM + \sigma^2 GRSM)}$$

Noot: G = Geslacht, R = Responses, S = Situaties, M = Modes

$$GC13: \rho^2(GR)M = \frac{\sigma^2 G + \sigma^2 GR}{\sigma^2 G + \sigma^2 GR + 1/n_m (\sigma^2 GM + \sigma^2 GRM)}$$

Noot: G = Geslacht, R = Responses, M = Modes

10. Eindsituatie - analyse STS (Bijlage 4.5.3)

$$GC14: \rho^2(PS2)M = \frac{\sigma^2 P + \sigma^2 PS2}{\sigma^2 P + \sigma^2 PS2 + 1/n_m (\sigma^2 PM + \sigma^2 PS2M)}$$

Noot: P = Personen, S2 = Eindsituaties, M = Modes

Bijlage 1

Argyle's werk over nonverbaal gedrag

Ofschoon, volgens Argyle (1969), menselijk sociaal gedrag voornamelijk bestaat uit het uitwisselen van verbale uitingen, worden deze onvermijdelijk vergezeld door nonverbale signalen in het 'audiovocale' kanaal en meestal door signalen in het 'visuele-gebarende' kanaal. Bij de analyse van sociaal gedrag zou het dus goed zijn niet alleen het verbale, maar ook het nonverbale gedrag te bekijken. Daar in ons onderzoek hierop ingegaan zal worden en Argyle een belangrijke bijdrage op het terrein van de nonverbale communicatie geleverd heeft, willen we hier enige aandacht geven aan verbaal en nonverbaal gedrag.

Argyle (1975, 1988) maakt het volgende onderscheid in nonverbale signalen: gezichtsuitdrukkingen, kijken, gebaren en andere lichaamsbewegingen, houding, lichaamscontact, ruimtelijk gedrag, kleding en andere verschijningsaspecten, niet-verbale vocalisaties, en geur. Verbaal gedrag (spreken) gaat altijd vergezeld van nonverbale signalen, die zorgen voor feedback, assisteren bij synchronisatie, en voorbeelden geven. Daarnaast heeft nonverbale communicatie een functie wat betreft het uitdrukken van emoties, en interpersoonlijke attitudes, in zelf-presentatie en bij rituelen. Nonverbale signalen kunnen al dan niet doelgericht gehanteerd worden in communicatie. Op de diverse aspecten van nonverbale communicatie komen we terug in Hoofdstuk 3.4.2.

In onderzoek naar nonverbaal gedrag heeft Argyle zich beziggehouden met afstand (Argyle & Dean, 1963; Argyle & Ingham, 1972; Porter, Argyle, & Salter, 1970) en gebaren (Graham & Argyle, 1975). In de loop der jaren heeft Argyle met diverse medewerkers echter vooral een bijdrage geleverd betreffende kijkgedrag (Argyle & Cook, 1976; Argyle & Dean, 1965; Argyle & Graham, 1976; Argyle & Ingham, 1972; Argyle, Ingham, Alkema, & McCallin, 1973; Argyle, Lalljee, & Cook, 1968; Argyle, Lefebvre, & Cook, 1974; Argyle & Williams, 1969).

Samen met Dean heeft Argyle (Argyle & Dean, 1965) een van de weinige theorieën op het gebied van nonverbaal gedrag geformuleerd: de *equilibrium*theorie. Volgens deze theorie brengt een interpersoonlijke ontmoeting zowel een druk tot toenadering als tot vermindering teweeg. Afhankelijk van de situatie wordt een evenwicht in intimiteit door regulatie via nonverbale communicatiekanalen (onder andere nabijheid, mate van aankijken) gevestigd. Bij verstoring van het evenwicht in een van de kanalen (bijvoorbeeld verkleinen van de afstand door een persoon) vindt compensatie plaats door veranderingen in andere kanalen (bijvoorbeeld vermijden van oogcontact) om het evenwicht te herstellen. Probleem met deze theorie is dat rekening gehouden moet worden met individuele verschillen, sexe- en culturele verschillen (Deaux & Whrightsman, 1984). Bovendien is er niet altijd sprake van compensatie (Argyle, 1988).

Bijlagen bij Hoofdstuk 2

- 2.1 Voorbeeld-item Regels-vragenlijst
- 2.2 Voorbeeld-item SRS-vragenlijst
- 2.3 Voorbeeld-item Doelen-vragenlijst
- 2.4 Onderschrijving van regels in situaties
- 2.5 Variantiecomponenten SRS
- 2.6 Scree-tests factor-analyses doelen
- 2.7 Vier voorbeelden van individuele situatie factor-analyses met bijbehorende doelen
- 2.8 Variantiecomponenten versie en sexe op Doelen-vragenlijst

Bijlage 2.3. Voorbeeld-item Doelen-vragenlijst

Je bent klaar met je studie. Je zoekt werk. Het arbeidsburo heeft je op een baan afgestuurd. Het lijkt je leuk en je hoopt die baan te krijgen. Het Hoofd van de afdeling zegt echter dat een flinke rijervaring noodzakelijk is voor het werk. Zij vraagt of je dat hebt. Je bent de eerste keer voor je rijbewijs gezakt. Je bent pas vorige week geslaagd.

Vind je de volgende doelen <i>Realiseerbaar</i> in deze situatie, en zou je ze <i>Nastreven</i> ?	realiseerbaar	nastreven
- Je zo gedragen dat je tevreden met je jezelf kunt zijn	niet ? wel	niet ? wel
- Sexuele lusten bevredigen	niet ? wel	niet ? wel
- Schuldgevoelens vermijden	niet ? wel	niet ? wel
- De ander domineren	niet ? wel	niet ? wel
- Hulp of steun geven aan de ander	niet ? wel	niet ? wel
- Eenzaamheid vermijden	niet ? wel	niet ? wel
- Je financiële vooruitzichten veiligstellen	niet ? wel	niet ? wel
- Goed werk afleveren	niet ? wel	niet ? wel
- Vermijden dat je je zwak voelt	niet ? wel	niet ? wel
- Proberen door de ander aanvaard te worden	niet ? wel	niet ? wel
- Plezier hebben	niet ? wel	niet ? wel
- Mogelijke kritiek of beschuldigingen vermijden	niet ? wel	niet ? wel
- Je laten gelden	niet ? wel	niet ? wel
- De ander overhalen om iets voor je te doen	niet ? wel	niet ? wel
- Conflicten uit de weg gaan	niet ? wel	niet ? wel
- Een gunstige indruk maken bij de ander	niet ? wel	niet ? wel
- Informatie aan de ander doorgeven	niet ? wel	niet ? wel
- Je probeert genegenheid te krijgen	niet ? wel	niet ? wel
- Er voor zorgen dat je je niet hoeft te schamen	niet ? wel	niet ? wel
- Macht verwerven	niet ? wel	niet ? wel
- Vriendschap sluiten met de ander	niet ? wel	niet ? wel
- Vermijden dat je gedomineerd wordt	niet ? wel	niet ? wel
- Proberen het juiste te doen	niet ? wel	niet ? wel
- Honger en/of dorst bevredigen	niet ? wel	niet ? wel
- Je met succes met de ander meten	niet ? wel	niet ? wel

Vind je de volgende doelen *Realiseerbaar* in deze situatie, en zou je ze *Nastreven*?

	realiseerbaar	nastreven
- Anderen de leiding laten nemen	niet ? wel	niet ? wel
- Je ontspannen	niet ? wel	niet ? wel
- Je carrière bevorderen	niet ? wel	niet ? wel
- De touwtjes in handen nemen	niet ? wel	niet ? wel
- Proberen mislukkingen te vermijden	niet ? wel	niet ? wel
- Kennis verwerven	niet ? wel	niet ? wel
- De ander beïnvloeden	niet ? wel	niet ? wel
- Proberen een dieper contact met de ander te krijgen	niet ? wel	niet ? wel
- Je bezit veilig stellen	niet ? wel	niet ? wel
- Genegenheid voor de ander laten blijken	niet ? wel	niet ? wel
- De ander pijn doen	niet ? wel	niet ? wel

Bijlage 2.4**Percentages onderschrijving van regels ($\geq 50\%$) in Cat. I of III per situatie**

Situaties	Regels										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Ruzie		50.3									
2. Maaltijd		57.3	57.3	66.4	66.4	60.8	68.5			54.5	
3. Sollicit.	76.2	78.3	81.8	74.1	50.3	50.3	76.2		65.7	65.0	68.5
4. Handtast.		62.2							62.2	51.7	
5. Examen	79.7	72.0	77.6	66.4			69.9		55.9	55.2	60.8
6. Spel		51.7		72.0	62.9	59.4	66.4			58.0	52.4
7. Beoordel.	74.8	78.3	78.3	74.8	53.1	54.5	69.9		60.8	60.8	69.9
8. Onteigen.	69.9	68.5	64.3								58.7
9. Samenwerk.	55.2	60.1	59.4	58.0			53.8				51.0
10. Aframmel.		51.7				55.9				53.8	
11. Liefdesv.	55.9	67.8	57.3	72.7	78.3	78.3	81.8			68.5	53.1
12. Onderhand.	72.7	72.0	67.8	65.7	58.0	51.0	66.4			50.3	57.3
13. Instructie	74.8	76.9	69.9	66.4	58.7	58.0	64.3			53.8	56.6
14. Bezoek		69.9	66.4	78.3	78.3	79.0	79.7		51.7	55.2	
15. Bedrog	53.1	52.4								53.8	53.8

(vervolg)

Situaties	Regels												
	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
1.	66.4	53.8				72.0	76.2	75.5	65.7	74.8		66.4	
2.		57.3			54.5	74.1	79.7	67.8		67.1	54.5	65.0	
3.	83.9	51.7	76.2	79.0	68.5			58.0		61.5	70.6	82.5	
4.				58.0	67.1	81.8	83.9	73.4	54.5	76.2		55.2	
5.	80.4		67.1	67.1	66.4			54.5	51.7		68.5	81.8	
6.		60.1			58.0	80.4	81.8	64.3		73.4	66.4	69.2	
7.	74.8		67.8	70.6	70.6		55.2	55.9			71.3	76.9	
8.	81.1		60.1			69.2	76.2	74.8	63.6	59.4		69.9	
9.	68.5					70.6	76.9	78.3		72.0	54.5	71.3	
10.	60.1			54.5	63.6	74.1	76.2	72.7		79.0		52.4	
11.	63.6	56.6		52.4		72.7	76.9	69.2		64.3	71.3	76.2	
12.	76.3		61.5	51.7		71.3	74.1	70.6		60.8	62.2	68.5	
13.	72.7		58.7			67.8	71.3	67.8		58.7	62.2	68.5	
14.		58.7			50.3	72.7	73.4	50.3	50.3	60.8	74.8	73.4	
15.	62.2			51.0	62.2	83.2	80.4	71.3	61.5	71.3		60.1	

Bijlage 2.5

Variantie-analyses SRS

Variantie-analyses voor betrouwbaarheid

	df	ms	Versie I var. comp.	df	ms	Vrouwelijke ppn. var. comp.	df	ms	Mannelijke ppn. var. comp.
D-doel Algemeen:									
P	73	5.95	0.14	39	4.68	0.10	33	7.10	0.16
S	13	63.98	0.28	14	34.90	0.28	14	28.54	0.26
r(S)	28	20.98	0.27	30	12.79	0.29	30	11.56	0.31
PS	949	1.76	0.59	546	1.54	0.52	462	1.88	0.63
Pr(S)	2044	1.20	1.20	1170	1.20	1.20	90	1.15	1.15
D-doel Soccont:									
P	73	7.89	0.19	39	6.89	0.16	33	8.83	0.20
S	13	60.50	0.27	14	34.39	0.28	14	32.56	0.31
r(S)	28	28.58	0.38	30	16.21	0.39	30	12.21	0.34
PS	949	1.54	0.51	546	1.42	0.47	462	1.50	0.50
Pr(S)	2044	0.67	0.67	1170	0.62	0.62	990	0.69	0.69
D-doel Control:									
P	73	6.82	0.16	39	7.39	0.16	33	6.88	0.15
S	13	102.18	0.45	14	62.89	0.51	14	43.91	0.42
r(S)	28	28.27	0.37	30	18.14	0.43	30	13.10	0.35
PS	949	1.58	0.53	546	1.40	0.47	462	1.59	0.53
Pr(S)	2044	1.10	1.10	1170	1.03	1.10	990	1.16	1.16
D-doel Prox:									
P	73	8.19	0.20	39	8.08	0.18	33	8.27	0.18
S	13	96.72	0.43	14	52.03	0.42	14	41.37	0.39
r(S)	28	22.97	0.30	30	13.99	0.33	30	12.89	0.35
PS	949	1.65	0.55	546	1.66	0.55	462	1.61	0.54
Pr(S)	2044	0.92	0.92	1170	0.99	0.99	990	0.86	0.86
D-doel Know:									
P	73	6.62	0.16	39	5.44	0.12	33	9.35	0.21
S	13	89.53	0.40	14	55.16	0.44	14	32.56	0.30
r(S)	28	32.86	0.43	30	20.53	0.49	30	12.00	0.32
PS	949	1.75	0.58	546	1.83	0.61	462	1.75	0.58
Pr(S)	2044	1.05	1.05	1170	1.03	1.03	990	1.09	1.09

df	Versie I		Vrouwelijke ppn.			Mannelijke ppn.			
	ms	var. comp.	df	ms	var. comp.	df	ms	var. comp.	
D-doel Agency:									
P	73	4.68	0.11	39	4.28	0.09	33	5.72	0.13
S	13	57.35	0.25	14	36.10	0.29	14	32.12	0.30
r(S)	28	53.24	0.71	30	31.77	0.77	30	22.62	0.64
PS	949	1.50	0.50	546	1.48	0.50	462	1.36	0.45
Pr(S)	2044	1.06	1.06	1170	1.09	1.09	990	0.98	0.98

D-doel Iprep:									
P	73	9.22	0.22	39	6.81	0.15	33	13.15	0.29
S	13	110.29	0.49	14	72.08	0.59	14	36.06	0.34
r(S)	28	37.51	0.49	30	26.69	0.64	30	16.01	0.44
PS	949	1.78	0.50	546	1.71	0.57	462	1.67	0.56
Pr(S)	2044	0.96	0.96	1170	0.96	0.96	990	0.95	0.95

Variantie-analyses voor betrouwbaarheid

Versie II			Vrouwelijke ppn.			Mannelijke ppn.			
df	ms	var. comp.	df	ms	var. comp.	df	ms	var. comp.	
D-doel Algemeen:									
P	72	7.08	0.17	38	9.95	0.22	33	4.73	0.11
S	13	69.85	0.31	14	37.17	0.30	14	31.14	0.29
r(S)	28	16.45	0.21	30	10.42	0.24	30	10.07	0.27
PS	936	1.64	0.55	532	1.77	0.59	462	1.44	0.48
Pr(S)	2016	1.13	1.13	1140	1.19	1.19	990	1.06	1.06

D-doel Soccont:									
P	72	7.08	0.17	0.38	7.47	0.17	33	6.85	0.15
S	13	71.31	0.32	14	39.61	0.33	14	37.58	0.35
r(S)	28	28.22	0.38	30	17.97	0.44	30	10.21	0.28
PS	936	1.63	0.55	532	1.61	0.54	462	1.55	0.52
Pr(S)	2016	0.76	0.76	1140	0.81	0.81	990	0.63	0.63

D-doel Control:									
P	72	5.90	0.14	38	6.50	0.14	33	5.11	0.11
S	13	108.67	0.50	14	62.81	0.52	14	51.20	0.49
r(S)	28	33.35	0.44	30	19.37	0.47	30	16.14	0.45
PS	936	1.52	0.51	532	1.50	0.50	462	1.43	0.48
Pr(S)	2016	1.01	1.01	1140	1.09	1.09	990	0.92	0.92

Variantie-analyses voor betrouwbaarheid

	Versie II			Vrouwelijke ppn.			Mannelijke ppn.		
	df	ms	var. comp.	df	ms	var. comp.	df	ms	var. comp.
D-doel Prox:									
P	72	7.15	0.17	38	8.30	0.19	33	6.36	0.14
S	13	80.83	0.36	14	43.45	0.36	14	34.04	0.32
r(S)	28	24.90	0.33	30	16.14	0.39	30	10.70	0.29
PS	936	1.48	0.49	532	1.51	0.51	462	1.40	0.47
Pr(S)	2016	0.83	0.83	1140	0.93	0.93	990	0.77	0.77
D-doel Know:									
P	72	8.60	0.21	38	11.97	0.27	33	4.67	0.10
S	13	89.76	0.40	14	47.64	0.39	14	38.67	0.36
r(S)	28	28.41	0.38	30	14.83	0.35	30	13.21	0.36
PS	936	1.71	0.57	532	1.91	0.64	462	1.55	0.52
Pr(S)	2016	1.05	1.05	1140	1.19	1.19	990	0.97	0.97
D-doel Agency:									
P	72	5.67	0.14	38	6.29	0.14	33	5.16	0.12
S	13	59.70	0.27	14	51.09	0.42	14	22.55	0.21
r(S)	28	50.61	0.68	30	27.49	0.68	30	23.34	0.66
PS	936	1.38	0.46	532	1.48	0.49	462	1.18	0.39
Pr(S)	2016	0.96	0.96	1140	1.05	1.05	990	0.84	0.84
D-doel Iprep:									
P	72	8.55	0.20	38	10.94	0.24	33	7.00	0.16
S	13	95.46	0.43	14	58.15	0.48	14	33.03	0.31
r(S)	28	30.17	0.40	30	23.98	0.59	30	13.13	0.36
PS	936	1.53	0.51	532	1.62	0.54	462	1.35	0.45
Pr(S)	2016	1.01	1.01	1140	1.07	1.07	990	0.92	0.92

Variantie-analyse voor interne coherentie

	Versie I			Versie II		
	df	ms	var. comp.	df	ms	var. comp.
P	73	28.22	0.10	72	33.56	0.11
S	13	272.40	0.17	13	279.75	0.18
R	6	763.25	0.24	6	613.10	0.20
r(R)	14	66.57	0.06	14	60.85	0.06
PS	949	3.07	0.15	949	3.13	0.15
PR	438	3.53	0.08	432	2.75	0.07
SR	78	51.36	0.23	78	49.30	0.22
Pr(R)	1022	1.10	0.08	1008	0.98	0.07
Sr(R)	182	29.40	0.38	182	27.95	0.37
PSR	5694	1.41	0.47	5616	1.29	0.43
PSr(R)	13286	0.99	0.99	13104	0.96	0.96

Variantie-analyse voor generaliseerbaarheid van versie

De nesting van Personen binnen Geslacht vereist, in het BMDP variantie-analytisch programma (8V), groepen van gelijke grootte. Daartoe werden random uit beide versies enkele vrouwelijke proefpersonen verwijderd, zodat per versie 34 vrouwen en 34 mannen overbleven.

	df	ms	var. comp	
V	1	1.55	0.00*	
G	1	2.38	0.00	
S	13	166.84	0.17	
R	6	407.09	0.21	
p(G)	66	10.19	0.05	
VG	1	0.01	0.00	
VS	13	2.41	0.00	
GS	13	3.15	0.01	
VR	6	7.61	0.01	
GR	6	3.94	0.00	
SR	78	29.63	0.22	
Vp(G)	66	11.51	0.12	
Sp(G)	858	0.99	0.07	
Rp(G)	396	1.06	0.04	
VGS	13	1.91	0.00	
VGR	6	1.04	0.00	
VSR	78	1.01	0.01	
GSR	78	1.06	0.01	
VSp(G)	858	1.04	0.15	
VRp(G)	396	0.95	0.07	
SRp(G)	5148	0.46	0.22	Noot: * Negatieve variantiecomponenten zijn vervangen door nul, volgens suggestie van Cronbach, Gleser, Nanda & Rajaratnam (1972).
VGSR	78	0.66	0.01	
VSRp(G)	5148	0.44	0.44	

Variantie-analyse voor strategievoorkeur

	df	Versie I		df	Versie II	
		ms	var. comp.		ms	var. comp.
G	1	1.34	0.00*	1	1.05	0.00*
S	13	83.34	0.17	13	85.91	0.18
R	6	229.47	0.24	6	185.24	0.19
p(G)	66	10.03	0.10	66	11.67	0.12
GS	13	3.44	0.01	13	1.62	0.00
GR	6	3.60	0.01	6	1.38	0.00
SR	78	15.73	0.22	78	14.90	0.21
Sp(G)	858	1.00	0.14	858	1.04	0.15
Rp(G)	396	1.13	0.08	396	0.88	0.06
GSR	78	1.16	0.02	78	0.56	0.00
SRp(G)	5148	0.47	0.47	5148	0.42	0.42

Noot: * Negatieve variantiecomponenten zijn vervangen door nul.

Variantie-analyse van twee groepen situaties (I-prep resp. D-Soccont) voor strategievoorkeur

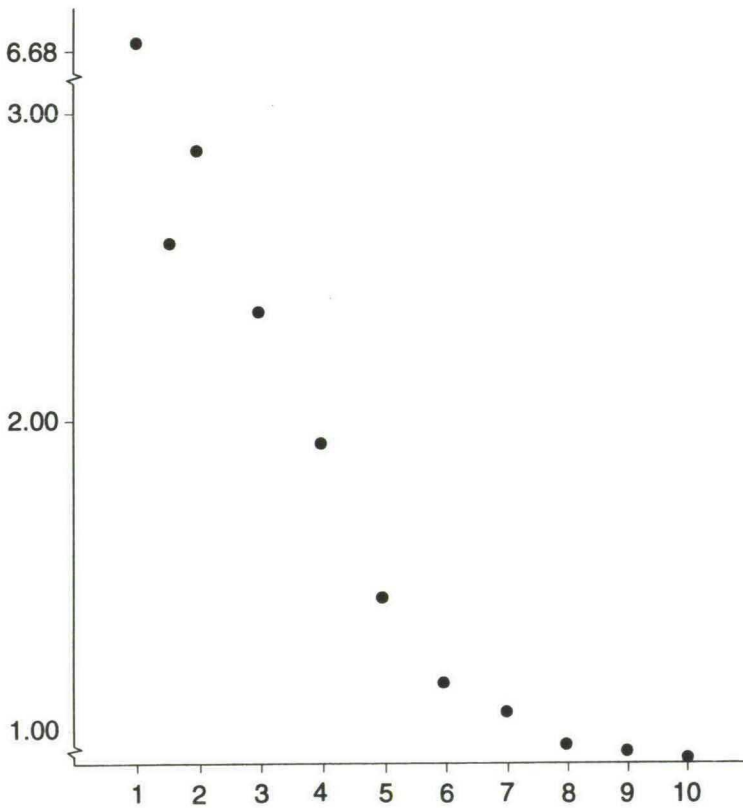
			Versie I			Versie II		
	df	ms	var.	df	ms	var.		
			comp.			comp.		
I-prep situaties								
G	1	4.30	0.00	1	9.08	0.00		
S	4	101.63	0.21	4	129.26	0.27		
R	6	105.13	0.31	6	74.21	0.32		
p(G)	66	4.05	0.12	66	3.82	0.11		
GS	4	0.80	0.00*	4	0.45	0.00		
GR	6	0.72	0.00	6	1.04	0.00		
SR	24	17.01	0.24	24	17.81	0.26		
Sp(G)	264	0.86	0.12	264	1.09	0.16		
Rp(G)	396	0.67	0.13	396	0.52	0.10		
GSR	24	0.76	0.01	24	0.44	0.00		
SRp(G)	1584	0.42	0.42	1584	0.37	0.37		
D-Soccont situaties								
G	1	0.40	0.00	1	0.75	0.00		
S	3	14.81	0.03	3	30.40	0.06		
R	6	63.67	0.23	6	49.48	0.18		
p(G)	66	4.03	0.14	66	5.54	0.20		
GS	3	11.86	0.05	3	0.12	0.00		
GR	6	1.93	0.01	6	0.26	0.00		
SR	18	12.70	0.18	18	12.36	0.18		
Sp(G)	198	1.25	0.18	198	1.05	0.15		
Rp(G)	396	0.77	0.19	396	0.65	0.16		
GSR	18	1.91	0.04	18	0.49	0.00		
SRp(G)	1188	0.52	0.52	1188	0.46	0.46		

Noot: * Negatieve variantiecomponenten zijn vervangen door nul.

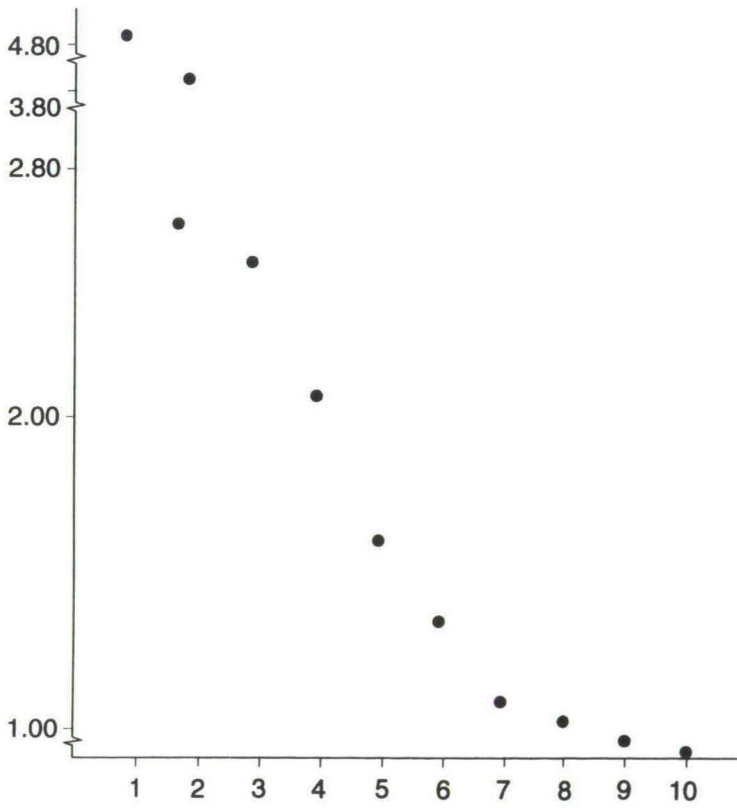
Variantie-analyse voor eindsituatiepreferenties

	df	ms	Versie I var. comp.	df	ms	Versie II var. comp.	df	ms	Totaal var. comp.
I-prep situaties									
P	67	3.26	0.13	67	2.93	0.12	135	3.07	0.12
S1	4	99.89	0.29	4	123.43	0.36	4	221.17	0.32
S2	4	66.16	0.19	4	31.18	0.09	4	93.34	0.14
PS1	268	0.74	0.15	268	0.85	0.17	540	0.81	0.16
PS2	268	0.51	0.10	268	0.44	0.09	540	0.50	0.10
S1S2	16	23.66	0.34	16	22.05	0.32	16	45.07	0.33
PS1S2	1072	0.36	0.36	1072	0.35	0.35	2160	0.36	0.36
D-Soccont situaties									
P	67	3.26	0.16	67	4.35	0.22	135	3.79	0.19
S1	3	27.88	0.08	3	25.88	0.07	3	49.16	0.07
S2	4	29.14	0.11	4	18.08	0.06	4	45.29	0.08
PS1	201	1.15	0.23	201	0.79	0.16	405	1.00	0.20
PS2	268	0.62	0.15	268	0.55	0.14	540	0.60	0.15
S1S2	12	9.46	0.13	12	14.62	0.21	12	22.51	0.16
PS1S2	804	0.47	0.47	804	0.38	0.38	1620	0.43	0.43

Bijlage 2.6**Scree-test factor analyse realiseerbare doelen**

Bijlage 2.6
Scree-test factor analyse nagestreefde doelen

Bijlage 2.7

Vier voorbeelden van individuele factor-analyses voor situaties (incl. vijf hoogste en laagste nagestreefde doelen)

Pp. 021 (vrouw, Versie I, Σ var. 67,5%)

Factor I (40,5%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.87 Bedrog	1.80	Niet schamen
.82 Spel	1.69	Dieper contact
.68 Maaltijd	1.63	Conflict vermijden
.66 Samenwerking	1.54	Tevreden met jezelf
.49 Bezoek	1.39	Het juiste doen
.41 Ruzie	-2.76	Macht verwerven
.34 Examen	-2.74	Touwtjes in handen nemen
	-1.90	Vermijd gedomineerd worden
	-1.65	De ander domineren
	-1.04	Genegenheid krijgen

Factor II (10,2%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.83 Instructie	1.88	Finan. veilig stellen
.76 Onteigening	1.86	Touwtjes in handen nemen
.60 Handtastelijkheden	1.56	Goed werk leveren
.37 Sollicitatie	1.31	Je ontspannen
	1.31	Het juiste doen
	-2.44	Kritiek vermijden
	-2.22	De ander domineren
	-2.00	Je laten gelden
	-1.89	Conflict vermijden
	-1.33	De ander overhalen iets te doen

Factor III (9,0%)

Situaties		Nagestreefde doelen
-.79 Sollicitatie	-2.02	Kritiek vermijden
-.73 Onderhandeling	-1.52	Schuldgevoelens vermijden
-.37 Ruzie	-1.51	Mislukking vermijden
	-1.39	Genegenheid tonen
	-1.28	Gunstige indruk maken
	2.55	Conflict vermijden
	2.11	De ander beïnvloeden
	1.79	Tevreden met jezelf
	1.00	Carriere bevorderen
	.96	Ander leiding laten

Factor IV (7,7%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.94 Aframmeling	2.30	Conflict vermijden
.47 Beoordeling	1.65	Macht verwerven
.37 Ruzie	1.63	Vermijd gedomineerd worden
	1.39	Tevreden met jezelf
	1.31	De ander domineren
	-1.75	Eenzaamheid vermijden
	-1.58	Met succes met ander meten
	-1.55	Mislukking vermijden
	-1.43	De ander pijn doen
	-1.28	Vermijd zwak voelen

Pp. 047 (vrouw, Versie II, Σ var. 77,9%)**Factor I (44,4%)**

Situaties		Nagestreefde doelen
.90 Beoordeling	2.08	Touwtjes in handen nemen
.81 Instructie	1.94	Gunstige indruk maken
.60 Sollicitatie	1.75	Niet schamen
.56 Samenwerking	1.66	Genegenheid krijgen
.40 Ruzie	1.24	Goed werk leveren
.36 Handtastelijkheden	-2.94	Ander overhalen iets te doen
	-1.55	De ander domineren
	-1.51	De ander de leiding laten
	-1.31	Conflict vermijden
	-1.09	Dieper contact

Factor II (10,2%)

Situaties		Nagestreefde doelen
-.82 Onteigening	-1.59	De ander overhalen iets te doen
-.59 Maaltijd	-1.59	Goed werk leveren
-.44 Ruzie	-1.40	Touwtjes in handen nemen
-.43 Samenwerking	-1.33	Vermijd zwak voelen
.43 Bezoek	-1.27	De ander domineren
	2.13	Kritiek vermijden
	1.97	Niet schamen
	1.86	Gunstige indruk maken
	1.46	Je ontspannen
	1.18	Genegenheid krijgen

Factor III (9,3%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.93 Aframmeling	2.35	De ander domineren
.72 Bedrog	1.90	Conflict vermijden
.69 Handtastelijkheden	1.70	Niet schamen
.44 Bezoek	1.66	Hulp geven
.35 Samenwerking	1.49	Vermijd zwak voelen
	-2.26	Goed werk leveren
	-1.48	Genegenheid krijgen
	-1.28	Kennis verwerven
	-1.23	Met succes met ander meten
	-1.17	Carriere bevorderen

Factor IV (8,2%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.98 Spel	2.07	Genegenheid tonen
.56 Bezoek	1.72	Plezier hebben
.37 Maaltijd	1.38	Vermijd eenzaamheid
.35 Ruzie	1.37	Je ontspannen
	1.31	Vriendschap sluiten
	-1.79	De ander domineren
	-1.54	Niet schamen
	-1.40	Touwtjes in handen nemen
	-1.27	Schuldgevoelens vermijden
	-1.09	Met succes met ander meten

Factor V (7,7%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.86 Examen	2.78	De ander de leiding laten
.46 Samenwerking	2.32	Met succes met ander meten
.39 Sollicitatie	1.67	De ander overhalen iets te doen
.35 Ruzie	1.63	Goed werk leveren
	1.33	Aanvaard worden
	-1.60	Vermijd zwak voelen
	-1.56	Plezier hebben
	-1.26	Touwtjes in handen nemen
	-.96	Kennis verwerven
	-.94	Macht verwerven

Pp. 085 (man, Versie I, Σ var. 74,6%)**Factor I (53,6%)**

Situaties		Nagestreefde doelen
.83 Onteigening	2.06	Kennis verwerven
.75 Samenwerking	1.61	De ander beïnvloeden
.75 Bedrog	1.57	Informatie doorgeven
.73 Ruzie	1.46	Touwtjes in handen nemen
.61 Examen	1.45	Bezit veilig stellen
.59 Onderhandeling	-2.49	Conflict vermijden
.55 Handtastelijkheden	-1.95	Genegenheid tonen
.51 Instructie	-1.62	Vriendschap sluiten
.40 Sollicitatie	-1.54	Kritiek vermijden
.36 Aframmeling	-1.49	Genegenheid krijgen
.34 Beoordeling		

Factor II (12,5%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.91 Maaltijd	2.41	Plezier hebben
.89 Spel	2.08	Vriendschap sluiten
.81 Handtastelijkheden	1.50	Genegenheid tonen
.76 Bezoek	.98	Je ontspannen
.74 Instructie	.96	Hulp geven
.68 Samenwerking	-2.23	Carrière bevorderen
.64 Aframmeling	-2.00	Kennis verwerven
.60 Onderhandeling	-1.79	Finan. veilig stellen
.43 Onteigening	-1.79	Met succes met ander meten
.39 Beoordeling	-1.41	Conflict vermijden
.38 Bedrog		
.37 Ruzie		
.37 Sollicitatie		

Factor III (8,6%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.94 Sollicitatie	2.84	Conflict vermijden
.93 Beoordeling	2.64	Kritiek vermijden
.80 Examen	1.75	Carrière bevorderen
.77 Aframmeling	1.11	Genegenheid krijgen
.61 Onderhandeling	1.01	Met succes met ander meten
.55 Ruzie	-2.60	Plezier hebben
.54 Samenwerking	-1.63	Bezit veilig stellen
.53 Onteigening	-1.51	Dieper contact
.50 Bezoek	-1.40	Eenzaamheid vermijden
.46 Handtastelijkheden	-1.31	Hulp geven
.43 Bedrog		
.40 Spel		
.36 Instructie		
.32 Maaltijd		

Pp. 137 (man, Versie II, Σ var. 73,6%)**Factor I (61,9%)**

Situaties		Nagestreefde doelen
.87 Bedrog	1.92	Touwtjes in handen nemen
.84 Sollicitatie	1.79	Vermijd zwak voelen
.84 Examen	1.53	Je laten gelden
.83 Onderhandeling	1.31	Mislukking vermijden
.83 Onteigening	1.31	Kennis verwerven
.80 Handtastelijkheden	-2.40	Dieper contact
.75 Samenwerking	-2.23	Genegenheid tonen
.75 Aframmeling	-1.85	Vriendschap sluiten
.71 Bezoek	-1.39	Genegenheid krijgen
.71 Instructie	-1.38	Hulp geven
.69 Beoordeling		
.48 Ruzie		
.44 Maaltijd		

Factor II (11,8%)

Situaties		Nagestreefde doelen
.92 Spel	2.24	Hulp geven
.85 Bezoek	.80	Aanvaard worden
.84 Ruzie	1.79	Genegenheid tonen
.83 Maaltijd	1.72	Vriendschap sluiten
.79 Instructie	1.69	Dieper contact
.77 Onderhandeling	-1.77	Touwtjes in handen nemen
.77 Samenwerking	-1.76	Bezit veilig stellen
.68 Examen	-1.67	Macht verwerven
.66 Beoordeling	-1.40	Met succes met ander meten
.48 Sollicitatie	-1.40	Je laten gelden
.42 Bedrog		
.40 Handtastelijkheden		
.40 Aframmeling		

Bijlage 2.8.**Variantie-analyses Doelenvragenlijst voor versie en sexe****Realiseerbare doelen**

	df	ms	F	signif.	% var.
S	13	62.11	43.33	.001	1.66
D	35	233.98	150.28	.001	16.34
VxD	35	5.12	3.29	.001	0.50
GxD	35	2.77	1.78	.01	0.17
SxD	455	9.91	28.37	.001	9.41
VxDxS	455	0.61	1.74	.001	0.51
GxDxS	455	0.45	1.30	.001	0.21

Noot: % variantie voor P:VG 5.92, PxS 5.17, PxD 14.45.

Nagestreefde doelen

	df	ms	F	signif.	% var.
S	13	30.32	27.37	.001	0.68
D	35	358.27	189.67	.001	21.43
VxS	13	2.67	2.50	.01	0.01
VxD	35	3.87	1.95	.001	0.23
GxD	354	6.46	3.26	.001	0.54
SxD	455	11.53	30.45	.001	9.39
VxDxS	455	0.53	1.39	.001	0.25
GxDxS	455	0.56	1.48	.001	0.31
VxGx					
DxS	455	0.45	1.19	.01	0.25

Noot: % variantie voor P:VG 5.40, PxS 3.42, PxD 15.74.

Bijlagen bij Hoofdstuk 3

- 3.1 Scripts rollenspelen
- 3.2 Overzicht categorieën gedragsobservatie en observatieschema's
- 3.3 Variantiecomponenten betrouwbaarheid observaties
- 3.4 Analyse van stooge-gedrag

Bijlage 3.1. Scripts voor de rollenspelsituaties

BEZOEK

Setting: Studentenkamer

2 lage stoelen + tafeltje, affiches, serviesgoed, koffie, koekjes, muziek, plant.

Actoren:

Student A: vriendelijke gastvrije stoege die blij is met de komst van bezoek

Student B: bezoeker die zo snel mogelijk weer weg wil

Algemeen onderwerp:

bezoek

Opdracht stoege:

zolang mogelijk van bezoek genieten

Opdracht pp:

zo kort mogelijk dit bezoek houden.

Informatie voor stoege m.b.t. achtergrond van de situatie:

Sinds kort ben je één van de 18 kamerbewoners in een studentenflat. Je kent hier in Tilburg bijna niemand en weet het ergst nog te vinden. Door een ongeluk (gecompliceerde beenbreuk) kon je pas later met je psychologie-studie beginnen en heb je de kennismakingsperiode met medestudenten en het Tilburgse studentenleven gemist. Je bent nu net met de studie begonnen en moet veel inhalen. Bovendien heb je nog gauw last van je been. Daardoor zit je veel op je kamer, en doordat je ook niemand op de flat kent ben je vaak alleen.

Met de andere kamerbewoners heb je wel kennis gemaakt, maar je ziet verder weinig van ze. Iedereen heeft het erg druk met studie en andere zaken en er wordt niet gemeenschappelijk gekookt, gegeten of iets anders ondernomen. Je hebt je medebewoners verschillende keren uitgenodigd bij je langs te komen. Er is nog niemand geweest, maar voor vanmiddag heb je met iemand afgesproken. Je verheugt je daar zeer op. Je hebt koffie en thee gezet, koekjes en drank in huis gehaald.

Informatie voor stoege m.b.t. gedrag in en verloop van de situatie:

Als er geklopt wordt (START RECORDER) nodig je de ander uit binnen te komen. Je zegt: "Hoi .... (een lijst van de juiste namen wordt verstrekt), kom binnen en ga zitten. Leuk dat je er bent. Wil je iets drinken?" Je schenkt koffie/thee in, presenteert er iets bij, en vraagt hoe het met hem/haar gaat.

Als de pp het initiatief in het gesprek neemt laat je dat z'n gang gaan. Anders informeer je naar zijn/haar studie:

- welke studie
- hoe bevalt het
- wat kan je er mee gaan doen.

Het lijkt je een zeer boeiende studie. Je toont duidelijk belangstelling. Je bent vriendelijk, gastvrij en maakt eventueel complimentjes.

Andere gespreksonderwerpen: hoe bevalt het leven op de studentenflat, woont hij/zij er al lang; hoe bevalt het leven in Tilburg, waar kun je leuk uitgaan; hobby's.

Zodra pp over zijn korte bezoektijd begint, toon je je teleurstelling. Je laat merken dat je er op gerekend had dat hij/zij langer zou blijven, gezellig zou blijven borrelen. Je probeert de pp zachtjes van gedachten te veranderen, zegt dat je het niet aardig vindt en dat je je zo op het bezoek verheugd had.

Als pp blijft zitten na 20 min. opmerking over bezoek.

Informatie voor pp m.b.t. achtergrond van de situatie:

Je woont op een kamer in een studentenflat. Op een van de andere 17 kamers is pas een nieuwe bewoonster, Elsemie, komen wonen. Je hebt een keer vluchtig kennis met haar gemaakt, waarbij ze je uitgenodigd heeft om bij haar langs te komen. Zij kent nog weinig mensen in de flat en is vaak alleen. Zij heeft de uitnodiging nog verschillende malen herhaald en ofschoon je weinig tijd hebt, heb je afgesproken vanmiddag bij haar langs te komen. Zij reageerde zeer verheugd op deze afspraak.

Je hebt er eigenlijk geen zin in om nu naar haar toe te gaan, maar je kunt het ook niet meer afzeggen. Bovendien komt straks een goede vriend(in) van je langs om samen naar de stad te gaan. Je gaat dus maar meteen naar Elsemie toe en probeert met een kwartier weer weg te zijn.

ONDERHANDELING

Setting: studentenruimte op universiteit/Hogeschool
tafel + stoelen, papieren, etc. (werkruimte).

Actoren:

Student A: stooge die penningmeester is van de studentenclub in de studierichting Omgangskunde.

Student B: pp die penningmeester is van de studentenclub in de eigen studierichting

Algemeen onderwerp:

sluitend maken van een begroting

Opdracht stooge:

zo goed mogelijk resultaat of gelijke verdeling van het tekort

Opdracht pp:

zo goed mogelijk resultaat voor begroting eigen club.

Informatie voor stooge m.b.t. achtergrond van de situatie:

- 1 Informatie over de opleiding Omgangskunde (niet bijgevoegd);
- 2 begrotingen (oorspronkelijke en bijgestelde) van beide clubs (niet bijgevoegd);
- 3 algemeen.

Je bent penningmeester van de studentenclub Omgangskunde (informatie over omgangskunde vindt je op de bijlage). Je hebt nu een bespreking met de penningmeester van een andere studentenclub over het bijstellen van jullie begrotingen i.v.m. een subsidietekort van f 300,-.

Informatie voor stooge m.b.t. gedrag in en verloop van de situatie:

Als de pp aanklopt (START RECORDER) nodig je hem/haar uit binnen te komen. Je maakt met elkaar kennis en stelt voor maar meteen ter zake te komen daar je niet veel tijd hebt ($\pm$ 20 min. mag het gesprek duren!). Je vraagt de ander wat hij/zij voor oplossingen ziet om aan het totale subsidietekort van f 300,- te voldoen.

- Laat de pp zo veel mogelijk aan het woord en het initiatief nemen!

Je hebt de volgende argumenten in de onderhandeling:

- als besparingen heb je een lezing laten vervallen, de incidentele contributie verhoogd en wat op porti en vergaderkosten ingeleverd.
- je wilt niet nog minder activiteiten gezien de grote belangstelling en inzet van je leden.
- de ander organiseert minder en kan dus meer terug, bovendien kosten de activiteiten daar meer. Vergeleken met de eigen begroting kan er f 30,- bespaard worden op excursies en f 30,- op lezingen.

- de vaste contributie met f 1,- verhogen naar f 4,- moet voor de ander toch niet veel uitmaken.
- met beide laatste besparingen heeft de andere club voldoende aan een subsidie van f 380,-. Je wilt dan zelf nog wel wat op porti en vergaderkosten besparen zodat het tekort van f 300,- weggewerkt zal zijn.

Gebruik deze argumenten waar ze te pas komen in de onderhandeling, eventueel ook als vraag of voorstel. Als de pp aan het begin van het gesprek voorstelt om het tekort gelijk over beide clubs te verdelen, stem je daar niet mee in. Uiteindelijk ga je er wel mee akkoord.

Informatie voor pp m.b.t. achtergrond van de situatie:

- 1 begrotingen (oorspronkelijke en bijgestelde) van beide clubs (niet bijgevoegd);
- 2 algemeen:

Je bent penningmeester van een studentenclub op Moller. Om verschillende activiteiten van de club te bekostigen, wordt er ieder jaar een begroting gemaakt en verstuurd aan de Welzijnscommissie van het Moller-instituut (zie Bijlage 1). In het verleden heeft de bijdrage die je van de Welzijnscommissie vroeg nooit tot problemen geleid. Maar in het kader van de bezuinigingen heeft de Welzijnscommissie jullie meegedeeld dat je samen met de studentenclub Omgangskunde f 300,- minder subsidie krijgt op de totale subsidieaanvraag van f 1200,- door beide clubs (voor de begroting van Omgangskunde zie Bijlage 2). De Welzijnscommissie heeft voorgesteld dat beide clubs samen de verdeling van dit tekort uitzoeken, omdat beide even groot, goedlopend en ondernemend zijn, vergelijkbare activiteiten hebben, en voorheen evenveel subsidie gekregen hebben. Beide clubs hebben daarop besloten een nieuwe begroting te schrijven om dit tekort op te vangen (zie Bijlagen). Je vindt dat jullie begroting nu het minimum aan activiteiten bevat en echt niet verder terug kan. Op het totaal is echter nog steeds geen f 300,- bezuinigd.

Je gaat nu naar een bespreking met de penningmeester van de studentenclub Omgangskunde om tot een sluitende begroting te komen. Als er geen andere oplossing gevonden kan worden moet de bezuiniging van f 300,- maar gelijk over beide clubs verdeeld worden ten koste van de activiteiten die jullie gepland hebben. De contributie wil je in ieder geval laag houden.

SAMENWERKING

Setting: studentenruimte (zie bij onderhandeling)

Actoren:

Student A: vriendelijke, welwillende stooge die 't zo nauw niet neemt.

Student B: pp

Algemeen onderwerp:

Samen plan maken voor openluchtfest

Opdracht stooge:

Komen tot een plan, maar vooral de ander er aan laten werken

Opdracht pp:

Komen tot een plan voor het feest

Informatie voor stooge m.b.t. achtergrond van de situatie:

- 1 informatie over Moller (niet bijgevoegd)
- 2 ideeën voor het feest (niet bijgevoegd)
- 3 Algemeen

Je studeert aan het Moller-instituut. Met een andere student (een lijst met namen wordt t.z.t. verstrekt) heb je afgesproken ideeën voor het openluchtfest van Moller in te zenden (zie instructie proefpersoon SA2). Je hebt echter niet veel tijd gehad om er over na te denken en

mensen te polsen. Je vindt het plan voor het feest hardstikke leuk en bent ook zeer gemotiveerd om met de ander samen een inzending te verzorgen, maar de afgesproken voorbereiding is er wat bij ingeschoten. Toch moet er vanmiddag vast iets op papier komen, ook al heb je maar 20 minuten college-pauze.

Informatie voor stooze m.b.t. gedrag in en verloop van de situatie:

Als er geklopt wordt (START RECORDER) nodig je de ander uit bij je te komen zitten. Je zit aan een tafel met een papier waar je nog haastig twee ideetjes opgeschreven hebt. Je vraagt hoe het met de ander gaat. Als de pp een uitgebreid antwoord geeft, ga je daar op in.

- laat de proefpersoon zo veel mogelijk praten en het initiatief nemen.

Vervolgens vraag je of de pp dadelijk ook weer college heeft, en zo ja welk? Je praat daar eventueel over en vertelt dat jij naar een verplichte werkgroep moet. Je kletst wat gezellig door en begint in eerste instantie niet over de taak waarvoor jullie bij elkaar zijn. Laat de pp het initiatief nemen over de taak, maar als hij/zij na $\pm$ 5 minuten er nog niets over gezegd heeft, informeer je of de ander nog ideeën gekregen heeft voor het feest. Je vraagt of de ander zijn/haar ideeën opgeschreven heeft en stelt eventueel voor samen een lijstje te maken. "Schrijf jij of ik?". Je laat de ander zo veel mogelijk vertellen, bespreekt de ideeën en maakt er positieve opmerkingen en complimentjes over. Als de ander vraagt wat jij gedaan hebt, verontschuldigt je je voor je geringe inbreng en presenteert 1 à 2 ideetjes. Als de ander het niet doet, stel je eventueel voor nu nog wat te brainstormen. Je laat daarbij vooral de ander aan het woord en hem/haar de gang van zaken bepalen. Je blijft vriendelijk en betrokken, maar niet zeer actief.

- probeer wel samen iets op papier te krijgen en aan de taak te werken.

Je let op de tijd en kondigt na 20 minuten aan dat je weg moet als de ander dit niet doet. Je zegt toe nog goed te zullen denken en vraagt eventueel hoe het nu verder moet.

Informatie voor pp m.b.t. de achtergrond van de situatie:

1 ideeën voor het feest (niet bijgevoegd)

2 algemeen

In verband met het betrekken van de nieuwbouw heeft het Moller-instituut een plan voorgelegd aan alle studenten om in mei een groot openluchtfest te organiseren voor alle hoger onderwijs studenten in Tilburg. Het moet een soort bonte kermis worden met informatie, activiteiten en veel muziek. Om voor-elk-wat-wils te kunnen bieden is aan de studenten gevraagd zoveel mogelijk ideeën te bedenken. Deze zullen door een voorbereidingscommissie beoordeeld en uitgevoerd worden. De beste ideeën worden beloond met f 100,- voor de inzender(s). Met een andere student, Ria, heb je afgesproken hieraan mee te werken. Zo'n feest lijkt je hardstikke leuk en het geld kun je best gebruiken. Jullie zouden er allebei goed over nadenken en eens wat mensen polsen. Je hebt vast enkele ideeën:

Vanmiddag in de college-pauze ga je samen met Ria er over praten en een eerste ideeënlijst maken, want eind deze maand moeten de inzendingen binnen zijn.

SOLLICITATIE

Setting: kamer van de personeelsmedewerker
buro, stoelen, papieren, telefoon, etc.

Actoren:

Personeelchef: zakelijke stooze

Sollicitant: pp

Algemeen onderwerp:

sollicitatiegesprek

Opdracht stooge:

relevante informatie verzamelen

Opdracht pp:

functie krijgen

Informatie voor stooge m.b.t. gedrag in en verloop van situatie:

Sollicitant klopt. "Binnen" (START BANDRECORDER).

Kennismaken. "Gaaf u zitten".

"Laat ik eerst wat meer informatie geven over de functie waar het over gaat. De vacature is ontstaan bij onze afdeling Inkoop. Het is een baan met uitgroeimogelijkheden. In het begin zal het werk in hoofdzaak bestaan uit het inboeken van facturen. Maar na enige tijd komt de hele voorraadadministratie daar in principe bij. U moet dan veel contact onderhouden met het magazijn, speciaal de magazijnchef. Doet u uw werk dan naar tevredenheid dan krijgt u als nieuwe taak de vergelijking van de kwaliteit van verschillende produkten tegen de achtergrond van de prijzen die men ervoor berekent. Op die manier kunnen we inzicht krijgen in de markt waar wij onze inkopen doen. Ik hoef u niet te zeggen dat dat essentieel is voor het inkoopbeleid.

Mocht u ook dat werk beheersen dan bestaat de kans dat u naar verschillende grossiers zult gaan om te onderhandelen over hun verkoopvoorwaarden. Het is op lange termijn niet ondenkbaar dat u zo uitgroeit tot zelfstandig inkoper. Dit alles uiteraard vanuit de gedachte dat u de functie krijgt."

"Nu had ik graag dat u mij iets vertelde over uw ontwikkeling tot nu toe, uw opleiding en eventuele ervaring die voor ons nuttig kan zijn."

(Pp antwoordt) (Chef maakt notities)

"Ja, als ik dit zo hoor zijn er toch wel wat problemen."

(Achtereenvolgens) "U bent eigenlijk wel erg jong voor de functie."

"Ik had eigenlijk liever iemand met studie economie, HEAO of iets dergelijks."

"Heeft u ervaring met administratief werk?"

"Heeft u wel eens in een moeilijke onderhandelingspositie gezeten?"

"Heeft u nog speciale sterke kanten die u wilt noemen en die nog niet naar voren zijn gekomen?"

Uitleg verdere procedure.

Bedanken voor gesprek.

Informatie voor pp met betrekking tot achtergrond van de situatie:

Je bent afgestudeerd en op zoek naar werk. Na verschillende sollicitaties op je eigen vakgebied blijkt dat daar de werkgelegenheid te gering is om een reële kans te maken. Omdat je in geen geval in de WW wilt, heb je nu gesolliciteerd naar een functie als "administratief medewerk(st)er bij een grootwinkelbedrijf". Je bent opgeroepen voor een gesprek met de personeelchef van dat bedrijf. Hoewel je denkt niet aan alle eisen te voldoen ben je vast besloten alles te doen om de functie te krijgen.

SPEL

Setting: Huiskamer in een studentenhuus
hoge tafel, stoelen, papieren, etc.

Actoren:

Student A: stooge, die een nieuw spelletje heeft

Student B: pp, medebewoner die het spelletje voor het eerst komt spelen

Algemeen onderwerp:

spelen van een spel

Opdracht stooge:

Op alle mogelijke manieren winnen

Opdracht pp:

spel leren spelen

Informatie voor stooge m.b.t. achtergrond van de situatie:

1 spelregels voor het spel (niet bijgevoegd)

2 algemeen:

Je zit in de gemeenschappelijke huiskamer van het studentenhuys waar je woont aan tafel. Op tafel liggen de blokjes van het spelletje met de blanco kant naar boven door elkaar, de standaardjes en een blad met spelregels.

Informatie voor stooge m.b.t. gedrag in en verloop van de situatie:

Als de pp klopt (START RECORDER), begroet je hem/haar (t.z.t. krijg je een namenlijst in de juiste volgorde). Je nodigt de ander uit te gaan zitten en vraagt of hij/zij het spelletje soms kent. Eventueel merk je op dat het, volgens de vriendin die je het spelletje gegeven heeft, een vorm van Rummy moet zijn. Je vraagt de pp of hij/zij nog weet wat je van de regels aan hem/haar verteld hebt en geeft eventueel een korte samenvatting.

- laat zoveel mogelijk de pp aan het woord en het initiatief nemen.

Je stelt voor het maar eens te proberen. Je begint met het spel en zorgt er verder voor dat je

- een keer een fout maakt door tegelijkertijd een steen te pakken en uit- of aan te willen leggen;
- kijkt onder een blokje dat je wilt pakken en pakt vervolgens een ander blokje;
- probeert op het latje van de ander te kijken als die lang zit te denken (om "te helpen");
- legt een blokje af wat je niet kunt gebruiken;
- maakt de ander een complimentje over zijn spelen;
- vraagt de ander of hij/zij het een leuk spel vindt;
- doet eventueel suggesties over spelmogelijkheden.

Hou de tijd in de gaten ($\pm$ 20 minuten).

Gespreksonderwerpen:

- "Hoe is 't met je", Hoe gaat het met je studie?
- Lijkt het je een leuk/moeilijk spel?
- Je praat over de spelregels: één minuut bedenktijd is wel kort", "je moet rijtjes en sets leggen, hè?"
- Je vraagt welk soort spelletjes de ander het leukst vindt.

Let op:

- dat je duidelijk praat en geen hand voor je mond houdt.
- richt je minder op het spel maar geef veel opzetjes voor gedrag van de pp
- 'fraudeer' niet te opvallend, ga duidelijk maar 'per ongeluk' tegen de regels in
- probeer als eerste uit te leggen i.v.m. de voorbeeldfunctie
- als je 'fraude' niet opgemerkt wordt, zeg er dan eventueel zelf iets over
- zeg aan het eind van je beurt "Jij bent" af "Ik kan niet" etc. om duidelijk te maken dat de ander aan de beurt is.

Informatie voor pp m.b.t. achtergrond van de situatie:

1 spelregels voor het spel (niet bijgevoegd)

2 algemeen:

Je woont in een studentenhuis. Een medebewoner, Rob, heeft een spelletje gekregen wat hij graag wil uitproberen. Volgens hem is het erg leuk, een kruissing tussen canasta, jokeren en mah jong. Hij heeft je vast wat van de regels verteld (zie bijlage) en het lijkt je best een aardig spel. Je hebt hem beloofd het mee te spelen en gaat nu naar hem toe.

Bijlage 3.2

Algemeen categorieënsysteem voor gedragsobservatie

Voor de feitelijke observatie is dit systeem opgesplitst in drie subschema's:

- I Verbaal en paralinguïstisch gedrag
- II Hoofdbewegingen, visueel gedrag en gezichtsuitdrukkingen
- III Kinese en lichaamsoriëntatie

Als overzicht is een matrix van Primitieve Acties x D-doelen toegevoegd waarin aangegeven wordt welke cellen uit de response-taxonomie van Hettema (1989) in het categorieënsysteem voorkomen.

Codeerschema I: Verbaal en paralinguïstisch gedrag

3. Mbuild: nieuwe informatie vormen uit oude gegevens

1. Algemeen:

- denken
- schrijven
(beide kunnen in de context van een situatie mogelijk gespecificeerd worden naar een van de volgende doelen)

2. Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen

- beoordelen
- goedkeuren

3. Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen

- problem solving m.b.t. concrete zaken, b.v. puzzlestukjes aanleggen

4. Prox: bedoeld om dichterbij een ander te komen

5. Know: bedoeld om kennis te vermeerderen

- voorspellen
- raden

6. Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen

7. Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen

- voorbereiden

4. Mtrans: overbrengen van mentale informatie tussen personen

1. Algemeen:

- inlichten
- toespreken
- praten
- antwoorden
(feitelijk sec informatie geven of herhalen)

2. Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen

- spotten
- ruzie maken
- boos worden
- prosteren
- tegenwerken
- verbieden
- beschuldigen
- eisen
- aanmerkingen maken
- kritische opmerkingen + vragen
- confronteren
- bedreigen
- bestraffen

3. **Control:** bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen

- iets opeisen
- misleidende info geven
- bepleiten
- meedelen persoonl. beslissingen
- onderhandelen
- meedelen over orde, gang van zaken
- argumenteren
- pleidooi houden
- beloven
- mening geven

4. **Prox:** bedoeld om dichter bij een ander te komen

- groeten
- slijmen
- grapjes maken
- verleiden
- verzoenen
- medelijden wekken
- lokken
- zich verontschuldigen
- compliment maken
- uitnodigen
- bedanken

5. **Know:** bedoeld om kennis te vermeerderen

- lezen
- studeren
- vragen om informatie
- stemming houden

6. **Agency:** bedoeld om een ander tot actie te brengen

- wegsturen
- opdracht geven
- oproepen
- voorstel doen
- verwijzen
- afspraak maken

7. **Iprep:** voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen

- bespreken
- discussiëren
- overleggen
- telefoneren
- afstemmen

5. **Speak: het produceren van geluiden** (vocalisaties)

Binnen de context van de situatie worden deze uitingen gespecificeerd.

We geven hier voorbeelden, er zijn andere mogelijkheden denkbaar.

1. Algemeen	2. Soc-cont	3. Control	4. Prox	5. Know	6. Agency	7. Iprep
zuchten	om ergernis te voorkomen		om medelijden te wekken			
lachen ("ha-ha")	spottend		om een grapje verontschuld			
snikken		om iets te krijgen	om medelijden te wekken			
kuchen					om aandacht te krijgen	ter voorbereiding spreken

schreeuwen	boos, be- straffend, proteste- rend				om iemand naar je toe te halen	
mompelen	om ergernis te uiten			bij lezen, studeren		
fluisteren			om dich- ter bij ander te komen			
kreunen			om mede- lijden te wekken		om aan te zetten tot actie	
geeuwen	om verveling te uiten					
vloeken/ schelden	om ergernis te uiten					
jammeren	om te proteste- ren		om mede- lijden te wekken			
"uh-huh" ² (ontken- nend)				bij lezen, studeren		tijdens spreken ander ✓
"uh-huh" ² (bevesti- gend)				bij lezen, studeren		tijdens spreken ³ ander
sissende geluiden	ssst (tot stilte manen)		tz (mede- leven uiten)		ksst (weg- sturen)	
"uh" (gev- ulde pauze)						ter voor- bereiding

2 : in het algemeen worden deze geluiden gebruikt om informatie of mening te geven

3 : "ja", "oké", hoofdknik en "uh-huh" tijdens het spreken van anderen zijn equivalenten die aangeven dat men nog luistert.

Opmerkingen:

- andere geluiden zoals hoesten, niezen, boeren (Expel) en slikken (Ingest) worden niet meegenomen.
- lachen ("ha-ha") moet onderscheiden worden van glimlachen en van giechelen ("hi-hi") die hier niet meegenomen worden

- als de context geen specificatie naar één van de 6 doelen mogelijk maakt, wordt "Algemeen" gecodeerd, b.v. zuchten van opluchting, kuchen in het algemeen, geluiden als uitdrukking van emoties.
- "uh" als spreekfout wordt niet gecodeerd omdat het bij vloeiend spreken hoort.

11. **Await: passieve open houding, pauze (stilte)**

1. **Algemeen:** stilte bij mentale activiteit (zie onder 3. Mbuild)
2. **Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen**
  - staken
  - negeren
3. **Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen**
  - verzwijgen
4. **Prox**
5. **Know**
6. **Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen**
  - wachten
  - afwachten

Codeerschema II: Hoofdbewegingen, visueel gedrag en gezichtsuitdrukkingen

9. **Move: bewegen van lichaamsdelen**

het gaat hier om bewegingen van het **hoofd**, los van visueel gedrag.

1. **Algemeen:**
  - informatie geven:
    - ja knikken ter bevestiging, toestemming geven
    - nee schudden ter ontkenning
    - met een hoofdknik iets of iemand aanwijzen ("het gaat hier om" + hoofdknik naar object)

als een hoofdbeweging gebruikt wordt ter accentuering of preciseren van woorden krijgt het dezelfde code als de woorden.
2. **Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen**
  - hoofd achterover gooien en (eventueel) houden bij protest etc.
3. **Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen**
4. **Prox: bedoeld om dicht bij een ander te komen**
  - hoofdknik als groet, bij bedanken
  - hoofd achterover gooien bij lachen
  - hoofd schuin houden bij lokken
5. **Know: bedoeld om kennis te vermeerderen**
  - korte hoofdbeweging naar achter bij/als vraag
6. **Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen**
  - schuin-zijwaartse hoofdbeweging om iemand te wenken
7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**
  - snel knikken of nee-schudden om zelf te kunnen spreken
  - knikken om aan te geven dat je de spreker volgt
  - wik-weeg hoofdbeweging bij denken

6. **Attend: een zintuig richten op een stimulus**

Het gaat hier vooral om **visueel gedrag**. Er kan een onderscheid gemaakt worden in het richten van de ogen (+ hoofd) op andere personen (A), op objecten en het eigen lichaam (I), niets in het bijzonder (O).

Basishouding:

aan + weggijken tijdens het spreken

aankijken tijdens luisteren

Deze worden **niet** gecodeerd.

Aan- c.q. weggijken tijdens het spreken wordt alléén gecodeerd als het een specifieke functie heeft b.v.:

- bij denken tijdens het spreken wordt oomhoog-, neer-, weggijken apart gecodeerd
- als tijdens het spreken de blikrichting verandert i.v.m. andere handelingen, zoals iets pakken, iets aanwijzen, iets opzoeken

Vervolgens komt de code 6.1. (= Attend - Algemeen) om aan te geven: ongericht kijken, neer-/wegkijken tijdens luisteren

1. **Algemeen**

- (onggericht) kijken, (neer-, weg-) kijken bij luisteren
- neerkijken tijdens hele spreekteenheid

2. **Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen**

- bewaken

3. **Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen**

- controleren
- bekijken of iets klopt
- iets met de ogen zoeken
- spieken
- neerkijken om te schrijven
- naar iets kijken om te pakken

4. **Prox: bedoeld om dicht bij een ander te komen**

- opkijken van iets naar de ander
- zoeken van iemand
- naar iemand omkijken

5. **Know: bedoeld om kennis te vermeerderen**

- onderzoeken
- rondkijken om je te oriënteren
- horloge/klok kijken om te weten hoe laat het is
- neerkijken om te lezen, op aantekeningen ter ondersteuning van spreken
- iets bekijken, bestuderen

6. **Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen**

- iemand strak aankijken

7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**

- toekijken om daarna zelf iets te doen
- toekijken tijdens luisteren op het papier van de ander
- ogen sluiten om te denken
- weg-, oomhoog-, of neerkijken om te denken

99. **Gezichtsuitdrukkingen:**

bewegingen van elementen in het gezicht (wenkbrauwen, mond, wangen etc.)

Het gaat hier om uitdrukkingen in hun functie ter vervanging of ter aanvulling van verbaal gedrag (**niet** om emoties). Alleen duidelijke, eenduidige uitdrukkingen worden meegenomen.

1. **Algemeen**2. **Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen**

- lippen fronsen ter beoordeling
- neus optrekken/fronsen om afkeuring te uiten

3. **Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen**

4. **Prox: bedoeld om dichterbij een ander te komen**
  - glimlachen
  - knipogen
5. **Know: bedoeld om kennis te vermeerderen**
  - opgetrokken wenkbrauwen om vraag uit te drukken
6. **Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen**
7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**
  - fronsen voorhoofd bij denken

Er zijn andere mogelijkheden denkbaar
Gezichtsuitdrukkingen ter accentuering woorden krijgen dezelfde code als de woorden.

Codeerschema III: kinesische en lichaamsoriëntatie

1. **Atrans: het overbrengen van een abstracte relatie (b.v. bezittingen)**
  1. **Algemeen:**
    - geven
    - aanbieden
    - tracteren
  2. **Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen**
    - gevangen nemen
    - ontsnappen
    - bevrijden
  3. **Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen**
    - kopen
    - verkopen
    - sparen
    - lenen
    - iets in ontvangst nemen
  4. **Prox: bedoeld om dichterbij een ander te komen**
    - iets te eten, drinken, roken aanbieden ter ontspanning
  5. **Know: bedoeld om kennis te vermeerderen**
    - iets in ontvangst nemen om er kennis van te nemen
  6. **Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen**
  7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**
2. **Ptrans: het verplaatsen van een object of van zichzelf**
Basishouding persoon: rechte, gemakkelijke houding
niet meegenomen worden:
  1. Korte bewegingen vanuit de basishouding die niet tot een andere houding leiden
  2. verandering van houding doordat iets anders gedaan moet worden
  1. **Algemeen:**
    - lopen
    - dragen
    - brengen
    - iets neerleggen, -zetten, verplaatsen in het algemeen (b.v. rechtzetten)
  2. **Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen**
    - dreigend dichterbij gaan zitten
    - naar achter gaan zitten om afstand te nemen
  3. **Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen**
    - ophalen

- verzamelen
- verbergen
- meenemen
- iets aansluiten bij andere objecten (spel)
- uitleggen (spel)
- iets bij je zelf neerleggen of -zetten
- as van een sigaret doen

4. **Prox: bedoeld om dicht bij een ander te komen**

- kort naar voren gaan zitten om iets vertrouwelijk te vertellen
- bezoeken
- naderen
- naar achter gaan zitten ter ontspanning
- dicht bij een ander gaan zitten
- naar de ander toe buigen

5. **Know: bedoeld om kennis te vermeerderen**

- iets uit elkaar halen om te weten
- dingen ordenen, verplaatsen om meer inzicht/overzicht te krijgen
- iets omdraaien om het te kunnen lezen/bekijken
- naar voren buigen om iets te lezen wat weg ligt

6. **Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen**

- iets voor de ander neerleggen of -zetten

7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**

- gaan verzitten (terug naar basishouding, of in het algemeen)
- opstaan
- mouwen opstropen
- inschenken
- roeren
- iets uit elkaar halen ter voorbereiding
- iets openmaken
- zich omdraaien om weg te gaan
- zich afwenden om te hoesten (etc.)

7. **Propel: het toepassen van een fysieke kracht**

1. **Algemeen:**

- zich inspannen
- werken
- duwen
- slaan

als fysieke kracht gebruikt wordt ter accentuering of precisering van woorden krijgt het dezelfde code als de woorden (b.v. op tafel slaan ter ondersteuning van de woorden)

2. **Soccont: bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen**

- tegenhouden
- overweldigen
- vechten
- zich verzetten

3. **Control: bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen**

- bouwen
- repareren
- vervaardigen
- vastbinden
- schrijven/tekenen

4. **Prox:** bedoeld om dichter bij een ander te komen
  5. **Know:** bedoeld om kennis te vermeerderen
  6. **Agency:** bedoeld om een ander tot actie te brengen
    - op tafel (etc.) slaan om de aandacht te trekken
  7. **Iprep:** voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen
    - vuur maken
    - open draaien
    - shag draaien
    - iets gladstrijken
    - zich aankleden om weg te gaan
8. **Grasp: het grijpen en vasthouden van een object door een persoon**
1. **Algemeen:**
    - pakken
    - vasthouden
  2. **Soccont:** bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen
  3. **Control:** bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen
    - afpakken
    - aanpakken
    - oprapen, oppakken
  4. **Prox:** bedoeld om dichter bij een ander te komen
    - hand geven
    - aanraken
    - omhelzen
  5. **Know:** bedoeld om kennis te vermeerderen
    - iets pakken om te lezen
  6. **Agency:** bedoeld om een ander tot actie te brengen
  7. **Iprep:** voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen
9. **Move: bewegen van lichaamsdelen**
- Het gaat hier om bewegingen van **handen, armen, schouders en romp**.
 Als een beweging gebruikt wordt ter accentuering of precisering of illustratie van woorden krijgt het dezelfde code als de woorden b.v. aanwijzen).
 Zie ook plaatjes!
1. **Algemeen:**
    - informatie geven, b.v. schouders ophalen bij/als "ik weet het niet".
    - hand op voorhoofd/mond bij/als "even denken"
    - in de handen wrijven om aan te geven dat iets leuk is
  2. **Soccont:** bedoeld om macht of autoriteit te verkrijgen
    - met wijsvinger op voorhoofd tikken ("die is gek")
    - vermanend vingertje
    - tegenhoudende gebaren
  3. **Control:** bedoeld om controle over (fysieke) objecten te verkrijgen
  4. **Prox:** bedoeld om dichter bij een ander te komen
    - instemmende gebaren bij spreken ander
    - vrijen
    - kalmerende bewegingen
    - uitnodigende gebaren
    - medelevende gebaren
  5. **Know:** bedoeld om kennis te vermeerderen
    - vinger bij iets houden, meebewegen bij b.v. lezen

- "hoe laat is het"
  - beweging bij tellen (aanwijzend of anders)
  - 6. **Agency: bedoeld om een ander tot actie te brengen**
    - iets of iemand aanwijzen i.v.m. actie van de ander
    - gebaren die (vriendelijk) de ander tot actie bevelen b.v. wenken
  - 7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**
10. **Ingest: iets in het lichaam opnemen**
1. **Algemeen:**
    - drinken
    - eten
    - roken
  7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**
    - weg/door)slikken om te kunnen praten
20. **Expel: het uitdrijven van iets uit het lichaam**
1. **Algemeen:**
    - blazen
    - spugen
    - boeren
  7. **Iprep: voorbereidende acties t.a.v. specifieke doelen**
    - blazen om iets te doen afkoelen

D-goals

	general	d-soc	d-cont	d-prox	d-know	d-agency	i-prep
atrans	III.2					XX	XX
ptrans	III.2						
mbuild	I.3			XX		XX	
mtrans	I.4						
speak	I.5						
attend	II.6						
propel	III.7			XX	XX		
grasp	III.8	XX				XX	XX
move	II.9 II.99 III.9		XX				
ingest + expel	III.10 III.20	XX	XX	XX	XX	XX	
await	I.11			XX	XX		XX

59 cellen uitgewerkt in categorieën.

In de eerste kolom wordt vermeld in welk schema ze terug te vinden zijn.

XX geeft aan dat de cel nog niet uitgewerkt is

Bijlage 3.3**Variantiecomponenten betrouwbaarheid observaties****Schema I**

	Var. comp. PA		Var. comp. D-doel		Var. comp. PAD-d	
	pp.	stooge	pp.	stooge	pp.	stooge
Sit. Sollicitatie:						
O	0.00000*	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	693.50000	1168.06250	112.64286	142.65476	37.22134	56.42589
OR	0.33333	0.79167	1.33333	1.07143	0.27273	0.56719
Sit. Onderhandeling:						
O	0.41667	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	5378.75000	3012.50000	643.15476	529.15476	233.40514	189.21838
OR	2.83333	3.00000	21.40476	10.97619	3.49802	1.93083
Sit. Samenwerking:						
O	0.08333	0.00001	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	1118.22917	1842.22917	503.65476	364.22619	134.21542	97.19565
OR	0.79167	0.12500	1.30952	2.07143	0.51383	0.52174
Sit. Bezoek:						
O	0.00001	0.00001	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	505.58333	519.56250	94.72619	96.05952	33.31719	39.27075
OR	0.00001	0.12500	1.16667	0.40476	0.31818	0.06719

Schema II

Sit. Sollicitatie:						
O	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	327.08333	261.58333	63.91667	103.32143	26.92544	55.46930
OR	0.50000	2.16667	1.16667	3.45238	0.61111	1.02632
Sit. Onderhandeling:						
O	0.00001	0.00001	0.07143	0.00001	0.05263	0.00001
R	29639.08333	408.33333	7613.14286	122.6666	73242.77339	47.17544
OR	8.16667	0.00001	3.00000	0.00001	1.13158	0.00001
Sit. Samenwerking:						
O	1.33333	0.00001	0.11905	0.69048	0.01462	0.09064
R	2092.33333	481.33333	427.20238	121.36905	188.23246	67.57164
OR	2.00000	54.00000	1.73810	18.30952	0.66959	6.80409
Sit. Bezoek:						
O	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001
R	103.00000	366.33333	63.90476	121.66667	28.00585	55.27485
ORF	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001

Schema III

	Var. comp. PA		Var. comp. D-doel		Var. comp. PAD-d	
	pp.	stooge	pp.	stooge	pp.	stooge
Sit. Sollicitatie:						
O	0.00001	0.00001	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	12.30000	134.24167	4.05952	72.61905	0.82328	13.35714
OR	0.00001	0.08333	0.16667	0.23810	0.03571	0.14039

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0, nul-waarden door 01

Bijlage 3.4

Analyse van stooge-gedrag

Zoals beschreven in Paragraaf 3.2 is in het rollenspel-onderzoek, analoog aan het vragenlijst-onderzoek, sprake van een situatie met een vrouwelijke (Versie I) of een mannelijke tegenspeler (Versie II). Ofschoon deze tegenspelers (stooges) voor de rollenspelen getraind waren in het uitvoeren van dezelfde rol en een aantal soortgelijke gedragingen, zou dit in de feitelijke rollenspelen toch tot saillant ander gedrag geleid kunnen hebben. Daarom is het van belang de mate van overeenstemming in stooge-gedragingen binnen elke situatie na te gaan.

Daar de training van de stooges zich vooral richtte op het verbale gedrag (zie Bijlage 3.1 en Par. 3.2), werd gekozen voor een vergelijking met betrekking tot dit gedragstype (PA Mtrans) van beide stooges in een situatie. Wederom werd van de generaliseerbaarheidsbenadering gebruik gemaakt.

Alvorens variantie-analyse uit te voeren werd per rollenspel het stooge-gedrag omgezet in proporties voor D-doel 1 tot en met 7 van het totale gedrag op Mtrans. Dit was nodig gegeven de variatie in totale gedragsfrekwenties in de verschillende rollenspelen. Voor het variantie-analytisch model 8V in BMDP is het verder een vereiste dat binnen de data betreffende elke stooge evenveel cases voorkomen in het geval van nesting. Daartoe werden random enkele rollenspelen verwijderd per situatie (in Samenwerking, Sollicitatie, en Spel één; in Onderhandeling twee; in Bezoek geen).

Per situatie werd een variantie-analyse gedaan met Rollenspelen (RS) genest binnen Stooges (ST) en gekruist met D-doelen (R). Rollenspelen werden hierbij als random factor beschouwd, Stooges en D-doelen als fixed factoren (Design: ST x RS:ST x R). De variantie componenten van deze analyses staan beschreven aan het einde van deze Bijlage.

Met behulp van formule GC11 uit Appendix I werd per situatie een generaliseerbaarheidscoëfficiënt bepaald. De gevonden waarden lagen tussen 0.91 (Sollicitatie en Spel) en 0.995 (Samenwerking). Het verbale gedrag van beide stooges in een situatie ligt, in termen van D-doelen, dus dicht bij elkaar. Op dit punt kan de training als geslaagd beschouwd worden. Deze hoge coëfficiënten maken tevens de aanname acceptabel dat in de verdere analyse van de rollenspelen met betrekking tot het gedrag van de proefpersonen geen ongewenste stooge-effecten een rol zullen spelen.

Variantiecomponenten					
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	Spel
ST	0.00001*	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001
R	0.02667	0.01715	0.03155	0.00581	0.00995
RS(ST)	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001	0.00001
STR	0.00334	0.00176	0.00018	0.00105	0.00188
RSR(ST)	0.00315	0.00503	0.00298	0.00285	0.00339

* Nul-waarden zijn vervangen door 01

Bijlagen bij Hoofdstuk 4

Bijlage 4.1.1	Variantiecomponenten voor betrouwbaarheid vertaling regels
Bijlage 4.1.2	Variantiecomponenten voor betrouwbaarheid vertaling doelen
Bijlage 4.2.1	Variantiecomponenten Mtans-analyses over situaties
Bijlage 4.2.2	Variantiecomponenten PA-analyses bij regels en bij doelen
Bijlage 4.2.3	Variantiecomponenten analyses totaal gedrag over situaties
Bijlage 4.3.1	Variantiecomponenten analyses Mtrans per situatie voor elk model
Bijlage 4.3.2	Variantiecomponenten analyses totaal gedrag per situatie
Bijlage 4.4.1	Predictie per versie
Bijlage 4.4.2	Variantiecomponenten analyses Mtrans per sexe voor elk model, en variantiecomponenten analyses totaal gedrag per sexe
Bijlage 4.4.3	Analyse van sexe x versie binnen het SRS-model
Bijlage 4.5.1	Analyses per regel en analyses van regelclusters
Bijlage 4.5.2	Analyses per doel en analyses van doelfactoren
Bijlage 4.5.3	Eindsituatie-analyses SRS

Bijlage 4.1.1**Variantiecomponenten voor betrouwbaarheid vertaling****Variantiecomponenten 3 Beoordelaars**

	Regel 1	Regel 2	Regel 3	Regel 4	Regel 5
S	0.00001	0.0001	90.00114	0.00016	0.00008
O	0.01239	0.01020	0.01032	0.00601	0.01185
R	0.10177	0.14859	0.17084	0.18716	0.00714
SO	0.00512	0.00106	0.00073	0.00051	0.00137
SR	0.00068	0.00000*	0.00555	0.00053	0.00000
OR	0.04114	0.05485	0.05417	0.04187	0.06113
SOR	0.08161	0.06096	0.05042	0.04138	0.05995

	Regel 6	Regel 7	Regel 8	Regel 9	Regel 10
S	0.00000	0.00003	0.00008	0.00005	0.00000
O	0.00101	0.00073	0.00507	0.01886	0.01670
R	0.02438	0.00616	0.00549	0.01666	0.11478
SO	0.00085	0.00025	0.00023	0.00037	0.00326
SR	0.00000	0.00067	0.00039	0.00000	0.00000
OR	0.01972	0.01574	0.04837	0.10718	0.05789
SOR	0.02877	0.01618	0.01505	0.04546	0.06521

Variantiecomponenten 2 Beoordelaars

	Regel 5	Regel 7	Regel 8	Regel 9
S	0.00006	0.00005	0.00011	0.00003
O	0.00829	0.00074	0.00002	0.00727
R	0.02505	0.01142	0.03765	0.04258
SO	0.00172	0.00007	0.00026	0.00016
SR	0.00000	0.00000	0.00000	0.00414
OR	0.05687	0.01481	0.01332	0.06763
SOR	0.06423	0.01174	0.01084	0.02762

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.1.2**Variantiecomponenten voor betrouwbaarheid vertaling doelen**

Variantiecomponenten alle PA - D-doelen						
	Doel 1	Doel 2	Doel 3	Doel 4	Doel 5	
S	0.00009	0.00025	0.00085	0.00028	0.00000*	
O	0.00216	0.00063	0.00662	0.00216	0.00001	
R	0.05462	0.16239	0.03377	0.14870	0.02011	
SO	0.00105	0.00036	0.00547	0.00119	0.00448	
SR	0.02143	0.00000	0.00677	0.00110	0.00000	
OR	0.02725	0.01686	0.04995	0.03614	0.11305	
SOR	0.08018	0.04200	0.08682	0.05157	0.09893	
	Doel 6	Doel 7	Doel 8	Doel 9	Doel 10	
S	0.00000	0.00000	0.00008	0.00052	0.00000	
O	0.00216	0.00199	0.01537	0.00063	0.00384	
R	0.17525	0.02810	0.08342	0.17043	0.01866	
SO	0.00072	0.00378	0.00025	0.00040	0.00284	
SR	0.00378	0.00088	0.00617	0.00434	0.00000	
OR	0.03614	0.04382	0.04553	0.02186	0.04221	
SOR	0.05205	0.05519	0.04835	0.03570	0.06448	
	Doel 11	Doel 12	Doel 13	Doel 14	Doel 15	Doel 16
S	0.00074	0.00330	0.00023	0.00000	0.00023	0.00195
O	0.00460	0.02000	0.00122	0.00096	0.00024	0.00727
R	0.05740	0.05648	0.09860	0.02966	0.17173	0.02938
SO	0.01356	0.00078	0.00162	0.00612	0.00050	0.00100
SR	0.00000	0.00000	0.00000	0.01882	0.00323	0.00000
OR	0.11673	0.09389	0.03821	0.06514	0.02865	0.07708
SOR	0.11403	0.08740	0.06016	0.08824	0.02936	0.07398
Variantiecomponenten minder PA - D-doelen						
	Doel 5	Doel 10	Doel 11	Doel 14	Doel 16	
S	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00182	
O	0.00054	0.00249	0.00301	0.00315	0.00364	
R	0.04291	0.02155	0.06547	0.03977	0.03292	
SO	0.00542	0.00181	0.01667	0.00776	0.00083	
SR	0.00210	0.00022	0.00000	0.01942	0.00000	
OR	0.07188	0.03210	0.08603	0.05023	0.06347	
SOR	0.08768	0.05190	0.11413	0.08391	0.07005	

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.2.1**Variantiecomponenten Mtans-analyses over situaties**

	Regels	Variantiecomponenten Mtrans		
		SRS	Realiseer- bare doelen	Nagestreef- de doelen
P	0.00034	0.01107	0.00141	0.00297
R	0.00374	0.00412	0.02085	0.02316
S	0.62737	2.38863	1.25600	1.11989
M	0.00000	0.05994	0.00872	0.01107
P	0.00356	0.00642	0.00171	0.00230
P	0.01380	0.03385	0.00175	0.00396
RS	0.01628	0.20356	0.04204	0.03134
PM	0.00000	0.00378	0.00056	0.00003
RM	0.00313	0.00030	0.00064	0.00000
SM	0.25461	0.79820	0.48160	0.39068
PRS	0.03228	0.13783	0.02864	0.02972
PRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.03288	0.02468	0.00027	0.00104
RSM	0.00902	0.15262	0.03131	0.03764
PRS	0.04498	0.26763	0.04610	0.05000

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.2.2**Variantiecomponenten PA-analyses bij regels en bij doelen**

	Variantiecomponenten regels				
	Mbuild	Mtrans	Speak	Await	Move1
P	0.00000*	0.00034	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.00034	0.00374	0.00575	0.00373	0.00897
S	1.00235	0.62737	1.03138	1.03321	1.04879
M	0.00653	0.00000	0.00899	0.01551	0.00588
PR	0.00001	0.00356	0.00462	0.00225	0.00758
PS	0.01608	0.01380	0.01623	0.01522	0.01651
RS	0.00025	0.01628	0.00592	0.00229	0.01176
PM	0.00017	0.00000	0.00105	0.00032	0.00071
RM	0.00000	0.00313	0.00000	0.00000	0.00030
SM	0.37708	0.25461	0.39066	0.38226	0.36250
PRS	0.00605	0.03228	0.01873	0.01254	0.03559
PRM	0.00025	0.00000	0.00031	0.00022	0.00000
PSM	0.02870	0.03288	0.02812	0.02851	0.02729
RSM	0.00001	0.00902	0.00527	0.00281	0.01087
PRSM	0.01286	0.04498	0.02371	0.01570	0.05406
	Attend	Move2	Ptrans	Grasp	Move3
P	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.00251	0.00414	0.00955	0.00146	0.00962
S	1.05474	1.08260	1.07703	1.01074	1.10764
M	0.00629	0.01148	0.01636	0.00481	0.00355
PR	0.00000	0.00572	0.00272	0.00009	0.00683
PS	0.01610	0.01542	0.01521	0.01577	0.01508
RS	0.00962	0.01087	0.01088	0.00174	0.01000
PM	0.00047	0.00031	0.00259	0.00076	0.00000
RM	0.00204	0.00000	0.00000	0.00000	0.00399
SM	0.37212	0.39800	0.37853	0.38580	0.41240
PRS	0.03015	0.02931	0.01973	0.00537	0.02706
PRM	0.00000	0.00115	0.00000	0.00104	0.00000
PSM	0.02808	0.02888	0.02373	0.03053	0.03285
RSM	0.05908	0.00734	0.02121	0.00060	0.00888
PRSM	0.05444	0.05079	0.03276	0.00908	0.04113

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

(vervolg Bijlage 4.2.2)

	Variantiecomponenten		Realiseerbare doelen		Move1
	Mbuild	Mtrans	Speak	Await	
P	0.00031	0.00141	0.00006	0.00000*	0.00101
R	0.00019	0.02085	0.00114	0.00007	0.00233
S	1.05370	1.25600	1.07098	0.95905	1.15925
M	0.00075	0.00872	0.00000	0.01134	0.00000
PR	0.00019	0.00171	0.00179	0.00040	0.00364
PS	0.00103	0.00175	0.00000	0.00028	0.00000
RS	0.00054	0.04204	0.00509	0.00075	0.01056
PM	0.00002	0.00056	0.00000	0.00000	0.00000
RM	0.00000	0.00064	0.00000	0.00005	0.00166
SM	0.40293	0.48160	0.46702	0.38189	0.46546
PRS	0.00636	0.02864	0.01397	0.00902	0.02709
PRM	0.00020	0.00000	0.00000	0.00013	0.00061
PSM	0.00095	0.00027	0.00037	0.00106	0.00373
RSM	0.00039	0.03131	0.01012	0.00096	0.00718
PRSM	0.01350	0.04610	0.02177	0.01041	0.04893
	Attend	Move2	Ptrans	Grasp	Move3
P	0.00115	0.00091	0.00005	0.00000	0.00000
R	0.00679	0.00477	0.00040	0.00030	0.00302
S	1.15919	1.17005	1.15870	1.10543	1.21554
M	0.00000	0.00854	0.00296	0.00000	0.00330
PR	0.00014	0.00359	0.00211	0.00032	0.00272
PS	0.00080	0.00248	0.00056	0.00109	0.00204
RS	0.00795	0.00327	0.01660	0.00242	0.01202
PM	0.00038	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
RM	0.00151	0.00047	0.00000	0.00000	0.00440
SM	0.44258	0.46726	0.45554	0.47582	0.48350
PRS	0.02972	0.02219	0.01603	0.00490	0.02162
PRM	0.00000	0.00184	0.00000	0.00000	0.00048
PSM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00016	0.00447
RSM	0.05979	0.00453	0.02595	0.00769	0.01035
PRSM	0.05349	0.04650	0.02936	0.01080	0.03740

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

(vervolg Bijlage 4.2.2)

	Variantiecomponenten Nagestreefde doelen				
	Mbuild	Mtrans	Speak	Await	Move1
P	0.00031	0.00297	0.00000*	0.00000	0.00076
R	0.00018	0.02316	0.00035	0.00000	0.00321
S	1.03124	1.11989	1.03276	0.98385	1.11891
M	0.00430	0.01107	0.00000	0.00442	0.00180
PR	0.00018	0.00230	0.00246	0.00062	0.00320
PS	0.00142	0.00396	0.00009	0.00095	0.00013
RS	0.00038	0.03134	0.00408	0.00038	0.00814
PM	0.00000	0.00003	0.00000	0.00000	0.00000
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00028	0.00030
SM	0.37791	0.39068	0.41458	0.36632	0.40896
PRS	0.00647	0.02972	0.01445	0.00938	0.02840
PRM	0.00016	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.00118	0.00104	0.00048	0.00123	0.00288
RSM	0.00075	0.03764	0.01021	0.00125	0.01047
PRSM	0.01353	0.05000	0.02269	0.01126	0.05154
	Attend	Move2	Ptrans	Grasp	Move3
P	0.00092	0.00040	0.00040	0.00000	0.00040
R	0.00242	0.00254	0.00000	0.00004	0.00238
S	1.08854	1.11528	1.10516	1.04554	1.14380
M	0.00000	0.01038	0.00609	0.00000	0.00614
PR	0.00127	0.00334	0.00238	0.00034	0.00215
PS	0.00218	0.00315	0.00088	0.00137	0.00160
RS	0.00951	0.00363	0.01420	0.00097	0.00746
PM	0.00079	0.00022	0.00035	0.00000	0.00000
RM	0.00035	0.00000	0.00000	0.00000	0.00356
SM	0.39374	0.43219	0.41661	0.43308	0.44073
PRS	0.02955	0.02342	0.01621	0.00563	0.02320
PRM	0.00000	0.00085	0.00000	0.00023	0.00000
PSM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00011	0.00448
RSM	0.06166	0.00805	0.02884	0.00881	0.01372
PRSM	0.05401	0.04830	0.03084	0.01170	0.03956

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.2.3**Variantiecomponenten analyses totaal gedrag over situaties**

	Variantiecomponenten		
	Regels	Realiseer- bare doelen	Nagestreef- de doelen
P	0.00000*	0.00022	0.00025
R	0.00280	0.00081	0.00020
S	1.02530	1.10783	1.05436
M	0.00712	0.00000	0.00119
PR	0.00135	0.00034	0.00050
PS	0.01504	0.00024	0.00059
RS	0.00294	0.00171	0.00071
PM	0.00069	0.00001	0.00006
RM	0.00027	0.00000	0.00000
SM	0.37855	0.44946	0.40653
PRS	0.00389	0.00208	0.00245
PRM	0.00000	0.00001	0.00000
PSM	0.02803	0.00030	0.00033
RSM	0.00216	0.00419	0.00480
PRSM	0.00459	0.00319	0.00379

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.3.1**Variantiecomponenten analyses Mtrans per situatie voor elk model**

	Variantiecomponenten Regels				Spel
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	
P	0.03194	0.02941	0.00000*	0.00006	0.00005
R	0.01765	0.01924	0.04355	0.03588	0.01646
M	1.95938	1.90760	2.11767	2.08007	2.04644
PR	0.03936	0.03216	0.04428	0.02380	0.02931
PM	0.08016	0.07326	0.00023	0.00000	0.00354
RM	0.14223	0.08597	0.12395	0.09753	0.09789
PRM	0.06360	0.07293	0.07277	0.05890	0.06054

	Variantiecomponenten SRS				Spel
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	
P	0.02260	0.02349	0.05854	0.02493	0.02926
R	0.03125	0.12494	0.13605	0.20954	0.00925
M	4.32801	2.90062	3.64753	6.24890	5.91712
PR	0.12450	0.10831	0.17688	0.12601	0.13146
PM	0.01603	0.04033	0.09036	0.08452	0.04264
RM	0.49620	0.46144	0.43859	0.20744	0.21573
PRM	0.26111	0.24340	0.34118	0.25969	0.29259

	Variantiecomponenten Realiseerbare doelen				Spel
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	
P	0.00333	0.00000	0.00244	0.00391	0.00197
R	0.06591	0.03642	0.04695	0.03416	0.03168
M	2.49274	2.49805	2.56592	2.51788	2.44452
PR	0.02669	0.02618	0.02842	0.02338	0.02489
PM	0.00135	0.00000	0.00300	0.00268	0.00715
RM	0.06176	0.04174	0.12120	0.05368	0.07997
PRM	0.06077	0.05957	0.05975	0.04732	0.04672

	Variantiecomponenten Nagestreefde doelen				Spel
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	
P	0.00532	0.00178	0.00563	0.00444	0.00535
R	0.07243	0.03160	0.05836	0.02902	0.04492
M	2.04601	2.32066	2.24152	2.32273	2.05294
PR	0.02779	0.03051	0.03027	0.02549	0.02419
PM	0.00037	0.00085	0.01122	0.00902	0.00815
RM	0.03539	0.03627	0.09259	0.05129	0.03637
PRM	0.06708	0.05710	0.06561	0.04558	0.05534

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.3.2**Variantiecomponenten analyses totaal gedrag per situatie**

	Variantiecomponenten Regels				Spel
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	
P	0.03456	0.03431	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.00468	0.00230	0.00255	0.00654	0.00310
M	1.91881	1.93627	2.07302	2.11301	2.09004
PR	0.00403	0.00367	0.00463	0.00297	0.00335
PM	0.07615	0.07690	0.00000	0.00000	0.00000
RM	0.00838	0.00473	0.00528	0.00724	0.00550
PRM	0.00819	0.00681	0.00894	0.00611	0.00738

	Variantiecomponenten Realiseerbare doelen				Spel
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	
P	0.00039	0.00029	0.00036	0.00048	0.00030
R	0.00303	0.00148	0.00172	0.00077	0.00241
M	2.23025	2.21645	2.20189	2.22084	2.23265
PR	0.00145	0.00215	0.00186	0.00273	0.00216
PM	0.00094	0.00000*	0.00014	0.00089	0.00062
RM	0.00779	0.00309	0.00447	0.00247	0.00670
PRM	0.00330	0.00396	0.00366	0.00493	0.00366

	Variantiecomponenten Nagestreefde doelen				Spel
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	
P	0.00053	0.00052	0.00046	0.00056	0.00051
R	0.00240	0.00043	0.00176	0.00083	0.00176
M	2.03054	2.13970	2.09354	2.14448	2.06547
PR	0.00198	0.00268	0.00257	0.00306	0.00222
PM	0.00082	0.00048	0.00109	0.00146	0.00125
RM	0.00594	0.00052	0.00347	0.00060	0.00573
PRM	0.00430	0.00500	0.00478	0.00459	0.00444

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.4.1

Predictie per versie

Met betrekking tot *versie* werd gekeken hoe adequaat de gedragsvoorspelling is in de uitvoering van situaties met een vrouwelijke tegenspeler (Versie I), dan wel met een mannelijke (Versie II). Voor elk model werd per versie een variantie-analyse gedaan op de Mtrans vragenlijstwaarden en rollenspeldata (model $P \times R \times S \times M$). In dit volledig gekruiste model waren Personen (P), Responses (R) en Situaties (S) de random factoren en Modes (M) de fixed factor. Op basis van de variantiecomponenten uit deze analyses (zie het einde van deze Bijlage voor de betreffende variantie-componenten) werd voor elk model een generaliseerbaarheidscoëfficiënt berekend volgens formule GC9 in Appendix I. Deze coëfficiënten zijn te vinden in de eerste helft van de navolgende Tabel.

Tabel 4.12 Predictie per versie voor de verschillende modellen op basis van verbaal c.q. totaal gedrag

			Doelen	
Versie	SRS	Regels	Realiseerbaar	Nagestreefd
<i>Verbaal gedrag</i>				
I Vrouwen	0.57	0.57	0.63	0.64
II Mannen	0.55	0.58	0.56	0.57
<i>Totaal gedrag</i>				
I Vrouwen		0.53	0.62	0.66
II Mannen		0.55	0.62	0.64

Wat versie betrof, waren de verschillen tussen de modellen in het geval van een mannelijke tegenspeler miniem. In de versie met een vrouwelijke tegenspeler gaven de doelen op basis van Mtrans een beter resultaat te zien dan beide andere modellen.

In de vervolg-analyses betreffende versie werd gebruik gemaakt van de informatie uit alle PA's (totale gedrag). Voor variantie-analyse werd weer het volledig gekruiste model $P \times S \times R \times M$ gekozen. Personen (P), Situaties (S), en Responses (R) waren de random factoren, en Modes (M) was wederom fixed. De verkregen variantiecomponenten zijn beschreven aan het einde van deze Bijlage. Ook hier werd generaliseerbaarheidsformule GC9 gehanteerd. De generaliseerbaarheidscoëfficiënten staan vermeld in de tweede helft van hierboven gegeven Tabel.

De voorspelling per versie op basis van alle PA's in de Regels-vragenlijst liet minder goede resultaten zien dan de Mtrans-predictie. De analyses met behulp van het totale gedrag voor doelen vertoonden daarentegen betere resultaten in vergelijking met de Mtrans-analyses, met name in de versie met een mannelijke tegenspeler. De bijdrage van nonverbale informatie aan de voorspelling van gedrag in het geval van doelen leek vooral in deze tweede versie van belang te zijn.

Wanneer de hier gerapporteerde generaliseerbaarheidscoëfficiënten betreffende versie geplaatst worden naast de gelijksoortige coëfficiënten voor de totale groep, die in Par. 4.5.1 beschreven werden, dan kan geconcludeerd worden dat voor de drie modellen in de bestudeerde situaties het geslacht van de tegenspeler geen relevante variabele was. De bevindingen met versie weken nauwelijks of niet af van de resultaten voor de totale groep.

Variantiecomponenten Mtrans-analyses per versie

	Variantiecomponenten			
	Regels	SRS		
	Vers I	Vers II	Vers I	Vers II
P	0.00062	0.00031	0.01890	0.00420
R	0.00290	0.00533	0.01990	0.00000
S	1.03820	1.00032	2.38749	2.38562
M	0.00000*	0.03367	0.05640	0.06271
PR	0.00397	0.00546	0.00128	0.00675
PS	0.01483	0.01456	0.03756	0.03409
RS	0.07426	0.05034	0.18473	0.22313
PM	0.00000	0.00589	0.00535	0.00314
RM	0.00107	0.00393	0.00783	0.00000
SM	0.36816	0.37675	0.82690	0.76630
PRS	0.02873	0.03726	0.14150	0.13460
PRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.02930	0.02088	0.03472	0.01486
RSM	0.03668	0.03625	0.11549	0.19809
PRSM	0.04253	0.05798	0.25591	0.27478

	Realiseerbaar		Nagestreefd	
	Vers I	Vers II	Vers I	Vers II
	Vers I	Vers II	Vers I	Vers II
P	0.00124	0.00181	0.00273	0.00354
R	0.02055	0.02170	0.02620	0.02039
S	1.24922	1.26298	1.08481	1.15774
M	0.00000	0.02565	0.00000	0.02517
PR	0.00179	0.00108	0.00269	0.00138
PS	0.00156	0.00226	0.00416	0.00368
RS	0.03937	0.04480	0.02691	0.03641
PM	0.00000	0.00147	0.00000	0.00011
RM	0.00000	0.00238	0.00000	0.00025
SM	0.50242	0.45909	0.40074	0.37929
PRS	0.03088	0.02634	0.03194	0.02702
PRM	0.00064	0.00000	0.00037	0.00000
PSM	0.00042	0.00020	0.00141	0.00118
RSM	0.03528	0.03100	0.04164	0.03748
PRSM	0.04120	0.04740	0.04460	0.05168

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Variantiecomponenten analyses totaal gedrag per versie

	Variantiecomponenten					
	Regels		Realiseerbare doelen		Nagestreefde doelen	
	Vers.I	Vers.II	Vers I	Vers II	Vers I	Vers II
P	0.00000*	0.00000	0.00023	0.00020	0.00034	0.00021
R	0.00465	0.00119	0.00105	0.00058	0.00064	0.00007
S	1.04302	1.00628	1.10511	1.11074	1.04051	1.06932
M	0.00000	0.01815	0.00000	0.00244	0.00000	0.00377
PR	0.00056	0.00181	0.00017	0.00049	0.00035	0.00053
PS	0.01490	0.01513	0.00024	0.00024	0.00051	0.00063
RS	0.00484	0.00161	0.00204	0.00136	0.00106	0.00038
PM	0.00000	0.00075	.00003	0.00000	0.00009	0.00000
RM	0.00063	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
SM	0.35760	0.40018	0.45438	0.44412	0.40383	0.40937
PRS	0.00196	0.00526	0.00191	0.00226	0.00241	0.00245
PRM	0.00000	0.00000	0.00013	0.00000	0.00010	0.00000
PSM	0.02807	0.02893	0.00025	0.00041	0.00033	0.00040
RSM	0.00281	0.00157	0.00496	0.00349	0.00667	0.00316
PRSM	0.00310	0.00608	0.00279	0.00349	0.00328	0.00397

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.4.2

Variantiecomponenten analyses Mtrans per sexe voor elk model, en variantiecomponenten analyses totaal gedrag per sexe

Variantiecomponenten Mtrans per sexe

	Variantiecomponenten			
	Regels		SRS	
	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen
P	0.00000*	0.00000	0.01364	0.01045
R	0.00079	0.00072	0.00823	0.00258
S	0.99756	1.04046	2.42909	2.34975
M	0.01328	0.01196	0.03106	0.08863
PR	0.00724	0.00871	0.00442	0.00599
PS	0.03301	0.00000	0.04815	0.02188
RS	0.06180	0.06012	0.24845	0.16394
PM	0.00632	0.00016	0.00869	0.00000
RM	0.00154	0.00310	0.00132	0.00000
SM	0.34647	0.39887	0.77099	0.82156
PRS	0.03041	0.03857	0.13667	0.13685
PRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.04863	0.00093	0.01079	0.03948
RSM	0.03808	0.03430	0.16338	0.13570
PRSM	0.04677	0.05362	0.33208	0.21471

	Realiseerbaar		Nagestreefd	
	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen
P	0.00127	0.00171	0.00327	0.00294
R	0.02225	0.01934	0.02479	0.02141
S	1.26975	1.24323	1.11319	1.12614
M	0.00234	0.01467	0.00685	0.01485
PR	0.00235	0.00132	0.00268	0.00219
PS	0.00288	0.00069	0.00445	0.00348
RS	0.04180	0.4210	0.03076	0.03156
PM	0.00010	0.00096	0.00000	0.00027
RM	0.00000	0.00277	0.00000	0.00000
SM	0.48276	0.48025	0.40446	0.37774
PRS	0.02534	0.03187	0.02725	0.03232
PRM	0.00032	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.00005	0.00075	0.00167	0.00059
RSM	0.03812	0.02636	0.04160	0.03490
PRSM	0.04391	0.04676	0.04965	0.04940

Variantiecomponenten totaal gedrag per sexe

	Vrouwen	Variantiecomponenten				Nagestreefd	
		Regels	Realiseerbaar		Vrouwen	Mannen	Mannen
		Mannen	Vrouwen	Mannen			
P	0.00000*	0.00000	0.00022	0.00021	0.00035	0.00018	
R	0.00298	0.00251	0.00084	0.00075	0.00034	0.00022	
S	0.99867	1.04992	1.10583	1.10966	1.04398	1.06399	
M	0.01448	0.00000	0.00000	0.00000	0.00123	0.00116	
PR	0.00063	0.00213	0.00032	0.00039	0.00045	0.00059	
PS	0.03184	0.00000	0.00024	0.00026	0.00052	0.00065	
RS	0.00334	0.00248	0.00211	0.00135	0.00095	0.00046	
PM	0.00221	0.00000	0.00000	0.00005	0.00009	0.00002	
RM	0.00036	0.00015	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	
SM	0.33967	0.41536	0.45073	0.44822	0.41128	0.40209	
PRS	0.00322	0.00459	0.00212	0.00204	0.00259	0.00236	
PRM	0.00000	0.00000	0.00017	0.00000	0.00000	0.00000	
PSM	0.05753	0.00000	0.00026	0.00040	0.00044	0.00026	
RSM	0.00229	0.00213	0.00515	0.00342	0.00496	0.00465	
PRSM	0.00427	0.00480	0.00295	0.00328	0.00389	0.00371	

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.4.3

Analyse van sexe x versie binnen het SRS-model

Analoog aan de analyses op de SRS-vragenlijst in Hoofdstuk 2 werd tevens gekeken naar sexe binnen versie. Per versie werd een variantie-analyse uitgevoerd met Personen (p:G) genest binnen Geslacht (G) en gekruist met Situaties (S), Responses (R) en Modes (M). In aansluiting bij eerdere analyses (Par. 2.4.2.2) werden alle factoren, met uitzondering van Personen, fixed geacht (model $G \times p:G \times S \times R \times M$). Generalisering over Modes naar Geslacht, Responses en Situaties werd nagegaan volgens Formule GC12. In de vrouwelijke versie (I) gaf dit een coëfficiënt van 0.14. In de mannelijke versie kon geen coëfficiënt berekend worden daar de drie componenten G, GR en GRS in de teller een negatieve waarde (nul) hadden.

Gegeven deze weinig bevredigende bevindingen werd besloten dezelfde analyse *per situatie* uit te werken (model $G \times p:G \times R \times M$). Ditmaal werd voor de berekening van generaliseerbaarheid over Modes naar Geslacht en Responses gebruik gemaakt van Formule GC13. De coëfficiënten voor *beide* versies konden niet berekend worden in de situaties Spel en Sollicitatie op grond van negatieve waarden (nul) in de teller van de formule. In de situatie Samenwerking gold hetzelfde voor Versie II. Versie I had in deze situatie een coëfficiënt van 0.59. In de overige situaties kon voor beide versies wel een coëfficiënt vastgesteld worden. De situatie Onderhandeling liet voor Versie I een waarde zien van 0.52, en bij Versie II van 0.55. De coëfficiënten voor Bezoek waren respectievelijk 0.47 (Versie I) en 0.40 (Versie II). Bij de voorspelling van gedragsvoorkeuren van vrouwen en mannen bleek dus dat de situatie hierbij een cruciale rol speelt. In sommige situaties was deze voorspelling niet, in andere wel mogelijk. Het geslacht van de andere persoon in de situatie (Versie) speelde hierbij ten dele een rol. In de situatie Samenwerking werd een goede voorspelbaarheid op basis van Geslacht en Responses gevonden in Versie I, maar kon geen coëfficiënt voor Versie II berekend worden. De coëfficiënt was hier 0, en er was geen sprake van voorspelbaarheid. Bij Onderhandeling werd een licht hogere waarde gevonden bij Versie II dan bij Versie I, maar beide waren acceptabel. Het omgekeerde kwam bij de lagere coëfficiënten in de situatie Bezoek naar voren. Nader onderzoek met verschillende situatietypen (I-prep, D-soccont) lijkt hier zeker van belang.

Bij een vrouwelijke tegenspeler werden dus in drie situaties redelijke waarden gevonden die er op wijzen dat vrouwen en mannen hier geen specifieke voorkeuren hanteren. Hetzelfde gold in de situatie Onderhandeling met een mannelijke tegenspeler. In deze versie werd bij Bezoek een zwakke coëfficiënt voor predictie gevonden. In de situatie Samenwerking kon bij Versie II, in tegenstelling tot Versie I, geen coëfficiënt berekend worden. In deze situatie bleek de interactie van versie en sexe van invloed te zijn bij strategische gedragsvoorspelling. Samenwerken met een mannelijke tegenspeler lijkt voor beide sexen verschillend te zijn, met een vrouwelijke niet. Ook in de twee overige situaties konden geen generaliseerbaarheidswaarden vastgesteld worden. Of men nu met een vrouwelijke of mannelijke tegenspeler te maken heeft in een Sollicitatie c.q. Spel, vrouwen en mannen lijken in beide situaties geen gemeenschappelijke strategieën te prefereren waarop gedrag voorspeld kan worden.

De volgende conclusies kunnen getrokken worden op basis van deze bevindingen. *Bij strategische voorkeuren speelt sexe een rol, afhankelijk van situatietype (zie vragenlijst), maar bij predictie vooral afhankelijk van de specifieke situatie. Het geslacht van de tegenspeler kan daarbij in sommige situaties van belang zijn.* Gegeven de bevindingen in Hoofdstuk 2 met D-Soccont-situaties zou, indien realiseerbaar, een replicatie van het huidige onderzoek binnen situaties van dit type interessant zijn. In Hoofdstuk 5 zullen we op dit punt van situaties, respectievelijk versie en sexe terugkomen.

Variantiecomponenten sexe binnen versie

	Variantiecomponenten	
	Vers I	Vers II
G	0.00000	0.00000
R	0.05689	0.03887
S	2.41404	2.42732
M	0.22661	0.21411
P(G)	0.03197	0.01691
GR	0.00113	0.00000
GS	0.00419	0.00936
RS	0.18476	0.22291
GM	0.01083	0.00000
RM	0.03126	0.03013
SM	0.84354	0.79127
PR(G)	0.02897	0.03752
PS(G)	0.05552	0.04956
PM(G)	0.01312	0.01363
GRS	0.00098	0.00000
GRM	0.00877	0.00000
GSM	0.00356	0.00000
RSM	0.11572	0.19323
PRS(G)	0.14097	0.14750
PRM(G)	0.04186	0.04474
PSM(G)	0.06935	0.05848
GRSM	0.00603	0.00000
PRSM(G)	0.25266	0.29261

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Sexe binnen versie per situatie

	Variantiecomponenten Versie I				
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	Spel
G	0.02064	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.03713	0.11283	0.15157	0.19609	0.00619
M	4.35707	2.92829	3.82888	6.25568	6.01051
P(G)	0.02821	0.04113	0.11139	0.05612	0.05871
GR	0.00903	0.01584	0.02931	0.00000	0.00000
GM	0.06603	0.00000	0.04048	0.00000	0.00000
RM	0.46266	0.42231	0.44328	0.12954	0.20080
PR(G)	0.12215	0.08853	0.14694	0.14892	0.11069
PM(G)	0.04076	0.07143	0.15737	0.14673	0.09949
GRM	0.00000	0.02904	0.00000	0.00000	0.02122
PRM(G)	0.24687	0.21296	0.37865	0.30060	0.26389

	Variantiecomponenten Versie II				
	Bezoek	Onderh.	Samenw.	Sollic.	Spel
G	0.00161	0.02648	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.02563	0.15178	0.14093	0.21978	0.02007
M	4.43057	2.95482	3.47489	6.33047	5.99336
P(G)	0.04149	0.02506	0.07217	0.04012	0.04911
GR	0.00411	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
GM	0.01712	0.04431	0.00000	0.00000	0.00000
RM	0.51415	0.50644	0.46476	0.27106	0.22272
PR(G)	0.12603	0.11861	0.19511	0.12556	0.16962
PM(G)	0.02615	0.06884	0.10766	0.12177	0.08732
GRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
PRM(G)	0.30444	0.29635	0.32343	0.22579	0.32952

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.5.1**Analyses per regel en analyses van regelclusters****De predictie op basis van regels**

Om het belang van de verschillende gebruikte regels voor de predictie van gedrag na te gaan, werd de volgende procedure gehanteerd. Van elke regel werd de predictieve waarde voor de vijf situaties bepaald. Voor het rollenspelgedrag werd hierbij gebruik gemaakt van de log-transformaties per situatie (zie Par. 4.4.3), gemiddeld over PA's voor elke persoon in termen van D-doelen. De vragenlijstscore van elk individu werd omgezet in het bijbehorende vertalingsprofiel van de regel voor elke situatie. Voor elk profiel werden vervolgens gemiddelde D-doelwaarden berekend over alle PA's uit Tabel 4.10.

In variantie-analyse per regel werden deze vragenlijst- en rollenspel-materialen gebruikt in een volledig gekruist model. Personen (P), Situaties (S), en Responses (R) waren wederom random, Modes (M) fixed. Voor generaliseerbaarheidsanalyse werd eveneens formule GC9 gehanteerd (variantiecomponenten aan het einde van deze Bijlage). De gevonden coëfficiënten worden beschreven in Tabel 4.5.1a. De waarden liggen tussen 0.51 en 0.64.

Tabel 4.5.1a Generaliseerbaarheid van regels over Modes, voor alle situaties, respectievelijk voor een beperkte set situaties

Regels	Coëfficiënt 5 situaties	Coëfficiënt sit.spec.
1 Je te beheersen en je tactvol te gedragen	0.56	
2 Beleefd zijn	0.58	0.59
3 Proberen de samenkomst prettig te laten verlopen	0.64	
4 Vriendelijk zijn	0.63	
5 De ander aankijken	0.54	
6 Geen commentaar leveren op gedrag/outerlijk ander	0.52	0.50
7 Geen al te persoonlijke dingen/zeggen en niet te roddelen	0.51	0.55
8 De ander niet aanraken	0.52	0.46
9 De ander niet in de rede vallen	0.55	0.47
10 Onenigheid vermijden	0.59	0.48

Uit de tabel blijkt dat de algemene regels (Regels I t/m V) betere resultaten laten zien dan een aantal situatiespecifieke regels (Regels VI t/m VIII), maar tot gelijksoortige resultaten leiden als de specifieke Regels IX en X. Om recht te doen aan de situatiespecificiteit van regels werden dezelfde analyses uitgevoerd voor een aantal regels volgens de informatie uit Tabel 4.4. Het betreft de Regels VI t/m X die specifiek bevonden zijn voor een kleiner aantal situaties, dan de vijf in de voorgaande analyse. Regel VI werd opnieuw geanalyseerd voor de situaties Bezoek en Sollicitatie, Regel VII voor Onderhandeling, Samenwerking en Sollicitatie, Regel VIII alleen voor Sollicitatie, Regel IX voor Onderhandeling en Sollicitatie, en Regel X alleen voor Bezoek. Aanvullende analyse werd tevens uitgevoerd voor de algemene Regel II *zonder* de situatie Spel, gegeven de informatie dat deze regel niet voor deze situatie onderschreven werd.

De resultaten van deze vervolganalyses vormen het tweede deel van Tabel 4.5.1a (variantiecomponenten eveneens aan het einde van de Bijlage). Enkele generaliseerbaarheidscoëfficiënten vallen bij de tweede analyse wat hoger uit, zoals voor Regel II en Regel

VII. Deze laatste Regel ('Niet roddelen') lijkt met name van invloed te zijn in situaties buiten de privé-sfeer. De overige coëfficiënten uit de vervolg-analyse zijn nagenoeg gelijk (Regel VI) of lager dan bij de analyse over vijf situaties. Vooral de coëfficiënten voor Regel IX ('Niet in de rede vallen') en Regel X ('Onenigheid vermijden') lijken te wijzen op het belang van beide regels voor het voorspellen van gedrag in *alle* hier bestudeerde situaties.

Als antwoord op de vraag welke regels bij de predictie van belang zijn, kunnen de volgende conclusies geformuleerd worden. *Qua regeltype verdienen allereerst algemeen geldende regels bestudeerd te worden. Zij geven de beste voorspellingsmogelijkheid en hebben het praktische voordeel in allerlei situaties van toepassing te zijn.* Deze regels moeten wel goed beschreven worden om discrepante bevindingen, zoals de Regels IX en X in de huidige analyses laten zien, te voorkomen. *Daarnaast zijn, in tweede instantie, situatiespecifieke regels te onderscheiden met goede predictieve resultaten* (bijvoorbeeld Regel VII). De aanbeveling uit Par. 2.4.3, betreffende een systematische presentatie van regels, willen we hier weer opnemen. Een beschrijving van algemene regels met een 'als - dan'-vorm (Shimanoff, 1980) zou in diverse situaties bestudeerd kunnen worden. Door het verwoorden van voorgeschreven gedrag in deze vorm kunnen bovendien vertalingsproblemen naar geobserveerd gedrag voorkomen worden. Daarbij zou tevens een beschrijving van het tegenovergestelde gedrag van elke algemene regel in een onderzoek uitgewerkt kunnen worden. Aan de hand van de bevindingen betreffende algemene regels zou vervolgens soortgelijk onderzoek ontwikkeld kunnen worden betreffende situatiespecifieke regels.

Twee opmerkingen dienen hierbij nog geplaatst te worden. De voorgestelde benadering is met name van toepassing voor regels betreffende communicatie, zij het regulerend of belonend (zie Par. 1.3.2). De constituerende regels (Argyle, 1980, 1981a) vallen buiten dit bereik. Een uitwerking die aansluit bij deze benadering kan gevonden worden in een studie van Schall (1983) naar communicatieregels binnen organisatie-culturen.

Voorspelling op basis van regelclusters

In de huidige studie werd tevens een *clusterstructuur* voor regels vastgesteld (Par. 2.4.2.1). Deze week enigermate af van de cluster-indeling van Argyle *et al.* (1979). Daar de vertaalde regels onderdelen vormen van vier in dit onderzoek gevonden clusters, werd besloten toch enige aandacht aan regelclusters te besteden. De Regels 3 en 4 komen voor in Cluster I, de Regels 1, 2, en 5 in Cluster II, Regels 7 en 8 in Cluster III, en de Regels 6, 9, en 10 in Cluster IV (zie Tabel 4.4). Er is hier dus geen sprake van *volledige* clusters. Echter uit elk cluster zijn wel enkele regels aanwezig. Exploratief kan daarmee nagegaan worden wat de effecten van predictie met behulp van regelclusters zouden kunnen zijn.

Daartoe zijn de hiervoor beschreven vragenlijstwaarden (vragenlijst-score x vertalingsprofiel per regel, gemiddeld over PA's in termen van D-doelen, zie de voorgaande analyse) per persoon voor elke situatie gebruikt en vervolgens over regels binnen een cluster gemiddeld. De zo verkregen clusterwaarden per persoon werden met de rollenspelgedragingen gebruikt in variantie-analyses met behulp van het eerder beschreven $P \times S \times R \times M$ -model. Formule GC9 werd wederom gehanteerd om generaliseerbaarheidscoëfficiënten te berekenen (voor de variantiecomponenten raadplege men het einde van deze Bijlage).

Voor Cluster I (Regels met betrekking tot het creëren en in stand houden van een positieve interactie) werd, op basis van gegevens over twee van de vijf regels die tot dit cluster behoren, een coëfficiënt gevonden van 0.64. Cluster II, Regels om de communicatie/conversatie goed te laten verlopen, bevat oorspronkelijk vijf regels. Materiaal met betrekking tot drie ervan, leidde tot een coëfficiënt van 0.55. Voor de helft van de regels uit Cluster III (Regels die algemeen gelden voor formele communicatie, $N = 4$) werd een generaliseerbaarheidswaarde van 0.51 gevonden. Cluster IV (Regels die men als ondergeschikte in formele communicatie in acht dient te nemen) liet, met behulp van gegevens over twee van de vijf regels, een coëfficiënt van 0.54 zien.

Deze bevindingen betreffende predictie op basis van regelclusters laten waarden zien die in dezelfde orde van grootte liggen als de resultaten van de individuele regels bij generalisering over Modes. Het gebruik van clusterinformatie in plaats van gegevens uit individuele regels lijkt daarom geoorloofd. De clusters, die louter uit situatiespecifieke regels bestaan (Clusters III en IV), laten wat lagere generaliseerbaarheidswaarden zien dan Cluster II dat geheel door algemene regels gevormd wordt. De coëfficiënt voor Cluster I dient met enige terughoudendheid bekeken te worden. In dit cluster komen namelijk oorspronkelijk beide regeltypen (algemeen en specifiek) voor. De informatie die bij deze analyse voorhanden was, betrof echter enkel de algemene regels. Bij een betere representatie van de regels binnen dit cluster zou een daling van de gevonden generaliseerbaarheidswaarde verwacht mogen worden.

Voorspelling op basis van clusters is echter alleen betekenisvol wanneer er eenduidigheid bestaat over de samenstelling en de benaming van de onderscheiden clusters. De clusterstructuur, die in het huidige onderzoek gevonden werd, week af van die van Argyle *et al.* (1979). Zo lang een duidelijke structuur van regels ontbreekt, lijkt het aan te raden op basis van individuele regels te werken. Mogelijk kan het hierboven geformuleerde voorstel tevens tot meer helderheid op dit punt leiden.

Variantiecomponenten per regel

	Variantiecomponenten				
	Regel 1	Regel 2	Regel 3	Regel 4	Regel 5
P	0.00000*	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.00667	0.00886	0.01432	0.01263	0.00816
S	1.01972	1.01370	1.00322	1.00911	1.04070
M	0.01341	0.00116	0.00210	0.00702	0.00709
PR	0.00401	0.00586	0.00594	0.00894	0.00048
PS	0.01352	0.01305	0.01187	0.01165	0.01816
RS	0.01046	0.00922	0.01418	0.01294	0.00015
PM	0.00036	0.00072	0.00048	0.00014	0.00225
RM	0.00109	0.00284	0.00113	0.00000	0.00011
SM	0.37277	0.37183	0.35113	0.35799	0.39697
PRS	0.00995	0.01584	0.02280	0.02561	0.00362
PRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00194	0.00016
PSM	0.02764	0.02528	0.02534	0.02425	0.02927
RSM	0.00436	0.00638	0.01027	0.01387	0.00094
PRSM	0.01545	0.02468	0.01976	0.02884	0.00617
	Regel 6	Regel 7	Regel 8	Regel 9	Regel 10
P	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.00001	0.00001	0.00000	0.00001	0.00983
S	1.03104	1.02932	1.04917	1.01306	1.03826
M	0.00602	0.00588	0.00780	0.00989	0.01219
PR	0.00046	0.00016	0.00037	0.00023	0.00470
PS	0.01499	0.01530	0.01615	0.02040	0.01399
RS	0.00028	0.00017	0.00034	0.00020	0.01115
PM	0.00049	0.00052	0.00064	0.00049	0.00064
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
SM	0.38266	0.38547	0.38276	0.38721	0.39140
PRS	0.00337	0.00153	0.00209	0.00253	0.01148
PRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.02888	0.02904	0.03088	0.03217	0.02818
RSM	0.00198	0.00142	0.00124	0.00110	0.00725
PRSM	0.00611	0.00277	0.00374	0.00409	0.01360

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Variantiecomponenten vervolg-analyses regels

	Variantiecomponenten					
	Regel 2	Regel 6	Regel 7	Regel 8@	Regel 9	Regel 10@
P	0.00000*	0.00000	0.00000	0.00009	0.00000	0.03535
R	0.00966	0.00013	0.00000	0.00030	0.00000	0.01668
S	1.31309	2.02446	1.04783		2.00355	
M	0.00004	0.00000	0.00694	2.17954	0.00022	2.00538
PR	0.00479	0.00012	0.00019	0.00126	0.00000	0.01074
PS	0.01597	0.01882	0.01352		0.02032	
RS	0.01697	0.00024	0.00045		0.00055	
PM	0.00000	0.00000	0.00024	0.00065	0.00000	0.07839
RM	0.00000	0.00032	0.00014	0.00270	0.00015	0.03176
SM	0.00000	0.00030	0.64431		0.00147	
PRS	0.01737	0.00409	0.00166		0.00305	
PRM	0.00004	0.00000	0.00000	0.00258	0.00000	0.02114
PSM	0.03469	0.03895	0.02308		0.04805	
RSM	0.00207	0.00090	0.00098		0.00037	
PRSM	0.01943	0.00706	0.00237		0.00426	

@ Model PxRxM

Variantiecomponenten analyses van regelclusters

	Variantiecomponenten			
	Clus 1	Clus 2	Clus 3	Clus 4
P	0.00000*	0.00000	0.00000	0.00000
R	0.01347	0.00361	0.00000	0.00125
S	1.00777	1.02507	1.04123	1.02772
M	0.00442	0.00749	0.00678	0.00927
PR	0.00703	0.00217	0.00017	0.00069
PS	0.01220	0.01483	0.01564	0.01599
RS	0.01341	0.00423	0.00025	0.00146
PM	0.00037	0.00111	0.00061	0.00057
RM	0.00000	0.00090	0.00000	0.00004
SM	0.35527	0.38035	0.38502	0.38734
PRS	0.02081	0.00591	0.00147	0.00309
PRM	0.00058	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.02542	0.02731	0.02972	0.02895
RSM	0.01123	0.00280	0.00124	0.00149
PRSM	0.01953	0.00881	0.00268	0.00414

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.5.2**Analyses per doel en analyses van doelfactoren****De predictie op basis van doelen**

Voor elk doel werd apart een analyse uitgevoerd om te bekijken wat de predictieve waarde ervan was voor de vijf rollenspelsituaties. Het rollenspelgedrag was hiertoe uitgedrukt met behulp van log-transformaties per situatie, analoog aan Par. IV.4.3. Op basis van de vragenlijstscore per individu en het bijbehorende 'vertalingsprofiel' werden gemiddelde D-doelwaarden bepaald over alle PA's per doel. Beide typen gedragsinformatie werden gebruikt in een variantie-analyse (model $P \times S \times R \times M$), met Personen (P), Situaties (S) en D-doelen (R) random en Modes (M) fixed. De variantiecomponenten, behorende bij deze analyses voor zowel realiseerbare als nagestreefde doelen, zijn te vinden aan het einde van deze Bijlage. Generaliseerbaarheid over Modes per doel volgens formule GC9 gaf de coëfficiënten in Tabel 4.5.2a.

Tabel 4.5.2a Generaliseerbaarheid van realiseerbare en nagestreefde doelen over Modes

Doel	Realiseerbaar	Nagestreefd
1. De ander domineren	0.55	0.67
2. Hulp of steun geven aan ander	0.53	0.52
3. Finan. vooruitzichten veilig	0.63	0.62
4. Plezier hebben	0.63	0.64
5. Je laten gelden	0.63	0.69
6. De ander overhalen iets voor je doen	0.56	0.62
7. Informatie aan ander doorgeven	0.54	0.55
8. Macht verwerven	0.63	0.72
9. Vriendschap sluiten met ander	0.62	0.62
10. Je met succes met ander meten	0.55	0.59
11. Je ontspannen	0.67	0.62
12. De touwtjes in handen nemen	0.60	0.64
13. Kennis verwerven	0.63	0.64
14. De ander beïnvloeden	0.61	0.53
15. Genegenheid laten blijken	0.65	0.64
16. Je carrière bevorderen	0.58	0.61

De predictieve waarde van de realiseerbare doelen lag tussen 0.53 en 0.67, van de nagestreefde doelen tussen 0.52 en 0.72. De beste resultaten bij de realiseerbare doelen werden gevonden voor de doelen 'Je ontspannen' (0.67), 'Genegenheid laten blijken' (0.65), 'Plezier hebben' (0.63) en 'Je laten gelden' (0.63). Bij de nagestreefde doelen ging het om 'Macht verwerven' (0.72), 'Je laten gelden' (0.69), 'De ander domineren' (0.67), en 'Kennis verwerven' (0.64). De laagste generaliseerbaarheidscoëfficiënten werden gevonden voor de realiseerbare doelen 'Hulp of steun geven aan de ander' (0.53), 'Informatie aan de ander doorgeven' (0.54), 'De ander domineren' (0.55), en 'Je met succes met de ander meten' (0.55). Bij de nagestreefde doelen lagen de laagste coëfficiënten bij 'Hulp of steun geven aan de ander' (0.52), 'De ander beïnvloeden' (0.53), 'Informatie aan de ander doorgeven' (0.55), en 'Je met succes met de ander meten' (0.54). Er is dus sprake van overlap en verschil in de best generaliseerbare doelen van beide typen over modes, evenals in de minst

generaliseerbare. Het meest opvallend zijn de bevindingen met het doel 'De ander domineren'. Bij de realiseerbare doelen hoort dit tot de minst generaliseerbare, maar in geval van nagestreefde doelen tot de beste. Dit kan wederom opgevat worden als een gegeven om onderscheid in beide doeltypen te maken.

Beide doeltypen blijken dus over een goede voorspellingswaarde te beschikken. Wat de resultaten van specifieke doelen betrof, was er sprake van overlapping tussen beide typen, maar ook van verschillen. In de bespreking van de vragenlijstbevindingen (Par. 2.4.3) werd reeds opgemerkt dat de realiseerbare doelen te maken hebben met de perceptie van een situatie in termen van doelen, terwijl het bij nagestreefde doelen meer om persoonlijke keuzes zou gaan. Dit onderscheid werd als een mogelijke verklaring gepresenteerd voor de lage correlatie die Pervin (1983) vond tussen beoordeelde doelen en gedragingen. De huidige resultaten geven geen ondersteuning voor deze verklaring. De uitspraken op beide doeltypen leiden tot aanvaardbare waarden bij gedragsvoorspelling. De verwachting uit Hoofdstuk 2, dat nagestreefde doelen beter aansluiten bij het feitelijke gedrag dan realiseerbare doelen, wordt door de hier gerapporteerde generaliseerbaarheidscoëfficiënten slechts licht ondersteund. Een relationele relatie werd hier niet bekeken, waardoor over Pervin's bevinding geen nadere uitspraken te doen zijn.

Analyses betreffende de predictie op basis van doelfactoren

Een volgend aandachtspunt heeft te maken met de factoren waartoe de doelen behoren. Bij de realiseerbare doelen werd de beste predictieve waarde gevonden voor doelen uit verschillende factoren. Voor de nagestreefde doelen ging het hier om drie doelen uit de Factor *Beheersing/Controle* (Factor IV). De laagste predictieve waarden lieten voor realiseerbare doelen er drie zien uit de Factor *Macht*, terwijl bij de nagestreefde doelen diverse factoren voorkwamen. Deze informatie gaf aanleiding om nader te kijken naar de predictie met behulp van doelfactoren.

Van de in Hoofdstuk 2 (Par. 2.4.2.3) beschreven doelfactoren voor realiseerbare respectievelijk nagestreefde doelen kwamen onderdelen voor in de vertaalde doelen. Een overzicht van de relevante factoren en bijbehorende doelen is beschreven in de navolgende Tabel 4.5.2b.

Tabel 4.5.2b Doelfactoren met bijbehorende vertaalde doelen en generaliseerbaarheid van factoren over modes

Factor	Doel nrs.	Coëfficiënt
Realiseerbare doelen		
1 Vriendschap (6)	9, 15	0.70
2 Beheersing (6)	3, 7, 13, 16	0.60
3 Ontspanning (4)	4	
4 Macht (9)	1, 2, 5, 6, 8, 10, 12, 14	0.58
5 Pos. eval. gedrag (10)	11	
Nagestreefde doelen		
1. Vriendschap (7)	2, 4, 9, 15	0.68
2 Macht (8)	1, 5, 6, 8, 10, 12, 14	0.67
3 Pos. zelf evaluatie (8)	11	
4 Beheersing (6)	3, 7, 13, 16	0.63
5 Pos. sociale evaluatie (4)	---	
6 Ontspanning (3)	---	

Noot: tussen haakjes is telkens het bijbehorend aantal vragenlijst-doelen vermeld.

Zoals deze tabel laat zien, is geen enkele factor volledig qua doelen in vertaling aanwezig. Analyse van de factoren kan hier dus alleen een exploratie betreffen van de voorspelling op basis van doelfactoren. Voor de factoren waarvan meerdere doelen in vertaling voor handen zijn, werd de volgende procedure gebruikt. De vragenlijstwaarden (vragenlijstscore $\times$ vertalingsprofiel per doel in termen van D-doelen) werden voor elke persoon per situatie bepaald. Daarna werd het gemiddelde over de doelen binnen een factor berekend. Deze informatie werd, tesamen met de rollenspelgedragingen, gehanteerd in een variantie-analyse per factor. Het eerder beschreven variantie-analytisch model ($P \times S \times R \times M$) werd ook hier gebruikt. Generaliseerbaarheidsformule GC9 gaf de in Tabel 4.5.2b vermelde coëfficiënten (de variantiecomponenten voor deze analyse staan vermeld aan het einde van deze Bijlage).

Bij de realiseerbare doelen lieten vooral de doelen in de Factor Vriendschap een goede voorspelling van gedrag zien. Een gelijkwaardig resultaat werd voor deze factor gevonden op basis van meer doelen bij de nagestreefde versie. De bevindingen betreffende de Factor Beheersing/Controle zijn eveneens voor beide doeltypen vergelijkbaar. De Factor Macht leidde tot een verschil in predictieve waarde. Bij de realiseerbare doelen werd een lagere predictieve waarde gevonden dan bij de nagestreefde doelen. In deze factor ontbrak in de vertaling slechts één doel, zodat de bevindingen als een goede benadering van de volledige factor gezien kunnen worden. Bij de voorspelling van gedrag dat samenhangt met Machtsdoelen kan beter gebruik gemaakt worden van uitspraken van personen over het nastreven van deze doelen in situaties.

Afrondend kan opgemerkt worden dat de predictieve waarden die voor de doelfactoren gevonden werden vergelijking met de coëfficiënten voor individuele doelen in beide gevallen goed doorstaan. Geconcludeerd mag worden dat nader onderzoek betreffende deze factoren zinvol is.

De bevindingen in deze Bijlage leiden tot de volgende slotsom. *Realiseerbare en nagestreefde doelen overlappen elkaar ten dele.* Waarover het precies gaat bij deze overeenkomsten c.q. verschillen is nog niet geheel duidelijk. De geboden verklaring, situatie-perceptie versus persoonlijke keuze, moet nader onderzocht worden. Er is enig inzicht verkregen waar het verschil naar voren kan komen. Met name doelen binnen de Machts-factor bleken gevoelig voor verschil. Verdere studie van doelen en doelfactoren lijkt in ieder geval van belang, gegeven de gevonden predictieve waarden voor gedrag.

Tenslotte moet opgemerkt worden dat de resultaten betreffende doelen *niet* representatief zijn voor de grotere vragenlijst-groep (zie Par. 4.4.2). Zowel de analyses op de Doelen-vragenlijst in Hoofdstuk 2, als de vergelijking op deze lijst tussen de rollenspel-groep en de overige invullers, wijzen op individuele patronen van situaties en bijbehorende doelen. De vergelijking laat zien dat voor realiseerbare doelen de mate van verschil varieert per situatie. Bij de nagestreefde doelen werden echter in elke situatie aanmerkelijke verschillen gevonden. Dit onderschrijft Pervin's opmerking betreffende de individuele organisatie van doelen (Pervin, 1983). In verder onderzoek zal hiermee rekening gehouden moeten worden.

Variantiecomponenten per doel

	Variantiecomponenten Realiseerbaar				
	Doel 1	Doel 2	Doel 3	Doel 4	Doel 5
P	0.00025	0.00001	0.00080	0.00000*	0.00009
R	0.00353	0.00763	0.00000	0.00660	0.00248
S	1.14702	1.05420	1.07768	1.07900	1.20400
M	0.00000	0.00000	0.01896	0.00000	0.00821
PR	0.00012	0.00021	0.00093	0.00708	0.00002
PS	0.00251	0.00000	0.00197	0.00000	0.00222
RS	0.00641	0.01822	0.00177	0.00799	0.00627
PM	0.00028	0.00012	0.00015	0.00003	0.00000
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00047
SM	0.49572	0.44339	0.39600	0.43288	0.46500
PRS	0.00838	0.01592	0.00495	0.02067	0.00350
PRM	0.00000	0.00000	0.00013	0.00005	0.00000
PSM	0.00536	0.00000	0.00211	0.00000	0.00210
RSM	0.00749	0.04768	0.00774	0.03030	0.00285
PRSM	0.01308	0.02813	0.00778	0.03197	0.00462
	Doel 6	Doel 7	Doel 8	Doel 9	Doel 10
P	0.00017	0.00009	0.00174	0.00000	0.00020
R	0.01205	0.00073	0.00281	0.01899	0.00030
S	1.14507	1.06707	1.15873	1.07244	1.08909
M	0.00000	0.00251	0.00000	0.00242	0.00000
PR	0.00304	0.00026	0.00170	0.00228	0.00036
PS	0.00002	0.00000	0.00688	0.00000	0.00162
RS	0.01582	0.00162	0.00471	0.02464	0.00068
PM	0.00000	0.00006	0.00000	0.00000	0.00019
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
SM	0.47107	0.42919	0.49913	0.44834	0.43926
PRS	0.01909	0.00343	0.00949	0.01501	0.00278
PRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00109	0.00023
PSM	0.00000	0.00000	0.00966	0.00000	0.00240
RSM	0.01693	0.00227	0.00367	0.03172	0.00164
PRSM	0.03587	0.00642	0.01380	0.02023	0.00517

	Doel 11	Doel 12	Doel 13	Doel 14	Doel 15	Doel 16
P	0.00076	0.00275	0.00045	0.00075	0.00000	0.00031
R	0.00298	0.00196	0.00180	0.00261	0.01264	0.00000
S	0.96874	1.18312	1.12663	1.20522	1.06426	1.08727
M	0.00000	0.00000	0.00000	0.00766	0.00000	0.01180
PR	0.00202	0.00103	0.00445	0.00036	0.00343	0.00048
PS	0.00631	0.00549	0.00094	0.00145	0.00000	0.00060
RS	0.00471	0.00286	0.00586	0.00941	0.01466	0.00218
PM	0.00000	0.00000	0.00019	0.00000	0.00000	0.00006
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
SM	0.41003	0.53898	0.42115	0.45978	0.44689	0.39912
PRS	0.00839	0.00419	0.01993	0.00468	0.02452	0.00370
PRM	0.00002	0.00000	0.00000	0.00000	0.00048	0.00008
PSM	0.00578	0.01034	0.00108	0.00248	0.00000	0.00087
RSM	0.01215	0.00421	0.00371	0.00520	0.03445	0.00926
PRSM	0.01178	0.00789	0.02892	0.00697	0.02934	0.00625

Variantiecomponenten Nagestreefd					
	Doel 1	Doel 2	Doel 3	Doel 4	Doel 5
P	0.00115	0.00000*	0.00072	0.00000	0.00213
R	0.00086	0.00090	0.00000	0.00869	0.00007
S	0.98853	1.04730	1.06072	1.08273	1.10515
M	0.00031	0.00000	0.01317	0.00000	0.00680
PR	0.00094	0.00178	0.00088	0.00388	0.00111
PS	0.00502	0.00000	0.00304	0.00000	0.00631
RS	0.00132	0.00995	0.00109	0.01024	0.00131
PM	0.00005	0.00006	0.00076	0.00000	0.00036
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
SM	0.36253	0.44048	0.39118	0.43471	0.39822
PRS	0.01351	0.02331	0.00573	0.02436	0.00758
PRM	0.00000	0.00000	0.00034	0.00174	0.00000
PSM	0.00306	0.00000	0.00299	0.00000	0.00509
RSM	0.00914	0.03357	0.00724	0.03656	0.00186
PRSM	0.01756	0.04615	0.00863	0.02976	0.01026

	Doel 6	Doel 7	Doel 8	Doel 9	Doel 10	
P	0.00001	0.00009	0.00209	0.00000	0.00022	
R	0.00000	0.00038	0.00159	0.00469	0.00000	
S	1.06986	1.06508	0.97377	1.05980	1.03996	
M	0.00000	0.00185	0.00035	0.00000	0.00000	
PR	0.00621	0.00037	0.00216	0.00739	0.00059	
PS	0.00029	0.00000	0.00823	0.00000	0.00192	
RS	0.00545	0.00125	0.00184	0.00527	0.00044	
PM	0.00011	0.00002	0.00000	0.00046	0.00022	
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	
SM	0.40287	0.42645	0.34494	0.44225	0.39782	
PRS	0.03172	0.00397	0.01238	0.03232	0.00304	
PRM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00026	
PSM	0.00000	0.00000	0.00634	0.00000	0.00217	
RSM	0.00489	0.00148	0.00741	0.01849	0.00158	
PRSM	0.04613	0.00725	0.01263	0.04913	0.00526	
	Doel 11	Doel 12	Doel 13	Doel 14	Doel 15	Doel 16
P	0.00001	0.00278	0.00042	0.00115	0.00000	0.00022
R	0.00318	0.00001	0.00237	0.00057	0.00000	0.00000
S	0.97056	1.01469	1.13474	1.13819	1.04836	1.07585
M	0.00000	0.00442	0.00392	0.00623	0.00000	0.01582
PR	0.00181	0.00110	0.00406	0.00057	0.00862	0.00058
PS	0.00776	0.01123	0.00106	0.00339	0.00000	0.00042
RS	0.00482	0.00031	0.00711	0.00252	0.00117	0.00235
PM	0.00007	0.00055	0.00000	0.00000	0.00000	0.00002
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00001	0.00000	0.00000
SM	0.40434	0.39208	0.41906	0.41397	0.43910	0.39552
PRS	0.00747	0.00749	0.01819	0.00850	0.02752	0.00359
PRM	0.00078	0.00001	0.00000	0.00000	0.00073	0.00007
PSM	0.00740	0.01452	0.00122	0.00767	0.00000	0.00070
RSM	0.01565	0.00117	0.00578	0.00240	0.04058	0.01159
PRSM	0.01227	0.01094	0.02495	0.01642	0.04064	0.00540

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Variantiecomponenten doelfactoren

	Variantiecomponenten					
	Realiseerbaar			Nagestreefd		
	Fact.I	Fact.II	Fact.IV	Fact.I	Fact.II	Fact.IV
P	0.00000*	0.00031	0.00047	0.00000	0.00087	0.00029
R	0.01567	0.00009	0.00070	0.00272	0.00000	0.00003
S	1.06961	1.08967	1.15216	1.06100	1.05174	1.08431
M	0.00000	0.00843	0.00000	0.00000	0.00225	0.00881
PR	0.00190	0.00067	0.00020	0.00357	0.00029	0.00065
PS	0.00000	0.00025	0.00099	0.00000	0.00242	0.00047
RS	0.01927	0.00106	0.00163	0.00415	0.00045	0.00083
PM	0.00000	0.00006	0.00000	0.00008	0.00000	0.00006
RM	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
SM	0.44792	0.41117	0.47806	0.44036	0.39011	0.40821
PRS	0.01399	0.00312	0.00208	0.01229	0.00298	0.00306
PRM	0.00010	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
PSM	0.00000	0.00042	0.00138	0.00000	0.00193	0.00048
RSM	0.03303	0.00326	0.00267	0.03194	0.00209	0.00399
PRSM	0.01375	0.00533	0.00396	0.01503	0.00452	0.00469

* Negatieve waarden zijn vervangen door 0

Bijlage 4.5.3

Eindsituatie-analyses SRS

In Hoofdstuk 2 werd de eindsituatievoorkeur van alle respondenten nagegaan. De personen in de rollenspelen vormden een onderdeel van deze respondentengroep. De deelnemers aan de rollenspelen zijn, wat de SRS-vragenlijst betreft, redelijk representatief voor zowel de totale vragenlijst-groep als voor de beide versies (zie Par. 4.4.2). Ter controle werd echter voor deze kleinere groep alsnog een analyse uitgevoerd om de eindsituatievoorkeur vast te stellen in I-prep (= rollenspel)-situaties. De vragenlijstgegevens van deze 27 personen werden gebruikt in een variantie-analyse (model $P \times S1 \times S2$), met Personen (P) als random factor en Beginsituatie (S1) c.q. Eindsituatie (S2) als fixed factoren¹. Een generaliseerbaarheidscoëfficiënt, berekend volgens formule GC6, had een waarde van 0.63. De coëfficiënt voor Versie I was nu 0.65, en voor Versie II 0.59 (variantiecomponenten aan het einde van deze Bijlage). Dit is iets lager dan de coëfficiënten zoals die gerapporteerd werden in het tweede Hoofdstuk (Versie I 0.70; Versie II 0.67).

Een identieke analyse werd vervolgens uitgevoerd op de informatie uit de rollenspelen. Hierbij werd een coëfficiënt gevonden van 0.60 voor beide versies tesamen. Generaliseerbaarheid in Versie I was nu 0.63, en in Versie II 0.57. Geconcludeerd kan worden dat ook bij gedrag in rollenspelen de beoogde eindsituatietypen van invloed zijn op de preferentie van D-doelen.

Ter afronding werd nagegaan in welke mate er sprake is van generaliseerbaarheid van eindsituatiepreferenties over Modes. De vragenlijst- en rollenspelgegevens werden daartoe gebruikt in een variantie-analyse volgens het model $P \times S1 \times S2 \times M$. In deze analyse werd alleen Personen als random factor opgevat en werden de overige factoren (M, S1, S2) als fixed beschouwd. Formule GC14 leidde tot een coëfficiënt van 0.65. Dit betekent dat *eindsituatievoorkeuren op basis van zelfbeschrijvingen een duidelijk voorspelbare waarde hebben met betrekking tot deze voorkeuren in termen van gedrag*. De betekenis van eindsituaties voor de voorspelling van gedrag wordt hiermee onderstreept. Nader onderzoek naar strategische predictie, zoals voorgesteld door Hettema (1989e), is in dit kader van belang. De keuze van situaties en beoogde c.q. uitgevoerde gedragingen om eindsituaties te bereiken kan tot nader inzicht in gedragsvoorspelling leiden.

---

1 Voor het vaststellen van de eindsituaties (S2) raadplege men Par. 2.5.2.4.

Variantiecomponenten

	Totaal	Variantiecomp. Vragenlijst	
		Vers.I	Vers.II
P	0.09525	0.13361	0.06126
S1	0.28429	0.26457	0.30572
S2	0.13442	0.16428	0.10620
PS1	0.17351	0.17149	0.17548
PS2	0.09295	0.07073	0.11296
S1S2	0.32609	0.31824	0.32201
PS1S2	0.38993	0.37106	0.42279

	Totaal	Variantiecomp. Rollenspelen	
		Vers.I	Vers.II
P	0.00686	0.00602	0.00831
S1	0.00610	0.00803	0.00518
S2	0.01184	0.01162	0.01324
PS1	0.01349	0.00874	0.01745
PS2	0.02238	0.02588	0.01744
S1S2	0.06879	0.06287	0.07860
PS1S2	0.08522	0.08527	0.08174

Eindsituaties over modes

Variantiecomponenten	
P	0.02847
R	0.09076
S	2.42297
M	0.27959
PR	0.04907
PS	0.04418
RS	0.11334
PM	0.01486
RM	0.07688
SM	1.05998
PRS	0.16051
PRM	0.03743
PSM	0.06486
RSM	0.20819
PRSM	0.21840

SUMMARY

This century, personality psychology has developed along two main lines. On the one hand, there are theories that focus more or less exclusively on aspects of *the situation* as determinants of behavior (situationism). On the other hand, characteristics within *a person*, like motives and traits, are considered to be of central importance (trait theories and psychodynamic theories). The first group of theorists seldom account for elements within a person that influence behavior. The reverse is true for the second group. Theorists belonging to this tradition rarely engage the situation in characterizations of persons. Although nowadays both groups of psychologists realize that both elements, *viz.* persons *and* situations, should be studied, there still is a wide gap between the two perspectives on personality.

The starting-point of this dissertation is the interaction of person and situation characteristics in determining behavior. This perspective agrees with an interactional model of personality. The theoretical principles of this approach have been founded between 1920 and 1930. Recently, new developments have enriched this approach. The possibility to use person - situation interactions to predict behavior is the main theme of this book. Using four questions as a guideline, this theme is analysed in the different chapters.

The first question, in Chapter 1, considers the conceptualization of person - situation interactions. Here the basic assumptions of an interactional approach and the meaning of 'interaction' are presented. Next, a description is given of three influential interactional models: the models of Argyle, Hettema and Pervin, respectively. For each of these models, the conceptions with respect to personality, the situation, and prediction are discussed. For each model, a central concept is described, that is, Argyle's *rules*-concept, Hettema's *strategy*-concept, and Pervin's *goal*-concept. Then the models are compared on two key-aspects, placing them in a larger framework. The first aspect concerns the situation, the second intentionality in terms of goals. Finally at the end of the chapter the variable 'gender' is introduced.

The second question, scrutinized in Chapter 2 and Chapter 3, is as follows: How can we measure person - situation interactions? This question is handled in two ways. First, attention is given to the measurement of interactions by self-reports. Then, interactions are considered by using observations of overt behavior.

The measurement of interactions by means of self-reports is the subject of Chapter 2. Here, the major aspects of personality measurement within an interactional framework are presented, for instance, the distinction between a nomothetic, an idiographic and an idiosyncratic approach; the influence of measurement modes; the ways of presentation of situations; and the choice of behavioral units. It is concluded that each model has its own demands with respect to self-reports. Therefore, a general framework is proposed in order to be able to compare the different models.

The central concept of each model, as described in Chapter 1, is operationalized in a questionnaire. The concept validity of these instruments is studied, because a satisfying validity is an important requirement for using the self-report data as predictors. Validation is done for each questionnaire separately, because of the fact that each model has its own demands. The results indicate a valid representation of the various concepts. Restrictions of the current study and some suggestions for further research are discussed.

In the final part of this chapter, attention is paid to the consequences of the presented study with respect to the role of situations, goals and gender in interactional models of personality.

It is stated that in order to be able to predict behavior, observation of behavior is strictly necessary. In line with this reasoning, interactions as assessed by observations of overt behavior are the focus of Chapter 3. Inspection of the literature revealed that there is little information available about this particular kind of interaction. Chapter 3 shows that reliable measurement of these interactions isn't an easy task. It lines out that a good context in which behavior can occur and an adequate system to observe behavior are very important. Therefore, information on both aspects has been considered. As it is not possible to use natural observation here, simulated situations were used. Accordingly, a study on overt behavior is presented.

Moreover, the requirements for and the development of an adequate system to observe verbal and nonverbal behavior is described. Given the features of the three interactional models, a categorical system was chosen. This system is described and results reflecting the reliability of this system are presented. Analyses using generalizability theory showed good results.

Chapter 4 handles the main question of this book: how valid are person - situation interactions in the prediction of overt behavior? In this chapter, the degree in which behavior can be predicted by self-report interactions is explored. For these analyses generalizability theory is used. Special attention is paid to the connection of information stemming from self-reports to the overt behavior data.

To answer the main question the predictions of the three models are studied in comparison. Good results were obtained for all models across situations. Supplementary analyses confirmed these results. The distinction between the three models is indeed very small. The results of prediction per situation were more modest, but still acceptable; with only small differences between the models. In analyses aimed at the prediction of the behavior of men and women separately, the results of the models showed some differentiation.

Chapter 5 deals with the last question: What can be concluded from the presented evidence? This question is handled in two ways. First, the evidence and the conclusions are presented for each model. Second, the consequences for an interactional approach of personality are discussed. In this last part the focus is again on situations, goals, and gender.

In addition to this, a comparison is made between the current evidence and results from other validity studies. Moreover, suggestions for further research

are presented. Finally, the predictive power of an interactionistic approach of personality is discussed.

SAMENVATTING

De persoonlijkheidspsychologie in deze eeuw heeft zich vooral langs twee lijnen ontwikkeld. Enerzijds zijn er theorieën die hun aandacht richten op effecten van *de situatie* waarin een persoon zich bevindt voor het tot stand komen van individueel gedrag (situationistische modellen). Anderzijds worden kenmerken binnen *de persoon*, zoals motieven en trekken, centraal gesteld (trektheoretische en psychodynamische modellen). De eerste theorieën houden daarbij weinig of geen rekening met elementen binnen de persoon die van invloed kunnen zijn op gedrag. Omgekeerd houden de laatst genoemde theorieën zich nauwelijks bezig met de rol van de situatie bij het karakteriseren van personen. Ofschoon in beide benaderingen inmiddels de notie aanwezig is dat persoon én situatie bestudeerd moeten worden, laat de uitwerking hiervan veel te wensen over.

Het uitgangspunt voor dit boek vormt de wisselwerking tussen persoons- en situatiekenmerken in relatie tot het ontstaan van individueel gedrag. Dit sluit aan bij een interactionistische benadering van persoonlijkheid. Deze benadering, waarvoor in de jaren 1920 - 1930 de eerste theoretische beginselen beschreven werden, heeft vanaf de jaren '60 nieuwe uitwerkingen gekregen. De mogelijkheid om persoon - situatie interacties te gebruiken als persoonlijkheidsinformatie bij de voorspelling van gedrag vormt het belangrijkste thema van de huidige studie. Vier vragen geven een leidraad voor de behandeling van dit thema in de verschillende hoofdstukken.

In Hoofdstuk 1 wordt allereerst ingegaan op de vraag hoe persoon - situatie interacties geconceptualiseerd kunnen worden? De basisassumpties van een interactionistische benadering en de betekenis van 'interactie' komen hier aan de orde. Vervolgens vindt een bespreking plaats van drie modellen die in dit kader ontstaan zijn: de modellen van respectievelijk Argyle, Hettema en Pervin. De opvattingen uit deze modellen met betrekking tot persoonlijkheid, situatie en gedragsvoorspelling worden met name belicht. Uit elk model wordt een centraal concept nader bekeken: Argyle's 'regels', Hettema's 'strategieën' en Pervin's 'doelen'. De modellen worden naast elkaar gesteld en in een breder kader geplaatst uitgaande van twee sleutel-aspecten van de interactionistische benadering. Het gaat hier om situaties en om intentionaliteit in termen van doelen. Tenslotte wordt sexe als variabele geïntroduceerd.

De tweede vraag luidt als volgt: Hoe kunnen persoon - situatie interacties gemeten worden? Deze vraag wordt op twee manieren uitgewerkt, eerst betreffende interacties via zelfrapportage en daarna betreffende interacties via de observatie van overt gedrag.

De meting van interacties via zelfrapportage vormt het onderwerp van Hoofdstuk 2. Allereerst worden enkele aspecten van persoonlijkheidsmeting binnen een interactionistische benadering besproken. Het onderscheid in een nomothetische, een idiografische of een idiosyncratische benadering, de keuze van meetmodaliteiten en van presentatiemogelijkheden van situaties, evenals de keuze van gedragseenheden komen in dit hoofdstuk aan de orde. Geconsta-

teerd wordt dat elk model eigen eisen stelt aan de rapportage door de persoon zelf. Om de modellen te kunnen vergelijken is daarom een gemeenschappelijk raamwerk nodig. Zo'n raamwerk wordt in dit hoofdstuk ontwikkeld.

Vervolgens wordt het in Hoofdstuk 1 besproken centrale concept van elk model geoperationaliseerd in een vragenlijst. De begripsvaliditeit van deze drie instrumenten wordt onderzocht, daar een bevredigende validiteit een belangrijke voorwaarde vormt voor het gebruik van de vragenlijstgegevens als predictor. Deze validering gebeurt per model in het licht van de modelspecifieke eisen. De bevindingen wijzen op een valide uitwerking van de respectievelijke begrippen. Hierbij worden enkele beperkingen van het huidige onderzoek en suggesties voor verder onderzoek besproken.

Ter afronding van dit hoofdstuk over interacties via zelfrapportage wordt ingegaan op de consequenties van het gepresenteerde onderzoek met betrekking tot de situatie, doelen en sexe voor interactionistische persoonlijkheidsmodellen.

Om tot voorspellingen te kunnen komen zal gedrag ook geobserveerd moeten worden. Hoofdstuk 3 gaat in op interacties in observatiegegevens van overt gedrag. Over dit type interacties is nog weinig kennis aanwezig. Een betrouwbare meting van deze interacties stelt hoge eisen aan de omlijsting waarbinnen het gedrag kan plaatsvinden en aan het systeem dat voor observatie gehanteerd wordt. Er wordt ingegaan op het belang van de context op gedrag bij observaties. Daar in deze studie geen natuurlijke observatie mogelijk was, wordt de inrichting van gesimuleerde situaties besproken. In aansluiting daarop wordt de opzet van het onderzoek naar overt gedrag gepresenteerd.

De vereisten voor en de ontwikkeling van een adequaat observatie-systeem voor verbaal en nonverbaal gedrag komt uitgebreid aan de orde. Gegeven de informatie uit de drie modellen valt de keuze op een categorieënsysteem. Over de betrouwbaarheid van observatie met behulp van dit systeem wordt een onderzoek gepresenteerd. Analyse door middel van een generaliseerbaarheidsbenadering laat goede resultaten zien.

In Hoofdstuk 4 komt de hoofdvraag aan de orde: Hoe valide zijn persoon - situatie interacties bij de voorspelling van overt gedrag? Hier wordt nagegaan in welke mate gedrag voorspeld kan worden op basis van informatie over persoon - situatie interacties uit zelfrapportage. Deze vraag wordt aan de hand van een generaliseerbaarheidsbenadering uitgewerkt. Speciale aandacht wordt daarbij besteed aan de aansluiting van de informatie uit de vragenlijsten op de gegevens betreffende het overte gedrag.

Beantwoording van de hoofdvraag vindt plaats aan de hand van een vergelijking van de voorspelling door de drie modellen. Over situaties worden goede predictie-resultaten gevonden, die bevestigd worden in aanvullende analyses. De verschillen tussen de drie modellen zijn echter klein. Gedragsvoorspelling per situatie laat lagere, maar acceptabele coëfficiënten zien met eveneens geringe verschillen tussen de modellen. In een laatste analyse betreffende de voorspelling van gedrag per sexe komen wel verschillen tussen de modellen naar voren.

De laatste vraag van dit boek spreekt voor zich: Welke conclusies kunnen uit het gepresenteerde onderzoek getrokken worden? Hoofdstuk 5 behandelt deze vraag in twee opzichten. Er wordt allereerst gekeken naar conclusies ten aanzien van de benadering door de drie gebruikte modellen. Daarnaast wordt ingegaan op consequenties voor de interactionische benadering van de persoonlijkheid als geheel. Bij dit laatste staan wederom de bevindingen in relatie tot situaties, doelen en sexe centraal.

Tot slot wordt bij wijze van afronding stilgestaan bij de huidige bevindingen in vergelijking met eerdere validiteitsstudies. Aanbevelingen voor verder onderzoek en bespreking van de bijdrage van interactionistische persoonlijkheidsmodellen aan gedragsvoorspelling besluiten dit boek.

In *Persoon - situatie interacties: operationalisering, gedragsvoorspelling en modelvergelijking* wordt de wisselwerking tussen persoons- en situatie-kenmerken als uitgangspunt genomen voor het ontstaan van individueel gedrag. De mogelijkheid om dit type interactionistische persoonlijkheidsinformatie te gebruiken bij voorspelling van gedrag vormt het belangrijkste thema.

Er worden drie interactionistische persoonlijkheidsmodellen beschreven en uitgewerkt in vragenlijsten. Centrale concepten in deze vragenlijsten zijn 'Regels', 'Strategieën' en 'Doelen' in duopersonale situaties. De begripsvaliditeit van de ontworpen instrumenten wordt nagegaan.

In het kader van de bestudering van feitelijk gedrag wordt ruim aandacht besteed aan interacties via observatie van gedrag. Een passend systeem voor de observatie van verbaal en nonverbaal gedrag wordt beschreven en onderzocht in gesimuleerde situaties.

Bij de gedragsvoorspelling wordt ingegaan op de aansluiting van informatie uit vragenlijsten op de gegevens betreffende het feitelijke gedrag. De drie modellen laten goede resultaten zien bij de voorspelling van gedrag. Deze bevindingen worden bediscussieerd, ondermeer in het licht van eerdere validiteitsstudies.

Tilburg University Press
Postbus 90153
5000 LE Tilburg

ISBN 90-361-9794-5
NUGI 712